

Eugenia Dima, Gabriela E. Dima

Vita di Pietro de Antonio Catiforo

și versiunile românești din secolul al XVIII-lea

Lucrarea a fost elaborată în cadrul proiectului CNCS PN-II-ID-PCE-2011-3-0722,
finanțat de UEFISCDI, *Începuturile modernizării culturii române și racordarea ei la
Occident prin traduceri*, director: prof. univ. dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE

Redactor: Dana LUNGU

Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN: 978-973-703-973-6

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013
700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
[http:// www.editura.uaic.ro](http://www.editura.uaic.ro) e-mail: editura@uaic.ro

Eugenia Dima, Gabriela E. Dima

Vita di Pietro de Antonio Catiforo

și versiunile românești din secolul al XVIII-lea

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAȘI

2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DIMA, EUGENIA

Vita di Pietro de Antonio Catiforo și versiunile românești din secolul al XVIII-lea / Eugenia Dima, Gabriela E. Dima. - Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-973-703-973-6

I. Dima, Gabriela E.

81

CUPRINS

PRELIMINARII.....	7
CAPITOLUL I: <i>VITA DI PIETRO</i> DE ANTONIO CATIFORO	11
a. Izvoarele lui Catiforo.....	12
b. Vita di Pietro il Grande.....	40
c. Versiunea grecească a lui Kankellarios	50
CAPITOLUL II: VERSIUNEA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ A LUI MATEI FĂRCĂȘANU	55
CAPITOLUL III: VERSIUNEA DIN MOLDOVA A LUI COZMA VLAHUL	113
CAPITOLUL IV: VERSIUNEA ANONIMĂ DE LA BRAȘOV.....	151
CONCLUZII.....	223
BIBLIOGRAFIE.....	225

PRELIMINARII

Transformările care se succed mai rapid în secolul al XVIII-lea se reflectă și în contextul cultural european, impulsionat de concepțiile înscrise în ideologia iluministă care se manifestă în diverse arii ale continentului, iar tradițiile variate imprimă note distinctive prin felul în care s-a răspuns la preschimbările intervenite în viața societăților, în modul de trai și în structurile mentale.

Gîndirea umanistă ancorată în realitățile sociale și politice occidentale este preluată și continuată de luminile Occidentului, urmărind explorarea activității raționale și impulsionarea investigării realității, direct sau mediat. Forța de atracție exercitată de progresul civilizațiilor occidentale s-a manifestat cu putere de la vest spre est, iar asimilarea acestui progres a fost mai lentă în societățile din estul Europei. Specificul culturilor din această zonă a fost integrarea treptată, fără șocuri, ceea ce a împiedicat respingerea formelor vechi, care reprezentau tezaurul cultural al acestora, dar și uniformizarea. Apropierea de Iluminismul occidental a condus la ceea ce s-a numit occidentalizarea culturilor estice.

Dezvoltarea spiritului național este de asemenea impulsionată și a luat aploare mai ales în țările care nu fuseseră înglobate în Imperiul Otoman, care ofereau posibilitatea cărturarilor din zona sud-estică a continentului european să-și desfășoare activitatea culturală, promovîndu-și în același timp aspirațiile naționale. Grecii refugiați în coloniile din Veneția și de la Viena au creat edituri, s-au ocupat de educația tinerilor, au scris ori au tradus cărți occidentale pe care le-au făcut să circule și în alte zone unde erau compatrioți de ai lor. În țările române, mai ales după instaurarea regimului fanariot, venea, împreună cu domnitorii din Fanar,

un mare număr de cărturari, personal administrativ, persoane care doreau să se distanțeze, în oarecare măsură, de restricțiile regimului otoman. Ca urmare a venirii domnilor de origine greacă, limba oficială a devenit neogreaca, astfel încât cei care aspirau la funcții în stat sau persoanele aparținând cancelariilor sau administrației, practicau un bilingvism greco-român.

În secolul al XVIII-lea interesul pentru noi orizonturi, pentru noi culturi putea fi satisfăcut prin cărți, prin circulația acestora. Circuitul cărților în Occident se producea cu ușurință, orice nouă creație era cunoscută, cerută, tradusă. Faptul că valoroși cărturari greci se aflau în diaspora a determinat traducerea mai multor cărți în limba greacă, acestea ajungând în țările române, astfel că într-o primă fază Iluminismul a pătruns prin intermediar grec, devenind cultura, respectiv limba vehiculară pentru cărturarii români care au simțit nevoia să dăruiască la rîndul lor traduceri în limba națională.

Zorile Iluminismului au început să se întrevadă în țările române care au asimilat cu ușurință ceea ce le ofereau culturile moderne. Posibilitatea de a avea acces și deci de a alege anumite scrieri era la început limitată, dar treptat, o dată cu posibilitatea de a comunica în condiții mai bune cu lumea occidentală, s-a produs expansiunea cărții, contactul direct și au apărut astfel traduceri din limbile occidentale care au împulsionat și modernizarea limbii române. De remarcat că facilitarea contactelor culturale cu Europa Occidentală constituie și o consecință a faptului că intelectualii români dispuneau de un registrul amplu de cunoștințe în domeniul limbilor străine.

Preocuparea cărturarilor din provinciile românești pentru istoria popoarelor din alte spații geografice s-a manifestat încă din perioada veche a istoriografiei noastre; la începutul secolului al XVIII-lea, de la alcătuirea de cronografe și cronici interne s-a trecut la traducerea de istorii alcătuite în Occident, cu documentare și argumente științifice, pe

baze raționaliste, eliminându-se intervenția divină. Scrierile de istorie deveneau astfel o lectură uzuală pentru cărturarii români.

În anul 1737 a apărut la Veneția o altă viață a țarului Petru, alcătuită de grecul Athanasios Skiadas care și-a redactat lucrarea în limba greacă. Din introducerea la cartea sa, am constatat că Skiadas citează aceleași izvoare pe care le-a folosit și Catiforo. Nu știm să fi existat vreo traducere după cartea acestuia, iar ecoul scrierii lui a fost neînsemnat, poate și din cauză că lucrarea a fost tipărită într-un număr foarte mic de exemplare, și deci circulația cărții a fost redusă.

Cercetînd traducerea unei scrieri despre viața lui Petru cel Mare, alcătuită de grecul Antonio Catiforo, în limba italiană, publicată la Veneția în anul 1736, tradusă de Alexandros Kankellarios în limba greacă și publicată tot la Veneția, în anul 1737, am urmărit inițial versiunile românești, trăsăturile lingvistice, unele probleme de filologie română, felul în care a fost transpus textul în limba română de niște cărturari care erau conștienți de limitele limbii române de atunci și întîmpinau dificultăți de transpunerea în limba-țintă, dar care știau și faptul că activitatea lor contribuie la îmbogățirea limbii naționale.

Treptat am observat că este nevoie de o viziune mai amplă, că trebuie urmărite sursele europene care au stat la baza textului lui Catiforo, modul în care a interpretat acesta informațiile, analiza textologică pornind de la fidelitatea față de izvoare, astfel încît lucrarea a luat amploare.

Pe de altă parte am constatat că parcurgerea unor texte românești puțin cunoscute din secolul al XVIII-lea poate oferi satisfacții prin descoperirea unor informații necunoscute, care trebuie puse la dispoziția cercetătorilor.

Istoricul Paul Cernovodeanu a afirmat că studiile privitoare la integrarea istoriei universale în istoria națională sînt sumare și nu epuizează fondul chestiunii, de aceea credem că această lucrare va

constitui un impuls pentru cercetarea altor texte despre care se cunosc prea puține lucruri.

Am folosit metoda contrastivă în analiza lingvistică, iar pentru analiza textologică am reprodus (în paralel) fragmente din mai multe versiuni pentru a exemplifica relația dintre textul original și traducere, fidelitatea față de izvoare, am făcut comentarii în legătură cu modul de interpretare a informației în diferite lucrări.

Exemplificările din traducerile în limba română s-au făcut pe baza manuscriselor cercetate, utilizând metodele moderne de interpretare a grafiei chirilice din secolul al XVIII-lea.

Greșelile din text care îi aparțin copistului au fost semnalate în note, prescurtările au fost întregite tacit, iar cuvintele în care lipseau sunete sau silabe, din greșeală de copist, au fost întregite între paranteze drepte; variantele unor cuvinte vechi, rare au fost explicate în notele infrapaginale.

Literele majuscule au fost folosite pentru denumirea unor demnități când o anumită funcție avea o valoare reprezentativă, specifică. În special în corespondența dintre Petru cel Mare și Sultan, cu caracter diplomatic și cu un vădit discurs protocolar, titlurile sau formulele consacrate pentru o demnitate au fost scrise cu majuscule; componentele pronominale de politețe au fost majusculate.

În fragmentele reproduse din originalul italian al lui Catoforo, litera *j* a fost transcrisă prin *i*, cu excepția inițialei numelor străine; litera *u* a fost transcrisă *v* în toponime, antroponime rusești; punctul care apare după cifre arabe sau romane nu a fost transcris; au fost menținute virgulele și majusculele din original.

Traducerea citatelor ne aparține.

CAPITOLUL I: *VITA DI PIETRO* DE ANTONIO CATIFORO

Informații detaliate despre viața și activitatea lui Antonio Catiforo se pot găsi în excelenta lucrare a Margheritei Losacco, din care vom prelua câteva informații pentru a creiona un portret al autorului cărții pe care o avem în vedere.

Antonio Catiforo s-a născut în jurul anului 1685 în insula Zante, teritoriu care aparținea de mai mult de două secole Republicii Venețiene, într-o familie burgheză de origine ateniană. A rămas în insula natală pînă în anul 1702, cînd a fost trimis în Italia pentru a-și completa studiile teologice la Roma și la Veneția. În timp ce urma cursurile Colegiului Grecesc de la Roma, a activat ca bibliotecar și a avut și activități didactice. S-a retras din colegiu înainte de a fi hirotonit, așa cum era obiceiul multor tineri de rit grec de atunci, și s-a stabilit la Veneția, unde a intrat în contact cu numeroasa comunitate grecească, devenind diacon. S-a întors la Zante în 1710, primind titlul de episcop de Cefalonia și Zante, unde a rămas pînă în 1732, cînd a revenit la Veneția. Fascinat de personalitatea țarului Petru I, dar și cu speranța de a obține un eventual sprijin al țarului pentru greci, a plecat spre Rusia, unde însă nu avea să ajungă. În urma naufragiului navei pe care se afla, s-a oprit în Olanda, de unde s-a întors la Veneția prin Belgia, Franța și Germania, rămînînd în orașul gondolelor pînă la jumătatea anilor 1750. Principala activitate din această perioadă, cea de profesor și predicator, i-a permis și alcătuirea

lucrărilor pentru care este cunoscut. Ultimii ani din viață și i-a petrecut la Zante, pînă în 1763, cînd a murit¹.

Catiforo a scris trei lucrări de succes în epocă. Gramatica limbii grecești, *Γραμματική ελληνική*, apărută în 1734 a avut o a doua ediție în 1737 și alte patru ediții după moartea autorului. Lucrarea, cu un caracter practic, poate fi caracterizată drept o compilație, deși conține și unele inovații, fiind adresată profesorilor tinerilor greci. A urmat o altă compilație, și anume *Vita di Pietro il Grande, imperador della Russia*, publicată în 1736, volum de mare succes de care ne vom ocupa în continuare. Ultima scriere cunoscută a literatului grec este *Ιστορία της Παλαιᾶς και Νέας Διαθήκης*, Venezia, Albrizzi, 1737, care reprezintă o traducere din franceză, eventual prin intermediar italian, a lucrării *Histoire du Vieux et du Nouveau Testament*, Paris, 1669-1670.

În 1736 se publică la Venezia, în tipografia lui Francesco Pitteri, volumul *Vita di Pietro il Grande, imperador della Russia; estratta da varie Memorie pubblicate in Francia e in Olanda*, fără nici o menționare a autorului său. Numele lui Antonio Catiforo va apărea începînd cu ediția a 2-a din 1739, „revăzută și adăugită de autor” și tipărită tot de Pitteri. Volumul s-a bucurat de un succes considerabil, atestat de numeroasele ediții successive: ediția a 3-a, Venezia, Pitteri, 1748, ediția a 4-a, Venezia, Pitteri, 1781, tot ediția a 4-a, Venezia, Giuseppe Rossi qu. Bortolo, 1792, ediția a 5-a, Venezia, Modesto Fenzo, 1800.

În prezentarea de față am avut în vedere prima ediție, cea din 1736, dat fiind că ea a fost cea care s-a transmis pînă în țările române.

a. IZVOARELE LUI CATIFORO

În prefața autorului, Catiforo precizează corect sursele pe care le-a folosit, insistînd mai ales asupra faptului că, prin ideile exprimate, toate par a fi scrise de autori protestanți, deci improprii pentru publicul

¹ Cf. Margherita Losacco, *Antonio Catiforo e Giovanni Veludo interpreti di Fozio*, pp. 39-154.

catolic. În viziunea lui Catiforo, opera sa reprezintă o sinteză fidelă dar prescurtată a celor 7 volume pe care le-a folosit, eliminând toate informațiile ce i s-au părut superflue sau nepotrivite, și anume: memoriile căpitanului John Perry (1 volum), memoriile unui gentilom german care a locuit o perioadă la Sankt Petersburg (2 volume, ale lui Friedrich Christian Weber) și memoriile baronului Nestesouran (4 volume, în realitate o compilație de informații și documente realizată de Jean Rousset de Missy). Așa cum precizează însuși scriitorul grec, el s-a folosit de edițiile franceze ale acestor opere, apărute în Franța și Olanda, nefiind probabil cunoscător al limbilor engleză sau germană.

Vom prezenta în continuare aceste trei lucrări pentru a analiza mai apoi receptarea lor în opera lui Catiforo.

I. John Perry: *The state of Russia, under the present Czar: In relation to the several great and remarkable things he has done, as to his naval preparations, the regulating his army, the reforming his people, and improvement of his country: Particularly those works on which the author was employ'd, with the reasons of his quitting the Czar's service, after having been fourteen years in that country: Also an account of those Tartars, and other people who border on the eastern and extreme northern parts of the Czar's dominions, their religion, and manner of life: with many other observations: To which is annex'd, a more accurate map of the Czar's dominions, than has hitherto been extant*, London, Printed for Benjamin Tooke, 1716.

În Anglia, fascinația pentru țarul Petru I se manifestase pînă atunci în ziarele vremii, Sir Richard Steele comparîndu-l încă din 1711 în *The Spectator* cu monarhul francez Ludovic al XIV-lea. Admirația aproape nelimitată a britanicilor pentru tînărul țar vizionar este sugestiv exprimată de acesta: *Sordid Ignorance and a Brute Manner of Life this*

*Generous Prince beheld and contemned from the Light of his own Genius. His Judgment suggested this to him, and his Courage prompted him to amend it.*²

Lucrarea lui Perry se înscrie așadar pe această linie a glorificării țarului, reprezentînd o frescă a vieții din Rusia, îndeaproape cunoscută de autor, și a reformelor pe care încearcă să le implementeze Petru I în vederea modernizării țării.

Căpitanul John Perry (1669 / 70–1733) s-a născut la o fermă din Gloucestershire. Adolescent, a intrat în Marina Regală, devenind locotenent în 1689. Un an mai tîrziu, și-a pierdut mîna dreaptă în urma unei lupte cu un vas francez de corsari. În perioada 1690-1691 a proiectat un doc pentru vase mari la Portsmouth, cu un motor puternic pentru a scoate apa și o poartă funcțională. Acest proiect i-a adus titlul de căpitan, în februarie 1692 fiindu-i încredințat un vas de luptă. Un an mai tîrziu, la întoarcerea din Indiile Occidentale, vasul său și cel al superiorului lui, căpitanul Wickham, au fost atacate de corsarii francezi și s-au predat. La întoarcerea în Anglia, ambii căpitani au fost condamnați de curtea marțială pentru pierderea vaselor la 10 ani de închisoare. Perry a fost întemnițat la închisoarea Marshalsea din Southwark unde a scris pamfletul *A regulation for Seamen* (1695), la sfîrșitul căruia își pleda nevinovăția. Petiția împotriva sentinței de condamnare, în care își justifică acțiunile, a avut în cele din urmă succes, iar Perry a fost achitat în iunie 1697. După eliberare s-a dedicat activităților ingineresti, proiectînd un doc uscat la Flushing în Olanda³.

În 1698, Lordul Carmarthen l-a prezentat țarului Petru I, aflat în vizită în Anglia, care l-a angajat pentru proiectele de inginerie hidraulică pe care le avea în vedere. În urma negocierilor cu ambasadorul rus, Perry

² *Acest prinț generos a privit și a disprețuit cu lumina geniului său ignoranța sordidă și modul de viață animalic. Rațiunea i-a sugerat iar curajul l-a împins să o corecteze* (*The spectator*, nr. 139, din 9 august 1711 <http://www.gutenberg.org/files/12030/12030-h/SV1/Spectator1.html> - 15.11.2013).

³ Cf. *Oxford Dictionary of National Biography*, mai 2013, s.v. *John Perry*, <http://www.oxforddnb.com/templates/article.jsp?articleid=21997&back> - 15.11.2013).

l-a urmat pe țar în Olanda pentru a se documenta, iar apoi s-a îndreptat către Moscova. Avea să rămână în Rusia timp de 14 ani, pînă în 1712 cînd, după mai multe solicitări de plată a salariului care îi fusese promis și niciodată achitat, dar și în urma acutizării conflictului cu amiralul Apraxin, responsabilul rus pentru lucrările de inginerie navală, Perry a solicitat protecția ambasadorului, Lord Whitworth⁴, pentru a părăsi Rusia.

Întors în Anglia, a publicat în 1716 volumul despre Rusia, care avea să cunoască un success European deosebit. Așa cum declară autorul, lucrarea urmărește în primul rînd prezentarea proiectelor pe care Perry le-a pus în operă sau le-a gîndit la cererea țarului, în speranța obținerii de contracte similare în Anglia. Scopul cărții pare să fi fost atins, dat fiind că în același an autorul obține un contract pentru a rezolva problema înlăturării unui banc de nămol pe Tamisa la Dagenham, care punea în pericol vasele și deci comerțul. Eforturile lui Perry, încununate de succes după cinci ani de soluții ingineresti ingenioase precum construirea unui sistem de baraje și întăriri la maluri, au fost descrise de acesta în volumul *An Account of the Stopping of Daggenham Breach* (1721). În perioada următoare a realizat proiecte pentru mai multe porturi precum Rye, Dover și Dublin, care nu s-au materializat însă. În 1727 a găsit o soluție de a face râul Ouse navigabil pînă la York și a propus drenarea unor zone din Lincolnshire, ceea ce s-a și realizat în 1730.

Chiar dacă lucrările ingineresti pe care le-a proiectat îl definesc drept un vizionar, cu o deosebită capacitate de muncă și de a găsi soluții ingenioase, cel mai mare răsunet l-a avut cartea sa despre Rusia lui Petru I, cu adevărat de referință pentru toată literatura și istoria europeană privitoare la țarul rus, de la Montesquieu sau Voltaire la Catiforo. Succesul ei s-a datorat capacității autorului de a oferi o prezentare vie a vieții rusești, subliniind opoziția dintre viziunea progresistă și expan-

⁴ Lordul Charles Whitworth este și el autorul unor memorii interesante privitoare la Rusia lui Petru cel Mare, publicate însă mult mai tîrziu: *An Account of Russia as it was in the year 1710*, Strawberry Hill, 1758.

sionistă a țarului și înapoierea și conservatorismul care caracterizau administrația, Biserica Ortodoxă și nobilimea. În același timp, cartea a răspuns unei curiozități crescînde a lumii occidentale pentru realitățile din Rusia și pentru persoana țarului Petru, văzut ca un exemplu de monarh luminat care a reușit, într-o perioadă relativ scurtă de timp, modernizarea unui stat uriaș dar extrem de retrograd, cum era cel pe care îl conducea.

Deși din lucrare rezultă clar resentimentele provocate de situația în care s-a aflat în Rusia, acuzațiile lui nu se îndreaptă niciodată împotriva lui Petru I pentru care are o admirație aproape nelimitată și numai cuvinte de laudă, ci a miniștrilor și oamenilor de încredere ai acestuia, acuzați de incapacitate, conservatorism, ignoranță și corupție. Cu fiecare ocazie, Perry subliniază elementele de modernitate introduse de țar, chiar dacă acest lucru a însemnat o ruptură brutală cu tradiția și a afectat credința oamenilor în guvernarea lui. De exemplu, dacă modificarea regulilor privitoare la căsătorie a fost primită cu bucurie de tinerii ruși, nu același lucru se poate spune despre tăierea bărbilor lungi și obligativitatea de a purta haine occidentale, care s-a lovit de rezistența indusă oamenilor de Biserică. Este emblematic episodul tîmplarului care își purta barba în buzunar, cu speranța că Sf. Petru îl va ierta și-i va deschide totuși porțile Raiului pentru că nu o tăiasse de bunăvoie ci din porunca țarului.

Succesul răsunător pe care l-a avut în Anglia a dus la traducerea aproape imediată în limba franceză, cartea apărînd la Paris cu titlul: *Etat présent de la Grande Russie ou Moscovie: contenant l'Histoire abrégée de la Moscovie, un Abregé Chronologique des Czars ou Empereurs qui y ont régné, jusques à présent. Et la Relation de ce que Pierre Alexeowitz, à present regnant, a fait de plus remarquable dans ses Etats*, Paris, J. Boudot, 1717, Claude Robustel, 1717, Joseph Monge, 1718, André Cailleau, 1718, P. Morisset, 1718. Aceeași traducere a fost publicată și în Belgia și Olanda cu titlul: *Etat présent de la Grande Russie: contenant une relation de ce que S. M.*

Czarienne a fait de plus remarquable dans ses états; et une description de la religion, des moeurs etc. tant des Russiens, que des Tartares, et autres Peuples voisins, Haga, Dusauzet, 1717, Bruxelles, Compagnie, 1717.

Tot din 1717 datează și traducerea în limba germană: *Der jetzige Staat von Russland, oder Moscau unter jetziger Czarischen Majestät: in sich haltend eine Beschreibung aller dererjenigen grossen und merckwürdigen Dinge, so Ihro Czarische Majestät, sowohl was Ihre Schiffs-Rüstungen als auch was die Aenderung derer Unterthanen und Verbesserung dero Landen betrifft, verrichtet: absonderlich aber dererjenigen Wercke, zu welchen der Autor selbst gebraucht worden, samt denen Ursachen, warum er nach einem 14jährigen Auffenthalt in Russland die Czarischen Dienste quittiret: Wobey nicht weniger auch eine Nachricht von derer Tartarn befindlich: welchem allen noch eine weit accuratere Land-Cardre von Ihro Majestät Landen beigefüget ist, Leipzig, Weidmann, 1717, 1724.*

La Amsterdam apare întâi traducerea olandeză: *Tegenwoordige staat van Groot Rusland, vertoont in d'ontzachlyke onderneemingen van zyne czaarsche majesteit Peter Alexeiwitz: bestaande in 't afschaffen der aloude zeden en gewoontens zyner onderdaanen, en 't verbeeteren van zyne staaten, zoo in 't waereldlyke als geestelyke gedrag: nevens een beschryving van den godtsdienst, zeden en gewoontens der Russen, Siberiers, onderhoorige Tartaren Samojuden en andere grensvolkeren, Amsterdam, Johannes Oosterwyk, 1717.* Tot aici se publică apoi și o variantă în limba franceză: *Histoire de Moscovie, contenant l'Abregé chronologique des Czars ou Empereurs, qui y ont regné jusqu'à present. Et la Relation de ce que Pierre Alexeowitz, à present regnant, a fait de plus remarquable dans ses Etats, Amsterdam, Fristch and Bomh, 1718-1719.*

Numărul mare de ediții publicate într-un timp atât de scurt demonstrează clar succesul pe care volumul l-a avut în toată Europa, devenind cartea de referință în epocă, pe care toți autorii succesivi au fost obligați să o consulte, fie pentru a prelua idei, fie pentru a le contrazice. De aceea o vom prezenta mai pe larg, și pentru a se da o imagine

completă a tipologiei lucrărilor din epocă. Deoarece Catiforo s-a folosit de versiunea franceză de la Paris, vom urmări această ediție (în versiunea publicată de Joseph Monge, 1718) a cărții lui Perry, și nu originalul englez.

Titlul ediției pariziene preia doar începutul celui englez și încorporează denumirile celor trei părți care alcătuiesc lucrarea, devenind astfel *Starea prezentă a Rusiei Mari sau Moscoviei conținând istoria prescurtată a Moscoviei. Un breviar cronologic al țărilor sau împăraților care au domnit pînă în prezent și relatarea a ceea ce Petru Alexeevici, care domnește în prezent, a făcut mai remarcabil în statele sale.*

Traducerea este precedată de o prefață în care graba de a pune la dispoziția publicului francez lucrarea lui Perry este explicată prin interesul stîrnit de vizita țarului la Paris. După o scurtă prezentare a autorului prefațatorul apreciază că acesta poate fi considerat un istoric fidel cu excepția pasajelor în care se plînge de ministrii țarului și în care se simte interesul și pasiunea specialistului nedreptățit.

Partea I, *Istoria prescurtată a Moscoviei, compilată după cei mai buni istorici*, reprezintă o scurtă trecere în revistă a situației geo-politice și economice a țării și o prezentare a obiceiurilor și moravurilor fundamentale pentru creionarea mentalității rusești.

Capitolul I – *Despre originea Moscoviei, clima, ierburile și fructele, despre calitățile bune sau rele ale acestui stat și despre populațiile ei* (pp. 1-9) – prezintă originea statului și diversele moduri în care este denumit, poziția geografică, întinderea și vecinii. Privitor la climă, Perry se oprește asupra iernilor lungi și reci cu zăpadă abundentă care permite folosirea săniilor și a verilor foarte calde, deranjante și prin temperatură, dar mai ales prin dificultatea de a se feri de insecte precum țințarii. În ciuda climei extreme, Perry observă că pămîntul este foarte fertil, într-atît încît sa-l determine pe englez să compare producția agricolă cu cea a Siciliei din vremea Imperiului Roman. Cea mai mare parte a populației practică agricultura de subzistență, cu avantajul față de teritoriile baltice că pot

culege grâul copt și uscat. Legumele și fructele sînt gustoase, pepenii uneori uriași iar florile au fost aduse din Germania și Olanda și se cultivă. Mierea și ceara se produc în cantități atît de mari încît formează o parte importantă din exporturi. Țara este prezentată de Perry drept o pădure uriașă, defrișată pe alocuri pentru practicarea agriculturii. Vînatul se găsește din belșug, iar animale de blană sînt folosite și în țară și la export. Lacurile și rîurile sînt și ele numeroase și cu mai multe soiuri de pește. Toate aceste observații privesc partea europeană a Rusiei, cea Asiatică fiind mult diferită. În privința locuitorilor și funcționării statului, Perry face cîteva scurte observații, subliniind de fiecare dată intenția reformatoare a țarului în direcția unei mai mari deschideri spre educație și modernizare. Lipsa de civilizație a rușilor este pusă de Perry pe seama absenței contactului cu alte națiuni, dar și a școlilor și universităților care să contribuie la educarea populației. Forma de guvernarea a țării este cea de monarhie ereditară absolutistă, în care țarul are drept de viață și moartea asupra supușilor săi și dreptul de a dispune de bunurile lor, într-atît încît moștenirile trebuie confirmate de acesta. Armata regulată are circa 120 – 130.000 de oameni iar la nevoie pot fi repede adunați 300 000. Rușii au o înclinație specială către servilism și umilință, pe care țarul Petru I încearcă să o schimbe. Limba rusă provine din slavonă, în timp ce scrierea derivă din greacă.

Capitolul II – *Despre religia moscoviților* (pp. 9-26) – este un capitol în care Perry încearcă să prezinte pe scurt principalele trăsături ale cultului ortodox rus, pe care le însoțește uneori de propriile considerații. Astfel el menționează părerea rușilor potrivit căreia au fost creștinați de Sf. Apostol Andrei, apoi redevenit păgîni sub influența tătari, fiind recreștinați în anul 989 de țarul Vladimir. Principala carte de cult este *Biblia Septuaginta* tradusă în rusă, completată cu interpretarea ei de către părinții Bisericii. Urmează ritul Sf. Atanasie, cred în Dumnezeu Tatăl, Iisus și Sfîntul Duh și mărturisesc tainele. Perry observă, nu fără o ușoară ironie, că cele mai importante fapte bune sînt considerate ctitorirea de

mănăstiri ori biserici și pomana. În restul capitolului Perry scoate în evidență elementele rituale pe care le privește cu uimirea anglicanului sobru. Astfel, credința se exercită prin citirea Evangheliei, rugăciunile la sfinți, închinarea la icoane, posturi, procesiuni, pelerinaje, împărtășanie și spovedanie. Botezul este singurul mod de a intra în Biserică, fiind văzut ca răscumpărarea păcatului originar. În consecință, copiii sînt botezați la scurt timp după naștere în cadrul unui ritual pe care îl descrie în detaliu, menționînd și că botezul adulților se practică prin cufundarea în rîuri, indiferent de vremea de afară. Credincioșii obișnuiesc să se spovedească, primind apoi împărtășania sau mirul și toată lumea se spovedește mai ales de Paști. În zilele de sărbătoare populația participă la trei slujbe, stînd în picioare sau în genunchi, fără pălărie, și închinîndu-se des. De asemenea își fac de multe ori semnul crucii. De altfel, subliniază Perry, orice acțiune este precedată de semnul crucii. Pereții bisericilor sînt acoperiți cu imagini pictate, în timp ce statuile sînt interzise. Majoritatea icoanelor sînt realizate de pictorii locali. Mirarea lui Perry față de un atît de puternic cult al icoanelor, pe care îl consideră semn de înapoiere, se observă cu ușurință în cuprinsul cărții. La toate colțurile de stradă sînt amplasate icoane. Toți rușii au icoane în casă pentru că fără ele nu se pot ruga. Mai mult, au vrut la un moment dat să le impună și în casele străinilor, pentru servitorii ruși, dar au renunțat de teamă să nu fie profanate. Cînd intră într-o casă străină, musafirul caută întîi icoana pentru a i se închina, apoi salută gazdele. Ipocrizia privitoare la icoane este scoasă în evidență de Perry prin sublinierea faptului că acestea se „schimbă”, vînzarea lor pe bani fiind considerată păcat. De altfel, Perry consideră cultul icoanelor opus credinței adevărate, susținînd că există printre ruși și persoane luminate, care nu sînt de acord cu cultul sfinților și al imaginilor, preferînd să citească scripturile. În privința sfinților, el nu insistă prea mult, menționînd doar că și sfinții rușilor fac miracole, ca toți sfinții, și dă cîteva exemple. În ceea ce privește lăcașurile de cult, în afara descrierii arhitectonice Perry observă că nu au scaune nici orgă sau

alte instrumente muzicale, ortodoxii considerînd muzica instrumentală nevrednică pentru a-l slăvi pe Dumnezeu. Clopotele în schimb sînt obligatorii și răsună adeseori în toată Moscova, deranjînd destul de mult. Observația este, evident, pertinentă. Pînă la țarul Petru, intrarea străinilor în biserică nu era permisă, fiind considerată profanare, dar și asupra acestui aspect a intervenit suveranul care a împiedicat alegerea unui nou patriarh și s-a proclamat cap al bisericii. Perry aprobă și în acest caz comportamentul țarului pentru că puterea patriarhului, pe care îl aseamănă cu Papa, este foarte mare, lucru cu care englezul protestant nu poate fi de acord. Perry remarcă și faptul că arhieriei nu se căsătoresc, în timp ce preoții de mir sînt obligați să se căsătorească, dar numai o singură dată. Aceștia din urmă nu sînt prea educați, pentru că putea deveni preot oricine știa să citească, să scrie și să cînte. Și aici Petru I a intervenit și a impus preoților cunoașterea limbii latine. De asemenea, el a interzis intrarea în mănăstire înaintea vîrstei de 50 de ani pentru a nu se diminuea forța de muncă. Călugării nu mănîncă niciodată carne, nici pește și nici nu beau vin, dar, remarcă Perry, de multe ori nu respectă regula.

Capitolul III – *Despre înmormîntări* (pp. 26-30) – descrie înmormîntările oamenilor de rînd și ale bogaților cu multe detalii dintre care cel care i se pare mai interesant este faptul că i se pune în mînă mortului un bilet pentru lumea cealaltă, adresat Sfîntului Petru și semnat de mitropolit, prin care se certifică faptul că a fost un bun credincios. Perry menționează și parastasele pentru pomenirea morților, fără să uite să precizeze că de multe ori apropiații beau pînă uită de supărare. El remarcă și că ortodocșii nu-i pot suferi pe evrei și pe catolici, dar nu au nimic împotriva protestanților.

Capitolul IV – *Diverse observații despre cultul moscoviților* (pp. 30-35) – include observații referitoare la obiceiul de a încondeia ouă, la respectarea posturilor și la consumul exagerat de alcool. Ceea ce pare să-l șocheze pe Perry este faptul că femeile beau la fel de mult ca bărbații, iar acest lucru este considerat firesc de ruși.

Capitolul V – *Despre încoronarea țarului, despre autoritatea lui despotică, despre domeniile, armele și ambasadere sale* (pp. 35-44) – subliniază mai ales puterea absolută pe care țarul o are în Rusia, extrem de neobișnuită pentru cineva care provine din ceea ce Perry însuși numește „lumea liberă”.

Capitolul VI – *Despre populațiile Moscoviei, despre moravurile și organizarea lor* (pp. 44-62) – prezintă comportamentul rușilor, situația țăranilor semi-sclavizați, principalele băuturi alcoolice, anume vodka și vișinata, ca și obiceiul rușilor de a dormi după masa de prînz.

Capitolul VII – *Despre căsătorii* (pp. 62-70) – descrie modalitatea de aranjare a căsătoriilor de către părinții mirilor, fără ca acestora să le fie permis să se vadă înaintea nunții, insistînd asupra legii promovate de țar, potrivit căreia mirii trebuiau să se cunoască cu cel puțin 6 săptămîni înainte

Capitolul VIII – *Descrierea orașului Moscova* (pp. 71-76) – prezintă cartierele orașului, Perry scoțînd în evidență numărul uriaș de lăcașuri de cult, după spusele lui peste 2000 de biserici, mănăstiri și capele în oraș și în împrejurimi.

Partea a doua, *Breviar cronologic al istoriei țărilor sau împăraților Moscoviei* (pp. 1-83), reprezintă o prezentare cronologică a țărilor ruși. Breviarul începe cu o scurtă prezentare a originilor țării și a primei familii domnitoare din anul 753, continuînd cu scurte monografii ale țărilor, de la Ruric (840) pînă la Petru I (1696). Breviarul insistă asupra acestuia din urmă, căruia îi sînt dedicate numeroase pagini, care relatează cronologic, pentru fiecare an în parte, principalele evenimente care au marcat domnia lui Petru I pînă în anul 1714 (pp. 51-83).

Partea a treia, *Starea prezentă a Rusiei Mari care conține relatarea a ceea ce Majestatea Sa Țarul a făcut mai remarcabil în statele lui și o descriere a religiei, moravurilor etc. atît a rușilor, cît și a tătarilor și a altor populații vecine* (pp. 1-339), poate fi interpretată ca o lucrare memorialistică de sine stătătoare, în care se reiau informații din părțile anterioare.

Prefața de 10 pagini cu care se deschide prezintă conținutul acestei ultime părți a lucrării și scopul cu care a fost scrisă, Perry reafirmându-și intenția de a nu relata decît adevărul.

Autorul englez relatează modul în care a ajuns în serviciul țarului Petru și la lucrările pe care le-a executat la comanda acestuia în Rusia. Prima lui sarcină în Rusia a fost de a construi un canal între râurile Volga și Don pentru a lega Marea Neagră de Marea Caspică. După trei ani de lucru cu nenumărate greutăți reprezentate de lipsa materialelor și a muncitorilor, proiectul a fost interupt în 1701 din cauza izbucnirii războiului dintre Rusia și Suedia. Rechemat la Moscova, i s-au solicitat alte lucrări pe râul Voroneț. Astfel, a construit un baraj înainte de confluent cu Donul cu o ecluză ce permitea aducerea vaselor pentru reparații de șantier, iar apoi o ecluză mai mare, ce permitea navigația vaselor mari pe Don. În 1710, el a proiectat un canal care să lege râurile Neva și Volga, pentru a permite transportul pe apă al porumbului și lemnului din Kazan la Sf. Petersburg. În această relatare el inserează informații care i se par semnificative, precum prezentarea războiului cu Suedia, ținînd cont de faptul că operele care i se cereau erau în strînsă legătură cu campaniile militare ale țarului Petru I. Perry include în continuare textul memoriului trimis țarului în 1710 prin care solicita plata salariului care nu îi fusese niciodată acordat. Izbucnirea războiului cu Turcii face ca nici de această dată țarul să nu își respecte promisiunea, așa cum nu și-o va respecta nici ulterior. Astfel, Perry explică de ce a solicitat ajutorul ambasadorului britanic pentru a părăsi Rusia.

În continuare, cea mai amplă parte a volumului cuprinde o prezentare mai amplă și mai detaliată a Rusiei pe care, așa cum afirmă el însuși, a scris-o la sugestia unor prieteni care l-au sfătuit să publice atît relatarea propriilor activități cît și o prezentare a țării, de mare interes pentru public în acel moment. Intenția declarată a autorului englez este de a relata adevărul într-atît încît țarul însuși să fie mulțumit dacă ar citi-o. E probabil ca o parte din laudele pe care i le aduce să fi avut în vedere

tocmai o eventuală lectură a lui Petru I, pentru care Perry declară cel mai înalt respect și admirație, deplîngînd însă comportamentul boierilor din jurul său.

Această prezentare pornește de la planul țarului de a găsi o trecere din nord-est către China prin Marea Tartariei pentru a oferi o descriere a părții de nord-est a imperiului, a locuitorilor lor și a ocupațiilor acestora și a religiei lor. Perry se folosește de această ocazie pentru a critica din nou creștinismul ortodox practicat de ruși, afirmîndu-și simpatia pentru marea sinceritate a credinței acelei populații. Ideea se reia de mai multe ori în cuprinsul cărții și îi atrage critica vehementă a lui Catiforo. Descrie clima și activitățile din Archangel, cu toate particularitățile zonei, de la pădurile cu animale sălbatice, la ghețuri și zăpadă, însoțindu-le de reflecții privitoare la condițiile climaterice și la percepția temperaturii exterioare.

Perry continuă cu prezentarea Siberiei, de la cucerirea ei de către ruși, pînă la importantul rol militar pe care îl are în Imperiu. Apoi se referă la tătari, principala populație vecină în partea de răsărit a imperiului, uneori angajați de țar pentru campaniile militare. După descrierea coastei de vest a Mării Caspice și a bogățiilor naturale de acolo, menționează revolta populației din Astrahan, în timpul căreia au fost uciși și toți străinii care se aflau acolo, și a altor populații. După Marea Caspică, relatarea privește fluviul Volga, incluzînd și observații privitoare la debitul fluviului la vărsarea în mare, argumentînd științific faptul că variațiile acestuia se datorează puternicei evaporări a apei și nu existenței unei treceri subterane, cum se credea atunci și incluzînd o digresiune privitoare la circulația apei în natură și fenomenele climaterice. Tătarii din Crimeea sînt considerați de Perry ca principala țintă a țarului, atît datorită bogăției teritoriului pe care îl locuiesc, cît și a importanței strategice a zonei, prin apropierea de turci.

Fără o aparentă ordine în povestire, Perry continuă cu urcarea pe tron a țarului Petru și complotul împotriva lui organizat de principesa

Sofia, pentru a urma apoi cu acțiunile militare ale tânărului țar și ideile novatoare ale acestuia, precum obligarea boierilor de a construi vase, călătoriile de documentare ale țarului în alte țări, trimiterea copiilor boierilor la studii în străinătate. Asupra acestui ultim punct, Perry remarcă opoziția bisericii, închistarea în care se află chiar față de ceilalți creștini, criticând dur ignoranța pe care o promovează: *Ils font consister toute la Religion à s'adresser aux Saints, à observer les Jeûnes, et à tenir les doigts d'une certaine manière, lorsqu'ils font le signe de la Croix, et négligent ce qu'il y a de plus solide dans le Christianisme*⁵. Deschiderea față de străini a țarului nu a fost văzută cu ochi buni de o parte a boierimii conservatoare, care a organizat o conspirație pentru a-l ucide. Perry prezintă cu lux de amănunte execuția conspiratorilor, prezentare în care se simte o oarecare satisfacție.

Călătoria semi-incognito a țarului prin Europa este și ea urmărită în etapele principale, ca și ordinele date ambasadorilor pe întreg parcursul ei, demonstrând faptul că țarul nu a pierdut niciodată din vedere politica europeană în care intervenea frecvent. Atunci când povestește vizita în Anglia, de care, după spusele lui Perry, țarul a fost cel mai încântat, menționează și întâlnirea acestuia cu arhiepiscopul de Canterbury, susținând că *il alloit assez souvent dans nos Eglises, sur tout dans les Cathédrales, pour examiner l'Ordre religieux qui s'y observoit*⁶. Din Anglia, țarul Petru I a plecat însoțit de mai mulți specialiști (matematicieni, constructori de vase, ofițeri, bombardieri), cărora li s-a alăturat și John Perry.

Pe drumul către Rusia, el se folosește de prilejul vizitării unei mănăstiri pentru a comenta cultul sfinților și al icoanelor făcătoare de

⁵ Pentru ei religia constă în rugăciunile la sfinți, respectarea posturilor, o anumită poziție a degetelor când fac semnul crucii, și neglijează ce e mai important în Creștinism (Perry, Starea, p. 186).

⁶ Mergea destul de des la bisericile noastre, mai ales la catedrale, pentru a examina ritul practicat în ele (Perry, Starea, pp. 201-202).

minuni practicat de ruși, paradoxal pentru un protestant. El subliniază că preoții fac tot posibilul pentru a întreține și exploata credulitatea oamenilor. Dacă în prima parte a lucrării, Perry este mai rezervat în privința comentariilor, în această parte atacurile la adresa practicilor Bisericii Ortodoxe sînt mai multe și mai argumentate, chiar dacă narează corect povestirile privitoare la miracole pe care, însă, le consideră superstiții.

Modalitatea în care țarul, întors din călătorie, îi pedepsește pe rebelii care încercaseră o lovitură de stat este descrisă pe larg de Perry și cu aceeași satisfacție evidentă ca în episodul similar precedent, chiar dacă au fost executați peste 2000 de oameni. Această represiune i-a permis însă țarului punerea în aplicare a reformelor pe care le avea în vedere, și care au privit armata, nobilimea, construcția de vapoare, administrația și justiția, sistemul de colectare de impozite și taxe, impozitarea averilor mănăstirești, taxa pe bărbi, obligativitatea hainelor europene și a prezenței femeilor la banchete, obligativitatea mirilor de a se cunoaște înainte de căsătorie, eliminarea suitelor boierilor, reforma calendarului. De fiecare dată Perry prezintă starea lucrurilor dinaintea intervenției lui Petru și schimbările în bine făcute de acesta. După o scurtă menționare a păcii cu turcii și a intrării în războiul cu Suedia, scriitorul englez continuă cu prezentarea religiei și obiceiurilor Rușilor și, evident, și în acest caz, a modificărilor impuse de Petru. Se reiau astfel informațiile din prima parte a lucrării privitoare la auto-proclamarea țarului ca șef al bisericii, la ignoranța oamenilor care refuzau, încurajați de preoți, orice formă de știință. Detaliile și exemplificările sînt aici mai numeroase, precum condamnarea la moarte a unui chirurg doar pentru că avea în casă un schelet sau intenția sinceră a oamenilor de a-l linșa pe „vrăjitorul” străin care prezisese o eclipsă de soare. Din contra, țarul Petru a cumpărat telescoape pentru a observa eclipsele și mișcarea planetelor și l-a studiat pe Newton. Perry întrerupe subiectul pe care și l-a propus, cultul practicat de ruși, cu digresiuni pe diferite teme: pedepsele

și torturile practicate, vizitele țarului în diverse regiuni, campaniile militare etc. Înapoierea Bisericii și nesinceritatea în practicarea credinței sînt văzute de Perry ca principala cauză a lipsei de onestitate a rușilor, pentru care înșelăciunea reprezintă o practică zilnică și apreciată de cei din jur. O altă practică dezaprobată de Perry este consumul exagerat de alcool, de către pesoane, bărbați și femei, din toate categoriile sociale.

Pentru a ilustra efectul pozitiv al schimbărilor promovate de Petru I el relatează cum țarul însuși, după ce le-a introdus, le-a cerut boierilor să participe la o petrecere de nuntă organizată după vechile obiceiuri, dar și cu mîncarea preparată și servită ca în vechime. Pentru Perry e o ocazie de a descrie vechile costume și obiceiuri rusești, care i se par ridicole.

După o prezentare a produselor rusești și a comerțului practicat de ruși, Perry descrie sistemul monetar și cel de colectare a taxelor, subliniind și în acest caz lipsa de onestitate a miniștrilor. De asemenea el explică starea de semi-sclavaj al țăranilor legați de glie, care sînt transmiși odată cu pămîntul pe care trăiesc.

Perry își exprimă îngrijorarea că, în cazul în care țarul ar muri, boierimea conservatoare ar duce înapoi țara la situația dinainte, fiind nemulțumită de multe din acțiunile țarului. O mare nemulțumire a fost provocată și de mutarea capitalei la Sankt Petersburg, mutare care a obligat pe mulți boieri moscoviți să suporte cheltuieli uriașe pentru a-și construi case.

Perry constată că există și unele domenii în care țarul nu a intervenit în mod pozitiv. Construcțiile făcute în mare parte din lemn, sînt cauza multor incendii distrugătoare. Ambiția de a produce stofe a dus la un rezultat necompetitiv etc.

În încheiere, după o prezentare a armatei țarului și a școlii militare pe care a inițiat-o acesta, Perry menționează, ca ultim punct, amenajarea de indicatoare pentru drumuri și de locuri de popas de-a lungul rutelor mai utilizate iarna.

La sfârșitul volumului se regăsește un cuprins ordonat alfabetic, ca un indice al principalelor subiecte tratate, care include și principalele nume geografice întâlnite în lucrare.

Principalul reproș pe care i-l aduce Catiforo este partizanatul religios. Perry consideră ca principal obstacol al modernizării societății ruse influența reacționară a Bisericii Ortodoxe, pe care o consideră promotoare a analfabetismului, idolatriei, băuturii și înșelăciunii. *That Perry should seek to make the church the scapegoat is partially explained by his own religious prejudices which led him into both exaggeration and error. As a member of the Church of England, he shared the Anglican bias against Papistry to which he likened Orthodoxy, and, as a devotee of scientific reason, he decried the superstition and obscurantism of the church with the ardour, if not the wit, of a Voltaire.*⁷

Această atitudine a lui Perry este criticată de greco-italianul Catiforo, care consideră o bună parte din afirmațiile inginerului britanic privitoare la religia rușilor drept tendențioase și răuvoitoare și, cu toate că în alte privințe preia fără rețineri explicațiile oferite de Perry, nu se poate abține să nu polemizeze direct cu acesta, pe care nu ezită să îl acuze că *sovente non ha riguardo di spacciar come veri fatti, massime in materia della Religione e costumi de' Moscoviti, cose falsissime*⁸.

II. Friedrich Christian Weber: *Das Veränderte Russland, in welchem die ieszige Verfassung Des Geist- und Weltlichen Regiments; der Krieges-Staat zu Lande und zu Wasser; Wahre Zustand der Rußischen Finantzen; die geöffneten*

⁷ Faptul că Perry caută să scoată Biserica țap ispășitor se explică parțial prin prejudecățile lui religioase care îl fac să exagereze și să se înșele. Ca al Bisericii Anglicane, el împărtășește ideile preconcepute ale anglicanilor împotriva Papalității, de care leagă Ortodoxia, iar ca partizan al rațiunii științifice, denunță superstiția și obscurantismul bisericii cu patima, dacă nu și cu subtilitatea unui Voltaire (Putnam, Peter ed., *Seven Britons in Imperial Russia*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1952, p. 15).

⁸ Adeseori nu ezită să prezinte drept fapte adevărate, în special în privința religiei și obiceiurilor rușilor, lucruri foarte false (Catiforo, p. 11).

Berg-Wercke; die eingeführte Academien, Künste, Manufacturen, ergangene Verordnungen, Geschäfte mit denen Asiatischen Nachbahren und Vasallen, nebst der allerneuesten Nachricht von diesen Völckern, Die Begebenheiten des Czarewitzen, und was sich sonst merckwürdiges in Rußland zugetragen, Nebst verschiedenen andern bißher unbekanntten Nachrichten In einem Biß 1720. gehenden JOURNAL vorgestellt werden, Mit einer accuraten Land-Carte und Kupfferstichen versehen, Frankfurt, Nicolaus Förster, 1721.

Weber nu este menționat nominal de Catiforo ca sursă a operei sale, dat fiind că scriitorul greco-venețian nu cunoștea numele autorului, care nu apare în primele ediții. Cu toate acestea datele menționate de Catiforo coincid, așa cum remarcă mai mulți cercetători, lucrarea fiind publicată în Germania (la Frankfurt), la 5 ani după cea a lui Perry (1721) de către un „gentilom german” care a stat în Rusia. Mai mult, prezența în textul lui Catiforo a unor informații absente în celelalte surse confirmă folosirea acestei lucrări.

Friedrich Christian Weber (m. 1739?) a fost secretar al principelui elector de Hanovra, viitorul rege George I al Marii Britanii, iar după ocuparea de acesta a tronului englez în 1714, a devenit reprezentant al Angliei la curtea țarului Petru cel Mare pînă în anul 1719. Se cunosc foarte puține date despre viața sa, cele mai multe din lucrarea despre Rusia, pe care a publicat-o în trei tomuri, primul în 1721, cel pe care l-a folosit și Catiforo, și alte două, apărute la mare distanță în timp, în 1739 și 1740, după reeditarea tomului întâi în 1738.

Ne vom referi în continuare doar la primul tom, celelalte fiind posterioare operei lui Catiforo și, ca și în cazul lui Perry, vom folosi ca ediție de referință pe cea tipărită la Paris.

Traducerea în limba engleză a cărții, în două volume, a urmat îndeaproape publicării ei în limba germană, păstrînd anonimatul autorului: *The present state of Russia: In two volumes. Being an account of the government of that country, both civil and ecclesiastical; of the Czar's forces by sea and land, the Regulation of his Finances, the several Methods he made use of*

to civilize his People and improve the Country, his Transactions with several Eastern Princes, and what happened most remarkable at his Court, particularly in relation to the late Czarewitz, from the Year 1714, to 1720. The whole being the journal of a foreign minister who resided in Russia at that time. With A description of Petersbourg and Cronslot, and Several other Pieces relating to the Affairs of Russia. Translated from the High-Dutch. To which is added A general Map of the Czar's Dominions, according to the latest Observations, Londra, W. Taylor, W. and J. Innys and J. Osborn, 1722-1723.

Tot în două volume a apărut în 1725 o traducere în limba franceză, atribuită „unui german rezident la curte”: *Nouveaux mémoires sur l'état présent de la Grande Russie ou Moscovie*, Paris, Pissot, 1725 și Amsterdam, Pierre Mortier, 1725. Pe frontispiciul volumului I se menționează: *Ou l'on traite du gouvernement Civil et Ecclésiastique de ce Pays; des Troupes de terre et de mer du Czar; de ses Finances, et de la manière dont il les a réglées; des divers moyens qu'il a employé pour civiliser ses peuples et aggrandir ses Etats; de ses Traités avec différens Princes d'Orient; et de tout ce qui s'est passé de plus remarquable dans sa Cour, surtout par rapport au feu Czarewitz, depuis l'année 1714 jusqu'en 1720*, iar pe cel al volumului al II-lea: *Ou l'on traite la description de Petersbourg et de Cronslot; du Journal du voyage de Laurent Lange à la Chine; de la description des coutumes et usages des Ostiackes et du manifeste du procès criminel du Czarewitz Alexis Petrowitz. Avec une Carte generale des Etats du Czar, suivant les dernières observations.*

În același an a mai apărut o variantă în limba franceză la Haga, al cărei autor este indicat de această dată drept „un ministru străin, rezident la curte”: *Mémoires pour servir à l'histoire de l'empire Russien, sous le regne de Pierre le Grand: Ou l'on traite du gouvernement civil et ecclésiastique de ce pays; des troupes de terre et de mer du czar; de ses finances, et de la manière dont il les a réglées; des divers moyens qu'il a employés pour civiliser ses peuples, et aggrandir ses états; de ses traités avec différens princes d'Orient; et de tout ce qui s'est passé de plus remarquable dans sa cour, et dans ses états, depuis, l'année 1700 jusqu'en 1720*, Haga, T. Johnson & J. van

Duren, 1725. Această versiune a fost reeditată câțiva ani mai târziu: *Mémoires anecdotes d'un ministre étranger résidant à Saint Petersbourg, concernant les principales actions de Pierre le Grand Empereur de Russie etc.*, Haga, Van Duren, 1729.

Potrivit prefeței (pp. VII-XXIV), aceste *Noi memorii asupra stării prezente a Marii Rusii sau Moscoviei* vin să satisfacă marea curiozitate a publicului după călătoria țarului în Franța. Justificarea editorului este așadar similară cu cea din cartea lui Perry, cu care de altfel este prezentată în comparație. Astfel, se observă că și acest autor, pe care însă editorul nu-l numește, a locuit în Rusia și a avut ocazia de a cunoaște direct problemele cu care se confrunta și schimbările pe care, într-o perioadă de aproximativ 20 de ani, țarul Petru I a reușit să le pună în practică. Cum singura carte serioasă, în afara unei biografii a țarului publicată cu foarte mulți ani înainte, deci nerelevantă, este cea a lui Perry, se simțea nevoia unei lucrări care să prezinte situația generală, nu doar experiențele directe, cum face căpitanul englez, și să continue relatarea după anul 1714, când se oprește cea a lui Perry.

Într-adevăr, fără a oferi o descriere exactă și detaliată a Rusiei sau a istoriei ei, lucrarea lui Weber reușește mai bine să creeze o viziune de ansamblu și, în același timp, este mult mai sistematizată decât cea a lui Perry, pe care o cunoaște și o citează pertinent.

Prima parte, corespunzătoare primului volum (pp. 1-338) prezintă cronologic evenimentele în care a fost implicat țarul Petru I din ianuarie 1714 pînă în septembrie 1719. Practic, așa cum notează editorul, doar această parte îi aparține lui Weber, iar accentele personale nu lipsesc.

Al doilea volum (pp. 1-426) cuprinde patru texte incluse de Weber în lucrare, fiind considerate interesante pentru cititori: descrierea orașului Petersburg și a fortului Kronshtadt, probabil de Philipp Balthasar Sinold von Schütz (pp. 1-88), jurnalul călătoriei în China a inginerului suedez Lorenz Lange (pp. 89-144), prezentarea ostiacilor de Johann Bernhard Müller (pp. 145-225) și manifestul procesului țarevi-

ciului Alexei (pp. 227-393). Acest ultim text a fost inclus de Weber în traducere după versiunea rusească. Traducătorul englez al cărții a identificat însă o variantă franceză publicată de cancelaria țarului Petru și publicată la Haga: *Manifeste du Procez Criminel du Czarevitch Alexei Petrovitch, jugé et publié à Saint Petersburg, le 25 jour de Juin 1718, V. St. Traduit sur l'Original Ruffien, et Imprimé par Ordre de Sa Majesté Czarienne, à la Haye, chez Jean van Duren, en Juin 1718*. Astfel, traducerea în engleză este realizată după acest original francez, fără a se lua în calcul versiunea lui Weber. Traducătorul de la Paris însă a folosit originalul rusesc, iar versiunea lui a fost preluată ulterior de Missy și Catiforo. Volumul se încheie cu o scurtă listă de termeni străini explicați (pp. 394-412) și cu traducerea scrisorii Episcopului de Rostov către sora țarului, care a constituit una din probele din dosarul procesului țareviciului (pp. 413-426).

Din Weber, Catiforo nu preia fragmente întregi, așa cum face cu Perry, ci doar informații pe care le elaborează. Chiar dacă nu știe cine este autorul, scriitorul grec sesizează corect faptul că este vorba despre un protestant, pe baza afirmațiilor anti-clericale prezente în lucrare, chiar dacă Weber este mult mai puțin vehement decât Perry în a critica practicile Bisericii Ortodoxe Ruse.

III. Jean Rousset de Missy: *Mémoires du regne de Pierre le Grand, empereur de Russie, Père de la patrie, etc. etc. etc., par le B. Iwan Nestesuranoi*, Haga, R. C. Alberts; Amsterdam, Her. Uytwerf, vol. 1-4, 1725-1726.

Memoriile domniei lui Petru cel Mare, împăratul Rusiei, părintele patriei reprezintă principala sursă de informații a lui Catiforo, în deosebi pentru că autorul ei își atribuie identitatea unui nobil rus care povestește evenimentele trăite la persoana întâi. În spatele Baronului Iwan Nestesuranoi se ascunde însă un personaj bine cunoscut lumii literare din acea perioadă care, paradoxal, nu fusese niciodată în Rusia și preia, fără să citeze, informații din toți autorii care prezentaseră evenimentele pe care le comentează.

Jean Rousset de Missy (1686-1762) s-a născut în Franța într-o familie de hughenoți, refugându-se mai târziu în Olanda. A studiat dreptul la Paris iar apoi s-a înrolat în armata olandeză, participând la războiul pentru succesiunea tronului spaniol, pe care l-a prezentat mai târziu într-un tratat. Stabilît la Haga, a activat ca ziarist profesionist și s-a implicat activ în politică, fiind și acuzat de spionaj. Credincios, protestant convins, el s-a pronunțat adeseori împotriva ateismului și a iluminismului promovat de Voltaire și de enciclopediști⁹. În 1737 a devenit membru onorific al Academiei de Științe a Rusiei, avînd misiunea de a difuza documente care să plaseze Rusia într-o lumină favorabilă. O parte din aceste documente au fost publicate în Olanda de un editor hughenot, agent rus plătit pentru a îmbunătăți imaginea Rusiei în Europa.

Chiar dacă lucrarea care i-a atras simpatia rușilor a fost scrisă și publicată înaintea unei implicări oficiale în politica Moscovei, tendința permanentă de a prezenta pozitiv acțiunile țarului, oricare ar fi fost acestea, transpare din întreaga operă. De exemplu, referindu-se la moartea țareviciului Alexei, atribuită de mulții otrăvirii acestuia în închisoare din porunca țarului, comentează: *suposons que cela fut, n'auroit-ce pas été un acte de clémence de la part du Czar, d'épargner à ce criminal condamné l'horreur d'une mort violente?*¹⁰.

Missy publică o a doua ediție „adăugită cu mai multe piese importante” la Amsterdam Wetsteins et Smith, 1728-1730, retipărită de aceiași editori în 1740. Această a doua ediție este tradusă în italiană și publicată la Veneția, cam în același timp cu lucrarea lui Catiforo, cu titlul: *Memorie del regno di Pietro il Grande, imperadore di Russia, padre della patria*

⁹ Cf. *Dictionnaire des journalistes* (1600-1789), ediție electronică revăzută, corectată și adăugită: <http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/715-jean-rousset-de-missy-15-noiembrie-2013>).

¹⁰ *Să presupunem că ar fi așa; n-ar fi fost acesta un gest de clemență din partea țarului, să-l scutească pe acest criminal condamnat de groaza unei morți violente?* (Missy, vol. IV, p. 234).

ec. ec. ec., del B. Iwan Nestesuranoi, divise in quattro tomi, nuovamente tradotte dal francese nel volgare italiano, tom 1-4, Venezia, Lazzaroni, 1735-36.

Catiforo însă se folosește de prima ediție franceză, așa cum menționează în prefață și rezultă și din analiza textologică. De exemplu:

Missy, 1725	Catiforo, 1736	Missy, trad. it., 1735
Je ne vous veux parler que des Grecs avec qui nous sommes unis par la même profession de foi. D'où est venue la décadence de leur Empire, sinon de ce qu'ils ont négligé les armes? (IV, p. 13)	Ma non voglio parlarvi che dei Greci, co' quali noi siamo uniti per l'istessa professione di Fede. Donde mai venne la decadenza del loro Imperio, se non perché hanno neglette le armi? (p. 256)	Ma non vi parlerò, se non de' Greci, a' quali Noi siamo uniti per la medesima profession della Fede. Onde ebbe origine la declinazione del loro Imperio, se non dallo aver esse trascurate le armi? (IV, p. 8)

În *Avertismentul* cu care începe prima ediție (6 pagini nenumerate), Baronul Iwan Iwanowitz Nestesuranoi este indicat drept autorul memoriilor care ar fi fost doar revizuite de curatorul ediției. Acesta descrie și ceea ce-și propune să prezinte în întreaga lucrare. Astfel, pentru a se înțelege mai bine măreția țarului Petru I, a fost introdus într-un prim volum o *prescurtare exactă a istoriei întregii țări*. Al doilea volum va conține *Mémoires de son Regne*, interesante prin povestirea unor fapte puțin cunoscute. Volumul al treilea va conține *Etat complet de la Russie* pentru a o face mai bine cunoscută, eliminând toate poveștile ridicole spuse de călătorii pasionați, și urmărind relatările nativilor. Volumele vor fi publicate pe rând, nu toate o dată, cum era obiceiul pînă atunci. Este evidentă încă din acest avertisment intenția autorului de a discredita scrierile precedente, deși le exploatează considerabil pe parcursul lucrării.

Prefața autorului (18 pagini nenumerate) se constituie într-o apologie a țarului Petru și a faptelor sale. Scrisă din aparenta perspectivă a unui rus, textul capătă aspectul de autenticitate și bună cunoaștere a realităților locale, urmărindu-se o diferențiere netă față de ceilalți călători

care au povestit subiectiv realitățile rusești sau au oferit detalii superflue. Referirea la Perry este aici clară: *Cet Ouvrage n'est donc point de ceux, dans lesquels en se proposant de faire connoitre le Climat, les fruits, les animaux, les simples, d'une certaine contrée, d'en mesurer les distances, d'en expliquer la Religion, les loix et les moeurs, on ne peut avoir en vue que de satisfaire la curiosité*¹¹.

Subiectul primului volum îl reprezintă un *Abrégé de l'histoire des czars* (470 de pagini) în care sînt prezentate teoriile privitoare la originea rușilor și conducătorii acestora, de la Ruric pînă la moartea fratelui mai mare al lui Petru I. Marea întindere a breviarului, de cinci ori mai lung decît cel al lui Perry, se datorează numărului uriaș de detalii culese și repovestite de Missy, care privesc viața personală, situația politică, războaiele, conjurațiile, revoltele etc.

Volumul se încheie cu o tablă de materii (36 de pagini) de tip glosar, în care, spre deosebire de cea a lui Perry, sînt incluse doar nume proprii, nu și acțiuni semnificative.

Volumul al doilea conține prima parte a vieții lui Petru I, precedată de un *Aviz al autorului* (4 pagini) privitor la apariția separată a volumelor lucrării. Este o lucrare stufoasă (608 pagini), cu multe intercalări și detalii, chiar dacă autorul se laudă a fi produs o lucrare succintă și critică talentul „fertil și fatal” al altor autori¹². Așa cum era de așteptat se începe cu desemnarea de către țarul Feodor a fratelui mai mic, Petru, drept succesori, sărindu-l pe Ivan, considerat nepotrivit pentru o astfel de funcție. Autorul remarcă pertinent că, făcînd aceasta, țarul a avut în vedere meritul și nu stricta succesiune. De altfel, toată prezentarea

¹¹ Această lucrare nu e nicidecum una din acelea în care autorul, propunîndu-și să descrie clima, fructele, animalele, lucrurile simple dintr-o anumită zonă, să măsoare distanțele, să explice religia, legile și obiceiurile, nu poate avea în vedere decît satisfacerea curiozității (Missy, vol. I, Prefața, p. 4).

¹² Cf. Missy, vol. I, *Aviz*, p. 3.

abundă în laude la adresa lui Petru I. Acțiunea volumului se încheie cu campania din 1706 împotriva Suediei și bătălia de la Kalisch.

Volumul al treilea (635 de pagini) continuă direct acțiunea celui precedent, pentru o perioadă de aproximativ zece ani, pînă la încheierea tratatului cu orașul Gdansk în 1717. Chiar dacă ar fi trebuit să fie ultimul, autorul remarcă abundența materialului pe care îl deține pentru a justifica alcătuirea cel puțin a încă unui volum.

Volumul al patrulea (752 de pagini) este cel mai lung dintre toate. O parte consistentă (aproape 250 de pagini) este dedicată procesului țareviciului Alexei, Missy transcriind după Weber întreg manifestul publicat de țar. Comentariile pe care le face la sfîrșitul textului oficial sînt destinate a justifica atitudinea lui Petru I față de fiul său și condamnarea la moarte a acestuia. Missy omite orice detaliu care ar putea dăuna imaginii țarului, precum folosirea torturii în obținerea declarațiilor țareviciului ori preocuparea evidentă a lui Petru I de a obține o condamnare îmbrăcată într-o aparență de legalitate. Cruzimea țarului față de propriul fiu nu este de înțeles pentru lumea europeană care nu îi iertase încă regelui spaniol Filip al II-lea arestarea infantelui Don Carlos, cu mult mai justificată de gravele probleme de sănătate mentală ale acestuia. Pentru a îndepărta această imagine, Missy face apel la o alta, cea a lui Iunius Brutus care își sacrifică fiii trădători în numele libertății Romei: *nous n'entreprendrons pas de justifier la conduite du Czar dans cette occasion [...] a-t-elle besoin de justification après les éloges que l'on a donné dans tous les pays et dans tous les tems à l'action héroïque de Brutus immolant ses fils au salut de l'Etat?*¹³

¹³ Nu vom încerca să justificăm comportamentul țarului cu această ocazie [...] are nevoie de justificare după elogiile care i-au fost aduse în toate țările și în toate timpurile acțiunii eroice a lui Brutus care și-a sacrificat fiii pentru binele Statului? (Missy, vol. IV, p. 234).

În toată lucrarea se regăesc numeroase amănunte și comentarii privitoare la viața sentimentală a principalilor actori, educația de tip francez a autorului punându-și amprenta asupra întregii prezentări. De asemenea, este evidentă apartenența autorului la un cult protestant, sesizată corect de Catiforo, care are unele îndoieli privitoare la identitatea baronului.

Missy cunoaște atât cartea lui Perry, cât și pe cea a lui Weber din care transcrie fragmente întregi fără să citeze sursele. De exemplu, căsătoria bufonului țarului este parafrazată după Perry (Weber relatează un episod diferit):

Missy

Le Czar donna ordre qu'on invitât aux Nôces tous les Seigneurs et Dames de sa Cour, tant Russiens qu'étrangers. On en fit une liste; et le Czar ordonna que tous les conviez tant hommes que femmes se pourvoiroient chacun d'un habit tel que les Russiens en portoient il avoit 200 ans, et que dans toute la cérémonie on observeroit ce qui se pratiquoit en ce tems-là. (vol. II, p. 420)

Perry

Le Czar ordonna que tous les Seigneurs et Gentilshommes qui étoient en faveur auprès de lui, aussi-bien que divers Etrangers, fussent invitez à ces nôces, que tous les conviez, hommes et femmes, dont on fit une liste, se pourvoiroient chacun d'un habit, tel que ceux qu'on portoit en Moscovie deux cens ans auparavant, et que dans toute la cérémonie on suivroit absolument ce qui se pratiquoit en ce temps là. (p. 288)

Weber este și el parafrizat în același mod, Missy încercînd să dea impresia de autenticitate a povestirii sale atunci cînd relatează o procesiune funerară:

Missy

Nous Russiens avoient depuis long-tems la coutume de pleurer et de crier avec beaucoup d'Ostentation en ces sortes de cérémonies;

Weber

Le Czar voulant abolir entièrement la coutume qui s'observoit autrefois en pareilles rencontres de faire beaucoup de cris et de lamentations

mais le Czar, qui étoit bien aisé d'abolir cette extravagante coutume, profita de l'occasion de ce Convoi pendant lequel il défendit que personne jettât des cris semblables. (vol. III, p. 522)

véritables ou affectées, il les avoit absolument défendus et avoit ordonné qu'on s'en abstiendrait. (vol. I, p. 179)

Un alt exemplu este și descrierea torturilor practicate la Moscova. Weber le prezintă în indicele de la sfârșitul cărții sale, transcriind textul lui Perry, cu menționarea completă a sursei. Missy îl transcrie și el, parafrazînd pe alocuri, însă fără nici un fel de referire la vreunul din cei doi autori, după toate regulile... celui mai autentic plagiat.

E amuzant de remarcat faptul că antipatia față de englezi transpare din lucrarea lui Missy. Astfel, în privința croielii hainelor impuse de Petru I, Perry susține că este „englezească” iar Missy, deși transcrie fidel fragmentul din cartea căpitanului englez, o modifică în „franțuzească”:

Missy

Le Czar fit une ordonnance pour abolir cet habillement, enjoignant à tous les Boyars et à tous ceux qui tenoient quelqu'emploi de la Cour, de s'habiller à la Françoise, et même de garnir leurs habits d'or où d'argent suivant leurs moyens. (vol. II, p. 248).

Perry

Le Czar pour abolir cette manière de s'habiller, enjoignit sous peine d'encourir sa disgrâce, à tous les Boyars et à tous ceux qui frequentoient la Cour, et qui étoient à ses gages, de se vêtir à la manière Angloise, et de faire garnir leurs habits d'or et d'argent, chacun suivant ses moyens. (p. 239)

Volumele lui Missy reprezintă așadar o compilație, cum de altfel observă și Catiforo, cu înflorituri menite să dea senzația unei bune cunoașteri directe a subiectului. În plus este evident că autorul *mostrasi più propenso alle dottrine de' Protestanti, che alle Cattoliche*¹⁴ și că non

¹⁴ Se demonstrează mai aplicat spre doctrinele protestanților decât spre cele ale catolicilor (Catiforo, p. 14).

*tralascia occasione di strapazzare quanto v'ha di sacro nella Chiesa*¹⁵, ceea ce îl determină pe Catiforo să îi cenzureze corespunzător textul.

În afara celor trei surse principale, Catiforo a mai avut cu siguranță și altele, așa cum se poate observa în numeroase pasaje din opera lui, unde apar informații inexistente în cele trei texte. El citează explicit pe parcursul lucrării următoarele:

1. Lucrarea lui Voltaire, *Histoire de Charles XII. Roi de Suède*, Basle [i.e. Rouen], Christophe Revis [i.e. Jore], 1731. Autorul a revenit cu corecturi în trei ediții succesive publicate în 1732. În același an, nesatisfăcut de ignorarea sfaturilor sale de către Voltaire, Aubry De La Mottraye, cunoscut călător prin Europa, Asia și Africa și autor al unui consistent jurnal de călătorie, tipărește *Remarques historiques et critiques sur L'Histoire de Charles XII. Roi de Suède, par M. de Voltaire, pour servir de supplément à cet ouvrage*, Londra, Henry Woodfall chez Pierre Dunoyer, 1732. Notele lui De La Mottraye și răspunsul lui Voltaire vor fi incluse în a cincea ediție a *Istoriei lui Carol al XII-lea* din 1733, care va fi tradusă în italiană și publicată tot la Veneția și tot de Pitteri, ca și lucrarea lui Catiforo, cu titlul: *Della storia di Carlo XII, re di Svezia, scritta dal signor di Voltaire, tradotta in italiano, colle note del Signor Della Mottraye e le risposte del Signor di Voltaire*, Venezia, Francesco Pitteri, 1734.

2. Opera filosofului olandez Bernard de Mandeville (1670 – 1733) *Free thoughts on religion, the Church, and national happiness*, by B.M., Londra, T. Jauncy and J. Roberts, 1720, tradusă în limba franceză în două volume: *Pensées libres sur la Religion, l'Église, et le Bonheur de la Nation*, Haga, Vaillant frères et N. Prévost 1722, revăzută în 1723, și republicată la Amsterdam, F. L'Honoré, 1729.

3. Tratatul patriarhului Ierusalimului Hrisant Notara, *De Officiis Sancta Christi Ecclesia*, publicat la Târgoviște în 1716.

¹⁵ Nu pierde nici o ocazie de a face praf tot ce este sacru în Biserică (Catiforo, p. 16).

b. VITA DI PIETRO IL GRANDE

Pentru *Vita di Pietro il Grande, imperador della Russia; estratta da varie Memorie pubblicate in Francia e in Olanda*, Catiforo își stabilește o structură cât mai clară a lucrării, începînd cu prezentarea țării și continuînd cu un scurt istoric al monarhiei ruse pînă la urcare pe tron a lui Petru cel Mare, a cărui domnie este apoi prezentată cronologic, pentru a încheia cartea odată cu moartea marelui țar.

Volumul se deschide cu un cuvînt al editorului de 8 pagini nenumerate, care reprezintă dedicația acestuia către patricianul venețian Michele Morosini, de a cărui bunăvoință, probabil, Pitteri își dorea să beneficieze.

Prefața lui Catiforo (pp. 5-17) prezintă stadiul problemei și justificarea necesității lucrării pe care o propune publicului, incluzînd o polemică aprinsă cu autorii sursă pe care îi acuză de desconsiderarea religiei Catolice. Încă de aici se observă predilecția lui Catiforo pentru opera lui Missy, din care preia cele mai multe informații și pasaje. De bună credință, Catiforo o crede efectiv lucrarea unui autor rus și, în virtutea acestui fapt, îi atribuie un plus de credibilitate pe care îl va reafirma pe parcursul lucrării. Astfel că, atunci cînd are de a face cu același eveniment prezentat în mai multe surse, Catiforo preferă varianta lui Missy. De exemplu, găsind o informație diferită privitoare la favoriții țarului în comentariul lui Aubry De La Mottraye la scrierea lui Voltaire *Istoria lui Carol XII*, Catiforo menționează în notă: *Ma io mi attengo allo Storico Moscovita tanto in questo, quanto in molte altre particolarità*¹⁶.

Volumul este împărțit în șase cărți, fiecare fiind precedată de un *Argument* de una sau două pagini, care reprezintă de fapt menționarea pe scurt a evenimentelor prezentate pe parcursul cărții respective. La sfîrșitul cărții apare și un *Indice al principalelor subiecte* (pp. 375-383), care

¹⁶ *Dar eu mă bazez pe istoricul rus, atît în acest caz cît și în multe alte detalii* (Catiforo, p. 80).

este de fapt un amplu glosar ce cuprinde nume, dar și evenimente sau noțiuni considerate interesante.

Cartea întâi (pp. 19-52) conține o foarte scurtă prezentare a Rusiei și țărilor ei pînă la Petru I cel Mare. Descrierea așezării și a climei din Rusia (pînă la pagina 22) reprezintă un rezumat fidel al Capitolului I din cartea lui Perry, din care sînt eliminate o parte din datele tehnice, fiind înlocuite cu comentarii care i se par mai sugestive lui Catiforo. De exemplu:

Catiforo

Basti dire che dal cinquantesimo grado estendesì in latitudine, come parlano i Geografi, fino al settantesimo, ed in longitudine sino al novantesimo secondo, che è l'estremità dell'Europa, senza comprendervi ciò che i Moscoviti possedono nella Tartaria Asiatica per sino al grado centesimo decimo: sicchè vien ad esser più ampio d'estensione il solo Imperio della Russia, che tutta la Francia, la Spagna, l'Italia, e la Germania insieme unite.

L'aria della Moscovia è tanto fredda... (pp. 19-20)

Perry

Son étendue est depuis le 50 degré jusqu'au 70 degré de latitude, ce qui fait environ 400 lieues, et depuis le 50 degré jusqu'au 92 degré de longitude, qui est l'extrémité de l'Europe, ce qui fait environ 500 lieues; sans y comprendre ce que le Czar possède dans la Tartarie, ce qui seroit d'étendue jusqu'au 110 degré de longitude. Elle est bornée au Septentrion, par la Mer Glaciale [...]

L'air de Moscovie est extrêmement froid... (*Istoria*, p. 2)

Restul cărții, care privește originile rușilor și monarhii săi de la origini pînă la minoratul lui Petru I (pp. 22-52), constituie tot o prescurtare, de această dată mai ales după volumul I al lui Missy. Catiforo preia fără rezerve fragmente din textul original căruia nu îi face nici o modificare:

Catiforo

Igor non lasciò altro figlio, che Svatoslao, troppo giovine per montare sul Trono, onde regnò in

Missy

Il ne laissa qu'un fils nommé Swatoslas, qui étoit trop jeune pour monter sur le Trône. Sa Mère

luogo suo la Madre Olla, e regnò da gran Principessa. (p. 23)

Olha régna en sa place et régna en grande Princesse. (vol. I, pp. 8-9)

Alteori însă el elimină fragmente, rezumă altele sau le combină cu informații din Perry:

Catiforo

Vlodimiro abandonossi sul principio ad una vita licenziosa, mantenendo oltre sei mogli e un Seraglio di secento concubine. (p. 23)

Gli Annali de' Moscoviti pretendono, che la Religione Cristiana fosse stata piantata in Russia dall'Apostolo S. Andrea: ma che poi essendo stata dalle frequenti incursioni de' Tartari abolita, Vlodimiro l'abbia ristabilita verso la fine del decimo Secolo di Cristo. (p. 24)

Missy

Wolodimir, maître de tout le pays que son Père avoit herité et conquis, s'abandonna à une vie môle, il avoit plusieurs femmes de différentes Nations, et outre cela près de 600 concubines. (vol. I, p. 12)

Perry

Si on en croit leurs Histoires et leurs Annales, la Religion Chrétienne a pris son commencement en Russie dès le temps des Apôtres, disant que S. André passa de la Grece dans la Moscovie, et que la Religion Chrétienne ayant ensuite été abolie par les Tartares, Wolodimir Grand Duc de Russie la rétablit en 989. (*Istoria*, p. 10)

E interesant de observat că, în afara reproșurilor prezente încă din prefață, Catiforo polemizează cu Missy și pe parcursul lucrării, chiar dacă apoi continuă să utilizeze textele acestuia. De altfel, citatele din surse sînt menționate explicit și indicate cu italice doar atunci cînd urmărește contrazicerea lor: *Il Signor Nestesurano, se pur questi è il Compilatore delle memorie del Czar Pietro stampate in Olanda, per discreditar la conversione di Vlodimiro, la rappresenta in questi termini: Vlodimiro era potente: questo bastò per tirar presso di lui una folla di Preti [...]. Come se la Conversione di un Principe, che dovea tirar quella di tutta una numerosissima*

*Nazione, non debba attribuirsi ad illustrazione celeste, ma ad insiunazioni politiche di Preti interessati od ambiziosi*¹⁷.

Un alt element interesant în această primă carte este data de naștere a lui Petru I, considerată de Perry și Missy drept 11 iulie 1672, în timp ce Catiforo o indică pe cea corectă: 30 mai, după calendarul rus, corespunzătoare zilei de 9 iulie. Cum în Weber se găsește mențiunea unei mari sărbători pentru celebrarea aniversării țarului, organizată pe 30 mai 1719, conform calendarului rus, se poate presupune că scriitorul grec a preferat această dată, efectuând el însuși conversia și obținând astfel datarea corectă.

Cartea a doua (pp. 55-118) începe cu tratatul de pace cu Suedia și prezintă regența principesei Sofia, comploturile acesteia împotriva lui Petru și reprimarea lor, pe fondul acțiunilor militare nereușite împotriva tătarilor.

Textul cărții a doua este preluat integral din volumul al doilea al lui Missy. În afara obișnuitelor prescurtări, se mai poate remarca intenția lui Catiforo de a revigora povestirea prin introducerea unei aparente vorbiri directe atunci când folosește italicele, părînd să citeze textual replicile unor personaje. În realitate este vorba tot de transcrierea textului din Missy, singura inovație constînd în forma sa grafică:

Catiforo

Lo scongiurarono a non *prestar fede alle false voci sparse maliziosamente colla mira di metterlo in discordia alla sorella*. Aggiunsero che sarebbe venuta essa medesima in persona... (p. 74)

Missy

Elles le conjurèrent de ne pas ajouter foi à des faux bruits répandus dans la vue de le brouiller avec sa soeur; elles ajoutèrent que cette Princesse seroit venue elle même... (vol. II, pp. 85-86)

¹⁷ Domnul Nestesuran, dacă e cu adevărat acesta compilatorul memoriilor țarului Petru tipărite în Olanda, pentru a discredita convertirea lui Vladimir, o prezintă în acești termeni: „Vladimir era puternic: acest lucru a fost suficient pentru a atrage în jurul lui o mulțime de preoți [...]”. Ca și când convertirea unui principe, care trebuia să o atragă pe cea a unei națiuni foarte numeroase, nu trebuie atribuită iluminării cerești, ci insinuărilor politice ale unor preoți interesați sau ambițioși (Catiforo, p. 24).

Unicul element semnificativ de originalitate al lui Catiforo este reprezentat de introducerea, din cînd în cînd, a unor comentarii proprii argumentate cu citate din autorii clasici care i se par ilustrative pentru situația prezentată:

Catiforo	Missy
<p>Cominciarono accorgersi del fallo, che avevano commesso, quando lo videro disporre d'ogni cosa colla stessa autorità che fatto aveva il suo Cugino. Così divenne egli nella Corte di Russia, come già Vinio in Roma, (b) <i>quanto potentior, eo invitior</i>. Adoprarono dunque tanti maneggi, e tanti artifizi... (b) Tacit. <i>Hist.</i>, lib. I. (pp. 79-80)</p>	<p>[Ils] commencèrent à s'apercevoir de la faute qu'ils avoient faite, quand ils virent de quelle manière il entreprenoit de disposer de tout, avec autant d'autorité qu'en avoit eu son cousin. Ainsi ils prirent des mesures pour l'éloigner. (vol. II, pp. 102-103)</p>

Spre deosebire Missy, dar și de ceilalți autori, Catiforo prezintă foarte sintetic peregrinările țarului prin Europa, fiind mai interesat de lupta pentru tron și comploturile de la Moscova.

Privitor la represiunea rebeliunii strelizilor, Catiforo nu insistă asupra pedepselor, ca ceilalți autori. Remarcă însă inadvertențele din lucrarea lui Perry privitoare la clericii condamnați. Astfel, el observă că autorul englez afirmă inițial că patriarhul Moscovei ar fi fost tras în țeapă¹⁸, dar ulterior lasă să se înțeleagă că ar fi murit de bătrînețe¹⁹. Catiforo se folosește de acest exemplu pentru a-și susține polemica pe subiecte religioase cu autorii protestanți: *Ma s'inganna quell'Inglese tanto in questo particolare, come in molti altri*²⁰. Greșeala de neiertat a lui Perry este mai ales de a fi afirmat că țarul s-a proclamat cap al Bisericii, așa cum este regele în Biserica Anglicană. *Ma non è già vero*, afirmă revoltat

¹⁸ Cf. Perry, *Breviar*, p. 61.

¹⁹ Cf. Perry, *Starea*, p. 250.

²⁰ *Dar se înșeală acel engleza atît asupra acestui detaliu, cît și a multor altora* (Catiforo, p. 110).

Catiforo, *che egli stesso si sia dichiarato capo, e Governatore della sua Chiesa, come ci conta il Signor Perry*²¹. Pentru a-și susține afirmațiile, scriitorul grec introduce o prezentare a istoriei patriarhatului de la Moscova, cu informații preluate din tratatul *De Officiis Sancta Christi Ecclesia* al patriarhului Ierusalimului Hrisant Notara. Digresiunea lui Catiforo se încheie cu repetarea criticii aduse lui Perry și îndrăznelii acestuia de a prezenta lucruri pe care nu le-a aprofundat: *Mi convenne far questa piccola digressione per causa del Signor Perri, che malamente informato delle cose, spaccia per vere mille sciocchezze, come è senza dubbio anche quella che in questo proposito riferisce [...]. Lasciati dunque questi delirj dell'Ingegnere Inglese, ripigliamo il filo della nostra istoria*²².

Ultima parte a cărții privește unele reforme introduse de țarul Petru I, precum cea fiscală, incluzând și impozitarea mănăstirilor, celebra reformă a bărbilor și cea a hainelor. Și aici Catiforo urmărește varianta lui Missy, la rîndul ei calchiată după Perry. Autorul grec menționează, fără să insiste, și alte modificări impuse de țar, precum prezența femeilor la sărbători, obligativitatea ca mirii să se cunoască înainte de nuntă sau reducerea suitelor boierilor. Cartea se încheie cu sublinierea respectului țarului pentru cei care îl slujeau cu credință, ilustrată de efortul făcut de acesta pentru a fi prezent la înmormîntarea unui general.

Cartea a treia (pp. 121-182) prezintă primele războaie cu suedezi: înfrîngerea rușilor care asediau orașul Narva, dar victoria lor zdrobitoare la Plescov și Noteburg. Sînt comentate acordurile cu polonezii și alte țări din zonă, fondarea orașului Sankt Petersburg, invadarea Lituaniei și comportamentul armatei ruse pe teritoriul Poloniei aliate.

²¹ *Dar nu este adevărat că el însuși s-a proclamat cap și guvernator al Bisericii sale, cum ne povestește domnul Perry* (Catiforo, p. 110).

²² *A trebuit să fac această mică digresiune din cauza domnului Perry, care prost informat asupra lucrurilor, dă drept adevărate mii de prostii, cum este fără îndoială și aceea pe care o spune despre acest lucru [...]. Lăsînd deci la o parte aceste aiureli ale inginerului englez, să ne reluăm firul povestirii noastre* (Catiforo, p. 111).

Cartea a treia este oarecum diferită de primele două, în sensul că se distanțează considerabil de textul lui Missy. Chiar dacă structura povestirii este în mare aceeași și se pot identifica pasajele preluate sau rezumate din autorul francez, există deosebiri textologice consistente față de Missy. De asemenea, se poate remarca o diferență și în privința opiniilor autorului, diferență inexistentă în părțile anterioare ale lucrării. De exemplu, comentînd intervenția țarului Petru în politica internă a Poloniei, Missy consideră că polonezii au fost abil manipulați de Majestatea Sa țarul, încît *il ne lui fut pass difficile de leur faire faire tout ce qu'elle voulut*²³. Din contra, la Catiforo inițiativa aparține polonezilor, Petru I limitîndu-se doar a răspunde solicitării de ajutor ce i-a fost adresată: *Non poteva presentarsi al Czar Pietro più gradevole incontro. Abbraccia con piacer sommo l'invito de' Polacchi*²⁴.

Cum aceste diferențe nu își găsesc justificare nici în lucrarea lui Perry, nici în cea a lui Weber, și nici nu provin din volumul lui Voltaire despre istoria regelui Suediei, citat de Catiforo în capitolul precedent, putem concluziona că autorul grec a mai avut o sursă încă neidentificată sau că, avînd la dispoziție mai multe surse decît în alte capitole, a lucrat el însuși mult mai mult la elaborarea textului.

Cartea a patra (pp. 185-236) prezintă mai multe dificultăți pe care le întîmpină țarul Petru I în conflictele cu Suedezii, jocul dublu făcut de polonezi, victoria de la Poltava în urma căreia regele suedez este rănit, asediul orașului Riga și cucerirea acestuia.

Din punctul de vedere al modalității de abordare a conținutului, cartea a patra este asemănătoare cu cea de a treia, pornind de la lucrarea lui Missy, dar fără a se limita la aceasta.

Interesant de menționat însă un aspect mai puțin evident în lucrare, și anume patriotismul și mîndria națională a scriitorului grec.

²³ *Nu i-a fost greu să-i pună să facă tot ce a vrut* (Missy, vol. III, p. 11).

²⁴ *Nu-i putea apărea țarului Petru o ocazie mai fericită. A acceptat cu mare plăcere invitația polonezilor* (Catiforo, pp. 171-172).

Missy povestește cum, în urma unei victorii strălucite, țarul Petru *y ajouta une Colonne sur laquelle, à la manière des Romains, il fit mettre la Description de cette glorieuse Bataille*²⁵. Catiforo traduce fragmentul în chestiune, înlocuind însă romanii cu atenienii în comparația menționată: *Vi aggiunse davanti a detta Chiesa una superba Colonna, in cui all'uso degli antichi Ateniesi fece scolpire l'Istoria di quella memorabile battaglia*²⁶. O astfel de practică era frecventă în epocă, mai ales în cazul celebrei rivalități istorice dintre Franța și Anglia, regăsindu-se și la Missy, cum am arătat, precum și la alți autori. Catiforo nu are însă prea multe oportunități de a-și lăuda patria din cauza stării precare a Greciei din acel moment și încearcă măcar să restabilească o corectă cronologie a antichității, reafirmând precedența grecilor asupra romanilor.

Cartea a cincea (pp. 239-302) se deschide cu declarația de război a Turciei și prezentarea conflictului de pe Prut. Catiforo insistă asupra contribuției soției țarului, Ecaterina, în obținerea păcii. Acțiunea întregii cărți este variată, evenimentele domestice precum căsătoria de scurtă durată a țareviciului Alexei sau vizita țarului în Olanda și Franța, alter-nând cu conflictele militare. Finalul cărții este dedicat procesului pentru înaltă trădare intentat țareviciului și se încheie cu moartea acestuia.

Cartea este din nou construită în mare parte după Missy, cu citate din documentele transcrise de acesta și cu fidelă reluare a textului francez. Chiar dacă îl preferă pe Missy ca sursă, Catiforo are în vedere și celelalte lucrări menționate, citînd chiar ușor ironic opera lui Voltaire *Vita di Carlo XII* pe care o recomandă ca fiind *scritta elegantemente dal Signor della Voltaire*²⁷.

²⁵ A adăugat o columnă pe care, în stilul romanilor, a pus să se înfățișeze descrierea acestei bătălii glorioase (Missy, vol. III, p. 3).

²⁶ A adăugat în fața acelei biserici o columnă superbă, pe care după obiceiul vechilor atenieni, a pus să se sculpteze istoria acelei bătălii memorabile (Catiforo, p. 236).

²⁷ Scrisă elegant de domnul de Voltaire (Catiforo, p. 258).

În această parte apar, prelucrate, informații după Weber. Spre deosebire de preluările din Missy, sînt mai puțin asemănătoare cu originalul, fiind evidentă intervenția lui Catiforo în comentariile sale. De exemplu, în ambele lucrări se regăsește relatarea condamnării preotului Foma, plasată de Catiforo în 1716²⁸, în timp ce Weber o înregistrează în 1714²⁹. De asemenea, ordonanța țarului din 1716 pentru corectarea abuzurilor Bisericii este tradusă de Weber din rusă³⁰, păstrîndu-i structura în 7 puncte și conținutul, în timp ce Catiforo prezintă o prelucrare în 6 puncte, cu diferențe considerabile³¹.

Există un episod în privința căruia Catiforo se detașează însă de Missy, Weber și ceilalți autori, și anume conflictul țarului Petru I cu Poarta și participarea, de fapt neparticiparea, domnilor români la conflict. Toți autorii consideră drept motiv al grelei situații în care s-a aflat țarul Petru pe malul Prutului neascultarea de către acesta a sugestiei domnului Moldovei, principele Dimitrie Cantemir, de a rămîne la Iași peste iarnă. Catiforo susține însă că un alt principe Cantemir din Valahia³² ar fi fost cel care i-a dat țarului sfatul „fatal”³³ de a trece Prutul în căutarea unor provizii inexistente care au atras dezastrul armatei rusești. Relatarea lui Catiforo este însă mai puțin precisă decît cea a celorlalți autori, el înșelîndu-se evident asupra identității domnului muntean, care era în acel moment Constantin Brâncoveanu.

De asemenea, în cazul condamnării țareviciului, Catiforo nu laudă comportamentul țarului, așa cum face Missy, limitîndu-se la a cita păreri pro și contra și a adopta o poziție neutră, pe care o justifică prin cuvintele lui Tacitus: *Quest'avvenimento, ch'è senza dubbio uno de' più straordinari che leggansi nelle storie, fu nelle altre Corti in diverse guise interpretato. Alcuni*

²⁸ Cf. Catiforo, pp. 272-273.

²⁹ Cf. Weber, vol. I, pp. 131-132.

³⁰ Cf. Weber, vol. I, pp. 280-284.

³¹ Cf. Catiforo, pp. 273-274.

³² Cf. Catiforo, p. 244.

³³ Cf. Catiforo, p. 247.

lodarono e ammirarono la magnanimità dell'Imperadore di Russia, il quale quasi un altro Bruto sacrificò la vita di suo figliuolo al rigor delle Leggi ed all'esempio de' suoi Popoli. Altri all'opposto non mancarono di tacciare il Czar di troppa debolezza d'animo, che lasciatosi soggiogare interamente dall'affetto verso la sua Catterina, abbia voluto sacrificare alla di lei ambizione il suo Primogenito, per assicurar la successione alla prole della medesima. Corse voce che nelle carceri fosse stato dato all'infelice Principe il veleno, e che da questo provenissero i moti convulsivi che da altri venivano attribuiti allo spavento cagionatogli dall'intimazione della fatale Sentenza. Molti assimigliarono in questo caso il Gran Pietro al Gran Monarca delle Spagne Filippo secondo, il quale fece morire in simil forma, sebbene per differente motivo, il Principe Carlo suo figliuolo. Io per me non ardisco affermar cos'alcuna, attenendomi al saggio parere di Tacito, che il voler rintracciare gl'interni sentimenti de' Principi è cosa illecita e pericolosa; e poi con tutto questo non giungesi a penetrarli.³⁴

Cartea a șasea (pp. 305-374) se ocupă cu ultimii ani ai domniei marelui țar. După moartea principalului său rival, regele Carol al XII-lea al Suediei și după alte câteva victorii împotriva suedezilor se încheie pacea. Fiindu-i acordat titlul de împărat, se întoarce triumfător la Moscova. De asemenea, reușește să încheie alianțe cu regele Persiei și

³⁴ Acest eveniment, care este fără îndoială unul dintre cele mai extraordinare care se pot citi în istorie, a fost interpretat în celelalte curți în mod diferit. Unii au lăudat și au admirat măreția împăratului Rusiei care, aproape ca un alt Brutus, a sacrificat viața fiului său pentru a respecta legile și a da exemplu popoarelor sale. Alții, din contra, nu s-au abținut să-l acuze pe țar de o prea mare slăbiciune sentimentală, pentru că, lăsându-se subjugat complet de iubirea pentru Ecaterina lui, a vrut să-și sacrifice primul născut ambiției ei, pentru a asigura succesiunea copiilor acesteia. S-a răspândit zvonul că în închisoare i s-a dat nefericitului principe otravă, și că de la aceasta proveneau convulsile pe care alții le-au atribuit spaimii provocate de pronunțarea sentinței fatale. Mulți l-au asemănat în acest caz pe marele Petru cu marele monarh al Spaniei, Filip al II-lea, care l-a omorât în mod asemănător, chiar dacă din alt motiv, pe principele Carlos, fiul lui. Eu nu îndrăznesc să afirm nimic, urmînd înțeleapta părere a lui Tacitus, precum că a vrea să surprinzi sentimentele intime ale principilor este un lucru nepermis și periculos; și oricum cu toate eforturile nu reușești să le înțelegi (Catiforo, pp. 300-301).

sultanul otoman. O încoronează solemn pe Ecaterina împărăteasă și o declară succesoare după moartea lui, care survine la Petersburg, în 1725.

În elogiul final pe care îl face monarhului a cărui viață a prezentat-o, Catiforo subliniază virtuțile acestuia și capacitatea extraordinară de a conduce un stat de dimensiunile Rusiei, încheind cu un citat din *Politica* lui Aristotel: *Princeps debet esse potissimum Dei cultor: nam minus timent homines a Principe, si Dei cultorem illum putent* (p. 374).

În toată lucrarea, Catiforo introduce citate în limbile greacă sau latină, din autorii clasici, care i se par ilustrative pentru situația pe care o relatează. Astfel apar numeroase citate din opere clasice: *Biblia* (*Geneza, Ezechiel, Matei, Romani*); Aristotel, *Politica*; Caesar, *De bello Civili*; Cicero, *Epistulae, Pro Marcello, Pro Milone, Laelius de Amicitia*, Demostene, *Olynthum, Philippicae*, Homer, *Iliada*, Ovidio, *Ponticele*; Plutarh, *Vieți paralele*; Quintilian, *Institutio oratoria*; Sf. Augustin, *De Civitate Dei*; Sallustius, *De Catilinae, Bellum Jugurthinum*; Seneca, *De Clementia, De Consolatione, Epistulae*, Tacit, *Annales, Historiae*; Titus Livius, *De la fundarea Romei*; Vegetius, *De Re Militari*.

c. VERSIUNEA GRECEASCĂ A LUI KANKELLARIOS

Nicolae Iorga, pornind de la traducerea lui Matei Fărcășanu, a încercat să presupună cine va fi fost cărturarul grec, autorul cărții despre țarul Petru: *După tipăritură însă (1737) cari, tratînd un subiect așa de interesant, va fi fost răspîndită printre cunoscătorii de grecește din Orient, probabil s-a făcut la 1749 o traducere românească. Traducerea ne lămurește prin titlul ei și mai bine asupra lucrării. A fost compusă în italienește după gazetele din Franța și Olanda, cari răsuna de isprăvile călătorului, războinicului și civilizatorului. Din această limbă a strămutat-o în grecească vulgară, spune titlul menționat, un „chir Alexandru canțileariul”[...], Alexandru Amiras, cronicarul lui Grigorie Ghica-Vodă, căruia prin urmare i-am atribuit această traducere, ca unui „chir Alexandru” ce era, ca unui grec, ca unui cunoscător de*

limbi europene, ca unui „canțelariu”, în fine, sau aproape.³⁵ La acea vreme se cunoșteau puține lucruri despre activitatea cărturărească a lui Alexandros Kankellarios și nici acum nu sînt studii mai ample, făcute eventual de specialiști greci, cum ar fi meritat.

Iatro-filosoful atenian, Alexandros Kankellarios, s-a remarcat prin traducerea scrierilor de istorie și teologie. El este cunoscut și pentru activitatea sa intensă de corector al tipografiilor grecești din Veneția³⁶.

Despre Kankellarios C. Th. Dimaras afirmă: *Orientarea către cucerirea conștientă a unui nou sector al cunoașterii, interesul pentru istorie sînt bine ilustrate, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în 1750, de traducerea unei Istorii Antice de Rollin, publicată de Alexandros Cancellarios; ultimele volume ale cărții se referă la literatură și la științe. Lucrarea e dedicată „ilustrei națiuni romeice” pentru a face cunoscute prietenilor istoriei „faptele glorioase ale mîndrilor copii” ai Greciei.*³⁷

În anul 1737 Kankellarios tradusese în neogreacă și lucrarea lui Catiforo, *Vita di Pietro*, pe care a publicat-o la Veneția în tipografia Santos Pecora, cu titlul *Βίος Πέτρου του Μεγάλου, Αυτοκράτορος Ρουσσίας, πάτρος πατρίδος*. Față de textul lui Catiforo, traducătorul grec adaugă o *Prolegomena* în care explică motivele care l-au determinat să traducă cartea despre istoria și faptele împăratului Petru al Rusiei și modul în care a făcut traducerea, dă exemplu de unele corecturi, prin care a intervenit în text, precum confuzia lui Catiforo care afirmă, în Cartea a 5-a, că în Moldova și Valahia erau doi domni cu numele de Cantemir.

Volumul conține aprobarea cenzurii și *Argumentul* în care sînt rezumate de Catiforo principalele evenimente din cartea întîi. Fiecare carte are cîte un *Argument*, fapt care ajută cercetarea în verificarea diferențelor textologice ale unor lucrări care au același titlu. Față de originalul italian, cărturarul grec operează cîteva modificări tehnoredac-

³⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române...*, vol. I, p. 413.

³⁶ Cf. Paul Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 87.

³⁷ C. Th. Dimaras, *Istoria literaturii neogrecești*, p. 213.

ționale. Astfel, notele infrapaginale ale lui Catiforo sînt plasate marginal (pe marginea exterioară a filei). El menține trimiterile, în note, la textele biblice, la autori clasici, la bibliografia consultată, pecizează anul unui eveniment ș.a. Față de originalul tradus, Kankellarios respectă în general textul, practicînd unele omisiuni dictate, probabil, de o minimă prudență, necesară în condițiile din acele timpuri.

De exemplu, Catiforo relatează o acțiune a împăratului Ivan Vasilovici care a cucerit Astrahanul și a poruncit să fie înecați în fluviu toți musulmanii care au refuzat să fie botezați. Urmează un comentariu care reflectă o atitudine acidă din partea autorului în legătură cu această faptă: *Atto veramente crudele, e poco uniforme alla mansuetudine del Vangelo di Cristo prescritta: canonizzato però dalla Politica con quella speciosa ragione, che ritener Maomettani sudditi in una nuova conquista, è lo stesso che nutrire in seno nemici coperti ed intestini; lasciarli andare in altre Provincie Maomettane, è lo stesso che aumentar al di fuora il numero de' nimici scoperti e dichiarati*³⁸. În privința evreilor supuși botezului sau uciși, Catiforo precizează că aceștia nu au totuși o țară în care să se refugieze și o astfel de politică este greșită, chiar dacă poporul admiră de obicei și aprobă acest fel de excese, deși ele nu urmează preceptele Sfîntului Pavel³⁹. Fără îndoială, Kankellarios a considerat că este mai prudent să reducă fragmentul prezentat mai sus, descriind doar situația dramatică a mahomedanilor în timpul țarului Ivan⁴⁰ și eliminînd comentariile corecte, dar incomode ale lui Catiforo, pentru a nu leza sensibilitățile turcilor.

Pe de altă parte Kankellarios introduce numeroase note infra-paginale, dar și comentarii ample în text, scrise cu caracter mai mic de

³⁸ O acțiune de adevărată cruzime și puțin conformă cu blîndețea propovăduită de Evanghelia lui Hristos; consfințită însă de politică prin acea rațiune anume că a-i păstra pe mahomedani ca supuși după o nouă cucerire înseamnă a hrăni la sîn dușmani ascunși și puternici, iar a-i lăsa să plece în alte state mahomedane înseamnă a mări în exterior numărul dușmanilor siguri (Catiforo, p. 27).

³⁹ Cf. Catiforo, p. 28.

⁴⁰ Cf. Kankellarios, p. 15.

literă. De exemplu, informații despre istoria Chinei se întind pe șase pagini (pp. 112-118). Discrepanțele textologice se pot constata dintr-o corespondență a paginilor din cele două cărți⁴¹:

Catiforo p. 15 – Kankellarios p. 4;

Catiforo p. 17 – Kankellarios p. 9;

Catiforo p. 19 – Kankellarios p. 9;

Catiforo p. 41 – Kankellarios p. 35; Kankellarios

Catiforo p. 92 – Kankellarios p. 119;

Cartea a doua se încheie la Catiforo p. 118 – Kankellarios p. 164, de unde observăm că textul grecesc devine tot mai mare, distanțându-se ca număr de pagini de cel grecesc.

Vom urmări în continuare în ce măsură traducătorii români au preluat informațiile din originalul utilizat.

⁴¹ Am comparat *Vita di Pietro* a lui Catiforo, ediția din anul 1736 și traducerea lui Kankellarios publicată în anul 1737.

CAPITOLUL II: VERSIUNEA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ A LUI MATEI FĂRCĂȘANU

Prima traducere a cărții lui Catiforo *Vita di Pietro il Grande*, imperador della Rusia, s-a făcut în Țara Românească de către marele boier valah Matei Fărcășanu, care a utilizat intermediarul grecesc al lui Alexandros Kankellarios, Veneția, 1737 din care a tradus tomul întâi (4 cărți).

Nu s-a păstrat versiunea autografă a traducătorului, lucrarea sa fiind cunoscută prin intermediul a trei copii efectuate în Țara Românească în secolul al XVIII-lea, aflate în următoarele manuscrise miscelane:

1. ms. miscel. **204** BAR, f. 99-241^v, copie muntenească de Lavrentie Dascălul, 1749 (142 file);

2. ms. miscel. **2353** BAR, f. 134-304, copie muntenească de Rafail, monah de la Hurez, 1755 (170 file);

3. ms. miscel. **2668** BAR, f. 8-175, copie muntenească de Dumitru Rîmniceanu de la Hurez, 1767 (167 file).⁴²

Titlul întreg se află în ms. 2353, la f. 134^r: *Viața Marelui Petru, aftocrator a toată Rosia, părinte patriei, adunată din multe pomeniri în Franța și în Olanda, ce s-au dat în doauo tomuri, iară mai pe urmă s-au tălmăcit den limba italienească în limba grecească cu toată nevoița de chir Alexandru Canțelariu, iară după cea grecească s-au tălmăcit acum la înțelegerea*

⁴² Cf. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor....*

rumânească de dumnealui Matei Fărcășanu, *biv vel șatrar, la anii de la Hristos 1749.*

În studiul amplu intitulat *Pierre le Grand dans l'historiographie roumaine et balkanique du 18e siècle*, Paul Cernovodeanu apreciază efortul de traducător al lui Fărcășanu și mai ales faptul că acesta a tradus și prefața lui Catiforo, care lipsește din celelalte versiuni românești: *Cette version valaque, bien qu'incomplète, a l'avantage de reproduire l'introduction de Katiforos avec des détails fort significatifs. On y révèle d'abord les sources; ensuite, les lecteurs des Principautés Roumaines prennent connaissance, bien que d'une manière détournée, de plusieurs ouvrages d'historiographie européenne accidentale sur la Russie de Pierre I-er mais qui ne comptent pas parmi les plus représentatifs, tels « celui qu'écrivit à Londres un anglais du nom de John Perri, qui affirme avoir passé douze années en Moscovie au service du tsar, en qualité d'ingénieur » ou celui « d'un noble d'Allemagne, qui sans vouloir dévoiler son nom, en relate par écrit l'histoire, tout en cachant point qu'il avait séjourné à Petersbourg » et en dernier « les souvenirs d'un certain boyard moscovite, Ivan baron de Nestesuran, qui furent édités à Amsterdam en l'an 1725 en 4 volumes »⁴³.*

Reproducem mai jos introducerea, în traducerea lui Fărcășanu, după ms. 2353, în comparație cu textul lui Catiforo. Am preferat citarea lui Catiforo în limba italiană, care este mai accesibilă, și nu în limba greacă a lui Kankellarios, care este limba sursă a traducerii:

⁴³ Această versiune muntenească, deși incompletă, are avantajul că reproduce introducerea lui Catiforo cu detalii foarte importante. În primul rând sînt precizate sursele. Apoi, cititorii din țările române află, deși în mod subiectiv, despre mai multe lucrări ale istoriografiei europene de moment privitoare la Rusia lui Petru I, dar care nu sînt dintre cele mai reprezentative, precum „cea pe care o scrie la Londra un englez pe nume John Perry, care afirmă că a petrecut doisprezece ani în Rusia în serviciul țarului ca inginer” sau cea „a unui nobil german, care fără să dorească să-și dezvăluie numele, își povestește istoria, fără să ascundă că locuise la Petersburg” și în sfîrșit „memoriile unui oarecare boier moscovit, Ivan baron de Nestesuran, care au fost publicate la Amsterdam în anul 1725 în 4 volume” (Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 88).

Fărcășanu

// 134^r Cine ar vrea socoti cu toată chibzuirea istoriile din toată lumea lesne ar vedea că ceriu va să arate pe pământ, din vreme în vreme, unile înalte cu înțelepciune și alese suflete, care numai dintru a firii învățătură și isteciune ajung la toată // 134^v săvârșirea și la cel mai de bun neam meșteșug și izbăvire de au putut la cealalți oameni a fi pildă de a i să potrive arătînd minune.

Unul dentr-acestea prea norocit duh au stăpînit fără sminteală al Marelui Petru, aftocrator Rosiei, care să arată că s-au născut în lume ca să fie la cei după urmă deadohii lui un scump chip la marele meșteșug a bine împărți și a o lăsa minune în ochii a toată lumea.

Acesta s-au arătat din tînără vîrstă că s-au născut ales a face norociți pe supușii lui, care este adevărat scopos, ci trebuie să caute toată chibzuirea unui bun împărat.

Acesta este cel mai ales monarh care fără a să învăța de dascali, fără a ceti cărți, fără politicești învățături ale cărții, încă împotriva unii rele creșteri, a învățat de la sine a pune în gîndul lui să aducă cu norocire marele scopos, ca să întoarcă orașale împărăției lui și să facă politic norodul lui și de bun neam neamul lui, care pînă atunci

Catiforo

// p. 5 Chiunque ben rifletta alla Storia Universale del Mondo, scorgerà facilmente, aver voluto il Cielo far veder alla Terra di quando in quando alcune Anime sublimi e singolari, che co' soli dettami d'una perspicacia innata giunsero in qualcuna delle Arti e Scienze più nobili a tanta perfezione, che hanno potuto in quella servire al rimanente degli uomini o di modello da imitare, o di oggetto da ammirare.

Uno di questi Spiri- // p. 6 ti fortunati fu senza dubbio Pietro il Grande, Imperador della Russia, che sembra venuto alla luce per esser nella grand'Arte di ben regnare ai successori del suo Imperio un esattissimo esemplare, e agli occhi di tutto il Mondo un portento.

Egli sin dagli anni più teneri della fanciullezza mostrò d'essere nato unicamente per rendere felici i Popoli a se soggetti, che è il vero scopo, a cui devono tendere tutte le mire d'un buon Regnante.

Questi è quel Monarca singolarissimo, che senza istruzione di Maestri, senza lettura di libri, senza alcuna scuola di Politici Cortigiani, anzi ad onta di una pessima educazione, seppe e concepir da se stesso, e ridurre felicemente a termine il gran disegno di riformar i suoi Stati, d'incivilir i suoi popoli, e di nobilitare la sua

era de tot prostatec, să nu zic încă și varvar.

Împărat cu adevărat vrednic de minune, de vreme ce au ajuns a schimba cu o minunată, dar și adevărată închipuire, selbatece fiară și ne // 135^r pedepsite întru oameni politici și pedepsiți, pustietăți întru cetăți, bălți și umede locuri întru umblare cu vase, și păduri spre învățături acadimecești⁴⁴.

Fiind îmbogățite de fiară⁴⁵ cu o căutare iute a isteciunii a mari lucruri și cu o neasemănare mărire a sufletului a să obicinui cu o nedurută stare a aduce la săvârșit, măcar că au întimpinat nenumărate împotriviri, care trebuia a să lupta și a să bate, în toate zilele au învățat a-ș lăți hotarale împărăției lui, care era și mai nainte foarte largi, mai înmulțind și întorcând eparhiile, care era puse de multă vreme la cei dupe împrejur hotarnici, a alege cel mai bun și de trebuință loc să zidească o mare cetate, aducând la dînsa toate neguțătoriile despre partea miezului-noptii, așzîndu-o în puțină vreme a să număra într-însa mai mult decît 60 de mii de case și mai mult decît 300 de mii de lăcuitori, acolo încă unde de abia era patru colibi ale unor săraci pescari, a face den nimic înfricoșată armadă,

Nazione, ch'era sin allora restata affatto rozza, per non dir barbara.

Principe veramente ammirabile, perchè giunse a trasformare con prodigiosa, ma verissima metamorfosi bestie indocili e sel- // p. 7 vagge in uomini colti e civili, Scogli in Città, Paludi in Arsenali, e boschi in Accademie.

Dotato dalla natura di un intendimento finissimo per concepire le grandi imprese, di un impareggiabil coraggio per intraprenderle, e di una infaticabil costanza per condurle a fine, malgrado gl'infiniti ostacoli, contra cui ebbe continuamente a cozzare, seppe ampliare i limiti del suo per altro già vastissimo Imperio; aggiungendo, o restituendo al medesimo Provincie possedute per lungo tempo da potentissimi Confinanti: scegliere il sito più opportuno per fabbricare una gran Città, e tirarvi tutto il commercio del Settentrione, riducendola in pochi anni a contare più di sessanta mila Case, e sopra quattrocento mila abitanti, ove aveavi appena quattro capanne di poveri pescatori: costruire dal niente formidabili Flotte, e mettere sul mare fino a sessanta gran Navi di linea, e fino ad ottocento Galee,

⁴⁴ În ms., greșit, *acadimeceștii*.

⁴⁵ Fiară „fire”.

puind în luciul mării Valdicului 60 de corabii mari de război și 800 de catarge și o nenumărată // 135^v mulțime de vase de cele mici, a întoarce în vrednici corăbieri oameni munteni și de pădure, a nevoi oștile lui la orânduiala și stradania celor mai aleși și pedepsiți ostași, a întemeia în locurile împărăției lui dăscălii de fieștece pricepere, osebit mai mult de umblat pe mare, a îndrepta vămile după obicei al celor prea pedepsite⁴⁶ stăpîniri ale Evropei, a întări pravile prea scumpe ca să se facă dreptate, a aduce la împărăția lui cu puterea bogăției și cu cele mari și vrednice daruri pre cei prea destoinici meșteri cu toate acele meșteșuguri și lucruri ca să slujască spre odihna și împodobirea cetăților lui și, aceia care trebuie a să numi mai cu anevoie, a scoate clirosul lui din cea adîncă necunoștință întru care arăta ca să laude îndemnînd pre cei besericești ca să se dea la învățatură și a să face filosof și nevrînd cu cît a-ș tinde rîvnirea lui și cătră întoarcerea eparhiei lor ce să afla în păgînatate idolească, îndemnîndu-i nu cu sabia și cu puterea, ci cu îndemnarea și cu rîvna propoveduitorilor preoți de ș-au ars idolii și au priimit creștineasca credință și a zice toate cu un cuvînt a-ș face prea // 136^r slăvit în lume neamul

oltre un numero infinito di minori navigli: cambia- // p. 8 re in bravissimi marinai gente montanesca e boscareccia: introdur nelle sue Truppe l'ordine e la disciplina delle più regolate milizie: fondare ne' suoi Stati Accademie per ogni sorta di scienze, e soprattutto di Nautica: regular le finanze all'uso delle Monarchie più colte dell'Europa: stabilir esattissime Leggi per l'amministrazione della giustizia: far venir nel suo Regno a forza di ricchi e generosi premi gli Operai più abili con tutte quelle Arti e manufatture, che servono al comodo e all'ornamento delle Città: e quello, che dee stimarsi più arduo, ritirar il suo Clero dall'ignoranza profonda, di cui pare si gloriasse, obbligando i suoi Ecclesiastici ad applicar allo studio, e divenire quasi loro malgrado sapienti: stender inoltre il suo zelo per sino alla conversione di Provincie Idolatre, inducendole non colla spada, ò colla violenza, ma solo colla persuasione di zenlanti Predicatori ad abbruciar i lor Idoli, ed abbracciare il Crisitanesimo: e per dir // p. 9 tutto in una parola, rendere gloriosa nel Mondo la sua Nazione, ed immortale nella memoria de' posterì il suo nome.

⁴⁶ În ms., adăugat suprascris, *pedepsite*.

lui și să facă fără de moarte și întru pomenire neamului.

Să nu să înșale cineva a crede că în veacurile cele dintîi era lucruri mari de să da în lume oameni cu mari suflete.

În vremile noastre, cele înghețate părți ale miezii-noptii au adus în lume doao arhistratige care pot a să pune întru asemănare cu cît să lăuda să fie avut în vremile cele dintîi Elada și Italia. Fieștecare cunoaște că eu vorbesc pentru Carol al Doisprezece, împărat șfețesc, și pentru Petru cel Dintîi, aftocrator Rosiei.

Au stătut adevărat Carol un minunat iroos, mai sus decît au văzut pămîntul din multe veacuri, pentru că de tînără vîrstă au biruit oști, au supus eparhii, au rîdicat și au dat după voia lui coroane, au pus întru cutremur pe Danimarca, au înfricoșat Polonia, au luat dajdii din Saxonia, au adus frică pînă și în inima chesariului și la toți domnii iapțești.

Cu toate acestea să socotește mai mare Marele Petru carii o mărturisește singuri aceia ce s-au îndemnat a scrie măriile lui Carol.

Disingannisi chi crede, essere stata prerogativa solamente de' Secoli più remoti il produrre le Anime grandi. Possiamo dir anche noi ciò, che Tacito disse dell'età sua. (Tacit. Annal. 3) *Non omnia apud priores meliora, sed nostra quoque atas multa laudis imitanda posteris tulit.*

Nel nostro secolo il gelato Setten-trione produsse due Campioni, che possono mettersi in confronto a quanti vantò ne' tempi antichi la Grecia o l'Italia. Ognuno intende, ch'io parlo di Carlo XII Re di Svezia, e di Pietro I Czar della Russia.

Fu certamente Carlo Eroe meraviglioso sopra quanti avesse visti per molti Secoli la Terra; avendo nel più verde dell'età sua sconfitti eserciti, soggiogate Provincie, // p. 10 tolte e date a suo piacimento Corone, sbigottita la Danimarca, atterrita la Polonia, messa in contribuzione la Sassonia, gittato lo spavento per sino nel cuor di Cesare e di tutti i Principi della Germania.

Con tutto ciò maggiore di lui viene giudicato il Gran Pietro per confessione anche di quegli stessi, che intrapresero di scrivere le glorie di Carlo. (M. della Voltaire Prefat. alla Storia di Carlo XII)

Au avut norocire de multe ori. scoposul lui Carol a pierde de multe ori cu puțin număr de șfeti mulțime de oaste // 136^v rusească, dar totdeauna în vremea când nu s-au aflat de față Marele Petru a povățui oștile.

Iară când au venit vremea a-ș alege între dînșii puterea lor acești doi războinici, Petru au luat mărirea nu numai a birui, dar și a stinge pe acela care întru mulțime de războaie nu vrea să știe ce va să se zică a rămînea biruit.

A acestui iroos viață voi a țî-o arăta, o, cititoriule, în limbă italienească, care o am scos încredințat din multe scrisori ce s-au dat la lumină de mulți istornici în Englitera, în Ghermania și Olanda.

Cele dentîi scrisori ce am găsit sînt acelea carele au scris la Londra un engliz anume Ioan Perinn⁴⁷, care adeverează că au stătut în Moscovia 12 ani întru slujba împăratului ca un ingener. Dar, de vreme ce s-au lovit acestui istornic scîrbite certîi cu unii din boierii curții, aceia scrie cu dușmănie și cu patos, și adesea nu să rușinează lucruri din minciuni a le zice adevărate, și încă despre credința și firea muscalilor. Afară dintr-acestea nu ajunge fără numai pînă la 1715 ani, care mai lipsesc cei dupe urmă

Era riuscito più volte a Carlo disfare con picciolo numero di Svedesi Corpi molto più grossi di Moscoviti; ma sempre in tempo, che alla testa di que' Corpi non trovavasi presente il Gran Pietro, che gli animasse.

Quando venne l'occasione di misurarsi insieme questi due Guerrieri, Pietro ebbe la gloria di non sol vincere, ma distruggere chi sin allora in mille combattimenti non aveva provato, che cosa fosse l'esser vinto.

Di questo glorioso Eroe io vengo // p. 11 a presentarti, o Lettore, in idioma Italiano la Vita, estratta fedelmente dalle memorie, che del di lui Regno pubblicarono più Scrittori in Inghilterra, in Germania, e in Olanda.

Le prime, che io trovo, sono quelle, che scrisse in Londra un Inglese per nome *Giovanni Perri*⁴⁸, il quale afferma d'essere stato in Moscovia al servizio del Czar anni dodici in qualità d'Ingegnere; ma avendo questo Scrittore incontrati con alcuni Ministri di quella Corte aspri dissapori, scrive non senza astio e passione; e sovente non hà riguardo di spacciar come veri fatti, massime in materia della Religione e costumi de' Moscoviti, cose falsissime: oltrecchè non arriva la sua Storia, che fino all'anno

⁴⁷ În ms. *Ioan Perinn*, formă adaptată a numelui John Perry.

⁴⁸ În it. *Giovanni Perri*, formă adaptată a numelui John Perry.

zece ani ai vieții lui Petru.

// 137^r În Ghermania pe urmă, după cinci ani, au scris pentru această treabă un boieri neamț care, nedovedindu-și numele, ne face numai să știm că au petrecut reședent la Petriupol.

Numai de vreme ce aceștia amîndoi sînt eritici, nu lipsesc cu neomenii a dejghina din credința muscalilor, încă la acele închieturi ce să potrivește ruseasca beserică cu aceea a Romei.

Adecă Peren nu să rușinează a adevăra că *oprirea numai aceasta este care să oprește tătarîi cei ce sînt supuș Rusiei a priimi credința creștinească, necredința și neînvățătura muscalilor carii să închină icoanelor. De vreme ce tătarîi, zice acesta la foi 272 ale cărții ce au tipărit în Pariș, că să scutură și să cutremură socotind a priimi o lege ca aceasta. Că Dumnezeu nu să poate zugrăvi au a să pune de oameni ori în ce fel de chip.*

Înmulțește acest engles la acest loc, că *avînd acești tătari cu cei de supt lege lui Moamet oarece împreunare, tălmăcesc socoteala lor cu un lucru fără dreptate, zicînd că Dumnezeu este totdeauna fără închipuire, făcători a toată lumea, dintru carele priimesc viața oamenii, și după moarte să întorc iară cătră // 137^v dînsul, cîți au trăit întru bunătăți.*

Un om ce priimește și laudă acest fel de socoteli, care stau împotrivă cu mult la Evanghelie, nu este cu

1715 onde le mancano gli ultimi dieci anni della vita di Pietro.

In Germania scrisse cinque anni dappoi sullo stesso soggetto un Gentiluomo Tedesco, che senza dichiarar il suo nome, ci fa solo sapere essere stato // p. 12 qualche tempo Residente a Petroburgo.

Essendo amendue questi Scrittori Protestanti, non lasciano di lacerare con insolenza la Religione de' Moscoviti, principalmente in que' punti, nei quali la Chiesa Rutena conviene colla Romana.

Per cagione d'eseempio il Sig. Perri non ha riguardo di affermare, *l'unico ostacolo, che impedisce i Tartari sudditi della Russia dall'abbracciare la Cristiana Fede, essere la perfidia ed ignoranza de' Moscoviti nell'adorar le Immagini: avendo essi Tartari (dic'egli a carte 272 della Stampa di Parigi) orrore al solo pensar d'abbracciare una tal Religione; non potendo Dio essere in veruna forma dipinto o rappresentato dagli uomini.*

Aggiunge nell'istesso luogo l'Inglese, che quei Tartari, *aventi nella credenza qualche rapporto a' Maomettani, spiegano i loro pensieri in una maniera molto ragionevole, dicendo, che Dio è l'eterno Creatore di tutte le cose, da cui ricevono gli uomini la vita, e verso cui ritornano dopo morte // p. 13 te quelli, che vissero da buona gente.*

Un uomo che approva, e loda tali sentimenti, tuttocchè diametralmente opposti al Vangelo, non è

minune a zice că *au aflat pe tătari mai cu de măsură minte și mai curați decît muscalii.*

Și iară nesuferită îi este lui netrebnicia că iară zice că, *de s-ar fi propoveduit credința la tătari așa curat după cum să învață în Englitera, de dascalii aceia ce au viață îmbunătățită, cum sînt englezii, pînă acum ar fi priimit-o numai tătarii, dar și alți varvari idololatri, ce șăd la cele mai desăvîrșite părți ale Moscoviei cătră cel de la amiază-noapte loc.*

Ca cînd nu ar mai fi alții aleși decît clirosul englezilor la petrecere și la propoveduire, cum mărturisesc istornicii englezi, că nu sînt împreunați la acele zmintele, ci vor de le aruncă asupra clirosului și al răsăritului besericii.

Afară dintr-aceasta nu poate a să lăuda singur Perin că în zilele lui fără a nu fi silitori nicicum propoveduitorii Engliterii, ci numai cu propoveduitorii preoți ce s-au trimis de la Rusia, s-au întors în creștineasca credință multe mii de închinători de idoli, după cum // 138^r vom vedea înainte la această istorie.

Pomenirile ce s-au tipărit la Antradam⁴⁹, la anii 1725 în 4 tomuri, aduc numele a unui om

meraviglia se arrivi anche a dire, *di aver trovato i Tartati più sinceri ed onesti de' Moscoviti.*

E' poi intollerabile la baldanza, con cui inoltrasi ad asserire, *che se a' Tartari si predicasse la Fede così pura, come si predica in Inghilterra, e da Ministri di vita così onesta, come sono gli Anglicani, l'avrebbero finora ricevuta non questi Tartari solamente, ma anche i Samoiedi, e gli altri Pagani barbari, che abitano le ultime frontiere della Moscovia verso il Polo.*

Quasi non fosse notissimo, che anche il Clero Anglicano e nel suo vivere, e nel suo predicare, per confessione degli stessi Scrittori Anglicani, (Vedi il Libro intitolato: *Pensieri liberi sopra la Religione*: e la Biblioteca Inglese in più luoghi) non va esente da que' difetti, che voglionsi addossare al Clero Cattolico della Chie- // p. 14 sa Romana e della Greca.

Oltrecchè non può negare lo stesso Signor Perrì, che a' suoi giorni senz'alcuna opera d'Anglicani Ministri, i soli Missionari Ruteni convertirono alla Fede di Cristo molte migliaia d'Idolatri, come nel decorso di questa Storia vedrassi.

Le memorie stampate in Amsterdam l'anno 1725 in quattro Volumi portano il nome del Baron

⁴⁹ În ms., *Antradam*, formă adaptată a numelui Amsterdam.

Ioan baron Nestesuran, boieri muscali, care, cine va fi acest istornic, să arată că mai mult să pleacă spre învățăturile eriticilor decît la ale pravoslavnicilor creștini și ades arătîndu-se în doao credințe la cele mai proaste temeie și învățături creștinești.

Și iată în ce felii să arată acolo unde merge cercînd dentii începutul muscalilor îndată la începutul cărții zice: *De va fi adevărat că împărțirea a toată lumea să fie fost în cîmpul Senear întru aceea, vrînd a să face întru mulțime de oameni lumea și a o așăza, să arată că părțile amiazăi-noapte să nu fie fost cu lăcuire de oameni, ci numai pe urmă după multă vreme și încă acelea n-ar fi fost de lăcuire, fără numai cînd n-ar fi fost alte locuri și aceasta pentru multe rele patimi ce acolo să află.*

Și peste puțin iară zice: *Nu poate cineva a nu bănuî că neamul acesta a să fi mîntuit de apele Potopului, ci n-au acoperit părțile miază-nopti; că încă să află acolo samie deși, zemvliani și lapones, ce au atîta neînchipuire cu aceștia lalți // 138^v oameni?*

Cine nu cunoaște că acestea sînt vorbe de om care nicicum nu cred stăpînirea Sfintelor Scripturi, ci nu ne lasă fără sminteală, că despărțirea limbilor să nu fie fost în pămîntul Senear și cel a toată lumea Potop să nu fie înecat toate

*Giovanni Nestesurano*⁵⁰, nobile Moscovita. Chiunque egli sia quello Scrittore, mostrasi più propenso alle dottrine de' Protestanti, che alle Cattoliche, e sovente si fa veder titubante e miscredente ne' fondamenti medesimi del semplice Cristianesimo.

Ecco in qual maniera si spiega nel ricercare la prima origine de' Moscoviti sul bel principio del suo Libro. *Se è vero, dice egli, che la divisione dell'Universo si fe nella pianura di Sennaar tra quelli, che doveano popolarlo ed abitarlo, vi ha bene dell'apparenza che le Terre Settentrionali non sieno state popolate, che // p. 15 molto tardi: anzi quelle avrebbero dovuto non esserlo, che in mancanza di altre, a riguardo degli incomodi, che vi si trovano.*

E poco dopo. *Non si potrebbe dunque sospettare che la lor razza fosse scapolata dalle acque del diluvio, che forse non avrà coperto le Terre Settentrionali; massime che vi si trovano de' Samojedi, de' Zembliani, de' Laponi tanto dissomiglianti dal restante degli uomini?*

Chi non vede, questo essere parlar da uomo, che niente apprezza l'autorità delle Sacre Scritture, (Gen. 11.9) le quali non ci lasciano dubitare, che non sia seguita la division delle Nazioni nella Terra di Sennaar, e che nell'Universale

⁵⁰ În it., *Giovanni Nestesurano*, formă adaptată a numelui Iwan Nestesuran.

limbile pământului, care au ajuns de acoperit pretutindinea vîrfurile munților celor înalți?

După ce arată acest cheriitori cu aceasta în ce cinste are Sfintele Scripturi, nu-și pierde slobozenia, fieștece preoțesc și călugăresc lucru ocărînd, batjocorind și rîzînd taine, învățături, preoți și călugări, episcopi și patriarși, cardinali și papei.

Ascuțindu-ș otrăvita lui limbă împotriva cuviințatului sobor al efiveților, acum aduce aminte că *părinții eșteviți nu vor să se numească călugări, neavînd nici o faptă bună, măcar că au toate greșalele. Acum ei răzbesc minunat pretutindenea, acolo unde nădăjduiesc ca să găsească vreun cîștig. Și cum că ei pot să aducă mari împărechieri la fieștece împărăție. Pentru aceea trebuie să fie urîți de tot omul temători de Dumnezeu și înțelept.*

Ci dar de vreme cele zise cărți sînt stropite în fieștecare parte de aceste feliuri de îndrăz // 139^r neți și smintesc vorbe, nu este bine nici cu trebuință ca să le descoperi la fieștecare cititori, tîlmăcindu-le din cuvînt în cuvînt, după cum s-au făcut pînă astăzi la multe alte vrednice cărți, afară dintr-aceasta.

diluvio non sieno restati sommersi tutti i Popoli della Terra nelle acque, che giunsero a coprire per tutto le cime de' monti più sollevati? (Gen. 7.19) *Opertique sunt omnes Montes excelsi sub universo Coelo.*

Dopo aver in tal guisa mostrato questo Scrittore, qual conto facesse // p. 16 de' Santi Libri, non tralascia occasione di strapazzare quanto v'ha di sacro nella Chiesa, dileggiando e motteggiando Sagramenti, e Rituali, Sacerdoti, e Religiosi, Vescovi, e Patriarchi, Cardinali e Pontefici.

Aguzza principalmente la sua velenosa lingua contra la Venerabile Compagnia di Gesù, or asserendo, che *i Padri Gesuiti non vogliono essere chiamati Monaci, non avendone le virtù, quantunque ne abbino tutti i vizi: ora che i medesimi S'insinuano mirabilmente per tutto, ove sperano di trovar qualche lucro: ora ch'essi sono capaci di cagionar grandi sconcerti in ogni Stato, e però devono essere da ogni uomo pio e prudente aborriti.*

Essendo dunque i suriferiti Libri aspersi per tutto di simili temerarie e scandalose proposizioni, non era nè lecito nè espediente il presentargli al Lettore Cattolico semplicemente tradotti, come si è fatto finora di tanti altri utilissimi Scritti.

De vreme ce această pomenire sînt în 7 tomuri și aduce pricinile cu multă prelungire a vorbei, nu spre treaba istoriei, dar pe cum scriu cea din toate zilele, adecă cuvîntarea zilelor, fără alt ar fi adus zăbavă la cititori.

Pentru aceea am fost mulțămît ca să scoț cu nevointă singură spunerea lucrurilor lui Petru, înmulțind numai puține vestiri prea verde ce am găsit într-alte cărți și, aducînd adesea pentru mai multa folosință iubitoriului de citanii cititori, vreun pe scurt stohasmos și vreo pildă din cei prea lăudați scriitori.

Oltrecchè contenendosi le suddette memorie in set- // p. 17 te Volumi, e riferendosi in esse le cose troppo prolissamente più tosto a modo di Gazzette o di Mercuri, che di Storia, non potrebbero che riuscire di noia a' Lettori.

Quindi è ch'io mi contentai d'estrarre accuratamente dalle medesime il puro racconto delle azioni di Pietro; aggiugnendovi solo alcune poche notizie di non lieve momento da me altronde rintracciate; ed inserendovi di quando in quando per maggior diletto dell'erudito Lettore quale breve riflessione, appoggiata per lo più a qualche detto sentenzioso de' Scrittori più rinomati.

Despre traducătorul acestei versiuni se știe că el face parte dintr-o mare familie boierească oltenească al cărei strămoș este vestitul Popa Stoica din Fărcaș care, pentru vitejia sa, a devenit eroul unor balade populare. Octav-George Lecca îl prezintă astfel: *Originea lui Stoica era de la satul Farcaș, aproape de Olt, posedat timp de aproape patru secole de familia lui. Se zice că el, fiind preot, s-a lepădat și luînd armele contra turcilor se distinsese așa de mult în războaiele lui Mihai Viteazul încît ajunsese unul dintre cei mai iubiți boieri și mare aghă al lui Mihai, care-l răsplăti în multe rînduri*⁵¹. A murit în anul 1595 în bătălia de la Vidin cu turcii, spre marea durere a lui Mihai Viteazul⁵². Urmașii săi au avut funcții importante în administrația Țării Românești, și un rol politic important ceea ce le-a adus și numeroase vicisitudini în acele vremuri tulburi.⁵³ Pe la începutul

⁵¹ Octav-George Lecca, *Familiile boierești române*, p. 274.

⁵² Octav-George Lecca, *Familiile boierești române*, p. 275.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente...*, p. XLII.

secolului al XVIII-lea Matei Fărcășanu apare în 1719 ca ispravnic de Romanați.⁵⁴ Lecca afirmă că la 1731 era în Divanul țării ca mare stolnic și că ar fi murit pe la 1746 când era biv vel șetrar.⁵⁵ Data presupusă de Lecca poate fi ușor infirmată din titlul aflat în copiile *Vieții lui Petru*, unde se precizează că acesta a tradus cartea lui Catiforo în anul 1749 (ms. 204 BAR, f. 100^r și ms. 2353 BAR, f. 134^r).

Theodora Rădulescu constată că acesta mai trăia încă în anul 1755, când este atestat documentar ca vel serdar.⁵⁶ Despre viața lui Matei Fărcășanu se cunosc puține lucruri. El a avut un fiu, Șerban. Un alt Matei Fărcășanu, atestat în documentele din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, este fiul acestui Șerban și al Mariei Cantacuzino⁵⁷. Unele amănunte legate de viața sa se află într-un document pe care l-am descoperit la Arhivele Naționale ale României, colecția Documente istorice, nr. 227 / XC din octombrie 1734, obținând o copie fotografică a acestuia. Este vorba de testamentul lui Matei Fărcășanu, care, fiind bolnav, a ținut să-și facă testamentul; cu acest prilej el face un inventar al averii sale, prezintă modul cum au fost procurate unele moșii și persoanele de la care le-a cumpărat, precizează relațiile de afaceri cu alți parteneri, semnând biv vel stolnic. El își lasă averea celor doi copii care însă vor putea să intre în posesie deplină doar după moartea soției sale: *Aceste moșii și de dincoace și de dincolo, care mai sus scriu, așijdere și țiganii și rumânii să-i împartă, ce sînt parte me, după cum foile dovedesc, cele de împărțeală. Așijdere și altele d'ale casii, ori ce s-ar mai găsi, să le împartă copiii în doauo, mult, puțin ce s-ar afla, însă după moartea mîi-sa, iar căz va avea ea zile, nimeni treabă au amestecătură, ori în ce ar fi, să nu aibă, ci ie pă toate să fie stăpîină, după cum și pînă acum au fost, pîn'la moartea ei.*

⁵⁴ Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării românești din secolul al XVIII-lea*, p III, 458 n.

⁵⁵ Lecca, p. 276, cf. și *Indice cronologic nr. 1*, p. 353, 361, 373.

⁵⁶ Rădulescu, p. 453.

⁵⁷ Vezi notele din ms. 2162 de la BAR, f. 93^r; Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 117.

Din fericire, Fărcășanu a murit mult mai târziu, dând la iveală și traducerea istoriei lui Petru cel Mare și, poate, alte texte care au rămas anonime. Deoarece testamentul este olograf, îl reproducem la sfișitul acestui capitol pentru a face cunoscută grafia acestuia în speranța că vor fi fiind și alte scrieri ale sale a căror paternitate ar putea fi stabilită și prin expertize grafologice. Afirmăm aceasta deoarece au rămas încă numeroase texte manuscrise din secolul al XVIII-lea despre care nu există informații legate de autorul lor. În sensul celor susținute, reproducem considerațiile lui N. Iorga despre Fărcășanu și despre posibilitatea ca acesta să mai fi tradus și alte scrieri: *Traducerea nu e rea însă, și Viața lui Petru cel Mare, „tălmăcită” de „dumnealui” Fărcășanu în ceasurile furate – câte unul pe zi – somnului diurn și nocturn a fost o carte foarte cetită, cu toate multele pagini cari o cuprindeau: e una din acelea cari ni s-au păstrat în mai multe manuscrise. După timpul când s-a scris s-ar putea atribui aceluiași Fărcășanu, în fine, traducerea unei povestiri despre moartea țarului izbăvitor. Se cheamă, în singurul manuscript cari o conservă Înștiințare pentru moartea Marelui Petru, Imperatoriului a toată Rusia, și se spune că a fost prefăcută pe românește în 1757. Din prefață se vede că autorul era un rus și un contemporan poate, dar, nefiind încă pe acest timp cunoștință de limbă rusească în Principate, iar slavona fiind aproape cu totul părăsită, aș crede că lucrarea a trecut întâi printr-o versiune grecească.*⁵⁸

Informații în legătură cu pregătirea culturală a lui Matei Fărcășanu se află doar în cuvîntul către cititor pe care acesta îl alcătuiește la singura sa traducere cunoscută, și anume *Viața Marelui Petru*. Din ms. 204 BAR, care conține cea mai veche copie făcută de către Lavrentie Dascălu (numele lui apare într-o criptogramă, la f. 98), aflăm așadar că traducerea a fost făcută de Matei Fărcășanu în anul 1749, iar copia a fost efectuată în același an. Cuvîntul înainte cătră cetitori al lui Matei Fărcășanu, aflat la fila 99^r a fost reprodus pentru prima dată în *Catalogul manuscriptelor românești*, vol. I, la pp. 448-449, incomplet deoarece fila era ruptă la

⁵⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii române...* vol. I, p. 414.

sfârșitul textului. Din notele introductive sau din precizările făcute în colofonul manuscriselor se desprind informații legate de numele cărturarului român și aprecieri ale copiștilor legate de calitatea traducerii sale păstrată în trei manuscrise aflate la BAR (ms. rom. 24, 2353, 2668).

Traducătorul român a întâmpinat numeroase dificultăți în timpul transpunerii textului din limba greacă (limba vehiculară a *Istoriei*), iar rezultatele efortului său nu au fost întotdeauna din cele mai izbutite. Despre textul pe care îl copiază vorbește și Rafail, în colofon, care probabil a intervenit aducând din condei („protocălin”) unele exprimări greoaie sau neclare din traducerea Fărcășanului, după cum rezultă din nota de copist din ms. 2353, f. 303^v-304^r:

f. 303^v Această carte istoricească, ce într-însa este așăzată viața Marelui țar Petru, marele monarh al vestitei împărății Mosca, care s-au scos după limba grecească pe limba rumânească de dumnealui Matei Fărcășanul, biv vel șatrar, și s-au găsit acel izvod la Sfînta Episcopie Rîmnic și s-au luat de s-au scris și de noi cu porunca și cu toată chieltuiala sfinții sale părintelui arhieru chir Dionisie, igumenul Sfintei Mănăstiri Hurezul, din sud Vîlcea, prin osteneala smeritului între monași Rafail monah, din Sfînta Mănăstire Hurez.

Și find acel izvod scris rău și soroacele nealese, au mai vîrtos a zice, fiind eu prost și neînvățat, ci precum au voit Dumnezeu am nevoit pînă o am isprăvit și apoi o am protocălit din cuvînt în cuvînt după acel izvod.

Ci, o, iubitori de citanie, oricarii vă veți întîmpla a ceti pe această carte și oriunde veți găsi cuvinte cu anevoie de înțeleș, // 304^r au din nealegerea soroacelor, au din neașăzarea oxiiilor, au din neînțeleșerea cuvintelor, cu duhul dragostei și al blîndeșelor, să îndreptați, că și eu pe cum am găsit, așa am scris; iară mai mult, nu. Că nici din Scriptură învățat nu sînt, că altă dăscălie n-am învățat, fără numai Psaltirea rumânește, nici la cărți istoricești sau

de alt fel n-am cetit, ca să-mi fie mintea mai deșchisă, ca să poci îndrepta greșalele altora.

Ci cu toată cucernicia, vă rog să nu vă fie numele meu în ponos, ci să mă iertați, ca și voi să aflați iertăciune în zioa înfricoșatei și strașnicii judecăți de la dătătorul de plată, Hristos.

Și s-au scris această carte la anul de la zidirea lumii 7263, iară de la întruparea lui Dumnezeu Cuvîntul 1755. I pis az, monogogreașnii Rafail, monah ot Mînăstirea Hurez.⁵⁹

O simplă comparație textologică între ms. 204 și ms. 2353 relevă intervenții puțin importante și de mici dimensiuni. Rafail, în introducerea sa, pe care am reprodus-o mai sus, afirmă că a intervenit în textul lui Fărcășanu, dar, mai probabil Rafail va fi avut dificultăți cu descifrarea grafiei lui Fărcășanu care, după cum se poate vedea din fotocopiile testamentului olograf al acestuia, reprodus la sfîrșitul capitolului, era destul de neglijență.

Traducătorul adaugă o introducere proprie în care, cu modestie, se adresează celor care îi vor citi tălmăcirea, vorbind despre importanța lecturii cărților de istorie pentru îmbogățirea cunoștințelor, pentru buna petrecere a timpului, pentru bucurie sufletească. Își cere iertare pentru eventualele greșeli, nefiind prea învățat, dar spune că lucrarea sa a fost făcută pentru folosul neamului. Transcriem integral această introducere după ms. 2353 de la BAR, copiat de monahul Rafail de la mănăstirea Hurez:

f. 132^r: Cuvînt dentîi cătră cititor

Mare hrană și nu puțină dulceață și veselie socotesc cu adevărat că va aduce la oameni cetirea cărților istoricești, de vreme că dintru acestea învață mulți înțelepciunea, pentru că nu că numai îș împodobesc obiceiurile și cuvintele lor, dar iau multă pedeapsă citind și înțelegînd dintr-acestea multe întîmplări și poate cineva să-ș îndrepteze umbletele lui la calea cea bună. Și

⁵⁹ Cf. și Ștrempel, *Catalogul II*, p. 254-255.

încă oamenii, când n-au cu ce îș trece vremea, foarte este de folos a ceti acest feli de cărți pentru ca să nu să obicinuiască la lene și trîndăvie, căci că nici un lucru nu strică pe om ca lenea.

Pentru aceea dar și eu, cunoscînd cîtă folosință aduce la oameni citirea cărților istoricești și încă îndemnîndu-mă și eu dintru această pohtă, am hotărît să scriu această carte, adecă *Viața marelui aftocrator al Moscoviei Petru*, după limba grecească, spre înțelegerea vorbei rumânești și să o alcătuiesc ție, iubitule cetitori, care de o vei ceti cu luare-aminte și o vei înțelege desăvîr // 132^v șit, vei lua mare bucurie pentru că cărțile istoricești nu veselește pe om numai trupește, dar și sufletește.

Deci dar, o, cititoriule, nu te face vrednic a necinsti această carte folositoare, pentru că nu numai oamenilor, dar și lui Dumnezeu te vei împotrivi; caută dar la odihna și priveghierea mea, celui iubitori de osteneală, pentru că fiind împletit întru neașzările și deșartele griji ale pătimașăi și mult necăjitoarei lumi, și încă prea puțin fiind la învățătura limbii elinești, de vreme că nici gramatica desăvîrșit n-am învățat, ci puțină cunoștiință numai den praxis luînd, noaptea și zioa ca un fur am furat cîte un ceas de somn ca să săvîrșăsc această carte. Pentru că muzele, adecă iubirea de învățătură, cer și caută de la suflet fără turburare, și fără puțință este a-ți povesti cu amăruntul cîte am răbdat pînă am cîștigat scoposul acesta, care la alt nu caută, fără numai la cel de obște folos.

De vreme că pînă astăzi neamul nostru să află lipsit de tot de acest feli de cărți, pentru aceasta dar, vă rog pe voi, pe toți, și mari și mici, priimiți cu curată inimă această a mea proastă și ne // 133^r vrednică scriere care o am tălmăcit pentru folosul și îndulcirea a toată obștea, și la cea după urmă nu-ți paie cu greu puțină mulțămită a-mi aduce, au mai bine a-mi dărui-o singur, și de Dumnezeu plecată iertăciune.

Pentru analiza textologică și lingvistică am studiat ms. 2353, copiat în anul 1755 de Rafail de la Hurez. Monahul Rafail, cu numele mirenesc Radu Bodeț⁶⁰, era fiul unui preot Dumitru din Sfînțești-Prahova. Rămas orfan de părinți, a fost luat la mănăstirea Hurez unde își completează educația și unde se va face remarcat prin caligrafia sa frumoasă, copiind mai multe manuscrise pe care le semnează Radu Copilul. În anul 1754, probabil la împlinirea vârstei majoratului, se călugărește, primind numele Rafail. A petrecut cîtva timp și în obștea lui Paisie Velicikovski de la Dragomirna.⁶¹

A desfășurat o activitate intensă ca diortositor al cărților religioase tipărite la Rîmnic de episcopii Chesarie și Filaret și a continuat să copieze manuscrise cu conținut teologic. Astfel, el contribuie la tipărirea unui Octoih (1763), a Psaltirii (1779) și a Mineelor, a căror editare se încheie în 1780, și copie manuscrisele 2353, 5110, 2585, 2207, 2597, 2667, 3008, 2521, 2569, 2633, 2197 de la BAR⁶².

Apreciat pentru calitățile sale de înalte foruri eclesiastice, este numit în 1782 egumen al mănăstirii Hurez. La începutul anului 1791, bătrîn și bolnav, renunță la egumenie, devenind ieromonahul Roman, iar în primăvara aceluiași an moare, la mai puțin de 60 de ani, lăsînd mănăstirii un număr impresionant de cărți și manuscrise⁶³.

Din prezentarea făcută traducătorului român al *Vieții Marelui Petru*, Matei Fărcășanu, și a copistului Rafail rezultă că ambii erau de origine din Țara Românească. Am acordat o mai mare atenție analizei lingvistice deoarece textul conține mărturii ale limbii literare din Muntenia de la

⁶⁰ Pentru unele amănunte legate de viața lui Rafail, cf. *Eugenia Dima, Primele traduceri din „Halima” în limba română*, p. 52-53.

⁶¹ Cf. și N.A. Ursu, *Școala de traducători români din obștea starețului Paisie de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț*, pp. 166, 167, 170).

⁶² Lucrările sînt enumerate în ordine cronologică, după BRV II, p. 161, 163, 233, 244, 245, 256, 267, Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, pp. 196-201.

⁶³ Cf. I. Ionașcu, *Istoricul Mănăstirii Hurez după documente inedite din Eforia Spitalelore Civile*, pp. 308-211, 429-430.

jumătatea secolului al XVIII-lea, fiind alcătuit de doi vorbitori ai graiurilor românești sudice.

Prezentăm fragmente din traducerea lui Fărcășanu în comparație cu textul italian al lui Catiforo, mai precis începutul și sfârșitul textului pentru a verifica dacă informațiile din titlu referitoare la cărțile traduse sînt exacte. Se pot observa totodată și unele intervenții ale lui Kankellarios deoarece Matei Fărcășanu a preluat doar unele informații din originalul grec după care a efectuat traducerea.

Matei Fărcășanu traduce așadar prefața lui Catiforo, iar argumentul fiecărei cărți este numit „Pricină”, de exemplu, “Pricinile acei dintîi cărți” (f. 139^r), elimină notele marginale și alte trimiteri la texte religioase sau la autori antici din textul propriu-zis, elimină introducerea scrisă de Kankellarios și nu preia notele și explicațiile ample ale acestuia. În urma unei analize textologice am constatat că traducerea românească urmărește în mod selectiv originalul grecesc, omițînd mai ales intervențiile traducătorului grec.

Faptul că notele marginale ale textului original au fost omise de traducătorul român se constată din cea mai veche copie făcută de Lavrentie Dascălul, la 1749 (ms. 204), care nu prezintă note marginale.

Primul fragment reprodus face parte din tomul întîi, cartea întîi; textul începe cu plasarea geografică a Moscoviei, cu descrierea climei, a bogățiilor naturale, a veniturilor provenite din activitatea agricolă, după care se face o istorie a formării statului rus pînă la primul țar din familia Romanov, din care se trage Petru I, iar al doilea fragment de la sfârșitul tomului întîi, cartea a patra, cu care se încheie de fapt traducerea lui Matei Fărcășanu.

Fărcășanu

140^r Moscovia este una dintre acele eparhii ce așază ruseasca împărăție, aceea adevă ce să adapă din apa Moscăi, dintru carele priimește și numele și cetatea

Catiforo

p. 19 *Moscovia* è propriamente una sola delle molte Provincie, che compongono l'Imperio Russiano; quella appunto, che vien bagnata dal fiume *Mosca*, da cui prende il

Mosca, care este mitropolie a eparhiei aceștia și a toată Rusia. Cu adevărat să socotește tot locul acela supt numele Moscovei. Care să află supt stăpînirea și supunerea lui aftocrator, ce să numește și Alba Rusei pentru zăpada ce o acopere cea mai multă parte a anului; să cheamă încă și Marea Rusei pentru lărgimea și mărirea ei, de vreme ce este cea mai mare împărăție a Evropei.

Ajunge numai să zicem că să tinde după cergrafia ce zice de la cincizeci de mile pînă la șaptezeci, iară de lungă, pînă la noauozeci și doauo, care este cea desăvîrșită parte a Evropei fără a nu pune aceea ce stăpînesc muscalii întru cea tătărăscă Asie ce ajunge // 140^v pînă acolo la o sută și zece mile⁶⁴. Ci dar numai împărăția rusească vine a fi mai largă decît Franța, Ișpania, Italia și Ghermania, toate într-un loc strîngîndu-se.

Aerul Moscovei este atîta de rece cît înspre cele de amiază-noapte părți nu să potolește nicidecum zăpada, pentru aceea pămîntul acela este totdeauna neroditori.

Dar nu este așa spre părțile de amiază-zi pentru că, măcar că acele locuri sînt acoperite cu zăpadă a trei părți ale anului, cu toate acestea în trei au patru luni ale verii, au mai mult să zicem ale

suo nome la Città, Capitale di quella Provincia, e di tutta la Monarchia. Comunemente però sotto il nome di *Moscovia* intendesi tutto quel tratto di Paese, che è sotto l'ubbidienza del Czar, il qual paese nomasi anche *Russia bianca*, a causa delle nevi, che lo cuoprono la maggior parte dell'anno; e *Russia Grande* a causa della sua estensione, essendo la più vasta regione dell'Europa.

Basti dire, che dal cinquantesimo grado // p. 20 estendesì in latitudine, come parlano i Geografi, sino al settantesimo, ed in longitudine sino al novantesimo secondo, che è l'estremità dell'Europa, senza comprendervi ciò, che i Moscoviti possiedono nella Tartaria Asiatica per sino al grado centesimo decimo: sicchè vien ad esser più ampio d'estensione il solo Imperio della Russia, che tutta la Francia, la Spagna, l'Italia, e la Germania insieme unite.

L'aria della Moscovia è tanto fredda, che verso la parte più Settentrionale il ghiaccio non arriva mai a disfarsi, e però il terreno è affatto sterile di frutti.

Non così nelle parti più Meridionali, ove sebbene la terra è coperta di neve li due terzi dell'anno, con tutto ciò in tre o quattro Mesi di state, o più tosto di primavera, compariscono le campagne tutte

⁶⁴ În ms., greșit, *mire*.

primăverii, să arată toate cîmpurile îmbrăcate de iarbă, care ajunge din destul hrana la dobitoace în tot anul și rodește atît de multă mulțime de grîu cît prisosește de trebuința lăcuiitorilor și să vinde la streini, încă la olandezi, care încarcă cîte 800 de corabii în fieștecare an și mărturisesc a fi Moscovia cătră Olanda aceea ce au stătut odinioară Ostrovul Sichiiei cătră marea cetate Roma.

Iară pricina aceștii îndestulări să arată de grăitorii de cele firești pentru mulțimea zăpezii ce cade că să face // 141^r pămîntul roditori au că păzește căldura în pămînt și cu a ei umezeală ca cu vreun gunoi îngrașă, au că cu răceala omoară jiganiile care, de ar rămînea vii, ar strica sămînța ce să seamănă.

Supărarea aceasta a acelui nenumărat frig le slujește lor și la alte trebi, pentru că acea multă zăpadă ce cade îngheață și-ș așază într-acest chip drumurile cît cu mare lesnire pot de-ș mută marfa lor din loc în loc, obicinuindu-se tot cu saniile ce umblă cu multă grabă și iuțime cu niște cai ce să prăsesc acolo, mici la trup, dar foarte tari și nicidecum obosind.

Oamenii încă fiind obicinuți într-acelel totdeauna frig, sînt dați atîta la muncă și la rea petrecere și firea lor

vestite d'erba, che somministra il pascolo sufficiente per tutto l'anno a' bestiami; e producono tanta copia di grani, che avanzando al bisogno degli abitanti, vengono venduti a' forestieri, e massime agli Olandesi, i quali ne caricano fino ad ottocento Vascelli ogn'anno, e confessano essere all'Olanda la Moscovia ciò, che fu altre volte alla gran Città di Roma la Sicilia.

Questa grande fertilità viene da' Naturalisti attribuita alle nevi medesime, che sogliono fecondar la campagna, o perchè fanno, che conservisi nella terra il calore, o perchè col loro nitro quasi con tanto letame la ingrassano, o perchè col loro freddo fanno morire que' vermetti, che vivi il grano seminato corroderebbono.

L'incomodo del gran freddo vien loro com- // p. 21 pensato dalla natura con altri comodi. Quella gran neve, che cade l'inverno, congelandosi unisce talmente il cammino, che vi si può comodissimamente viaggiare, e trasportare le merci da un luogo all'altro; servendosi a tal effetto i Moscoviti di certe slite, ossia Calessi senza ruote, che vengono con somma facilità e prestezza strascinate da cavalli, che ivi di piccola statura, ma forti ed infaticabili nascono.

Gli uomini poi avvezzi al freddo continuo riescono molto abili a soffrire i disaggi, e le fatiche. Il

este atît de sănătoasă cît de multe ori ies din cîte o căldură a băii într-acel geros aer și așa nădușiți să aruncă în apa vreunii bălți și nu pat nimic au să-i toarne cineva apă prea rece, neștiind ce este nici junghiu, nici trohna, nici măcar altă boală. Care de s-ar face ca acestea în clima locului nostru, ar aduce mare boală. Sînt unii între dînșii care le vine durere de cap, mai mult din beție, și să culcă pre pămînt // 141^v și le acopere tot trupul cu zăpadă și așa să scoală peste puțin ceas slobozi de fieștece rău.

Moscovia este roditoare mai mult la in și la cînipă. Acolo să află și miere multă, care afară dintr-aceea ce chieltuesc ei de fac mied, viind la streini mare sumă. Încă și unt ce să strînge acolo. Este una din cele alese neguțătorii, să tocmește neguțătoria lor încă și de multe feluri de piei de jiganii de cele din mare, ce le zic telatini, unt de pește, ce-i zic ei valena, și ulei mult, rășină și catran, smoală și seu și talcon, catarturi de corabii și lemne pentru fieștece lucru.

Iară pădurile nasc și prăsesc mulțime de urși, lupi, rîși, vulpi, jderi, samuri, tigri, cacumi, singeapi și alt fel de jiganii ale căroră piei este cel mai mare și mai ales și scump venit al muscalilor de vreme că numai dintr-această neguțatorie a blanilor întră întru împărăteasca

loro temperamentu diventa sì forte, che per lo più sogliono uscire dal calor eccessivo d'una Stufa all'aria più rigida, e non hanno riguardo di gittarsi così caldi nelle acque di qualche fiume, o farsi versar dell'acqua freddissima sulla testa, senza soccombere nè a punta, nè a catarro, nè ad alcun altro di quegli incomodi, che ne' nostri climi un tal disordine produrrebbe: anzi non manca tra loro chi sentendosi aggravato da dolor di capo, e massime dall'ubbriachezza, stendesi sulla nuda terra, e fattasi coprire di neve tutta la vita, si leva dopo poche ore libero d'ogni male.

La Moscovia è sopra tutto fertile di canape, e di lino: vi si trova ancora in tanta copia il mele, che oltre quello consumano eglino stessi nei loro idromeli, ne vendono a' forestieri grandissima quantità; la cera pure, che se ne raccoglie, fa una delle migliori partite del loro commercio, che consiste per altro in ceneri di diverse sorte, cuoio e bulgari, pelli di Vitel marino, oglio di Balena e di lino, ragia, pece, catrame, sevo, talco, corde, alberi di Navigli, e legname da lavoro.

Le foreste vi // p. 22 nutriscono gran numero di Orsi, di Lupi, di Cervieri, di Tigri, di Volpi, di Martore, di Zibellini, d'Ermellini, e di altri varissimi Animali, le pelli de' quali sono la più preziosa rendita de' Moscoviti, entrando nell'Erario del Czar dal solo traf-

vistierie mai mult decât un meleon în fieștecare an.

Mulți tălmăcitori ai Sfintei Scripturi sînt întru această socoteală că numele muscalilor să trage // 142^r de la Mosoh, fiul lui Iafet, nepotul lui Noe. Iară numele rușilor să trage de la Ros, pre carele prorocul Iezechiil îl împreună cu Mosoh și Thovel, care cine vrea să o înțeleagă să caute la cartea prea învățatului Alixandru Mavrocordat. Muscalii să numesc de Ptolomeu, scriitoriul de [pă]mînt, roxalani, de Stravon sache, iară de Irodot și Diodor și de alți scriitori să numesc de obște tătari. Deci dar, cînd cei vechi istornici scriu pentru războaiele ce au făcut tătarii, precum și amazoanele să arată a fi din muscali.

Că toate acestea, lăsînd eu la o parte aceea ce să arată la cea dintîi cuvîntare a împărăției lor, de vreme ce poate să fie plină de basne, după cum este toată începătura a fieștecăria limbi, acestea numai voi să zic că letopisițiile cele muschicești să potrivesc la aceasta cum că la 6370 de la zidirea lumii, după numărul Țarigradului, care țin și muscalii, și la 862 de la Hristos, ighemonul Rurih, biruind eparhiile ce biruise frații lui, s-au făcut singuri începători la toată limba muscalilor.

Acestui Rurih s-au făcut deadoh Igor, fiiul său care, după ce au luat

fico di tali pelli più d'un milione d'oro ogni anno.

Molti Interpreti della Scrittura sono di opinione, che il nome di *Moschi* o *Moscoviti* derivi da *Mosoch* figlio di *Jafed*, e nipote di *Noe*; (Genes. 10.2) e quello di *Rossi*, o *Russi* da *Ros*, (Ezech. 38 juxta LXX) che il Profeta Ezechiello unisce a *Mosoch* ed a *Thubal*: come si può vedere appresso l'eruditissimo Alessandro Maurocordato. (Maurocord. Histor. Sacr. Lib. 1) I *Moscoviti* vengono chiamati da Tolomeo Geografo *Roxolani*, da Strabone *Sacae*, da Erodoto, da Diodoro, e dagli altri comunemente *Scythae*. Ond'è che quanto scrivono gli Storici antichi delle guerre fatte da' popoli della *Scizia*, come anche dalle *Amazoni*, può appartenere a' *Moscoviti*.

Con tutto ciò io, lasciato da parte quanto riguarda la prima origine del loro Imperio, che è senza dubbio come quella d'ogni altro Popolo mescolata di favole, dirò solo che gli Annali della Russia sono in questo uniformi, che sotto l'anno del Mondo 6370 cioè secondo il computo Costantinopolitano, seguito da' *Moscoviti*, l'anno di Cristo 862 il Principe *Rurich*, ereditate le Provincie, che avevano signoreggiate i suoi Fratelli, divenne Monarcha di tut- // p. 23 ta la Nazione.

A lui successe il figliuolo per nome *Igor*, che dopo aver sposata *Olla*,

soție pe Elva, care era // 142v doamnă a Plescovei, au făcut multe războaie cu vecinii, biruindu-i pe ei și supuindu-i, au pornit și pînă la Trachia biruitoarele lui arme, dar, la întoarcerea lui, s-au omorît cu vicleșug înlăuntru într-o pădure de drevlieni ce sînt acum o limbă cunoscută și să numesc cazaci.

Acest Igor n-au lăsat alt fiu, ci numai pe Sfiatoslav care, încă fiind prea tînăr a să sui în scaunul împărăției, au împărțit în locul lui multă vreme mumă-sa Elva, și stăpîniia ca o mare și minunată împărăteasă. Aceasta au putut de au răsplătit moartea bărbatului său, făcînd supuși și dajnici pe drevlieni. După aceasta s-au dus la Țarigrad la 941 de ani de la Hristos și au priimit creștineasca credință, numindu-se Elena, în scaldătoarea sfintei botejuni.

Dar fiu-său s-au săvîrșit în idolatrie și au lăsat împărăția la doi fii ai lui, rînduind numai eparhia Novogorodului lui Vlodimir, fiului lui, ce nu-i era din cununie, carele, după moartea frățiini-său, au tras cătră dînsul toată împărăția.

Acest Vladimir, la începutul împărăției lui, s-au dat într-o viață curvească, hrînind șase muieri și altă mulțime de muieri ca la // 143r șase sute de țiitoare, dar apoi, din îndemnarea mumă-sa, ce fusese damighela, adecă fată în casă la împărăteasa Elva, s-au făcut creștin și s-au numit Vasilie. Au luat întru

Dama di *Plescovu*, ebbe varie guerre co' suoi Vicini, i quali vinti e soggiogati, portò le sue armi vittoriose fino alla Tracia; ma fu nel suo ritorno assassinato in una imboscata dai *Dreuliani*, Popoli ora noti sotto il nome di *Cosacchi*.

Igor non lasciò altro figlio, che *Svatoslao*, troppo giovine per montare sul Trono, onde regnò in luogo suo la Madre Olla, e regnò da gran Principessa. Seppe ella vendicare la morte di suo Marito, con ridurre i *Dreuliani* suoi tributari. Fatto poi un viaggio a Costantinopoli l'anno di Cristo 941 abbracciò la Religion Cristiana, e prese nel battesimo il nome d'*Elena*.

Svatoslao però morì nell'Idolatria, e lasciò il regno a due suoi figliuoli legittimi, assegnata la sola Provincia di Novogorod a *Vlodimiro* suo bastardo, che colla morte de' fratelli riunì in se solo la Monarchia.

Vlodimiro abandonossi sul principio ad una vita licenziosa, mantenendo oltre sei mogli un Seraglio di secento concubine; dopo però a persuasione di sua Madre, ch'era stata Damigella di *Olla*, si fe Cristiano, e nominossi *Basilio*, sposando una sorella di *Basilio* Imperadore di Oriente,

împreunarea nunții o sor a împăratului Vasilie și au trăit cu dînsa cum place lui Dumnezeu, și creștinește, ani 23.

Acesta au stătut cel ce au băgat în Rusia credința creștinească, aducînd de la Țarigrad preoți și călugări carii au dezrădăcinat închinarea idolească și au sădit Evanghelia și au așăzat poruncile și orînduielele ale Besericii Răsăritului.

S-au săvîrșit la ani 1005 și să slăvește de muscali ca un apostol limbii lor, carii îi prăznuiesc luminat pomenirea lui la 15 ale lui iunie, după cum încă prăznuiesc și pomenirea împărătesii Elvei au Elinii la 11 ale aceștii luni.

Vor letopiseștele muscalilor cum să se fie sădit în Rusia creștineasca buna credință de Sfîntul Andrei apostolul, dar în urmă pentru acelea adese năvăliri și robii ale tătarilor să se fie pierdut de tot și cum că Vladimir o au întărit iarăși la sfîrșitul al zeciuului veac de la Hristos.

Nestesurani, de va fi acesta cel // 143^v ce au strîns pomenirile împăratului Petru, cel ce s-au tipărit în Olanda, ca să nu adevereze întoarcerea lui Vladimir, cu acest fel de cuvinte o așază așa-zicînd: *Vladimir au fost puternic, deci aceasta ajungea a trage cătră sine o mulțime de preoți carii, dîndu-i să înțeleagă cum că este trebuință a întări în locurile împărăției lui vreo lege, deci i-au lăudat fieștecare ale lui dogme și eresuri și ca acestea.*

colla quale visse esemplarmente anni ventitre.

Questi fu, che introdusse in Russia il Cristianesimo, facendovi venire da Costantinopoli Monaci, e Sacerdoti, i quali estirpata l'Idolatria, vi piantarono il Vangelo, e vi stabilirono i Riti della Chiesa Orientale.

Morì l'anno 1005 ed è considerato dai Ruteni come l'Apostolo della lor Nazione, che // p. 24 celebra la di lui memoria li 15 di Luglio, come pure li 11 dello stesso Mese solennizza la memoria della Principessa *Olla*, ossia *Elena*.

Gli Annali de' Moscoviti pretendono, che la Religione Cristiana fosse stata piantata in Russia dall'Apostolo S. Andrea: ma che poi essendo stata dalle frequenti incursioni de' Tartari abolita, Vlodimiro l'abbia ristabilita verso la fine del decimo Secolo di Cristo.

Il Signor *Nestesurano*, se pur questi è il Compilatore delle memorie del Czar Pietro stampate in Olanda, per discreditar la conversione di Vlodimiro, la rappresenta in questi termini. *Vlodimiro era potente: questo bastò per tirar appresso di lui una folla di Preti, che insinuandogli la necessità di stabilire un culto nei suoi Stati, gli vantavano ciascuno in particolare i dogmi della sua setta ec.*

Ca cînd schimbarea legii unui împărat, care au putut de au întors toată mulțimea a aceii a-ș lipi nu ar trebui a să cunoaște că au venit de la cereasca luminare ce ar fi din politiceștile colachii ale acelor iubitori de argint preoți au de slavă iubitori.

Dar Cluverie⁶⁵, măcar că era luter, arată această întoarcere a muscalilor ca o minune, aducîndu-mi istoria lui Kedrinos cum că, mergînd în Rusia cei trimiș propoveditori ca să propoveduiască Evanghelia, au spus între altele și aceasta, adecă cum că Hristos au păzit de multe ori nestricați din văpaia focului pre cei ce i s-au închinat lui. Deci au cerut a să face și la cartea Evangheliei una dintr-acestea cercări și // 144^r cum că arhiereul, care era începători acelor trimiș rîvnitori și propoveditori preoți, s-au rugat cu căldură la Cel de Sus ajutori și au luat darul acela ce l-au pohtit. Pentru că s-au pus Sfînta Evanghelie înlăuntru acelor înfocate vâpăi și s-au lăsat acolo pînă s-au topit marea aceea grămadă de lemne ce fusese acolo strînse pentru acel lucru. Și după aceea s-au aflat nearsă și întregă.

Prîcina aceștii minuni au stătut atît de întărită la muscali cînd au venit

Come se la Conversione di un Principe, che dovea tirar quella di tutta una numerosissima Nazione, non debba attribuirsi ad illustrazione celeste, ma ad insinuazioni politiche di Preti interessati od ambiziosi.

Cluverio⁶⁶, che pur era Protestante, la rappresenta come miracolosa. Egli riferisce dalla Storia di Cedreno⁶⁷, che quando andarono i Missionari a predicar in Russia il Vangelo, asserendo tralle altre cose, che Cristo avesse più volte salvati illesi dalle fiamme i suoi cultori, i Russi abbiano ricercato, che si facesse un tale esperimento nel Libro de gli Evangelii; e che il Vescovo, ch'era alla testa di que' zelanti Missionari, implorata con fervore l'assistenza celeste, abbia ottenuta la grazia ricercata. Il Libro degli Evangelii, posto in mezzo a cocentissime fiamme, e lasciatovi finchè // p. 25 si consumasse tutta la gran catasta di legni a tal effetto amassati, fu ritrovato illeso; onde i Russi senza più tubare si soggettarono al Vangelo.

La tradizione di tal prodigio è tanto costante appresso i Moscoviti,

⁶⁵ În ms. *Cluverie*, formă adaptată a numelui lui Philipp Clüver (1580-1622), istoric și geograf german.

⁶⁶ În it., *Cluverio*, formă adaptată a numelui lui Philipp Clüver.

⁶⁷ În it., *Cluverio*, formă adaptată a numelui lui Georgios Kedrenos (sec. 11-12), istoric bizantin.

părintele Posevil⁶⁸, prea lăudatul teolog al soborului iejuviților, fiind trimis de Papa Grigorie al treisprezece cătră împăratul Ioan Vasilovici de au arătat boierilor ai palatului ca de ar vrea să se împreune cu beserica Romei, alt răspuns nu i-au dat muscalii, fără numai acesta: *Strămoșii noștri au fost închinători de idoli și nu s-au supus Evangheliei, ci numai cînd au văzut că au rămas nearsă din mijlocul unui mare aprins foc, puneți-vă dar și voi cu învățăturile voastre într-o primejdie ca aceasta și, de să va face acea minune, ne vom supune toți la învățăturile voastre.* Dar înțeleptul Posevin au socotit cu cuviință a răspunde // 144^v cu această poruncă a Sfintei Evanghelii, ce zice: *Nu ispiti pre Domnul Dumnezeuul tău!*

Ieroslav, fiul lui Vladimir, au lăsat fii 5 carii au împărțit între dînșii împărăția. După aceasta, cel al patrulea născut dintr-acești 5 au născut pe Vladimir al doilea, și acesta au împreunat toată stăpânirea. Acest Vladimir au fost lăudat că au pornit război asupra ungurilor și cătră Țarigrad, dar Monomah Costandin, care împărăția atunci, au muncit de l-au făcut de s-au întors îndărăt pentru multele daruri ce i-au trimis prin mijlocirea a trei

che quando il P. Possevino, famoso Teologo della Compagnia di Gesù (mandato al Czar Giovanni Basiloviz da Papa Gregorio XIII) propose a quella Corte di unirsi alla Chiesa Romana, i Moscoviti non gli diedero altra risposta che questa: *I nostri antenati erano Idolatri; non si rendettero al Vangelo, che quando lo videro restar illeso in mezzo ad un gran fuoco: Mettetevi anche voi col vostro Catechismo a simil cemento, che riuscendo prospero, noi ci renderemo tutti alla vostra predicazione.* Il savio Possevino stimò meglio scusarsi con quel precetto della Scrittura; (Matth. 4.7) *Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Jeroslao figlio di Vlodimiro lasciò cinque figliuoli, i quali spartirono fra loro la Monarchia: ma Vlodimiro II nato dal terzo-genito di que' cinque, nuovamente la riunì. Questi si rese celebre, portando la guerra agli Ungari, ai Bulgari, e per sino alla Città di Costantinopoli; (Anno 1045) ma Costantino Monomaco⁶⁹, che in quel tempo regnava, seppe indurlo a ritirarsi col mezzo di ricchi regali, fattigli presentare da tre

⁶⁸ În ms. *Posevil*, formă adaptată a numelui lui Antonio Possevino (1533-1611), teolog iezuit.

⁶⁹ În it. *Costantino Monomaco*, formă adaptată a numelui lui Constantin al IX-lea Monomahul (c. 1000 – 1055), împărat bizantin.

arhieriei carii, vrînd mai mult a-l pleca spre pace, i-au dat cinste la împreunarea lor, numindu-l țar, adecă aftocrator.

Vosevolod, fiul lui Vladimir, au lăsat 8 clironomi care, întorcîndu-se, iară au împărțit împărăția între dînșii și, certîndu-se cu neconținut război, au dat prilej tătarilor a prăda Rusia și a o face dajnică, pe unde au avut noroc Vasilie Dimitriovici de au lepădat jugul robiei, gonindu-i din cetatea Moscăi ce ajunsese de o stăpîniia.

Acest împărat au trăit pînă la sfîrșitul al patrusprezecelui veac și, vrînd ca să // 145^r moară, au vrut ca să lase împărăția la frate-său, Grigorie, înstreinînd pe fiul său Vasilie, pentru oarecare bănuială că ar fi avut asupra cinstii muierii lui.

Acest așezămînt al lui Vasilie au pornit turburare pentru că boierii cei mari ai împărăției au stătut în partea lui Vasilie și împotriva lui Grigorie. Dar Grigorie ș-au ținut împărăția cu puterea armelor și, ajungînd la moarte, au lăsat împărăția nepotu-său, măcar că avea și doi fii carii n-au priimit orînduiala tătine-său, ci au pornit armele împotriva împăratului, vărului lor, și neputînd într-alt chip să mai caute împărăția, l-au orbit. Iară boierii, văzînd o cruzime ca aceasta, s-au îngrozit, urîndu-i pe aceștea, și iară au adus pe Vasilie la Mosca și au împărțit pînă în sfîrșitul vieții lui, numindu-se Vasilie cel Orb.

Vescovi, i quali per aggiunger a' doni maggior vigore, diedero a Vlodimiro nel complimentarlo il titolo di Czar o sia *Imperadore*.

// p. 26 *Vesevolode* suo figlio lasciò otto eredi, che tornarono a divider la Monarchia, e lacerandosi con guerre intestine, diedero agio ai Tartari d'invader la Russia, e farsela tributaria; finchè *Basilio Demetrovitz* ebbe la sorte di scuoterne il giogo, scacciandogli da Mosca, di cui erano arrivati ad impadronirsi.

Questo Principe visse nel fine del quattordicesimo Secolo, e venendo a morte volle lasciare i suoi Stati a suo fratello *Gregorio*, ad esclusione di *Basilio Basilovitz* suo figlio, per qualche sospetto, ch'ebbe dell'onestà di sua Moglie.

Questa disposizione eccitò delle turbolenze. I Boiardi, che sono i Grandi del Regno, presero il partito di *Basilio* contra a *Gregorio*; il quale però si sostenè nel possesso colla forza delle armi; ma venendo a morire dichiarò successore il nipote, benchè avesse due figli propri. Questi non approvarono la disposizione del Padre, e però armatisi contro *Basilio* loro cugino, per renderlo inabile all'Imperio, gli cavarono gli occhi. I Boiardi ebbero orrore di tal crudeltà, e rimenarono *Basilio* a Mosca, ove regnò fin alla morte col soprannome di Cieco.

Ioan, fiul lui, au dobândit nume de Biruitori de vreme ce au făcut biruință asupra tătarilor și asupra marelui ducă al Litvei și cătră împăratul Șfețel că luat-au soție întru a doaoa cununie pe Sofia, fata lui Toma Paleologul, domnul Peloponisului, dintru care i s-au născut fii și // 145^v s-au făcut diadoh împărăției la 1507 de ani de la mîntuirea lumii, numindu-se Vasilie Ioanovici.

Acest monarh, biruind de multe ori pe litveni și pe leși, s-au făcut atît de lăudat, cît la 1514 Maximilian, cel dintîi împărat al nemților, au trimis o vrednică solie ca să facă cu dînsul un așăzămînt ca să-i dea ajutori. Să păzește încă și pînă acum acea scrisoare ce au adus acel sol și într-aceea Maximilian numește de multe ori pe împăratul Rusiei imperator, adecă aftocrator.

Acest Vasilovici Ioan au luat de la tată-său această prea mare împărăție, fiind de 12 ani în vîrstă, și au împărățit puțini ani supt ascultarea mîne-sa. Iară după moartea ei, au socotit a face politici pe supușii lui și a pedepsi spre meșteșugurile ce sînt spre folosința umblării pe mare cu neguțătorii. Au trimis cătră împăratul Carol sol, la 1548, cerînd ca să-i trimită mulți meșteri, dar prea puțini au venit. Acesta au pornit război împotriva tătarilor și în doao războaie le-au

Giovanni suo figliuolo si acquistò il nome di Vittorioso per le vittorie riportate sopra li Tartari, sopra il Gran Duca di Lituania, e sopra la Corona di Svezia: prese in secondo voto Sofia figlia di Tommaso Paleologo Principe della Morea; dalla quale ebbe un figlio, che gli successe l'anno di Cristo 1505, e nominossi *Basilio Juanovitz*.

Questo Monarca riportati molti vantaggi sopra i Lituani ed i Polacchi, si rese tanto rinomato, che nel // p. 27 1514 Massimiliano Primo Imperador de' Romani, mandogli una solenne ambasciata per stringere con lui un'alleanza. Nell'Archivio di Mosca conservasi ancora l'Originale della Lettera, che portò quell'Imbasciadore, in cui Massimiliano qualifica più volte il Sovrano della Russia col titolo *d'Imperadore*.

Giovanni Basilovitz in età d'anni dodici ricevette dal Padre l'Imperio molto ampliato: regnò qualche tempo sotto la tutela della Madre; dopo la di cui morte bramoso d'incivilir i suoi Popoli, ed istruirli nelle Arti utili alla Società, spedì l'anno 1548 un'Imbasciata all'Imperadore Carlo V per ottenere una Colonia di vari Artisti; ma vi andarono molto pochi.

Intimò la guerra a' Tartari, e in due campagne levò loro interamente il

luat întreagă împărăția cazacului. De acolo au năvălit marea cetate Astrahanului și biruindu-o și aceasta la întâiul // 146^r război au îmbogățit ostașii lui, dându-le voie ca să o prade. Este aceasta o cetate foarte de mare trebuință, de vreme că este că să face un bîlci la care să adună multe limbi, tătari și mungali, perși și chiezi, armeni și ghiurții, carii să neguțătoresc pe Marea Caspii.

Cîți musulmani dar s-au atins de mînia vitejilor lui ostași, au vrut împăratul să-i înece în apă, nevrînd să ia sfîntul botez.

Regno di Casan: indi portatosi tutto in un tratto alla gran Città d'Astracan (Piazza importantissima per esser l'emporio di moltissime Nazioni, Tartari, Mongolesi, Chinesi, Persiani, Armeni e Giorgiani, che trafficano nel Mar Caspio) la sorprese al primo assalto, ed arricchì i suoi soldati col sacco, che loro permise.

Dei Maomettani, che scapparono dal furore de' soldati vittoriosi, volle il Czar che quanti ricusavano di ricevere il Battesimo, fossero annegati nel fiume. Atto veramente crudele, e poco uniforme alla mansuetudine del Vangelo di Cristo prescritta: canonizzato però dalla Politica con quella speciosa ragione, che ritener Maomettani sudditi in una nuova conquista, è lo stesso che nutrire in seno nemici coperti ed intestini; lasciarli andare in altre Provincie // p. 28 Maomettane, è lo stesso che aumentar al di fuori il numero de' nimici scoperti e dichiarati.

Non corrono gl'istessi riflessi rispetto ai Giudei, privi per tutto di regia podestà: con tutto ciò anche contro di questi praticò l'istesso rigore il Czar Giovanni, quando pochi anni dappoi, occupata la Città di *Polocz*, ordinò che fossero gittati nel fiume per morir annegati tutti gli Ebrei, che non volessero venir alla Chiesa per

Selim, marele sultan al turcilor, ci lor au trimis o oaste ca de 300 de mii de turci încungiurată de 40 mii de arcași trimiși de hanul tătarăsc al Crîmului ca să ia Astrahanul de la muscali, dar au rămas păgînii rușinați și desăvîrșit biruți.

Sighismund, împăratul leșăsc, s-au mîniat pe împăratul Ioan pentru luarea Poloțului și au întors împotriva-i multe turburări, îndemnînd pe tătari ca iară să între în Rusia și s-au pornit cu atîta sălbătăcie cît au ajuns și pînă la cetatea Mosca și au ars a treia parte dintr-însa.

Ștefan Vatorii, diadohu lui Sighizmund, iară au făcut război împotriva rușilor și i-au scos din stăpînirea lor Poloțcu și alte cetăți.

// 146^v Atunci Ioan, neputînd sta împotriva unui vrăjmaș atît de sălbatec, i-au căutat a cere îndreptare de la arhiereul Romei, lucrîndu-se prin mijlocirea iperatului romanilor pentru această cădere a împărăției lor, dar în deșărt și fără de folos. Grigorie dar al treisprezece, ce chivernisiia atunci scaunul Romei, avînd nădejdea ce o au toți papii a vedea Besereca Răsăritului supusă supt cathedra Romei, au trimis pe cel sus zis Posevin a îndemna pre craiul

vivere battezzati. Il volgo suole ammirare e commendare tali trasporti di zelo, che S. Paolo afferma non essere *secundum scientiam*. (Romani 10.2)

Selim gran Sultano spedì un esercito di trecento mila Turchi, rinforzato da quaranta mila Arcieri, mandati dal Tartaro Precopense, per levar a' Moscoviti la Città d'Astracan. Ma gl'Infedeli restarono vergognosamente sconfitti.

Sigismondo Re di Polonia irritato contra il Czar Giovanni per la presa di Polocz, eccitogli molte tempeste, ed animò i Tartari a rientrare nella Russia con tanta fierezza, che penetrando fino a Mosca, ne ridussero in cenere due terzi.

Stefano Battori successore di Sigismondo continuò le ostilità, e tolse a' Moscoviti la Città di Polocz con altre Piazze.

Giovanni non potendo resistere a nemico tanto feroce, implorò il Patrocinio del Pontefice Romano; ripiego praticato, ma inutilmente, da diversi Imperadori Greci nell'ultima decadenza del loro Imperio. Gregorio XIII, che governava allora la Santa Sede, lusingato dalla speranza, connatura- // p. 29 le a tutti li Papi, di vedere suggestata al Vaticano la Chiesa Orientale, spedì il sopra mentovato Possevino, per obbligare il Re di Polonia, come dipendente dalla S. Sede, a

leșăsc, ca pre unul ce era ascultător de dînșii, să se împăce cu muscalii. Deci Vatórie s-au tras puținea vreme îndărăt, și la cea după urmă au închiat pacea cu acest așăzămînt, adecă împăratul Rusiei să aibă a întoarce Polonii partea ce stăpîniia la Litva, iară leșii să întoarcă Rusiei toate cetățile ce le luase atunci, afară din războaiele ce au avut cu cei după împrejur.

Împăratul Ioan au avut și cu cei de împărăția lui multe turburări, dar toate le-a potolit cu multă norocire, afară numai de una, că și nevrînd s-au făcut ucigaș cu mîna lui celui întîi născut fiului său, pentru că, mîniindu-se pe dînsul, // 147^r devreme ce-l avea în bănuială că ar fi fost amestecat întru viclesugurile ce-i făcuse hainii împărăției, cu atîta iuțime l-au lovit în cap cu un băț, cît s-au săvîrșit acel nenorocit în patru zile. Această întîmplare au adus tătîni-său o întristăciune foarte nemîngîiată pînă la sfîrșitul vieții lui, care, muncind ca să o ușureze, au trimis adese bogată milostenie la patriarșii Țarigradului și ai Alixandriei și cătră călugării Sfîntului Mormînt și la Stagora, ca să se roage necontenit pentru greșala lui și pentru sufletul fiului său.

La cea după urmă s-au săvîrșit la 1584 de vîrstă de ani 56, lăsînd doi feciori, pe Teódor, pre carele l-au și arătat diadoh, și pe Dimitrie carele, fiind prea tînăr de vîrstă,

pacificarsi co' Moscoviti. Battori temporeggiò alquanto, ma finalmente concluse la pace colle condizioni, che il Czar cedesse alla Polonia quanto della Livonia possedeva, ed i Polacchi rendessero alla Russia quello, che ultimamente preso le aveano.

Oltre alle guerre cogli Esteri, ebbe il Czar Giovanni de' tumulti nel suo stato, che tutti sedò felicemente a riserva di uno, in cui divenne senza volerlo parricida del suo primogenito: perchè adiratosi contra questo Principe, quasi complice del tumulto, avventogli sul capo un bastone con tanta forza, che in quattro giorni morì l'infelice di quel colpo. Quest' accidente produsse nel cuor del Padre un dolore inconsolabile per tutto il resto della sua vita; il qual dolore procurava alleggerire col mandare frequenti e generose limosine a' Patriarchi di Costantinopoli e di Alessandria, come anche a' Monaci del Monte Santo, e del Santo Sepolcro, affinchè non cessassero di pregare per la remissione del suo fallo, e per l'anima di suo figlio.

Morì finalmente l'anno 1584 in età d'anni cinquantasei, lasciando superstiti due figli; *Teodoro*, che istituì suo successore; e *Demetrio*, che per essere troppo giovine mise

I-au lăsat supt epitropia lui cnez Bogdan Vielhi.

Deci dar, luînd Teodor schiptru împărăției, fiind de ani 22 la vîrstă și luînd soție pe sora lui cneaz Voris Gudenov, au înălțat pe acest cumnat al lui de l-au făcut chivernisitori împărăției.

Dar Vielhi, epitropului Dimitrie, fiind iubitori de slavă, și vrînd să chivernisească el împărăția, au muncit ca să puie cu sila pe Dimitrie // 147^v pricinuind că nu este vrednic și destul a chivernisi numai Teodor, la care meghistanii i-au stănut împotriva și l-au îndemnat să se usebească cu Dimitrie la Ungliț, ce să afla întru împărăția Cazanului. Iară Voris, văzînd cum că soru-sa, împărăteasa, nu naște fii, au gîndit ca să se înalțe în scaunul Rusiei. Deci ca să scoată împotrivirea ce-i sta împotriva mîndriei lui, au amăgît pe un căpitan cu mari făgăduieli, ce-i era prieten, ca să jărtvuiască viața celui curat și fără de răutate Dimitrie.

Au împlinit dar acel ucigaș spurcat cu toată pohta acea fărădelege poruncă, dar cneaz Voris, ca să rămîie lucru acoperit, i-au dat răsplătirea care să cuvine la unii ca aceștea, de sînge vărsători, că au pus de i-au luat viața cu vicleșug în vremea cînd s-au întors de la acea spurcată îndrăznire.

Sînt unii carii zic cum că muma lui Dimitrie, înțelegînd mai nainte sfatul cel viclean ce au hotărît

sotto la tutela del Principe *Bogdan Bielchi*.

Teodoro in età d'anni ventidue prese le redini del Governo, ed unitosi in matrimonio con una sorella del Principe *Boris Gudenow*, elevò il Cognato al posto di suo Luogotenente- // p. 30 te.

Bielchi, tutor di Demetrio, per ambizione di regger l'Imperio, tentò di stabilir colla forza nel Trono il suo Pupillo, col pretesto che Teodoro fosse inabile al Governo. Ma oppostisi li Grandi, lo costrinsero a ritirarsi col Pupillo in *Uglitz*, Castello piccolo nel Regno di Casan.

Boris vedendo, che la Czarina sua Sorella non faceva prole, concepì il disegno di sollevarsi alla Sovranità della Russia: onde per levar l'unico ostacolo, che attraversavasi alla sua ambizione, indusse a forza di gran promesse un Ufficiale suo confidente a sacrificargli la vita dell'innocente Demetrio.

Fu l'ordine criminale eseguito con tutta celerità dal Sicario; a cui però il Principe Boris, per restar più celato, rese la solita ricompensa di simili tradimenti, facendolo assassinare mentre dall'empia esecuzione ritornava.

Vi è chi dice, che la Madre di Demetrio informata per tempo della risoluzione di *Boris*, avesse

Voris, au trimis în depărtat loc pre cel adevărat fiu al ei, și au pus în locul lui alt copil de acea vîrstă a fiu-său. Deci de acii au luat înce-pătură, nu știu ce să zic, și comedia au ciudata poveste a mincinoșilor Dimitrii care // 148^r au fost arătată la toți și în marele divan al ruseștii împărăției, după cum acum îndată vom vedea.

Cu adevărat s-au înțelese la împărăție că Voris au stătut lucrător aceii pîngărite ucideri, dar acest înșelători au putut îngrădi tuturor gurile într-acest chip de, cu meșteșug frumos, cît au ajuns de au chivernisit împărăția pînă la moartea împăratului Teodor, cumnatului său, care i s-au întîmplat la 1597 cu bănuială cum că otrava să-i fie scurtat viața.

Deci stingîndu-se la Teodor neamul vechilor împărați ai Moscoviei, care să trăgea de la Rurih, s-au adunat toți meghistanii împărăției ca să aleagă nou împărat. Iară Voris s-au dus la o mănăstire, fățarnicind cum că va să lase lumea în vremea care el foartea pohtia lumeasca slavă. Deci această înșălăciune i-au ajutat pentru că boierii cei mari au alergat cu tot norodul și atît s-au nevoit cu rugăciuni și îndemnări pînă la cea după urmă l-au făcut de au priimit împărăteasca coroană, care, cu cît fățarniciia a nu o priimi, cu atît el mai mult o pohtia.

Dar nu o au cîștigat în pace multă vreme, pentru că în Litva s-au aflat

allontanato il vero figlio, e posto nelle sue veci un'altro ragazzo d'ugual statura. Quindi ebbe sua origine la famosa, non so dir se Commedia o Tragedia de' Pseudo-Demetri, che comparvero in iscena nel gran Teatro dell'Imperio Rusiano, come orora vedremo.

Veramente mormorossi in Corte, che *Boris* fosse stato l'autore dell'escrando parricidio: ma seppe l'astuto in sì bella forma serrar a tutti la bocca, che continuò a governare lo Stato fin alla morte del Czar suo Cognato, seguita l'anno 1597 non senza sospetto, che il veleno l'avesse accelerata.

Estinta in *Teodoro* la linea degli antichi Czari discendenti da *Rurich*, e raunati li Grandi del // p. 31 Regno per eleggere nuovo Monarcha, *Boris* ritirasi in un Chiostro, fingendo di voler rinunziare al Mondo, quando più che mai alla gloria del Mondo anelava. La stratagemma riuscigli. Corsero alle porte del Monistero i Senatori col Popolo, e tanto fecero colle preghiere, che finalmente l'indussero ad accettare quel Diadema, che tanto più assettava, quanto simulava di ricusare.

Non lo godette però lungo tempo pacifico. Trovossi in Lituania un

un tânăr ca de 22 de ani la vîrstă, a de // 148^v verindu-se că este Dimitrie, fiul împăratului Ioan, a căruia viață au muncit Voris cu înșălăciune să o ia. Dar au scăpat din primejdia aceea prin chivernisirea mîne-sa și prin milostivirea unui preot, și pentru încredințarea acestui lucru, arăta o mică cruce ce era de aur și împodobită cu diamanturi, ce zicea să-i o fie pus la gît cînd l-au botezat după obiceiul ce au muscalii.

Deci politia leșilor au judecat că cu dreptate este a ajuta acestui Dimitrie și, dîndu-i oaste din destul cu această putere să-l așaze în scaunul Rusiei, fiindu-i cu mare ajutor și toți cazacii, și au pornit Dimitrie război cătră partea rușilor și ajungînd acolo multe cetăți i-au deșchis și s-au unit cu dînsul cei mai mari ai orașilor și din boieri. De o veste ca aceasta înțelegînd, foarte s-au turburat împăratul Boris și au trimis împotriva lui cîtăva oaste ca să-l oprească și, știind cît poate iubirea de Dumnezeu în inima norodului, au îndemnat pe patriarhul Moscoviei ca să afurisească pe toți aceia carii ar vrea a fi spre partea lui Dimitrie și necinstindu-l pre dînsul cu multe și grozave și urîte // 149^v numiri, făcîndu-l înșălători, și ca acestea.

Deci oștile rusești, făcînd năvală asupra oștii leșilor, au întors spre fugă și au rămas Dimitrie numai cu singur ajutoriul cazacilor, dar

giovine ben fatto in età di circa ventiquattr'anni, che affermava essere quel *Demetrio*, figlio del Czar Giovanni, che Boris avea procurato d'assassinare, e ch'era stato sottratto a quel pericolo dall'accortezza della Madre, e dalla carità d'un Sacerdote. Mostrava in prova di ciò una Crocetta d'oro guernita di Diamanti, che dicea essergli stata attaccata al collo nel suo battesimo giusta l'uso de' Moscoviti.

La Repubblica di Polonia giudicò opportuno prendere gl'interessi di questo *Demetrio*, ed accordogli un'Armata sufficiente per rimetterlo nel Trono de' suoi Maggiori. Con quest'Armata, spalleggiata pure dall'universal de' Cosacchi, incamminossi *Demetrio* verso la Russia, ove molte Città gli aprirono le porte, e gli s'unirono molti Uffiziali, e Boiardi. Il Czar *Boris* confuso a tal avviso, manda contra di lui un Corpo di truppe bastante ad arrestarlo; e sapendo quanta forza posseda sugli animi del Popolo la Religione, impegna il Patriarca di Moscovia a fulminare Scomunica a tutti quelli, che prendessero il partito di *Demetrio*, qualificato co' nomi esosi di *Furbo*, *d'Impostore*, e di *Stregone*.

Queste // p. 32 Truppe avanzatesi contro l'Armata Polacca, la misero in fuga: sicchè rimase *Demetrio* col solo sostegno de' Cosacchi. Ma

de vreme că cel ce va să împărătească nu trebuie să nădăjduiască mijlocul locului, ci numai au înălțarea scaunului, au surparea morții, deci nădăjduindu-se și îmbărbătându-se Dimitrie, cu dăznădăjduire Dimitrie s-au vărsat numai cu cazacii asupra oștilor rusești cu atîta năvală cît, puind la turburare pedestrimea, au făcut călărima a să porni spre fugă cu multă rușine.

Această norocită întîmplare a războiului au tras pe multe alte cetăți spre partea lui Dimitrie și au trimis ca să-l cunoască de împărat. Deci dar Voris, înțelegînd această fără de noroc veste, l-au apucat o urdinare foarte cu sînge și s-au sfîrșit la sfîrșitul lui aprilie 1604, împărățind ani 7. Îndată dar bătrînimia au pus în scaunul împărăției pe Teodor, fiul lui Boris, împreună cu mumă-sa. Era atunci de ani 15.

Iară Dimitrie, căutîndu-ș calea, au ajuns aproape de Mosca. Atunci noro // 149v dul, ce este obicinuit a să pleca totdeauna la schimbări, au alergat multă mulțime la cetate și au închis într-o strîmtă închisoare pe împăratul Teodor și pe mumă-sa și acolo s-au aflat peste puțin ceas în urmă morți. Nu este cu adevărat a să fi omorît din neînțelepția acelora ce vrea să între în dragostea lui Dimitrie au să se fie omorît singuri ca să nu ajungă la ocara celui biruitori Dimitrie.

perchè chi assetta l'Imperio non deve sperar luogo di mezzo tra l'altezza del Trono ed i precipizi della morte (Tacit. histor. lib. 2) (*Imperium cupientibus nihil medium inter summa aut praecipitia*) animato Demetrio dalla disperazione, attacca co' soli Cosacchi tutto l'esercito de' Russiani con tanto impeto, che messa in iscompiglio l'Infanteria, obbliga la Cavalleria a prendere vergognosamente la fuga.

L'esito felice di questo combattimento tirò a Demetrio molte altre Città, che mandarono a riconoscerlo per lor Sovrano. *Boris* all'udire sì infausta novella, assalito da fiera emorragia, muore in pochi giorni verso la fine di Aprile del 1604 doppio un regno di sette anni. Dal Senato fu subito posto sul Trono *Teodoro* figlio di *Boris* in età d'anni quindici, unitamente colla Madre.

Ma proseguendo Demetrio il suo cammino, appena arriva vicino a Mosca, che il Popolo sempre proclive alla novità, affollatosi nel Castello, rinserrò in una stretta Carcere il Czar Teodoro, e la Madre, che poco dopo trovaronsi anche morti, con incertezza se uccisi da' Felloni, che voleano acquistar la grazia di Demetrio, o avvelenati da se stessi, per non cader negl'insulti del Vincitore.

Acestea s-au întâmplat toate la Mosca la 16 ale lui iunie și îndată s-au numit de muscali împărat și au intrat cu mare slavă în cetate Dimitrie și au trimis la Polonia soli cu mare pompă ca să arate cătră acea politie buna lui socoteală și să-i ceară muiere pe fata prințipului Sandomirii, carele au stătut mijlocitori întâi la această mare faptă.

Într-aceasta, neputînd muscalii a vedea pe Dimitrie că cinstește mai mult pe streini cu boieriile, încă mai mult pe leși, oarecare Teodor Ciușchi s-au făcut întâiul începători celor nemulțămîți, avînd nădejde ca să se înalțe în scaun de ar cădea Dimitrie. Dar i s-au aflat vicleșugul și prinzîndu-se s-au hotărît // 150^r de judecătorii ce era orînduiți pentru această treabă să se omoare ca un viclean împărăției. Deci vrînd Dimitrie ca să arate împărătească milosîrdie, l-au slobozit din moarte și, socotind să-l fie robit cu totulș tot cu acest dar spre dragostea lui, l-au făcut cel mai credincios și de casă prieten. Dar au văzut pe urmă cu puțin și au cunoscut cîta primejdie aduce la viața împăraților iertăciunea la cei ce împletesc vicleșuguri împotriva lor. Socotind Dimitrie a nu avea de ce alt a să mai teme, au început iarăși a cinsti mai mult pe leși și au băgat la împărăție pe efiveți, dîndu-le o mănăstire mare ce să afla aproape de palaturile împărătești și să

Questi arrivò in Mosca li sedici di Giugno, e subito acclamato Imperadore da' Russiani fa con grande magnificenza il suo solenne ingresso, e spedisce // p. 33 una pomposa Imbasciata in Polonia, per testificar a quella Repubblica la sua riconoscenza, e per dimandar in isposa la filgia del Principe di Sandomiria, ch'era stato primario motore della grand'opera.

Frattanto dispiacendo a' Moscoviti il veder preferiti da Demetrio nelle cariche i forestieri, e massime i Polacchi, un certo *Teodoro Zuschi* fassi Capo de' malcontenti, con disegno di sollevarsi nella caduta di Demetrio. Traspirata da questi la trama, viene lo *Zuschi* arrestato, e per sentenza d'un Tribunale a tal effetto istituito, resta condannato a perder la vita su d'un palco come reo di lesa Maestà. Nell'atto di esegurisi la sentenza alli quattro di Luglio, *Demetrio* per far pompa di regia clemenza, gli fa grazia; e credendo averlo con tal dono interamente cattivato, lo riceve nella sua più intima confidenza: ma provò poco dopo quanto sia a' Principi pericolosa la vita di chi ebbe una volta il coraggio d'ordir congiura. Pensando di non aver più altro a temere, continua come prima a preferir i Polacchi, ed introdotti nella sua Corte i Padri Gesuiti, accorda loro un gran Convento presso al Palazzo, e mostra di

arăta cu totul că spînzură la sfaturile lor. Acest lucru au întors al doilea la toți rușii urîciunea, carei sînt vrăjmaș de moarte la fieșce altă lege, cînd nu va fi după cum este al Besericii Răsăritului. Deci meghistanii, mai mult singur Ciușchi, au luat prilej ca să puie la cale cel împotrivă sfat cînd Dimitrie făcea nunta cu cocoana acea de la Sandomiria.

Deci dar, făcîndu-se blagoslovenia cununei după obiceiul Besericii Răsăritului de singur patriarhul // 150^v care cu puțină vreme mai nainte afurisise pe toți aceia ce s-au unit cu dînsul, și acum de față i-au dat blagoslovenie și, fiind în multe zile veselia nunții, o mulțime de aceia ce să unise la vicleşug au intrat în palaturi la miezul nopții și, umplîndu-se toți de mînie, au junghiat pe cîți leși au aflat, au pe cîți i-au socotit că sînt luiș.

Deci deșteptîndu-se împăratul Dimitrie de gîlceavă și cunoscînd la ce primejdie să află, au sărit după o fereastră ca să scape, dar Ciușchii l-au prins și l-au adus în divan și ca să păzească în oareșcare chip cea cu lege și dreapta judecată, au făcut de au venit în mijlocul acelora ce făcuse acea pornire ceea ce fusese muiere oarecînd împăratului Ioan, care au arătat că au fost întru adevăr că fiul său Dimitrie s-au ucis din porunca lui Voris și cum omul acela care era acolo prins nu este nici într-un

dipender in tutto da' loro consigli. Questa condotta gli eccitò nuovamente l'odio di tutti i Moscoviti, nemici giurati d'ogni altra Religione, che non sia la Greca. I Boiardi, e sorpa tutti lo Zuschi, colsero l'occasione delle nozze di Demetrio colla Principessa di Sandomiria, per eseguire i loro disegni.

Il matrimonio fu celebrato giusta il rito della Chiesa Orientale da quel medesimo // p. 34 Patriarca, che pochi anni prima avea fulminata scomunica contra chiunque aderisse a colui, che ora solennemente benediceva. Continuanadosi le feste dello spozalizio per più giorni, una truppa di congiurati occupa di mezza notte il Palazzo, e pieni di rabbia trucidano quanti incontrano Polacchi, o credono Polacchi.

Svegliasi allo strepito il Czar Demetrio, ed accortosi del pericolo, si gitta da una finestra per isfuggirlo: ma preso dallo Zuschi, vien condotto nella Sala dell'Udienza, over per salvar qualche forma di regolato giudizio in mezzo a' disordini del tumulto, fatta venir la Vedova del Czar Giovanni, che confermò essere troppo vero, che il suo figlio era già stato ucciso per ordine di Boris, e che quell'uomo ivi guardato non era altrimenti il suo Demetrio, fu il misero fatto in mille pezzi.

chip fiul ei Dimitrie și așa s-au tăiat nenorocitul acela în multe părți.

Este socoteală nemincinoasă și adevărată pentru că n-au putut niciodată vrun tiran să ucigă pe diadohul lui. Meghistanii au ales de împărat pe acesta Teodor Ciuști.

Acesta Ciuști // 151^r au scos o scri-soare de dovedire, ce-i zic italianii manifesto, împotriva lui Dimitrie *cum că cu sîlnic lucru s-au descoperit de vreme că acel înșălători Dimitrie au fost un călugăr ce-i era numele Grisca Itropie și au fost cîntăreț la mănăstirea ce este aproape de palaturile împărătești și cum că, dîndu-se spre meșteșugul fermecătoriei, la atîta pohtă au ajuns cît au putut a șupi cu tirănie scaunul Rusiei și fiind într-aceasta, au vrut să îmbogățească pe leși, despuind muscalii și, ca să fie plăcut sfetnicilor lui, efiviților, au călcat toate învățăturile și așăzămînturile Besericii Răsăritului și au făgăduit Papei că va dăzrădăcina de la împărăția rusească cea veche buna credință a grecilor, după cum s-au arătat din scrisori ce scrisese cătră dînsul Papa. Pentru care, mîniîndu-se împotriva lui rău, l-au făcut de au luat pedeapsa ce i s-au căzut.*

Deci, după ce au întărit acest manifest, au poruncit de au ars trupul celui mort al lui Dimitrie și au aruncat cenușa în apă și cu

Egli e infallibile, nissun tiranno aver mai potuto uccidere il suo successore. Li Boiardi elessero subito per loro Sovrano lo stesso Teodoro Zuschi, che provò in se stesso verissimo quel detto di Tacito; *Summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.* (Tac. Ann. lib. 12)

Questi prima d'ogni altra cosa fa pubblicare contro la memoria di Demetrio un manifesto, dichiarando essersi giuridicamente rilevato, che quell'Impostore fosse un Monaco per nome Grisca Utropoia, che aveva esercitato l'uffizio di cantore nel Convento vicino al Palazzo Imperiale di Mosca, e che poi applicatosi alla magia era giunto ad assetta- // p. 35 re ed usurpare il Trono di Russia, nel quale voleva unicamente arricchire i Polacchi colle spoglie de' Moscoviti; e per compiacere a' Gesuiti suoi consultori aveva conculcati tutti li riti della Chiesa Orientale, ed aveva promesso al Papa di estirpare dall'Imperio Rusiano l'antica Religione Greca, come appariva da Lettere, che il Papa scritte avevagli; che però il Cielo irritato contra di lui, gli aveva fatto riportare la pena, che meritava.

Publicato tal manifesto, fece abbruciare il cadavere di Demetrio, e buttarne le ceneri nel fiume; credendo avere in tal guisa

aceasta au socotit că-i va fi îndreptat povăţuirea lui şi // 151^v că au făcut cu lege canonicască acea alegere a lui.

Dar iarăş alt înşălători, şi acesta iarăş cu ajutoriul leşilor, a venit să turbure odihna lui. Să lăuda acesta că este el împăratul Dimitrie, care au scăpat de la gîlceava cea din Mosca şi cum că Ciuşchi au ucis pe altul cu greşală. Multe dar cetăţi s-au plecat supt stăpînirea lui şi, ajutîndu-l şi norocul, în trei războaie ce au adus împotriva lui Ciuşchi cu multă periciune a ruşilor, carii socotind despre o parte pentru pricina războaielor cum că Ciuşchi i-au urît Dumnezeu şi despre alta că acela ce biruia, Dimitrie, este cu adevărat un înşălători şi un mincinos, au hotărît ca să dea împărăteasca coroană a Rusiilor lui Vadislav, fiul lui Sigizmund, împăratului leşăsc, care o au priimit cu dragoste, dar n-au mers în scurtă vreme ca să o ia. Deci pogorîndu-se Ciuşchi din scaun, s-au dus la o mănăstire, dar s-au luat de acolo cu sila şi s-au dat într-o stăpînire şi mîna leşilor într-acea vreme cînd şi Dimitrie s-au junghiat la Coluga de tătari.

Dar iată şi altul, al treilea Dimitrie, de faţă. // 152^r care au fost întîi la Mosca scriitori la o canţelarie. Acesta au îndrăznit a să lăuda că el este Dimitrie, care au scăpat la Ugliţ din vicleşugul lui

giustificata la sua condotta, e canonizata la sua elezione.

Ma un altro Impostore, spalleggiato pur da' Polacchi, venne ad intorbidargli la festa. Costui vantava essere il Czar *Demetrio*, scappato dal tumulto di Mosca, ove lo Zuschi avea fatto trucidar un altro per errore.

Molte Città gli aderirono, e favorillo anche la sorte in tre vittorie, che riportò sopra lo Zuschi con grande strage de' Moscoviti; i quali arguendo per una parte dall'esito, essere lo Zuschi in odio al Cielo; e per l'altra persuasi, che il Vincitore fosse realmente un Impostore, deliberarono di offrir la Corona a Ladislao figlio di Sigismondo Re di Polonia, che prontamente accettolla, ma non andò prontamente a riceverla.

Deposto dunque lo Zuschi dal Trono, ritirossi in un Chiostro, donde tratto poi violentemente fu dato con tutta la famiglia in balia a' Polacchi, nello stesso tempo che *Demetrio* fu trucidato da' Tartari in Coluga.

Ma ecco di bel nuovo un terzo *Demetrio* // p. 36 in campo. Costui, ch'era stato in Mosca coadiutore d'una Cancellaria, ebbe l'ardire di pubblicare, esser desso quel *Demetrio*, che si era salvato in

Voris și, la Mosca, din mînia lui Ciușchi, și la Coluga din primejdia tătarilor. Deci s-au unit cu dînsul puțini ostași și apoi și alți oameni proști și în scurtă vreme s-au arătat cu o mulțime de oameni ce-i urma lui. Și au trimis o manifest în toată Rusia, poruncind cu aceea tuturor supușilor să-ș cunoască datoria și ca să se supuie la cel pe lege împăratul lor. Și dar i-au deșchis porțile marea cetate Plescovia, dar, de o vreme ce s-au dat în fieștece feli de fărădelege, s-au arătat de urît cătră norod cît, nu că numai au fugit toți de la dînsul, cît, ca să li să ierte greșalele, l-au dat în mîinile adevăratului împărat și s-au spînzurat din porunca lui, afară din zidurile Mitropoliei Mosca.

Acest împărat este Mihail Teodorovici Romanof, care să alese cu puțină vreme mai nainte de muscali în locul lui Vadislav, la anul 1611 pentru că, trecînd doi ani încheiați și văzînd că n-au venit să ia împărăteasca // 152v coroană, care i-o dedese, și încă avînd în bănuială pe leși ca nu cumva vor încerca să facă eparhie Moscovia Poloniei, cnezii și boierii au arătat de față în Mosca, văduvind scaunul împărăției. Deci au ales de monarh pre cel mai sus-zis Mihail, fiul lui Teodoro Monah.

Era acest verhovnic despre partea mîne-sa văr premare împăratului

Ugliz dall'assassinamento del Boris, in Mosca dal furore dello Zuschi, ed in Coluga dall'imboscata de' Tartari. Unitosegli qualche numero di Soldati, e poi di gente bassa, si vide in breve spazio di tempo con un buon partito, e fece divulgar per la Russia un manifesto, in cui comandava a' suoi veri sudditi di rientrare nel loro dovere, e sottemtersi al loro legittimo Sovrano. Gli aprì le sue porte la gran Città di Plescovia: ma datosi egli ad ogni sorta d'iniquità, si rese tanto esoso al Popolo, che non solo abbandonollo, ma di più per ottenere la sua grazia, diedelo nelle mani al vero Czar, che lo fè tosto impiccare fuori di Mosca.

Questo Czar era *Michele Federoviz Romanof*, (Anno 1611) che poco prima era stato eletto dai Moscoviti nelle veci di Ladislao: attesoche non essendo questi nel lungo spazio di anni due comparso a prender possesso della Corona offertagli, anzi essendosi resi li Polacchi sospetti, che tentassero di ridur la Moscovia in Provincia della Polonia, i Cnesi e i Boiardi dichiararono in Mosca solennemente il Trono vacante, ed elessero per loro Monarca il sudetto *Michele*, figlio di *Teodoro Romanof*, allora Patriarca di Moscovia.

Era questo Prelato dal canto di sua madre cugino del Czar *Teodoro*

Teodor Ioanovici și, după ce s-au nevoit cu cinste ajungînd la dregătoria arhistratig al oștilor, au îmbrățișat politia călugărească și s-au suit la treapta patrierșască. Deci au alergat toți cu socoteala lor ca să aleagă împărat pe singur patriarhul. Dar bunul credincios și împodobitul acela bătrîn le-au arătat cele drepte cu toată dăslușirea, aducîndu-le lor aminte pentru că besericeasca politie carea el o au priimit nu-i dă voie a să amesteca la lumeștile griji și pentru aceea le-au dat pe fiul său Mihail, care îndată s-au înălțat împărat de toată obștea besericească și a bătrînimei rusești.

Avea atunci Mihail 17 ani, dar era împodobit cu toate darurile care poate a fi un tînăr vrednic de împărăție. Acesta s-au nevoit a aduce // 153^r dragoste și evlavie cătră tată-său care au stătut un arhieru ce trebuie a fi vrednic de pomenire totdeauna în Rusia, de vreme că acesta este acela dintru care să trage, la neamul al treilea, Marele Petru, al nostru iroos.

Sfîrșitul cărții a 4-a din tomul întîi conține reproducerea cu fidelitate a originalului italian, prin intermediarul grec, care se referă la victoriile lui Petru în Lituania și organizarea armatei și a terenurilor cucerite:

Fărcășanu

300^v Șeremet au dat celor închiși și mai multe decît cele ce au cerut; de vreme ce știa că

Juanowiz, e dopo aver esercitato con // p. 37 riputazione la carica di Generale supremo delle armi, aveva abbracciata la vita Religiosa, ed era stato innalzato al grado di Patriarca. Veramente le voci di tutti concorrevano ad eleggere per Czar lo stesso Patriarca: ma questo venerabil vecchio scusossi validamente, asserendo che *l'Istituto Ecclesiastico da lui abbracciato non permettevali attendere ad affari del secolo*: e però esibiva loro il suo figlio *Michele*, che fu tosto dal consenso unanime de' Senatori acclamato.

Era allora quel Principe in età d'anni diciassette, ma dotato di quelle prerogative, che possono rendere un giovane degno del Principato. Continuò una rispettosa tenerezza per suo Padre; Prelato, che dovrà esser sempre memorabile nella Russia, come quello, da cui deriva in terzo grado il nostro Eroe.

Catiforo, Cartea a 4-a

p. 234 [...] Seremetof accordò agli assediati più anche di quello avevano dimandato, sapendo esser

scoposul lui aftocrator era să dea bune semne pentru acea dulce a lui chiverniseală. Și cu adevărat singur aftocrator au mai înmulțit aceste tocmele și altă poruncă dintru a sa mărire de suflet mișcându-se și cu aceasta au fost celor evgheniși ai Rigăi toate moșiile și lucrurile care sfatul șfeților îi lipsise.

De 12 mii de ostași ce fusese // 301^r păzitori cetății, 5.000 numai au ieșit și între aceștea pe jumătate era răniți. Și, deaca au ieșit, au vrut Șeremet ca ce le trece mai mult den miile Carelii și ale Vivurgului să meargă în oastea lui, iară dreptatea cuvintelor era aceasta că de vreme ce acele eparhii era stăpânite de ruși, nu trebuia să se socotească ale șfeților acele mii.

Afară dintr-aceasta, mulți alții s-au dat de voia lor slugi lu aftocrator. Întru această cetate s-au aflat 500 de tunuri și prea puțin praf de pușcă. Cât au fost ținut închiderea, au murit în cetate de ciumă și de foame ca 60 de mii.

Aftocrator Petru care aștepta fără răbdare de la oaste veste pentru luarea aceasta, deaca au luat știre, s-au bucurat foarte și au poruncit să se dea lui Dumnezeu cea căzută mulțămită⁷⁰ și să se facă pretutindenea mari veselii. N-au

intenzione del czar dar buone impressioni della dolcezza del suo governo. In fatti il Czar aggiunse poi alle concertate condizioni di sua spontanea generosità un Decreto, con cui rendeva alla Nobiltà di Riga tutti que' beni, che da' Svedesi eranle stati levati per la Camera di riduzione.

Di dodici mila Soldati, che formavano la guarnigione, ne sortirono cinque mila, tra' quali quasi la metà erano feriti. Nel sortir di questi, Seremetof fece passare alla sua Armata gli avvanzi d'alcuni Reggimenti della Carelia e di Viburgo, allegando che essendo queste Provincie ridotte al dominio dei moscoviti, non dovevano più que' Reggimenti essere considerati come Svedesi.

Oltre ciò molti spontaneamente s'offerirono al servizio del Czar. Si trovarono in quella Piazza cinquecento pezzi d'artiglieria, ma niente di provvisioni, e pochissimo di munizioni. Presso a sessanta // p. 234 mila persone erano Morte nella Città durante l'assedio della peste e dalla fame.

Il Czar, che atteso aveva dal suo Campo con impazienza la nuova di questa resa, la ricevette con somma gioia. Ordinati però rendimenti di grazie a Dio, e fatte far per tutto pubbliche allegrezze non volle lasciar fuggire l'occasione,

⁷⁰ În ms., greșit, *mulțită*.

vrut dar să lase vremea ce-i ajuta ca să urmeze a mai câștiga. Deci au mutat îndată oastea la cetățuia ce-izic Dunemunda, care s-au închinat și aceea peste puține zile. Celelalte cetăți ale eparhii s-au câștigat mai cu puțină muncă. Pernavia au căzut supt stăpînirea rușilor la 21 ale lui avgust, Kecsolmia la 19 ale lui septemvrie // 301^v Revelul s-au dat cu tocmeală la 9 ale lui octomvrie, măcar că ciuma din 50 de mii ce era șăzători au lăsat numai 3.000.

Pe urmă după aceste biruințe întîia grijă a lui aftocrator au stătut a face pe litveni a cerca dulceața chivernisirii lui. Le-au dat dar toate așăzămînturile, au înnoit cetățile, le-au întărit negușătoria pre mare și au chemat pe mulți streini să meargă să se sălășluiască într-acele loc frumos carele războiul și ciuma îl pustiise. Și pentru ca să tragă la mai multă pohtă pe cei evgheniși, au făcut ei reghementuri de ostași dintr-acea țară a Litvei și au vrut ca să fie ofițieri toți dintr-acele neamuri de boieri.

La cea după urmă, pentru ca să lase o vecinică pomenire a rîvnei luiș, a evlavii a da mulțămîntă lui Dumnezeu de la carele au cunoscut blagoslovenii, au poruncit ca să se zidească la Poltava o prea frumoasă mănăstire întru slava și cinstea Sfîntului Apostol Petru și a Sfîntului Sampson, priimitoriul de streini, de vreme că a celui dintîi sfînt îi avea numele, iară în zioa

che vide propizia, di proseguire le sue conquiste. Trasportò tosto l'assedio alla Fortezza di *Dunamunda*, che si rese in pochi giorni. Le altre Piazze poi della Provincia si conquistarono con poca pena. *Pernau* cedette a' Moscoviti li 21 d'Agosto. *Kexolm* li 19 di Settembre. *Revel* capitolò li 9 d'Ottobre, sebben di cinquanta mila abitanti la peste ne aveva appena lasciati tre mila.

Dopo tante vittorie, le prime cure del Czar furono di far sentire a' Livonesi la piacevolezza del suo governo. Restituì loro tutti i privilegi, ristaurò le Fortezze, ristabilì il loro commercio, ed invitò ogni sorta di forastieri a ripopolare quel bel paese, che la guerra e la peste avevano quasi disertato. Per accattivarsi poi i Nobili maggiormente, formò quindici Reggimenti di Livonesi, dei quali volle che tutti gli Uffiziali fossero di quella Nobiltà.

Finalmente, per lasciare un Monumento eterno della sua pietà, e della sua gratitudine verso Dio, da cui riconosceva tante benedizioni, fece fabbricare in Pultava una Chiesa magnifica in onore di San Pietro Apostolo, e di San Sansone Ospitaliere, τῷ ἁγίῳ Σαμψῶν τῷ ξενοδόχῳ, // p. 236 perchè portava il nome del primo, ed avea riportata la segnalata vittoria il

celui de al doilea au săvârșit cea lăudată biruință cătră șfed care să prăznuiește de Biserica Răsăritului la 27 iunie, după carendariul // 302^r lui Grigorie. Au mai adaos înaintea aceștii beserici și au pus un prea frumos și mare stîlp de piatră și într-însul au pus de au săpat, după obiceiul celor celor vechi antineni, istoria cea vrednică de pomenire a acestui război.

Sfîrșitul cărții a patra.

giorno che nella Chiesa Greca festeggiasi il secondo, cioè li 27 Giugno, che cade nel Calendario Gregoriano agli 8 Luglio. Vi aggiunse davanti a detta Chiesa una superba Colonna, in cui all'uso degli antichi Ateniesi fece scolpire l'Istoria di quella memorabile battaglia.

Fine del Libro Quarto.

Analiza lingvistică a traducerii lui Matei Fărcășanu relevă trăsături lingvistice specifice graiurilor sudice, dar și limbii literare din apropierea mijlocului de secol XVIII, influența limbii sursă și adaptarea neologismelor conform normelor vechii limbi literare.

Trăsături specifice graiurilor sudice

Fonetică

- trecerea lui *ă* > *o*: *tovaroși* 166^r;
- epenteza lui *i*: *cîini* 195^r, *mîini* 154^r, 202^v, 280^v, *pîine* 236^v, 254^r, 299^r;
- *o* aton se conservă: *cocoană* 161^v, *cocon* 200^r;
- lipsa propagării lui *n*: *genuche* 214^r, 249^v, *îngenuchia* 214^r.

Morfologie

- formele variabile ale articolului genitival: *împărați ai Moscovei* 161^v, *vicleșug al cazacilor* 266^r, *griji ale pătimașăi și mult necăjitoarei lumi* 132^v, *învoățături ale cărții* 134^v;
- adverbul *acolea* 150^v, 162^v, 265^r, 287^v;

Lexic

- *ginere „mire”* 214^r, *zăpadă* 140^r, 153^v, 222^r.

Trăsături specifice limbii vechi și populare

Fonetică

- *a* proton: *stradania* 135^v;
- *ă* se conservă: *fămeie* 213^v, *fămeiesc* 213^v;
- *ă* păstrat: *mulțami* 160^v, *mulțămit* 139^r, 160^r, 207^r, *mulțămită*, 218^v,
nemulțămitori 185^v;
- *ă* se păstrează: *lăcuitor* 135^r, 249^r;
- *ă* final se păstrează: *cătră* 144^r, 147^r, 160^v, 203^v, 248^v;
- trecerea spontană a lui *o* la *u*: *încoruna* 252^r;
- *e* se păstrează: *beserică* 137^r, 146^v, 156^v, 207^r, *besericești* 135^v, 213^v;
- *e* medial aton > *i*: *catargilor* 211^r, *letopisițile* 142^r, *privighierea* 132^v;
- *e* final aton > *i*: *pietri* 206^v, 249^v;
- *î* păstrat: *întra* 146^r, 155^v, 174^v, 185^v, 204^r, 231^r, 274^v, *întrare* 171^r,
234^r, 292^v;
- *u* > *o*: *răotate* 147^v, 159^r, 162^r, 265^r, *groatate* 158^r, 224^v, 241^v, *îngreoiat*
165^v, 268^r;
- *adaos* 212^v, 225^r;
- hiatul *e-i* se păstrează: *înstreina* 145^r, *strein* 140^v, 141^v, 206^v;
- menținerea hiatului *i - i*: *priimi* 132^v, 137^v, 148^r, 154^r, 156^v, 258^v;
- menținerea hiatului *ă - u*: *dinlăuntru* 169^r, *înlăuntru* 142^v, 172^r,
193^r, 237^r;
- *d* dur: *dăznădăjduit* 232^r; *dăzrădăcinare* 272^r, *dîndărăt* 189^v, *după „de
pe”* 134^v, 292^r, *dupe* 206^v, *dupre* 135^r;
- *p* dur: *după* 204^v;
- *l* muiat final: *feli(uri)* 132^r, 132^v, 141^v, 161^r, 204^r, 212^r, 284^r;
- *t* dur: *sălbăticie* 277^r;
- *ș* dur: *greșăli* 182^r;
- *j* dur: *jale* 193^v, *jăfui* 242^v, *jăfuit* 159^r, *jăfuitori* 258^r, *jăluit* 262^r,
jărtfire 184^r, *jărtvă* 174^r, *să slujască* 135^v, 184^v, *slujaște* 141^r, *straja*
249^v, *vitejaște* 240^v, 248^r, 296^r;

- *r* moale: *ajutori* 144^r, 156^r, 158^v, 166^r, 188^v, 192^r, *boieri* 162^r,
corăbieri 166^r, *iubitori* 139^r, *începători* 163^v, *strica* 166^r, *vînzători*
252^v;
- *ș* se conservă: *deșchis* 148^v, 155^v, 190^r, 235^v.

Morfologie

- lipsa alternanțelor fonetice la genitiv-dativ: *barbelor* 213^v, *blanilor*
141^v, *boalelor* 296^r, *corabiilor* 161^v, 190^r;
- lipsa alternanțelor fonetice la plural: *corabii* 135^r, 140^v, *sabii* 230^v,
287^v, *sanii* 141^r, *școale* 278^v, *talpe* 214^r;
- forma demonstrativelor feminine la genitiv-dativ sg.: *aceștii*
minuni 144^r, *aceștii fapte* 160^v, *aceii ape* 274^v, *aceii cetăți* 188^v,
aceii pîngărite ucideri 148^r;
- articularea pronumelui relativ *care*: *carele* 147^r, 168^v, *careia* 161^v,
204^r, *carii* 136^r, 143^v, 229^v;
- formele numeralului ordinal: *al unsprezece* 259^v, *al doisprezece*
136^r, 205^v, *al treisprezece* 144^r;
- identitatea auxiliarului *a avea* la persoana a 3-a sg. și pl. a
perfectului compus indicativ: *Carol [...] au adus frică pînă și în*
inima chesariului 136^r, *Vladimir au fost puternic* 143^v, *(ea) s-au*
rănit 203^v, *(el) au stătut* 140^v, 203^v, 231^r;
- identitatea formelor la persoana a 3-a sg. și pl. a imperfectului:
era supuse 135^r, *făcea* 203^r, *să trîndăviia* 214^v, *vedea* 193^v, *venea*
263^r.

Lexic

basne 142^r, *botejune* 142^v, *chelșug* „(bani de) cheltuială”, 272^r, *cirtă*
„timp foarte scurt” 176^r, *a cura* 286^r, *dajde* 213^r, *dvorelnic* 214^v, *fur*
132^v, *gloabă* „impozit” 213^r, *gropniță* 277^v, *iscoadă* 185^v, *împotrionic*
156^r, *jărtfui* 221^v, *jiganii* 141^r, *mojicie* „simplitate” 228^r, 278^v, *obște*
169^r, *oltar* 282^r, *pedestru* 184^v, 203^r, 270^v, *ponos* 281^v, *prepus* 179^r,
propovedui 274^r, *rachiu* 202^r, *sălășlui* 200^v, 236^v, 298^v, *slobozenie* 279^r, *a*

se smeredui „, a se molipsi; fig.”, 166^r, sobor 210^v, soroc 300^r, sudalmă 295^v, tocmeală 241^r, țiuțoare 143^r, urgie 164^r, 181^r, uriciune 164^v, a vicleni 155^r, zăbală 159^r, zăticni 299^v.

Inovații și caracteristici (sudice) care au pătruns în limba literară modernă

Fonetică

- *ă* > *o* prin asimilare vocalică: *folos* 132^r, 146^v, 159^v, 168^r, 172^r, 178^v, 204^v, *norod* 134^v, 148^v; *norocire* 146^v, 168^v, *norocit* 134^v, 235^v,
- *ă* trece la *o* prin disimilare: *zăbovi* 221^r;
- *e* > *i*: *citi* 162^v, *citire* 132^r, *cititor* 132^r, 257^r;
- *nimic* 219^r, 237^v, *niște* 191^r, 219^v, 267^v;
- fem. pl. art. *e* nu trece la *i*: *letopiseștele* 143^r, *umbletele* 132^r, *zilele* 135^r;
- *e* medial aton se păstrează: *prieten* 147^v, 219^v;
- sincoparea lui *e* (*i*): *de-a dreapta* 247^v, *drept* 159^r, *dreptate* 254^v, *dregătorie* 164^r;
- epenteza lui *i* prin anticiparea elementului palatal: *cîine* 195^r, *mîinile* 154^r, 171^v, 202^v, 280^v;
- lipsa epentezei lui *i*: *ochi* 161^v, 170^r, 204^v;
- *î* > *u*: *umbla* 141^r, 169^r, 217^v, *umblare* 166^r, 184^r, 204^v;
- *u* > *o*: *osteneală* 134^v, *ostenitor* 273^v; *preoți* 135^v, 148^v, 193^v, 207^v, *preoțesc* 138^v;
- *u* se păstrează: *poruncă*, *porunci* 151^r, 163^r, 164^r;
- diftongul *oa* se păstrează: pl. *picioare* 179^r, 181^r, 194^v, 204^r;
- diftongul *iu* se transformă în *i*: *mincinos* 154^r;
- *h* > *f*: *praf* 229^v, *vîrf* 138^v;
- *j* moale: *necăjit* 300^r;
- *d* moale: *deodată* 214^v, *despărțea* 261^r, *din* 292^r;

Morfologie

- genitiv-dativul numelor proprii masculine este format cu articolul hotărît proclitic: *lui Carol* 266^r, *lui Ioan* 169^v, *lui Petru* 158^v, 276^v;
- vocativul are forma identică cu a nominativului: *înălțați și puternici domni!* 198^r, *o, prietenii miei!* 223^r;
- superlativul se formează cu adverbul *foarte* înaintea adjectivului: *foarte frumoase* 203^r;
- pronumele relativ *care* invariabil: 153^v, 159^v, 161^r, 207^v.

Lexic

Neologismele existente în lucrarea lui Matei Fărcășanu confirmă afirmația acestuia că era cunoscător doar al limbii grecești. Împrumuturile din limba turcă, precum *caic* 199^r, *calmuc* 234^v, *conac* 247^v, *farfurie* 268^v, *sarai* 192^v erau cunoscute și aveau circulație în limba epocii.

Cele mai multe neologisme sînt de proveniență neogreacă. Cît despre lexemele de origine romanică din traducere, unele fuseseră introduse și răspîndite în limbă de alți cărturari, dar majoritatea au fost preluate din originalul neogrec care, fiind o traducere din italiană, preluase la rîndul său multe cuvinte de origine romanică, în special italiană.

Neologismele romanice au fost adaptate de multe ori conform normelor vechii limbi literare sau prezintă fonetisme specifice limbii grecești: *amazoane* 142^r, *amiral* 238^v și *amiraliu* 204^v, 215^v, 239^r, *armadă* 135^r, 186^r, 203^v, 269^r și *armată* 171^r, 245^r, *canțelar* 291^v, *cardinal* 138^v, 156^v, 227^r, *climă* 139^r, 141^r, 283^v, *cliros* 135^v, 137^v, *colonel* 253^v, *comedie* 147^v, *deputați* 202^v, *diamanturi* 148^v, 204^v, *dogmă* 143^v, 154^r, *elctor* 197^v, 253^r, 260^r, *evghenicesc* 278^v, 213^r, *familie* 164^v, 172^r, 193^r, 299^r, *gheograf* 298^v, *gramatică* 132^v, *idololatri* 137^v, 298^v, *ighemon* 288^r, *imperator* 145^v, 166^r, 206^r, *madamă* 204^r, *manifest* 151^r, 281^v, 293^r, *monarh* 134^r, 195^v, *musicici* 206^r, 290^v, *ofițeri* 163^r, *palat* 144^r, *patos* 136^v, *patrie* 134^r, 173^r, 252^r, 261^v, *pălărie* 206^r, *politic* 134^v, *pompă* 149^v, 163^v, 226^v, 292^v, *prințip* 161^v, 166^r, 295^r, *protimie* 250^r,

psifos 210^r, *resedent* 137^r, 300^r, *rigă* 207^r, *shiptru* 147^r, *scop* 214^v, 232^v și *scopos* 132^v, 134^v, 167^r, *schimata* 204^v, *tagma* 158^r, 162^v, 205^v, *titlu* 271^r, *tom* 134^r, *vițăcolonel* 277^v.

Influența limbii neogrecești și-a pus amprenta și asupra numelor proprii care diferă de cele din originalul italian, din care prezentăm câteva corespondențe: it. *Stefan Vatory* – rom. *Stefan Vactorie*, it. *Boris Gudenov* – rom. *Voris Gudenov*, it. *Bogdan Bielchi* – rom. *Bogdan Vielhi*, it. *Teodoro Zuschi* – rom. *Teodor Ciușchi*.

Interesul manifestat în epocă pentru personalități din alte orizonturi, pentru istoria altor popoare, care coincide cu tendințele iluministe de lărgire a ariei de cunoștințe din toate domeniile, au determinat căutarea și aprecierea traducerii lui Fărcășanu care sub aspect stilistic s-a îndepărtat de structura textelor religioase, observându-se influența aspectului vorbit al limbii noastre vechi. Din punctul de vedere al perioadei în care a fost scrisă și al particularităților lingvistice, *Viața Marelui Petru* face legătura între prima jumătate a secolului al XVIII-lea care ține încă de cultura română veche și cea de a doua jumătate a acestui secol, care a însemnat începutul modernizării limbii și culturii române.

Cel de al treilea manuscris al versiunii lui Fărcășanu se păstrează la BAR ms. miscel. 2668 BAR, la f. 8-175, copie muntenească de Dumitru Rîmniceanu de la Hurez, din 1767, făcută după manuscrisul 2353. În nota de copist Rîmniceanu precizează:

Această carte istoricească ce într-însa este așăzată viața Marelui țar Petru, marele monarh al vestitei împărății Mosca, care s-au scos după limba grecească pe limba rumânească de dumnealui Matei Fărcășanul, biv vel șatrar. Și s-au găsit acel izvod la Sfînta Episcopie Rîmnic și s-au luat de s-au scris și de noi cu porunca și cu toată chieltuiala sfințiii sale părintelui arhieriu chir Dionisie, igumenul Sfintei Mănăstiri Hurezul, din jud. Vîlcea, prin

osteneala smeritului între monaș Rafail monahul, din sfânta Mănăstire Hurez.⁷¹

Și viind eu la Sfânta Mănăstire Hurez, care este hramul sfinților împărați, ca să mă călugăresc, am găsit această istorie a lui țar Petru scrisă pînă la un loc; apoi părintele arhimandrit mi-au dat de am scris pînă la sfîrșit, de unde să va cunoaște slova.

Și mă rog celor ce veți ceti, orice greșală veți găsi, să am iertăciune și să îndreptați cu duhul blîndețelor. Popa Dumitru Rîmniceanu, 7275, 1767.

⁷¹ În ms., în continuare se repetă introducerea de la f. 134r, din ms. 2353 BAR.

Testamentul olograf al lui Matei Fărcășanu, din octombrie 1734
Arhivele Naționale ale României, colecția Documente istorice, nr. 227 / XC

4. Може да се види да е анико сагоз. Хоже рана. Со. Хоже да се
пале сагоз. Чини сагоз. Хоже да се паке по мек
Ево да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Ево да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се

+ по сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се

+ Може да се види да е анико сагоз. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се
Хоже да се сагоз. Хоже да се паке по мек. Хоже да се

Testamentul olograf al lui Matei Fărcășanu, din octombrie 1734
Arhivele Naționale ale României, colecția Documente istorice, nr. 227 / XC

+ *и дѣлѣ: 'москвѣ дѣлѣ 'москвѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 христіанѣ. 'москвѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ*

+ *персѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ*

+ *дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ
 дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ дѣлѣ. дѣлѣ дѣлѣ*

CAPITOLUL III: VERSIUNEA DIN MOLDOVA A LUI COZMA VLAHUL

În Moldova s-au tradus ambele tomuri (6 cărți), care s-au păstrat în patru copii manuscrise⁷²:

1. ms. 49 BAR, f. 2-211, copie moldovenească de Gavriil ierodiacon, Huși, 1756.

2. ms. 122 BAR, f. 2-212, 1765 .

3. ms. 2581 BAR, f. 2-210, copie de Toader Meican, 1799, Moldova.

4. ms. nr. 1, Румыния фонд IV, f. 1-266 copie din anul 1755, de la Biblioteca „Saltikov-Șcedrin” din Sankt Petersburg.

Ca urmare a faptului că numele traducătorului nu apare scris pe foaia de titlu sau în altă parte, versiunea a rămas multă vreme sub semnul anonimatului. În introducerea aflată în manuscrisul de la Sankt Petersburg se află informația că traducerea s-a făcut la îndemnul mitropolitului Iacob Putneanul⁷³. În nici un manuscris nu este vreo notă care să indice traducătorul, originalul și nici limba din care s-a făcut traducerea. Pe foaia de titlu a ms. 49 de la BAR, pe care vom face cercetarea, se află următoarele precizări: „*Viața Marelui Petru, Samoderjeț a toată Rosia*”, scrisu-s-au această carte, ce se săvârșește în 6 cărți, cu toată chieltuiala Preasfințitului și iubitoriului de Dumnezeu, episcopul Sfintei și Dumnezeieștii Episcopii Hușului, chir Inochentie, în zilele preluminatului domn și oblăduitori a toată Țara Moldavii, Io Constantin Mihail Racoviță

⁷² Cf. Paul Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 89, G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor..* vol. I, II.

⁷³ Cf. Paul Cernovodeanu, *Préoccupation....*

Voievod. S-au scris la Sfânta Episcopia Huşilor, leat 7264, iar de la Mîntuirea lumii 1756 mai 1.

De la început observăm doar că această versiune este singura în care se află tradus întregul text al lui Catiforo, în două tomuri (şase cărţi), așa cum se află distribuit textul în ediția greacă. În bibliografia parcursă am constatat că s-a acceptat ideea că și versiunea din Moldova reprezintă o traducere a scrierii lui Catiforo, după intermediarul grecesc al lui Kankellarios, fără însă a se face o cercetare a textului.

O primă comparație ne îndreaptă către scrierea lui Catiforo, *Vita di Pietro*, dar analiza lingvistică indică faptul că unele particularități nu puteau proveni decît dintr-un original neogrec în cadrul operației de transpunere din limba textului vehicular. Astfel, dacă în text se regăsesc cuvinte precum *autocrator*, *a chivernisi*, *chivernisitor*, *eres*, *gheografi*, *gheometru* care aveau circulație în epocă, se întîlnesc alți termeni care nu pot fi explicați decît prin contactul cu un text grecesc unde traducătorul, negăsind corespondentul pentru transpunerea în limba română, a introdus lexeme, calcuri sau perifraze după model grecesc: *ipocanghelarie*, *meghistani* „demnitari”, *mimusi* „mimi”, *tiposit* „tipărit”, cuvinte care conțin fonetisme specifice limbii grecești sau adaptate după neogreacă: *cliros*, *diadimă*, *stratig*, *velena* „balenă”, n. pr. Vielhi (Bielchi); it. *della Chiesa Orientale* (Catiforo, p. 23) este transpus de Kankellarios Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Kankell., tom I, p. 10) și de cărturarul român *anatoliceștii biserici* (ms. 49 BAR, f. 4^r). Un ultim exemplu care ilustrează faptul că traducerea din Moldova s-a făcut după neogreacă: Catiforo face o descriere a flotei rusești, care avea *venti grosse navidelinea*, *oltre l'Ammiraglia*, *ch'era montata di ottantasei pezzi* (Catiforo, p. 245). Kankellarios a transpus cuvîntul *Ammiraglia* prin *Ναυαρχίδα* explicînd și termenul grecesc prin *καπετάνια* (Kankell., tom II, p. 10). În ms. 49, textul corespunzător este: *afară de navaherda*, *adică de corabie căpitănească* (ms. 49, f. 114^v).

Din punct de vedere textologic, remarcăm și în ms. 49 reducerea textului, operată de Kankellarios, din cartea înfîia, fragmentul referitor la

obligarea musulmanilor de a se creștina, sub amenințarea cu moartea, pe care am comentat-o când am analizat modul de a traduce al lui Kankellarios.

La începutul cărții a V-a, care conține războiul ruso-turc, participarea moldovenilor și implicarea lui Dimitrie Cantemir, încheierea păcii, Catiforo îi prezintă astfel pe domnii celor două țări românești: *La Moldavia fu data a Demetrio Cantimiro, favorito del Kan de Tartari. Un altro Cantimiro era Ospodaro di Valachia*⁷⁴. Kankellarios observă greșeala și o corectează, înlătură precizarea legată de hanul tătarilor (p. 13) și această formă este preluată în traducerea din ms. 49: f. 114^r *Domne pe atunce în Țara Rumânească domnul Costandin Basarab-Voievod, iară în Moldova domnea domnul Dimitrie Cantimir-Voievoda*.⁷⁵

Versiunea din Moldova nu conține prefața lui Catiforo și nici pe cea a lui Kankellarios. Cartea întâi începe cu o introducere intitulată *Ponturile cărții, întâi pe scurt* (f. 1^v) în care este reprodus *Argumentul* lui Catiforo, un scurt rezumat al conținutului fiecărei cărți. Notele marginale nu reproduc notele din textul grecesc al lui Kankellarios, ci conțin corecturi, explicații, sinonime, glosări, ani. Traducătorul introduce un colon titlu la începutul textului pentru primii împărați, în care precizează numele acestora, însoțite de unele aprecieri sau menționează unele evenimente considerate mai importante. Glosarul de nume proprii și nume comune nu este tradus. În cuprinsul textului se păstrează referirile la texte religioase sau la unii istorici, filosofi antici (Tacitus, Aristotel). Mare parte din explicațiile sau comentariile introduse în text de Kankellarios au fost preluate în această versiune.

⁷⁴ *Moldova i-a fost data lui Dimitrie Cantemir, favoritul Hanului tătarilor. Un alt Cantemir era Gospodar în Valahia* (Catiforo, p. 244).

⁷⁵ O copie a tomului I a care se află la Biblioteca Universității Aristoteles din Salonic a fost obținută cu sprijinul doamnei Maria Tetou. Tomul al II-lea, cărțile a 5-a și a 6-a, se află la Biblioteca Centrală a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, sub cota CR I 885. Mulțumim și pe această cale pentru sprijin doamnei Maria Tetou și colectivului de la Departamentul Colecții Speciale al BCU.

Problema cărturarului anonim care a tradus lucrarea lui Catiforo a fost rezolvată de curînd de către N.A. Ursu care a efectuat o analiză aprofundată a trăsăturilor lingvistice în comparație cu ale unui cărturar care a activat în Moldova în perioada traducerii cărții.

Din punct de vedere lingvistic s-a constatat că, la nivel lexical, dar mai ales fonetic, textul prezintă alternanțe de forme specifice graiurilor sudice cu forme care caracterizează graiul moldovenesc (*zăpadă / omăt; jos, joacă / agiunge, pregiur* ș.a.), și în urma studiului comparativ pe două texte a ajuns la concluzia că traducerea *Vieții Marelui Petru* îi poate fi atribuită ieromonahului Cozma Vlahul de la Mitropolia din Iași⁷⁶. Reproducem cîteva din exemplele date de Domnia Sa din traducerile scrierilor *Cîrja arhierelor* (abreviere **CA**) și *Viața Marelui Petru* (abreviere **VP**):

- verbul **a (se) împrieteșugi** „a (se) împrieteni”: *s-au întărit și către Dumnezeu s-au priimit și s-au împrieteșugit* (CA, f. 107^v); *să împrieteșugi cu toți cei ce era numiți la vreun meșterșug* (VP, f. 43^v);
- verbul IV **a îmbulzi** „a strîmtora, a necăji”: *ori să sloboadă pîra, ori mai mult să o îmbulzască* (CA, f. 377^v); *socoti să îmbulzească pe Petru* (VP, f. 14^r),
- substantivul **priveriște** „privești, vedere; spectacol”: *cei ce joacă pe la nunți și pe la iarmaroace sau pe la alte priveriști* (CA, f. 240^v); *dede împăratului a înțălege bine acea priveriște înfricoșată ce-i pusesă înainte* (VP, f. 120^v);
- locuțiunea adverbială **din puțin în puțin** „puțin cîte puțin”: *de voi dărui cui va casa și din puțin în puțin o voi înnoi-o* (CA, f. 453^r); *îl sui din puțin în puțin la acele întăi vrednicii* (VP, f. 69^v).

Demonstrația amplă și convingătoare îi conferă lui Cozma Vlahul paternitatea și asupra traducerii, din intermediarul grecesc al lui Kankellarios, a textului *Viața Marelui Petru*.

⁷⁶ Cf. N.A. Ursu, *Un traducător puțin cunoscut: ieromonahul Cozma Vlahul de la mitropolia din Iași*, pp. 44-75.

Tot filologul N.A. Ursu, a adunat informațiile legate de viața și activitatea lui Cozma Vlahul căruia îi face un portret amplu, adus la zi, din care preluăm câteva scurte fragmente: Biografia episcopului Cozma al Buzăului a fost alcătuită de Gabriel Cocora, în anul 1963. Era fiul preotului Nica și al prezviterii Stanca din satul Flămânzești, județul Argeș. În mirenje s-a numit Mihail. Era frate cu șetrarul Iordache Popescu, cu polcovnicul Badea Popescu, cu căpitanul Tudor Popescu (apoi monahul Teodosie, care a ctitorit biserica din Ursoaia, județul Buzău) și cu un anume Bărbucean. A fost crescut de mic și educat de ieromonahul Grigorie, fost egumen al mănăstirii Colțea din București, apoi mitropolit titular al Mirelor (1748-1760) și mitropolit al Țării Românești (1760-1787). A studiat, probabil, la academia domnească din București. În anii 1756 și 1757 este atestat eclesiarh al mitropoliei din București, în 1762 era protosinghel al mitropoliei, iar în 1763 a fost ales episcop al Buzăului, unde a păstorit pînă în anul 1787, cînd, la moartea părintelui său duhovnicesc, i-a urmat acestuia în scaunul mitropolitan. A murit de ciumă, în anul 1792⁷⁷.

Lucrările la care a trudit tînărul ieromonah Cozma Vlahul pentru tipograful Duca Sotirioviți, sau din însărcinarea mitropolitului Iacob Putneanu (1750-1760) sînt: *Cîrja arhierilor*, traducere din limba greacă, și, tot din grecește, *Viața Marelui Petru, samoderejeț a toată Rosia*, rămasă în copii manuscrise, iar din slavonește *Alfavită sufletească*, tipărită în anul 1755, și *Sinopsis adecă adunare de multe învățăături*, tipărit în 1757. N.A. Ursu constată în traducerea Vieții Marelui Petru un amestec de particularități lingvistice muntenești și moldovenești, și consideră că particularitățile muntenești îi aparțin lui Cozma Vlahul, iar trăsăturile lingvistice moldovenești sînt datorate mai ales copiștilor moldoveni ai traducerii⁷⁸. Aceste alternanțe lingvistice se vor putea urmări din fragmentele pe care le vom reproduce din ms. 49:

⁷⁷ Cf. N.A. Ursu, *Un traducător puțin cunoscut...* pp. 52, 53.

⁷⁸ Cf. N.A. Ursu, *Un traducător puțin cunoscut...* p. 55.

Cap întâi, f. 2r

Țara Moschicească, deosebi numindu-să, este una din eparhiile cele multe ce alcătuiesc împărăția rusască și este aceea adecă ce să adapă din apa Moscvei, de la carea și cetatea își ia numire de să cheamă Moscva, care este mitropolie eparhiei aceia și toată Rosia. Iară tot locul acela ce să află supt stăpînire împăratului Rosiei, care loc și Rosia Albă să numește, pentru omeții carii îi acopăr întru cea mai multă vreme a anului. Încă să mai cheamă și Rosia cea Mare pentru lățime și mărirea ei, de vreme ce este ce mai lată împărăție a Evropiei. Destul este numai să zicem cum că lățimea, după cum grăiesc gheografii, să tinde dintru al cincizecile partiție până la al șaptezecile, iară în curmeziș să tinde până la a noauozeci și doauo de partiție unde sînt cele desăvîrșite și mai apoi largi ale Evropii, lăsînd a coprinde de această dată, într-această parte, aceea ce stăpînesc moscalii la aceea de la Asia Tartaria, care țară agiunge și // 2v pînă la 110 partiții. Atîta cît numai împărăția rușilor să tîmplă să fie mai lată decît Galia, decît Ispania și Ghermania, toate la un loc, cuprinzîndu-le.

Văzduhul Moscoviei este atîta de rece cît, mai spre celi din lontru părți ale miezii- nopti niciodată ne să topește gheața, drept aceea, și pămîntul acela este cu totul neroditori. Iară spre părțile ei celi mai despre amiază-zi nu este așa, ci, măcar că și întru acele părți esti până într-a treia parte de vreme a anului pămîntul acoperit cu omăt, dar, cu toate aceste, în 3 sau în 4 luni ale verii, sau să zic ale primăverii, toți cîmpii să văd împodobiț cu iarbă care dă din destul hrană dobitoacilor spre agiungere preste tot anul și răsare atîta îmbișugare de grîu cît prisosește preste trebuința lăcuitoților și-l vînd streinilor, și mai ales olandezilor, carii încarcă ca la 800 de corăbii pre tot anul și mărturisesc a fi Moscovia la Olanda, precum și altădată au stătut ostrovul Sicheliei cătră marea cetatea Roma. Iară pricina acestul bișug mare, de oamenii cei știutori să zice să fie dintru aceiași omeți, care omeți obicinuiesc a face pămîntul cu multă roadă sau pentru că păzesc

căldura în pământ, sau pentru că cu a lor spumă ca cu alt atîta gunoi îl hrănesc pre el, sau pentru că cu a lor răceală omoară pe acele gadine care, de ar fi rămas vii, ar fi stricat sămînța ce sămănată.

Supărarea acei răceli preste măsură, la dînșii din fire să răsplătește cu alte mijlociri că zăpada acea multă ce cade îngheață și încheagă drumul atîta cît foarte cu lesnire pot călătorii de aduc din loc în loc neguțătoriile // 3^r sale, ajutorindu-să ei la ace slujbă a călătoriilor cu un meșterșug din lemn ce să cheamă slit, adecă cară fără roate, pre care foarte cu lesnire sanii și iute le poartă niște cai ce să nasc acolo, mici de trup, dar tari și⁷⁹ fără preț, și, fiind oamenii obicinuiți cu acest neconținut ger, să fac îndemînateci de rele ostenele și pătimirile rele, și sîngele lor să face atîta de sănătos cît de multe ori să obicinuiască a ieși dintru o preste fire înfierbîntată căldură a unii băi afară, în vîntul cel mai iute și așa calzi n-au nici o sfială a nu să arunca pre sineși în apele vreunii gîrle, ori face de toarnă altul apă rece în capul lor, nefiindu-le teamă nici de răceală, nici de gutunari, nici de vreo boală alta, ce s-ar tîmplase în părțile noastre de ar fi făcut neștine un lucru fără rînduială ca acela. Și mai ales că să află între dînșii oameni carii, deaca-i doare capul de vreo boală, și mai ades de beție, el să tinde jos, pe pămîntul gol și, poroncind să-l învălească preste tot trupul cu omăt, preste puține ceasuri să rădică, slobod fiind de toată răutatea.

Moscovia este roditoare de in și cînepă. Acolo să află și miere atîta de multă cît, afară de ceea ce cheltuiesc ei la facirea miedului, vînd streinilor multă mulțime. Așijdere și ceara ce să adună acolo este una din cele mai alese neguțătorii ale lor. Să mai adună încă neguțătoria lor de multe feliuri de cenușă, piei și teletini, piei de viței de mare, untură de pește ce-i zic valena și de sămînță de in, încă neguțătoresc rășină și catran, smoală și seu, păsat, funii, catarcuri⁸⁰ de corăbii și multe feliuri de lemne de lucru.

⁷⁹ În ms., suprascris, *tari și*.

⁸⁰ În ms., marginal, *catarguri*.

Iară pădurile hrănesc mulțime multă de fiară: urși, lupi, rîși, veveriță, dihori, samuri, cacomi și alte jivine ale căroră piei sînt cel mai scump cîștig // 3^v al moscalilor de vreme că dintru acest fel de neguțitorie, pe tot anul, mai mult de un milion întră în cămara împărătească. Mulți tălmăcitori ai dumnezeieștii scripturi într-acest chip înțeleg cum numele moscovilor să trage de la Mosoh, feciorul lui Iafeth, nepotul lui Noe, iară numele rosilor să trage de la Ros, pre carile prorocul Iezechiil îl numește Mesoc, și lui Thovel, precum neștine ar pute-o păzi și cunoaște de la multul întru învățătură Alexandru Mavrocordat.

Moscóvii roxoleni să numesc de Potolomei, scriitoriul de lume, și de Stravon să numesc șac, iar de Irodot și de alți scriitori să numesc schithi. Pentru aceea, cînd scriu istornicii cei vechi pentru războaiele ce făce schithii, precum și amazoanile, acele istorii tot să număsc asupra moscovilor. Cu toate aceste, lăsînd eu într-o parte aceea ce privește sau spune de întăia începătorie a împărățiii lor, de vreme că poate să fie plină de bănuiri, precum este și la începătorie altui norod, aceasta voi zice numai că letopiseșile Rosiii să întocmesc la aceasta cum că, la anul 862, ighemonul Rurih, moștenind eparhiile ce le stăpînisă frații lui, s-au făcut monarh priste neamul moscalilor, și lui Rurih i se făcu moștenitori Igor, feciorul lui, care Igor, după ce luă luiși fămeie pe Olga, care era jupîneasă mare de la Plescovie, făcu multe bătălii cu cei din pregiur megieși și, biruind pre ei și supuinđu-i, porni și până la Thrachia armile lui celi biruitoare, iară la întoarcire lui fu ucis de drevleni, într-o pădure, carii drevleni (sînt acum un neam necunoscut) ce să numesc cazaci.

Acest Igor n-au lă // 4^r sat alt fecior, fără numai pe Sviatoslav care încă, fiind foarte tînăr de a să sui la scaunul împărățiii, în locul lui au împărățit multă vreme Olga, muma lui, și stăpîniia ca o mare și minunată împărăteasă. Această împărăteasă putu de răsplăti moartea bărbatului ei, supuinđu și făcînd birnici pre acei drevleni, iară după aceste, s-au dus la Țarigrad, la anul de la naștirea lui Hristos 941și au priimit creștineasca credință,

numindu-să, din Sfînta Scăldătoare, Elena, iară fiul ei Sviatoslav s-au săvîrșit întru închinarea de idoli și au lăsat la doi buni fii a săi moștenirea⁸¹.

Iară eparhia Novogorodului o au rînduit fiului său, anume Vladimir, ce-l avea născut din curvie, carele, după moarte fraților săi, iarăși au unit toată împărăția la sineși. Acest Vladimir, la începutul împărăției lui, să dede într-o viață curvească și dezmierdată, hrănind 6 fămei și un pălat cu 600 de țititori. Dar mai apoi, din îndemnarea maică-sa, carea fusese fată în casă la împărăteasa Olga, să făcu creștin și să numi Vasilie, și luo luiși fămeie pe o sor' a lui Vasilie, împăratul grecilor, și trăi cu dînsa ani 20, creștinește și precum place lui Dumnezeu. Acesta este carele au dus creștinească credință în țara Rosiei, făcînd să vie de la Țarigrad preoți și călugări carii au dezrădăcinat închinarea de idoli și au înrădăcinat Sfînta Evanghelie, încă și scripturile și rînduieșile Anatoliceștii Biserici le-au întemeiat. Și așe au răpoosat acest credincios împărat, la anul de la Hristos 1005, carele de moscalii să proslăvește ca un apostol al neamului lor și cu luminată prăznuire prăznuiesc numele lui în luna lui iulie 15 zile, precum și pomenire împărătesii Olvii sau Elenii, cu cuviințată mărire o prăznuiesc în⁸² // 4^v zile ale aceștii luni, de unde să trage creștinătate în Rosia.

Hronicile moscalilor întru acest chip voiesc, cum că creștineasca credință în Rosia să fie sădită de Sfîntul Andrei Apostol. Iară mai apoi de multile și adese năpădiri ale tătarilor să să fie șters de tot și cum că acest Vladimir să fie întemeiat iarăș, la al zecile veac, adecă la 1000 de ani de la Hristos.

Acel Nestesuran anume (de este acesta carele au așezat catastivurile cele de adus aminte ale împăratului Petru, ce s-au tipărit la Olanda) pentru ca să ocărască întoarcirea lui Vladimir la creștinătate, cu acest fel de cuvinte o arată: Vladimir, zice, era puternic și numai ace putere a lui fu de ajuns să tragă la sineș o

⁸¹ În ms., omis în text, adăugat marginal *moștenirea*.

⁸² În ms. lipsește numărul.

mulțime de preoți carii [au] rînduit a înțelege că trebuie să întemeieze [în] locurile împărăției sale o lege ca aceea. Mai apoi îi lauda lui fieștecarele dogmele eresurilor lor și altile, ca cînd ar fi zis că o întoarcere a unui împărat care mai apoi era să tragă cătră sine întoarcere a toată mulțimea acelu neam nu să cade să zică că esti dintru o cerească luminare, ci din niște politicești măgulituri ale unor preoți iubitori de argint și cu mărirea deșartă.

Iară Cluverie, măcar că era protestant sau liuteran, ca o mare minune o arată pre întoarcere aceasta. Aceasta aduce din istorie lui Kedrin cum cînd s-au dus cei trimiș evanghelicești propoveditori la Rosiia, ca să propoveduiască Evanghelia, lîngă altile povestii și aceasta cum adecă Hristos de multe ori au păzit de văpăile focului nevătămați pre ceia ce să închina lui. Drept aceea și moscalii cerșură la dînșii ca doar s-ar face și asupra Sfintii Evanghelii o ispitire ca aceasta și cum // 5^r că arhierul carele era mare preste acei trimiși și rîvnitori propovednici, au rugat cu căldură pre agiutorința Cea de Sus și au cîștigat dorul care au poftit că, aruncînd Sfînta Evanghelie în mijlocul acelor văpăi arzătoare, o au lăsat acolo până cînd acea grămadă mare de lemne, ce era clădită acolo spre ace trebuință, s-au topit și căutînd mai în urmă să află neatinsă de foc și cu totul întregă, deci o fățășare a unii minunate ciudese ca aceasta stătu atîta de temeinică între moscali cît, cînd veni cătră dînșii Pater Posevin, acel vestit bogoslov între ghezoviți, trimis fiind de Papa Grigorie al 13 cătră împăratul Ioan Vasiilievici și adusă voroavă cătră boierii palatului ca să voiască să să unească cu biserica Romei, moscalii alt răspuns nu-i dediră, fără numai acesta, zicînd:

Strămoșii noștri era închinători de idoli și nu s-au supus Evanghelii într-alt chip fără numai cînd au văzut că au rămas nearsă în mijlocul unii foarte mari văpăi. Puneți-vă dar și voi, cu a voastră învățătură, la o primejdie ca aceasta și, de să va face minune, ne vom supune toți învățăturii voastre⁸³. Iară înțeleptul

⁸³ În ms., se repetă, din greșeală de copist, *la o primejdie ca aceasta și de să va face minune ne vom sune toți învăță.*

Posevin socoti să să curăță cu poronca aceea a Svintei Evanghelii carea zice: Să nu ispitești pre Domnul Dumnezeuul tău!

Ieroslav lasă 5 feciori

Iară Ieroslav, feciorul lui Vladimir, au lăsat 5 feciori carii au împărțit între dînșii împărăția. După aceea, cel al treile născut dintre acești 5, au născut pre al 2 Vladimir, care Vladimir au împreunat împărăție iară întru o stăpînie. Aceast Vladimir s-au făcut vestit rădicînd război asupra ungurilor și a bolgarilor și tocma și asupra Țarigradului, iar Costantin Monomahul, ce împărăție pe atunce Țarigradul, l-au plecat de s-au // 5^v întors înapoi cu acele prea bogate daruri ce i-au trimis prin trimiterea a trei arhierei, carea arhierei, pentru ca să dea mai multă putere darurilor ce-i dusesse, îi dediră lui cinste împărătească și, în vreme cînd să închinara lui, îl numiră împărat, adecă samoderjăt sau singur stăpînitori.

Vsevolod lasă 8 feciori

Iară Vsevolod, feciorul lui Vladimir, au lăsat 8 feciori moștenitori, carii iară s-au întors de au împărțit împărăția și, gîlcevindu-se între dînșii cu neîmprenate războaie și cu nespuse zavistii, dederă voie tătarilor de prădară Rosia și o făcură birnică, până cînd, cu bună norocire, Vasilie Dimitrievici luă împărăția și lepădă jugul cel de robie, gonind pe tătari din cetatea Moscvei pre carea ajunsesă de o stăpîniia.

Acest împărat au trăit până în vreme sfîrșitului al 14 veac, adecă la anii 1400 și fiindcă era să moară, au vrut să lasă împărăție frăține-său, lui Grigorie, înstreinînd pe feciorul său, pe Vasilie de împărăție pentru oarecare prepunere ce avea asupra cinstei muierii lui. Această așezare ce făcea Vasilie Dimitrievici au stătut pricinuitoare a multe tulburări, că boierii palatului vrea pe Vasilie și sta împotriva lui Grigorie, ce Grigorie își păzi stăpînie lui cu puterea armelor și, vrînd să moară, măcar că avea 2 feciori, dar vesti împărăției moștenitori nepotă-său, iară feciorii nu priimiră așezămîntul tatălui lor, ce rădicară război împotriva lui Vasilie, vărului lor, și pentru ca să nu să mai poată scula să ceie împărăție,

îl orbiră. Iară boierii, văzînd cruzime ca aceea, îi cuprinsă frică și i-au urît foarte și, aducînd iară pe Vasilie la Moscva, au împărățit acolo până la sfîrșitul vieții sale, numindu-să Vasilie cel Orb.

Ioan biruitoriul

Iară Ioan, feciorul lui cîștigă nume de biruitori căci rădică bi // 6^r ruiniță și izbîndi asupra tătarilor și asupra marelui dux al Litvei și asupra Sveției. Luat-au acesta a doao fămeie pe Sofia, fata lui Toma Paleologul, stăpînitoriul Peloponisului și dintr-însa i să născu fiu care fu moștenitori împărăției, la anul de la Hristos 1505, numindu-să Vasilie Ivanovici⁸⁴. Acest monarh, biruind de multe ori pe litveni și pe poloni, s-au făcut atîta de vestit și împregiur știut cît la anul 1514 Maximilian, întăiul împărat al ghermanilor⁸⁵, au trimis cătră dînsul o solie vrednică de povestit, ca să tocmască între dînșii ajutori la stăpînie Moscoviei. Încă până astăzi este păzită acea dintîi scrisoare a episcopului ce au adus acel sol, întru care scrisoare, de multe ori Maximilian numește pe Ioan al Rosiei împărat. Acest Ivan Vasilievici au luat de la tată-său acea pre desfătăță împărăție, fiind de 12 ani de vîrstă și au împărățit puțin, oarecare vreme, supt chivernisire mîne-sa, iară, după moarte ei, dorind el să-ș facă isteți pre supușii lui și să-i deștepte spre meșterșugurile ce sînt folositoare spre neguțătorii, au trimis cătră împăratul Carol o solie la anul 1548 și cere să-i dea o tovărășie de multe feliuri de meșteri, dar foarte puțini i-au dat.

Luarea Cazanului și Astrahanului

Acest împărat au scornit război asupra tătarilor și cu doauo bătălii au luat întreagă împărăție Kazanului și de acolo s-au pornit fără de veste asupra mării cetăți a Astrahanului și luîndu-o cu întăia năvălire își îmbogăți pre toți ostașii lui, dîndu-le voie să o jăcuască. Și este Astrahanul o cetate foarte trebuincioasă de vreme că este scală la care năzuiesc multe limbi: tătarii, mongolii, persii, chinezii, armenii și ghiurții, neguțitorindu-să pe Marea Caspiei. Iară cîți musulmani au scăpat vii de supt mînia vitejilor ostași,

⁸⁴ În ms., marginal, *Vasilie Ianovici*.

⁸⁵ În ms., marginal, *Ghermania, țara ungrească, nemțască*.

poronci împăratul // 6^v să-i înece în gîrlă de nu vor priimi să ia Sfîntul Botez.

Selim oștește asupra Astrahanului

Selm, marele soltan, au trimis oaste pre un vezir cu 300 de tunuri și 40.000 de tătari carii purta arce spre apărarea lor, trimis de la hanul tătărăsc de la Crîm ca să ia cetate Astrahanul din mîna moscalilor, dar s-au întors rușinați păgînii și de istov biruiri. Și Sighijmont, împăratul Poloniei, s-au mîniat pre Ioan împărat pentru robia cetății Poloțc și au rădicat asupra lui multe tulburări, îndemnînd pre tătari de au intrat iară în Rosia cu atîta sălbătăcie cît au agiuns și până la Moscva și au ars atîte parte dintr-însa, iară Stefan Batori, carea după aceea au fost și moșnean împărățiii lui Sighijmond, într-aceea vreme să porni cu oastea împotriva rușilor și scoasă Poloțcul și alte cetăți de supt stăpînie rușilor. Atunce Ioan, neputînd să stea împotriva unui vrăjmaș atîta de sălbatec, au cerșut mijlocire și apărare de la Papa al Rîmului (carea ajutorință și de la împărății grecilor s-au fost cerut la ce de apoi cădere a împărăției lor, ce în zadar și fără nici un folos). Deci Grigorie Papa al 13 carea chivernisiia pre atunce scaunul Romii, amăgindu-să de nădejdea care o au toți papii, să vază Biserica Răsăritului supusă la scaunul Rîmului pre cel mai sus-numit Posevin dascal ca să îndemne pre împăratul, Poloniei să facă pace cu moscalii, iară Bator au îndelungat vreme înainte și au închiet pacea cu aceste feliuri de așăzări cum împăratul Moscului să dea înapoi locurile Poloniei, carea stăpîniia la Livonia, iară polonii să întoarcă Rosiei toate cetățile ce le luase mai nainte.

Osebit de războaile ce au avut împăratul Ioan cu cei de laturi, încă și la palaturile împărăției lui, multă tulburări i s-au întîmplat, iară el pre toate cu norocire și cu liniște le-au împăcat, afară numai de // 7^r aceea care și nevrînd s-au făcut însuș cu a sa mîna ucigători fiului său, celui unul născut că, urgisindu-să asupra lui pentru că-l socote a fi părtaș acelor tulburări, l-au lovit în cap cu un toiag pre ticăitul acela atîta de tare cît a patra zi au murit. Această întîmplare rea au pus în inima părintelui său o

scîrbă fără mîngîiere până la sfîrșitul vieții sale. Și să nevoia să-ș ușureze acea nesuferită întristare, trimițînd adese bogate milostenii cătră patrierșii Țarigradului și Alexandriei și cătră călugării Sfîntului Mormînt și cătră cei din Sfîntul Munte ca să să roage neîncetat pentru iertarea greșalii lui și pentru sufletul fiului său. După aceea au răposat și el la anul 1584, fiind de vîrstă de 56 de ani lăsînd 2 feciori vii, anume Teodor și Dimitrie pre carii i-au lăsat moșneni împărăției sale, însă pre Dimitrie, fiind prea mic de vîrstă, l-au așezat să fie păzit supt epitropia lui Bogdan Vielhi.

Iară Teodor luînd schiptrul împărăției, fiind de 22 de ani de vîrstă și luînd fămeie pre sora lui Boris Gudenov cneazului, deci atîta îl înalță pre cumnatul lui acesta cît îl făcu vezir împărăției sale. Iară Bogdan Vielhi, epitropul lui Dimitrie, fiind iubitori de mărire și dorind să cîrmuiască el împărăția, ispiti să puie în scaun cu de-a sila pre ticăitul Dimitrie, dîn pricină cum că Teodor nu esti vrednic, nici di ajuns spre cîrmuire împărăției. Deci boierii stătură împotriva lui Velhi și-l siliră să să deosebască dimpreună cu saracul Dimitrie la Ugliț, cetate carele să afla supt împărăție Cazanului. Iară Boris, văzînd cum că soru-sa împărăteasa nu face copii, puse în gîndu-și să să înalță la scaunul împărăției Rosiei și pentru ca să scoată din mijloc acea zăticnire carea vrea sta împotriva mîndriei lui, au socotit de au plecat pre un căpitan, prieten al lui, cu mari făgăduință a bogate // 7^v daruri și l-au făcut să-l ucigă pre nevinovatul și prostatecul Dimitrie, iară acel băutori de sînge, îndată cu fierbinteală, plini acea fărădelege poroncă. Deci cneazul Boris pentru ca să rămîie tăinuit acel lucru, poronci pre taină să ucigă pre acel căpitan în vreme cînd a să întorce el de la acea păgîneasă îndrăznire, și-ș luo deplin făgăduința darurilor care să cade tuturor celor ce să amestecă la vînzări ca aceste.

Era oarecarele de zice că muma lui Dimitrie, îndată ce au aflat de hotărîrea uciderii ce făcuse Boris asupra lui Dimitrie, fiului său, trimițînd mai nainte în grabă l-au rădicat de acolo și l-au trimis la alt loc, departe, și au pus în locul lui alt copil de aceeași vîrstă. De aice au luat început acea multă vestire, nu știu comedie,

adecă veselie să zic, au tînguire a celor mincinoși Dimitrii, că mulți amăgitori s-au arătat cu acel nume, făcînd multe turburări și ispitindu-să să să înalță la scaunul împărăției rușilor și de multe ori au și înșelat pre norod cu o mincinoasă stăpînire⁸⁶ ca aceasta, precum puțin mai nainte vom povesti.

De multe ori aieve să suna pre atunci la palaturile împărătești cum că Boris este carele au ucis pe Dimitrie. Ca un meșteșugos cu a lui istăciune putu îngrădi gurile tuturor cu atîta frumos meșteșug cît mai pe urmă rămasă să fie el sîngur cîrmuitori împărăției până la moarte lui Teodor, cumnatului său. Iară moartea lui Teodor s-au întîmplat la anul 1597, cu prepunerea ca aceasta cum să-l fie otrăvit, stingîndu-se la acest Teodor neamul împăraților celor vechi ai Moscoviei, carele să trăgea din împăratul Rurih.

S-au adunat boierii împărăției ca să facă sfat să aleagă împărat nou, iară Boris șădea⁸⁷ osebi la mănăstire și să face că cum că va să lasă lume și cele din lume, atunce cînd el ca nu altădată nu pohtea lumeasca mărire. Hiclenia aceasta // 8^r i-au fost lui spre bună norocire că boierii norodului dimpreună cu gloata au alergat la poarta acee mănăstiri unde era el, făcîndu-se că fuge și atîta lucrară cu rugăciunile lor cît îl făcură să priimească împărăteasca diadimă, de care cinste, pre cît făcea el fățarie cum că să leapădă, pre atîta și mai mult doriia să o cîștige.

Dar nu fu în pace multă vreme că la Litva să află un tînăr frumos la chip, de vîrstă ca de 24 de ani, carele adeveriia cum el este Dimitrie cel pribeag, feciorul împăratului Ioan, și spunea că Boris au vrut să-l omoară, iară el au scăpat de ace primejdie cu mai nainte chivernisire mîni-sa și cu milostiviree a orecăruie preot și spre adiverire cuvintelor lui, arăta o cruce mică de aur, făcută cu diamanturi, care cruce zice că i-au spînzurat-o lui la grumazi în vreme cînd l-au botezat, dupe cum este obiceiul la moscali.

⁸⁶ În ms., greșit, *străpînire*.

⁸⁷ În ms., greșit, *sădea*.

Deci țara Poloniei judecară așa că bine și vu drept este să ajute acestui Dimitrie, și-i dediră multă samă de oaste ca să-l suie la scaunul prințipilor săi. Și mersă Dimitrie spre părțile Rosiei cu o putere ca aceasta întărită de toți cazacii oșteni și acolo, la Rosia, multe cetăți îi deșchisără porțile și mulți boieri și voievozi să uniră cu dînsul.

Iară împăratul Boris, spăimîntîndu-să de o veste ciudată ca aceasta, trimisă cătîva oaste împotriva lui ca să-l poprească să nu vie mai mult și, știind cât poate creștinătatea lucra în inimile norodului, îndemnă pe patriarhul Moscoviei și-l făcu să aforisască pre toți aceia ce or voi în partea lui Dimitrie sau ar pohti să fie lor împărat, arătîndu-le cu niște nume urîe și numindu-l viclean fărmeători și amăgitori. Și mergînd oștile rusești împotriva oștii polonilor, i-au întors în fugă și rămasă Dimitrie numai cu agiutoriul cazacilor. Ci de vreme că cel ce dorește să împărățească nu să cade să fie îndoit la gînd sau cu nădejde îndoită, ce ori // 8^v înălțimea pre scaun, ori surparea spre moarte, cum zice filosoful Tachit că celor ce doresc să stăpînească nimică nu este în mijlocul înălțimii și a pogorîrii, îndrăznind și însuflețindu-să din dăjnădăjduire.

Dimitrie s-au pornit numai cu singuri cazacii asupra oștii Rosiei cu atîta iuțime și îndrăzneală cît, puind la frică și la spaimă pre cei pedestri, au îndemnat și pre călărime spre fugă de au dat dos a fugi cu multă rușine. O întîmplare norocită ca aceasta a războiului au tras și pre alte multe cetăți cătră partea lui Dimitrie și au trimis cătră dînsul poftindu-l să le fie lor împărat, iar Boris, auzind acea veste, l-au apucat o cumplită curgere de sînge cît s-au săvîrșit cătră sfîrșitul lunii lui april, la anul 1604, împărățind ani 7.

Iară căimăcanii îndată pusără în scaunul împărăției pe Teodor, fiul lui Boris, dimpreună cu maica lui, și era el atunce de 15 ani de vîrstă. Iară Dimitrie, venind cu oastea, s-au apropiet de Mosca. Atunce norodul, carea pururea pleacă și pohtește înnoirile, au alergat cu toată mulțime în cetate și au închis pe Teodor împărat și pre împărăteasa, maica lui, într-o temniță foarte

întunecată și acolo, priste puțin să afluă amîndoi morți. Și nu să știe de au fost uciși de acei ce căuta să între în voie lui Dimitrie au de s-au otrăvit cumva ei înșiși ca să nu ajungă în mîinile și ocările luptătorului Dimitrie.

Acestea s-au întîmplat în Moscva în 17 zile ale lui iunie și îndată Dimitrie fu pus împărat de oamenii moscali și fu cu mare prăznuire intrarea lui și cu mărire și multă pohvală și cu multă pombă ca să arate acelor lăcuitori de acolo bună norocirea lui și să-ș ceară luiș muiere pe fata prințipului de Sandomeria, care el însuși fusăș pricina și întăiul isprăvitori acestui lucru mare și norocirii // 9^r lui Dimitriei.

Însă neputînd moscalii suferi să vază pe Dimitrie dînd tot celor străini cinstea și boierii, și mai ales polonilor, oarecare Teodor Giușcă să făcu începători și să rădică, împreună cu cei ce nu să mulțămia, avînd gînd să ia împărăția de ar fi putut surpa pe Dimitrie, dar să vădi vicleșugul și prinzîndu-l s-au hotărît de la giudecători, ce era rînduiți de acea treabă, să să omoară ca un hiclean împărăției. Iară Dimitrie, vrînd să arate împărătească milă, îl iertă de moarte și, socotind că cu acea facere de bine l-ar fi robit spre dragoste, îl făcu să fie cel mai credincios om al casii sale. Dar piste puțin ispiti și cunoscu cîta primejdie aduce vieții împăratului hărăzire vieții unora ca acelora ce au îndrăznit a împleti de obștie vicleșug asupra lor. Și socotind acum Dimitrie că nu mai are de cine să teme, începu ca și mai nainte a cinsti pe poloni și începu a aduce pe iezoviți la împărăția sa, dîndu-le o mănăstire mare ce să afla lîngă palaturile împărătești ca să lăcuiască acolo și arăta cum că cu totul să ține de sfaturile lor. Acest fel de chivernisală a împăratului au rădicat de a doua oară urîciune tuturor rușilor carii sînt vrăjmași de moarte cătră toată altă lege care n-ar fi după așezare Anatoliceștii Biserici.

Deci boierii, și mai ales Giușcă, îș afluă vreme ca aceea ce gîndisă cînd făce Dimitrie nunta cu cocoana prințipului de Sandomiria și să făcu cununiile după rînduiala Anatoliceștii Biserici de însuș patriarhul acela ce cu puțin mai înainte aforesise

pre toți cei ce ar fi următori lui Dimitrie, iară acum el însuș de față îi da blagoslovenie. Și întinzându-se în mai multe zile prăznuirile nunții, o mulțime de oameni dintru acei ce să sfătuiseră asupra împăratului, înțără pe la miezul- noptii în palaturi și, ca cei ce era plini de turburată mînie, junghiară pre toți // 9v cîți tîlniră sau și pe cîți socotiră că sînt poloni. Și deșteptîndu-să împăratul Dimitrie întru acea tulburare și cunoscînd în ce primejdie să află, degrabă sări pre fereastă ca să scape de acea nevoie. Iară Giușcă îl prinsă și-l adusă la Divan și acolo pentru ca să arăte o hotărîre a unii drepte judecăți, făcu de adusă acole față pe văduva aceea, muma mortului Dimitrie, muierea împăratului Ioan, care adeveri cum că Dimitrie, fiul ei, au fost ucis din poronca lui Boris, și cum că acest de față prins om Dimitrie, mincinosul împărat, nicicum nu este feciorul ei. Și așa îl tăiară pre mișelul Dimitrie în mici bucățele. Adevărată și mincinoasă știință este că niciodinioară n-au putut vreun tiran să omoare pe moștenitoriul său.

Boierii alesă ră împărat pe însuș Teodor Giușcă, la care să plini cuvîntul ce au zis Tachit: „cu meștersugirile răutăților să obicinuesc la început a fi cu primejdie, iară apoi să izbîndesc cu cununi”. Acest Giușcă, dupe ce să rădică împărat, întăi făcu de să vesti o carte ce să zice taliinește manifest, carea scrie împotriva lui Dimitrie, arătînd cum că cu judecata Divanului i s-au descoperit vicleșugul și cum că vicleanul acela și amăgitoriul Dimitrie era mai nainte călugăr, ce-l numie Hrișcă Utropie și era cîntăreț la mănăstirea ce să află lîngă palatul împărătesc și, dîndu-să după aceea după meștersugul vrăjitoriei, la atîta dor de cinste au venit cît au agiuns de au hrăpit cu tirănie scaunul Rosiei și cum că, șăzînd pre dînsul împărat, cu atîta să îmbogățască pe poloni dăzbrăcînd pre moscali și cum, pentru ca să placă iezoviților, sfetnicilor lui, au călcat toate cele grăite și bine tocmite ale Anatoliceștii Biserici și să făgăduia Papii să șteargă și de zădăcineze de la scaunul Rosiei ace veche a grecilor buna creștinătate, după cum să vede din cărțile ce trimisăse Papa că // 10r tră dînsul. Drept aceea, urgisindu-se ceriul asupra lui, l-au

făcut de ș-au luat pedeapsa și după ce să ceti acest manifest întru auzul a tot norodul, poronci Giușcă de arsără trupul cel mort al lui Dimitrie și cenușa o aruncară în gîrlă, socotind că cu aceasta ș-ar fi făcut dreaptă povăța sa și alegire celui la împărăție dreaptă și după pravilă. Ci iarăși să rădică și alt amăgitori Dimitrie⁸⁸ și iară cu agiutoriul polonilor, veni de-i strică liniște lui. Acesta să lăuda că el este împăratul Dimitrie ce fugise de turburarea ce să făcuse la Mosca și cum că Giușcă cu greșală să fie omorît pre altul, iară nu pre dînsul.

Deci multe cetăți i să supusără supt ascultare lui și norodul încă-i agiuta la 3 bătălii⁸⁹ asupra lui Giușcă cu multă sfărîmare de oaste a rușilor și de alta cunoscu ei cum acest biruitori Dimitrie cu adevărat era înșălători și amăgitori. Hotărîră să aducă diadima împărăției asupra lui Ladislav, feciorul lui Sighijmond, împăratul polonilor. Iară el auzind au priimit bucuros, dar n-au alergat să o ia. Iară Giușcă, pogorît fiind dupe scaun, s-au deosăbit la oarecare mănăstire, ce și de acolo, fiind scos, l-au dat cu toată casa lui supt stăpînie și mîinile polonilor.

Într-aceeași vreme în care și amăgitoriul Dimitrie fu de tătari giunghiat la cetatea Coluga, ci iarăși iată și al treile Dimitrie ieși la iveală. Acesta îndrăzni a zice că el este Dimitrie care au fugit la Ugliț de vicleșugul și de frica lui Boris, și la Moscă de mînie lui Giușcă, și la Coluga de vicleșugurile tătarilor. Deci să uni puțini ostași cu dînsul și după aceea toț oamenii cei proști cît în puțină vreme să arătă cu o multă mulțime de oameni și strigă în Rosie o manifestă carte în carea porunce // 10^v tuturor supușilor lui, zicîndu-le să-ș cunoască datoria lor și viind să să supuie la cel drept împăratul lor. Deci îi deșchisără porțile la marea cetate Plescovia ce, de vreme că să dede spre tot lucrul fărădelegii, să făcu atîta de urît norodului și lepădat cît nu numai fugiră de dînsul, ce pentru ca să să ierte greșala lor, îl dederă pe mîinile

⁸⁸ În ms., marginal, *al doile Dimitrie cel mincinos*.

⁸⁹ În ms., marginal, *războaie*.

adevăratului lor împărat carele porunci de-l spînzurără den afara zidiurilor marii cetăți Moscvii.

Acest împărat, Mihail Teodorovici Romanof era carele fusese puțin mai nainte și ales de moscali în locul lui Ladislav, la anul 1611, că după ce trecură 2 ani deplin și nu veni să ia stema împărăției, carii făgăduise lui moscalii, și mai ales avînd și pre poloni prepus să nu cumva facă pe țara Moscoviei ca pre o eparhiei supusă Poloniei, cnezii și boierii de față lăsară scaonul Moscului văduv, sărac de împărat, deci alesără împărat pre acel mai sus-zis Mihail, feciorul lui Teodor Romanof, ce era atunce patriarh al Moscului și era marele acesta patriarh, după mumă-sa, văr împăratului Teodor Ioanovici; și, după ce chivernisi cu toată cinstea vrednicia ce avea ca un voievod al oștilor ce era, își iubi viața călugărească și să rădică la treapta patrierșiei. Să siliia cu adevărat tot sfatul Divanului de obște ca să aleagă împărat pe însuși patriarhul, iar prea cinstitul acela și prea cuvios bătrîn, cu tămăduitoare voroavă le adusă toate cele ce era cu dreptul, spuindu-le cum că bisericasca politie ce au priimit el nu-l sloboade să dea după grijile lumești și pentru aceea aduce lor pre fiul său, pre Mihail, înainte, carele să și vesti îndată împărat cu voie de obște și alegire tuturor boierilor Divanului. Și era atunce Mihail de 18 ani de vîrstă, dar era bogățit de toate vredniciile cele ce pot să arăte și să facă pre un tînăr vrednic de împărăție. Acesta urmă a aduce dragoste și supune // 11^r re cătră tatăl său care stătu un arhieru ce trebuie să fie totdeauna pomenit în Rosia de vreme că acesta este acela dintru al căruia al treile neam să trage Marele Petru, al nostru vestit viteaz.

Cartea a IV-a, sfîrșit:

f. 109^r Șeremet dede celor din cetate închiși și mai mult decît cerșură, că știi că scoposul împăratului era pururea ca să dea semne bune a chivernisirii lui cei dulci și cu adevărat însuși împăratul adaoase la acele așzări și o poroncă dintru a sa mare însuflețire fiind pornit, cu carea poroncă întoarce toate averile boierilor din cetatea Riga de carea îi lipsisă pe ei Divanul șfezesc.

Din 12.000 de slujitori ce fusă să în lontru de păze cetate, numai 5.000 ieșiră, din carii pe giuătate era răniți. Și, după ce ieșiră, iară Șeremet alesă pe cîțva din voievozii Careliei și ai Vivurgului și-i alătură în oaste lui, iară vina aceasta căde vremii, ce acele locuri era acum stăpînite de ruși, nu să cădea să să mai numască voievozi șfezești; afară dintru acește și alții mulți să adusără înșiși pe sine spre slujba împăratului.

Întru această cetate să aflare 500 de tunuri și puțină iarbă de pușcă, iară zaharea nu să află nimica; până cît ținu războiul, muriră în cetate ca la 60.000, de oameni de boală și de foame. Împăratul Petru, carele fără răbdare aștepta din tabără să auză vestire luorii cetății, iară deacă luu vesti, să bucură piste măsură // 109^v și poronci să să dea lui Dumnezeu căzutele mulțumite și să să facă în toate părțile veselii a multe noroade. Dar nu vru să lase vremea cea bună ce o văzuse că este ca să-și urmeze cîștigurile sale, ce îndată mută tabăra asupra cetății au pornit oastea lui, la cetatea ce-i zice Dunemunda care să și dede după puțin zile, iară celealalte cetăți ale eparhiii să cîștigară cu puțină osteneală. Cetatea Pernavia au căzut supt stăpînia rușilor avgust 29, Kexolmia septembrie 19, Revelul să dedi cu așăzări de pace octombrie 9, că boala ce să întîmplase din 80.000 de oameni de abia lăsă 3.000. Mai apoi, după atîte biruință ce făcu împăratul Petru, grija lui ce întăi fu aceasta ca să facă pe litvini să cunoască dulceața și bunătatea chivirnisălii lui. Deci le dedi înapoi toate cîștigurile, le înnoi cetățile, întemeie neguțătoria lor de-a doao și chemă pe tot neamul strein ca să meargă să lăcuiască într-acele loc frumos pe care războaiele și boala mai îl pustiisă. Și pentru să facă datori pe boieri și să-i tragă cătră mai multă dragoste, făcu 15 [reghementuri] de ostași litfini cu voievozii lor și pusă tot dintr-acei boieri ofițari oștilor.

Cu toate aceste, pentru ca să-ș lase o pomenire vecinică a evlaviei și mulțămite lui cătră Dumnezeu de la care cunoște atîtea blagoslovenii, poronci de zidiră la Poltava o bisărică cu foarte mare cuviință întru slava și cinste Sfîntului Apostol Petru și a

Sfântului Sampson, priimitoriului de streini, pentru că a celui dintâi avea numele, iară din zioa prăznuirii al doilea au săvârșit acea biruință mare asupra sfezilor, care să prăznuiești de Bisărica Răsăritului în 27 de zile ale lui iunie, care vine să fie în 8 zile ale lui iulie după grigorianescul calendari.

Au rădicat însăș înainte aceștii bisărici un stîlp foarte cuviințat și înalt, pe care stîlp poronci de să scrisă istoria aceii bătălii după obiceiul athinenilor celor vechi.

Sfîrșitul cărții a patra.

Paul Cernovodeanu se referă la traducerea făcută în Moldova și apreciază interesul pe care îl prezintă pentru Principate începutul cărții a cincea din tomul al doilea unde sînt referiri legate de campania de la Prut și face următoarele aprecieri: *Il est significatif de constater que dans la traduction moldave on a intercalé dans le texte de Katiforos sur la bataille de Stăniliești, un autre récit se rapportant au même évènement, emprunté «à l'historiographe qui a raconté la vie de la tsarine à la page 20» que nous avons dûment identifié comme étant ce même Jean Rousset de Missy⁹⁰.*

În legătură cu opinia lui Cernovodeanu, că pasajul citat mai sus reprezintă o interpolare făcută de traducătorul moldovean după scrierea citată a acestuia, facem cuvenita rectificare: fragmentul respectiv se regăsește în lucrarea lui Catiforo care a preluat-o de la Jean Rousset de Missy și nu reprezintă deci o intervenție a cărturarului român care a tradus lucrarea lui Catiforo.

⁹⁰ E important de constatat că în traducerea moldovenească s-a intercalat în textul lui Catiforo despre bătălia de la Stăniliești o altă relatare despre același eveniment, împrumutată „de la istoricul care a povestit viața țarinei la pagina 20” pe care l-am identificat drept același Jean Rousset de Missy (Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 89)

Considerînd că prezintă importanță felul cum s-au reflectat evenimentele de la 1711 în istoriografia europeană din secolul al XVIII-lea, în care au fost implicate și țările române, reproducem un fragment din Cartea a 5-a, care conține relatări legate de războiul ruso-turc:

Cozma Vlahul

114^r Domne pe atunce în Țara Rumânească domnul Costandin Basarab-Voievod, iară în Moldova domnea domnul Dimitrie Cantimir-Voievoda. Acesta să tocmise pe ascuns mai nainte vreme cu împăratul Petru ca să-i dea agiutori și, îndată ce trecu oastea rusască piste apa Iauran, ce să zice Nistru, el merse cu 20.000 de oaste întru întimpinare rușilor ca să să unească cu dînșii și vesti o manifestă atîta ca să-ș îndreptează călătorie lui, cît să-și îndemne pe supușii săi să rădice toți armile asupra agarenilor⁹¹.

Nici o nevoie nu fu a să îndemna mulți la aceasta // 114^v pentru că creștinii Anatoliceștii dogme, precum sînt moldovenii și vlahii, adică muntenii, începură a socoti pre împăratul Petru ca pe un înger trimis din ceri ca să de sfîrșit tirăniei turcești.

Însuși Petru, văzîndu-să pe sine domn și stăpînitori unii puteri ca acee, vrednică de agiutori, și văzînd că dimprotivă turcul zăbovește a să găti, nădăjduie cum că ceriul pe dînsul l-au orînduit ca să surpe tirănie mohamitenilor și iarăș

Catiforo

p. 244 La Moldavia fu data a *Demetrio Cantimiro*, favorito del Kan de' Tartari. Un altro *Cantimiro* era Ospodaro di Valachia. Quest'ultimo avea concertata un'Alleanza segreta col Czar; e subito che l'Armata Russiana ebbe // p. 245 passato il fiume *Niester*, andò con venti mila uomini ad unirsegli, pubblicando un manifesto, sì per giustificare la sua condotta, come per eccitare i rimanenti suoi Sudditi a prender le armi.

Poco dopo anche l'Ospodaro di Moldavia seguì il di lui esempio, atteso che da' Cristiani del rito Greco cominciava essere riguardato il Czar Pietro come l'Angelo mandato dal Cielo per metter fine alla tirannia de' Turchi.

Anzi l'istesso Czar, vedendosi Padrone d'una Poderosa Armata, tutta all'ordine, ed all'opposto rimirando i preparativi del Turco andar lentamente, avea concepito speranze che il Cielo l'avesse destinato per rovesciare la tirannia de'

⁹¹ Agarenilor „păgînilor”.

să aducă la loc slava și mărirea greceștii împărății și mai mult pentru că de vreme, după prorocie ce s-au aflat scrisă deasupra mormântului împăratului Costandin, turcii era să fie goniți din Țarigrad de neamul cel plavoș⁹², carii vor să fie rușii, adică moscalii. Și socotie Petru că toți grecii că să afla supt stăpînie turcului să vre scula spre ajutorul său, îndată cum ar auzi că vine.

Au venit deci cît pentru gătirile di pe apă, de vreme ce să vesti cuvîntul cu turcul, găti pe Marea Neagră o armată de mult număr. Împăratul făcu mai nainte multă gătire dispre acee parte și găti acolo 20 corăbii de război, afară de navaherda, adică de corabie căpitănească ce ave 86 tunuri și, afară de multe catarge și galioane. Dar acee ce să tîmplă la războiul di pe uscat făcu neisprăvită și nefolositoare puterile și // 115^r gătirile cele de pe apă și a unie și a altie împărății.

Deci în cîtă vreme să fece aceste mai nainte gătiri, solul englezului⁹³ și al Olandiei, carii era la Țarigrad, vrură să împace acel război atîta de cumplit, deci sfătuie pe craiul șfezăsc să facă pace cu împăratul Petru.

barbari Maomettani, e rimetter la gloria del Greco Imperio; massime che secondo il vaticinio ritrovato nel sepolcro di Costantino Imperadore, doveano esser i Turchi scacciati da Costantinopoli dalla *Nazione bionda*, che pretendesi esser quella de' Russi o Moscoviti: onde lusingavasi, che tutti i Greci sudditi del Turco alla prima occasione si sollevarebbero in suo favore.

Veramente essendo corsa la fama, che il Gran Signore dovesse aver nel Mar Nero gran numero di Bastimenti per sorprendere Azof, il Czar avea fatto grande sforzo in quella parte, messevi in ordine venti grosse navi delinea, oltre l'Amiraglia, ch'era montata di ottantasei pezzi, ed oltre un grandissimo numero di Galee e Galeotte: ma il successo della campagna rese inutili egualmente le forze marittime all'una ed all'altra Monarchia.

In tempo di questi preparativi i Ministri // p. 246 d'Inghilterra e d'Olanda in Costantinopoli procurarono di prevenire i successi d'una guerra tanto molesta, consigliando al Re di Svezia di far la pace col Czar.

⁹² *Plavoș* „blond”.

⁹³ În ms., scris, *egglezului*.

Jefrie⁹⁴, solul Ingliterii⁹⁵, mersă până la Bender ca să aducă aminte craiului Carol cele de tocmire păcii. Iară el, fiind îngîmfat de gătirile ce făce turcul tot prin îndemnările lui, numai acest răspuns dede cum că *nu pute să să împăciuiască cu împăratul Rosiii nici într-un feli de nu s-ar lua și turcul la pace.*

Deci Petru sosi în 12 zile ale lunii lui iulie cu toată oastea lui la Soroca care este cetate a Țării Moldovii, ce cum agiunsă întru acele părți de loc, îndată cunoscu că să află întru acel feli de locuri precum văzută mai nainte cu doi ani pe craiul Carol la Ucraina căci să află locul pustii și lipsit de hrană și departe de locurile unde ar fi putut avea agiutori, adevărat este cum că încă nu văzuse pe vrăjmașii săi și de altă parte ave o oaste de mult număr, dar acie însuș îi înmulție turburarea și întristarea căci nu știe cu ce va hrăni-o.

Deci sosi în Ieși, care este scaunul Moldovii și acolo făcu divan, ce să zice sfat de război și să hotărî să tăbărască oastea pin pregiurul Ieșilor până ce se vor faci hambari cât să fie de ajuns a încăpea într-înșă hrana oștilor. Sfat

Il Signor *Jefries*⁹⁶, Ministro Britannico si portò fino a Bender, per fare al Re Carlo proposizioni d'accomodamento. Ma questo Monarca, tanto più gonfio per i preparativi, che vedea farsi a sua considerazione dalla Porta, diede per tutta risposta, *che non poteva fare alcun Trattato col Czar, senza comprendervi ancor la Porta.*

Il Czar arrivò li dodici di Giugno a *Saroca*, Città della Moldavia, con tutta la sua Corte. Ma appena erasi avanzato alquanti giorni in quella Provincia, che si vide quasi nella stessa situazione, in cui aveva visto due anni prima il Re di Svezia in Ucraina. Trovò un paese disertato, senza viveri, e senza Magazzini, e lontano da ogni luogo, di dove potesse tirar soccorso. E' vero, che non vedeva ancora il nemico, e che all'opposto egli trovavasi alla testa d'una numerosissima Armata: ma quest'istesso gli accresceva l'imbarazzo, non avendo di che farla sussistere.

Restosi dunque a *Iasi*, Capitale della Moldavia, tenne un Consiglio di guerra, in cui si risolse d'accampar all'intorno di quella Piazza, finchè si fossero formati magazzini sufficienti per la sussistenza dell'Armata. Partito veramente

⁹⁴ În ms. *Jefrie*, formă adaptată a numelui lui James Jeffereys, ministru britanic rezident în Rusia în perioada 1718-1721.

⁹⁵ În ms., scris, *Iggliterii*.

⁹⁶ În it. *Jefries*, formă adaptată a numelui lui James Jeffereys.

cu adevărat pre înțelept, dar Petru judecă că-i așe cu drep // 115^v tul și să cade să să poprească acel sfat⁹⁷ care să părea a fi și mai de folos adică să oștească asupra Dunării și să apuce podurile ca să poprească puterea turcilor și cu adevărat. Întru acel chip dacă ar fi făcut, nu numai că ar fi aflat hrană, ce încă și turcului i-ar fi dat multă spaimă.

Dar norocul ostenisă de a ajuta marelui Petru, deci să plecă acest mare împărat de ascultă sfaturile lui Basarab, domnul Țării Rumânești, care era așe adică să treacă apa Ieravon, adică Prutul, pentru ca să stăpînească hambarile ce le ghitise acolo turcul și le avea pline de tot felii de hrană. Acest sfat al lui Basarab să făcu atîta de păgubitori cît fu întocma cu acela al Mazepii ce-l sfătuisse pe craiul Carol de-l îndemnă să închiză cetatea Poltava.

Până atuncea oștile cele de multe felii ale Rosiilor adusă multă biruință asupra turcilor și a tătarilor și a înșăși oștilor lui Potoțkie că ei răzbisă până prin prejurerile Benderului și, de n-ar fi fost deșteptat un spahiu, vre prinde pe craiul ședului rob.

Iară îndată cum trecură Prutul, conteniră toate vredniciile acestea, căci că să aflară în niște cîmpi largi

savissimo: ma il Czar giudicò dover abbandonarlo per prenderne un altro, che stato sarebbe più vantaggioso, cioè di marciar alla volta del Danubio per occupar i ponti, affinché i Turchi non vi potessero passare. E' certo, che in tal caso non solo si // p. 247 sarebbero trovati de' viveri, ma anche si sarebbe dato a' Turchi molto imbarazzo.

Ma la Fortuna era stanca di favorire le armi di Pietro: onde questo gran Principe s'indusse ad ascoltar il consiglio dell'Ospodaro di Valachia, ch'era d'avanzare dall'altra parte del fiume Prut, per occupare i Magazzini, che vi aveva il Turco ripieni d'ogni provvisione. Questo consiglio del Cantimiro fu così fatale al Czar, come era stato al Re di Svezia quello del Mazepa di assediare la Città di Pultava.

Le partite dell'Armata Russiana avevano riportate fino a quel punto molti vantaggi e su i Tartari, e su i Turchi, e sulle Truppe ancora del Potochi. Si erano inoltrate fino alle vicinanze di Bender, e se non fosse stato un Spahì troppo vigilante, avrebbero portato via il Re di Svezia.

Ma tutti questi vantaggi cessarono tosto che fu passato il Prut. Si trovarono i Moscoviti in vaste e

⁹⁷ În ms., suprascris, de aceeași mînă, și să apuce alt sfat.

și de tot pustii, lipsiți fiind de toate cele trebuincioase.

Petru de-abia află cum că turcii vin spre Dunăre și trimisă pe stratigul Ianăș cu o aripă gre de ostași ca să le poprească trecerea, dar să tîmplasă foarte tîrziu că turcii tre // 116^r cusă Dunărea pe 6 poduri și acel stratig i-au găsit venind asupra Prutului cu toată oastea.

Deci în 8 zile a lui iulie sosi veziriul și tăbărî cu oastea lui în preajma oștii rusești, nefiind alt în mijloc ca să-i despartă, fără numai Prutul, iară hatmanul tătarăsc apucasă și el alt loc și mai îndemî-natec, în chip ca acela cît oastea rusească ajunsă lipsită de tot lucrul bun și închisă în mijlocul turcilor și a tătarîlor.

În noaptea de noao luminînd spre zece, turcii trecură Prutul și să adaosă și hanul tătarîlor ca să le ajute și, în călătorie ce făce tătarîi, zăriră pe Ianoș cu acel polc de ostași cari să didesă în laturi într-ace noapte, în niște păduri și asupriră pe întăie strajă a lui, iară el își păzi întregi pe ostașii săi și să trasă cătră patria voievodului Șeremet.

Iară dacă să făcu ziuo, tătarîi începură a bate pe ruși, iară ei, cam sfiindu-să, le stătură împrotivă cu multă vitejie. Deci sosi veste la împăratul cum că tătarîi

deserte campagne, ove all'Armata mancò ogni cosa.

Il Czar appena seppe, che i Turchi si avanzavano verso il Danubio, che mandò il General *Janus* con un grosso distaccamento, per disputar loro il passaggio: ma era troppo tardi. I Turchi già l'avevano pas-sato sopra sei ponti, e quel Gene-rale trovogli in piena marchia lungo il Prut.

Finalmente gli otto di Luglio il Gran Visir giunse ad accampare in faccia all'Armata Russiana, non essendovi altro fra mezzo che il fiume. Il Kan de' Tartari aveva occupato un altro posto molto vantaggioso; disortacchè l'Armata Russiana spoglia di tutto trovossi serrata tra le Truppe del Tar- // p. 248 taro e del Turco.

La notte dei nove alle dieci, tre Bassà Turchi passarono il Prut, e il Kan avanzossi per sostenerli. In questa marchia scoprirono i Tartari il Corpo del General *Janus*, che la notte si era ritirato dietro un bosco, e sforzarono la sua Van-guardia; ma *Janus* salvò le sue Truppe ritirandosi al Campo del Marescial *Seremetof*.

Allo spuntar del giorno i Tartari vennero alla carica. I Moscoviti si tennero ben serrati, e fecero fronte al nemico con gran fermezza. Intanto venne al Czar l'avviso, che

robisă un caravan de⁹⁸ 4.000 cară ce venisă de la locurile împărăției sale. Această pagubă pricinui multă întristare și sărăcii muscalilor de vreme ce era câteva zile de când să afla de tot lipsiș de hrană, dar cu toate acestea, întărindu-se din arătarea împăratului lor, care suferă dimpreună cu dânșii cu multă răbdare lipsa cel[or] trebuincioase, îș săpară palancă cu șanțuri adânci și împregiur le întrarmase cu tunuri și cu parca // 116^v ne.

Veziriul, fiind îndemnat de voievodul Poniatotkie leahul, care urma oștii turcești pentru urîciune ce avea asupra rușilor, poronci și cielalte oști să treacă Prutul și, apropiindu-se ca la 200 stînjeni departe de șanțurile rusești, începu a le bate din tunuri împregiurul acelor șanțuri.

Făcusă împăratul ca o împregiurare de gard de carăle ce să afla acolo, și împregiuri de cară să afla păzită famelie lui, Ecaterina zic, cu toate cele din casa ei. Aceasta este femeie cea vrednică de laudă, care dintr-o fămeie săracă a Livoniei ajunse să fie însuși stăpînitoare și împărăteasă Rosiei. Aceasta era născută din tată neștiut și fu hrănită din milostenie în casa unui boieri lutran, slujînd aceluieși până la 18 ani ai vîrstii sale și atuncea o îndrăgi un dragon șfed

un convoglio di quattro mila Carri, che venivagli da' suoi Stati, era caduto in potere de' Tartari. Questo colpo fu tanto più fatale a' Moscoviti, che già da alquanti giorni si trovavano interamente privi di viveri, e molti non aveano nè pur mangiato pane. Con tutto ciò incoraggiati dalla presenza del loro Principe, che insieme con essi sofferiva generosamente la penuria, si trincerarono con alte fosse, che armarono con Cannoni e Cavalli di Frisia all'intorno.

Il gran Visir, alla persuasione di *Poniatoschi*, Generale Polacco, che in odio de' Moscoviti seguiva l'Armata Turca, fece passar il fiume al resto delle sue milizie, ed approssimatosi fino a dugento passi dalle Trincee nemiche, principiò batterle col Cannone, il quale però non vi faceva gran male.

Nel centro di quelle Trincee aveva il Czar formato di tutti i Carri come uno Steccato, entro cui stava ritirata la sua famiglia, cioè *Caterina* sua Sposa colla sua Corte. Questa è quella ammirabil Donna, che di povera Contadina della Livonia arrivò ad essere assoluta Imperadrice della Russia. Nata di Pa- // p. 249 dre incerto, e rilevata per carità in casa d'un Luterano Ministro, faceva le funzioni di serva fino all'età di diciotto anni, quando innamoratosene un Dragone

⁹⁸ În ms., se repetă, de.

și o cerșu luiș fâmeie și o și luă. Și de abie să începu nunta și, stăpînind moscalii cetatea Mariemburg, ajunsă mireasa roabă în mîinile srtatigului Vaur și, după acie la mîinile prințipului Mințikovi, și văzîndu-o într-o zi Petru la palatul lui Mințikof, o alesă a fi un chip vrednic dragostii sale.

Era 10 ani și mai bine de cînd despărțisă acest monarh pre împărăteasa lui pentru niște pricini nu atîta dovedite și fiind dat cu totul spre a crește slava și nărocirea nărodului său, nu mai lăsasă să mai între în inima lui aprindere dragostii, numai însuși Ecate // 117^r rina putu de iarăș mai aprinsă în inima lui văpaie acei patime.

Ori că Marele Petru, precum zic mulți, zări în mintea cea firească și în obrazul acei fecioară niște haruri ca acele de-l făcusără să crează cum că ie este acee ce vre să urmeze și să aducă la săvîrșit bun acele bune îndreptări care face el așăzînd obicei bun la împărăție sa, ori mai ales să zicem că să plecă și el la chemarea ce obicinuiesc a să supune toți oamenii cei vremelnici și stricăcioși și mai ales împărații, adică să iubască pe unul și să iurască pe altul, precum și Tachit zice.

O chemare din nuntă ca aceasta necunoscută tocma și la cei ce o

Svedese, la ricercò e la ottenne in isposa. Erano appena celebrate le cirimonie dello Sposalizio, che impadronitisi di Mariemburgo i Moscoviti, la sposa capitò nelle mani del General *Baur*, e poi in quelle del Principe *Menzicof*; in casa del quale avendola un giorno rimirata il Czar Pietro, la stimò oggetto degno della sua affezione.

Erano già più di dieci anni, che questo Monarca per motivi non bene noti aveva ripudiata la Czarina *Ottochesa*, ed intento unicamente a promuovere la felicità e la gloria de' suoi popoli, non aveva più dato adito nel cuor suo al solletico dell'amore. Sola Catterina ebbe la forza di riaccendere nel di lui animo il fuoco di quella passione.

O Pietro il Grande scopri, come molti vogliono, nella fisionomia di quella giovane tali fattezze, che l'indussero a giudicare, dover quella secondare e promuovere i buoni regolamenti, ch'egli andava introducendo ne' suoi Stati; o più tosto soggiacque anch'egli a quella inclinazione, a cui sogliono soggiacere tutti gl'altri mortali, e soprattutto i Principi, di sentirsi naturalmente inclinato l'animo verso gli uni, ed alieno dagli altri; (Tacit. Annal. lib. 3) *Fato et forte nascendi, ut cetera, ita Principum inclinatio in hos, offensio in illos.*

Una tale interna inclinazione, impercettibile a quegli stessi, che

ispitesc, precum făcu urficioasă înaintea ochilor împăratului pre împărăteasa Evdochia de o despărți și de la pat și de la scaun, așa arată la toate vrednică de dragoste pe Ecaterina și-l sili de o făcu părtașe și la patul⁹⁹ lui și la scaunul lui, nescîrbindu-să nicum de acest feli și necinstit neamul ei. Deci această nărocită femeie află pricină la această nenorocire a lui Petru de întră mai mult în dragoste lui, precum puțin mai înainte vom vede.

Stîmtorîndu-să din afară oastea rusască de armile vrăjmașului și mai ales din nontru de lipsa celor trebuincioase, Petru să află într-ace noapte la mare frică, socotind la cîtă strîmtoare și îmbulzire l-au adus norocul lui sau mai ales să zicem puțina lui pronie, cum s-au greșit a veni cu atîța oameni la un loc atîța de diparte, // 117^v neaducînd cu sine cele trebuincioasă, cum nu să sili în tot chipul să fie oprit pregiur turcului piste Dunăre sau macar la Prut. Vede acum că și la dînsul și la oaste lui a doao zi nedepărtată era moartea sau macar robia.

Deci hotărî să moară mai bine decît să ajungă pe mîinile vrăjmașilor săi ca cu o moarte cinstită să scape din necinste robiii, precum și Tachit zice. Și chemînd în cortul său pe

provanla, come rese // p. 250 agli occhi di Pietro abbominevole la Principessa Ottochesa, e lo indusse a rimoverla dal suo letto, e dal Trono, così gli fece apparir tutt'amabile Catterina, e lo mosse a farla, senza aver riguardo alla bassezza de' di lei natali, partecipe del suo letto, e del suo Trono. Questa fortunata donna anche in quella disgrazia di Pietro trovò campo di maggiormente internarsi nella sua grazia, come or vedremo.

Stretta interamente l'Armata Russiana dalle armi nemiche al di fuori, e peggio dalla penuria al di dentro, il Czar trovossi quella notte in una estrema agitazione, considerando, *in che angustie l'avesse ridotto la sua sorte, o più tosto la sua imprudenza: come avesse commesso lo sbaglio di venire in Paese rimoto con tanta gente senza portare le necessarie provvisioni: come non avesse adoprato tutto lo sforzo per impedire ai Turchi il passaggio del Danubio, o almeno quello del Prut.* Vedeva esser per sé, e per le sue Truppe inevitabile nel giorno seguente la morte, o la schiavitù. Risolse non per tanto d'incontrare più tosto la morte, che cadere in potere de' suoi nimici: (Tacit. Ann. lib. 6) *Ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur.* Chiamato dunque nella sua Tenda il Generale

⁹⁹ În ms., greșit, *palatul*

voievodul Șeremet, îi poronci ca să fie toți gata în răvărsatul zorilor ca să facă un iurăș asupra oștii veziriului. Și într-aceeaș vreme opri cu poroncă foarte tare ca să nu cuteze nimene, nici într-un chip, a intra întru acea noapte în cortul lui.

Atunce stratighii¹⁰⁰ roși, dacă luară ace poroncă aducătoare de moarte, îngăduiră să rabde tot lucrul ca să slujască pe stăpînul și împăratul lor. Iară Ecaterina, dacă află de la voievozi acea hotărîre a împăratului, făcu cu dînșii sfat, fiind de față și ipocanghelarie Scafirof. Deci să sfătuiră cum că trebuie să facă pace cu veziriul și cum că să cădea să plece pe împăratul ca să voiască și el la pace.

Aicea sta lucrul cel mai anevoie, că nimenea nu cuteza a călca poronca ca să între în cortul împăratului și iarăș cum era cu putință să plece pe acel mare viteaz să să smerească ca să cei acel har de la turci, precum zice Tachit: *mare primejdie este a învăța neștine pe stăpîn.* // 118^r

Deci Ecaterina, carea cunoște cîta putere are ie asupra duhului lui Petru, îndrăzni de întră în cortul lui și, căzînd la picioarele lui cu atîta lucrare, îi fățășă primejdie ce era, ca să cerce tocmelile spre pace cu veziriul cît, plecîndu-să Petru la dreptile socoteli și la lacrămile

Seremetof gli ordina, *che al primo spuntar della luce tutti fossero allestiti per dar un attacco generale all'Armata del Gran Visir; e nell'istesso tempo dà una rigorosa proibizione, che nissuno in quella notte ardisse sotto qual si fosse pretesto entrare nella sua Tenda.*

Ricevuto l'ordine fatale, i Ge- // p. 251 nerali Moscoviti si disposero a soffrir tutto per servire al lor Padrone. Catterina però informata dagli Uffiziali della risoluzione del Sovrano, tenne con loro un Consiglio, in cui intervenne anche il Vice Cancelliere Scafirof. Si convenne, *che fosse d'uopo dimandar la pace al Gran Visir, e che si dovesse persuader il Czar ad acconsentirvi.*

Quì stava la maggiore difficoltà. Chi poteva ardire d'entrare nella di lui Tenda contro un suo espresso divieto? E poi come mai persuader a quell'animo generoso di umiliarsi a cercare da' Turchi la grazia? (Tacit. hist. lib. 1) *Suadere Principi quod oporteat, magni laboris.*

Catterina, che conosceva, quanto potere avesse sopra lo Spirito di Pietro, ebbe il coraggio di entrare nella di lui Tenda, e prostratasi ai di lui piedi gli rappresentò con tanta energia la necessità di tentare la via della negoziazione col Gran Visir, che il Czar persuaso

¹⁰⁰ În ms., greșit, *stratiffii*.

fămeii sale, trimisă îndată la tabăra vrăjmaşului pe oarecarii soli şi cu puterea aurului răzbiră cătră epitropul veziriului şi, cu a lui mijlocire, întrară cătră veziriul. Ecaterina fu bucuroasă de cheltui la această pricină toate cele mai de cinste podoabile ei şi îndată strînsă o sumă de aur ce era îndestul ca să biruiască fireasca iubire de argint a paşilor.

Craiul şfezesc, dacă află de la Poniatofkie starea lucrurilor, alergă necunoscut, pe ascuns, în tabăra vezirului ca să-l îndemne să nu lasă acea vreme de îndemînă, ce să istovască de tot împărăţia rusască, dar ajunsă foarte tîrziu, de vreme că vezirul făcuse pace cu ruşii şi le dedesă cît cerşusă.

Petru trimisă cătră viziriul o carte în care scrie cum că *n-au avut scopos ca acela ca să facă strîmbătate împărăţiei turceşti, fără cînd au rădicat armile sale numai spre apărare lui şi pentru acie era gata ca să dea sultanului tot felii de mulţămită şi cere odihnă războiului.* // 118^v Această scrisoare isprăvi tot lucrul. Că veziriul, carele văzusă pe ruşi cu cîtă vitejie stătusă la războiul ce să făcuse, alesă şi judecă că mai bune dobînzăle care era să ie, făcînd pace, decît tîmplarea cea neadeverită a unui război deznădăjduit, de vreme că nu să pute fi într-alt chip, fără numai să fie un

non meno dalle ragioni, che dalle lagrime della sua Sposa, fece tosto passare al Campo nemico alcuni Emissari, i quali seppero colla forza dell'oro aprirsi l'adito presso il Kiajà, e col mezzo di questi presso il Gran Visir. Catterina contentossi di sacrificar a tal effetto le gioie più preziose, che possedeva, e radunò immantinente una somma d'oro, ch'era bastante a tentar l'avarizia naturale ai primi Ministri della Porta.

Il Re di Svezia informato dal *Poniatoschi* dello stato in cui erano le cose, accorse incognito al Campo del Gran Visir per eccitarlo a servirsi dell'occasione di ruinare l'Imperio de' Mo- // p. 252 scoviti: ma arrivò troppo tardi; perchè il Visir aveva di già accordato quello, che i nemici aveano ricercato.

Il Czar gli avea mandata una Lettera, in cui protestava *di non aver mai avuta l'intenzione di offendere la Porta Ottomana, ma che aveva prese le armi per solamente difendersi, e però pronto a dare al Gran Signore ogni soddisfazione, dimandava una sospensione d'armi.* La lettera ebbe tutto l'effetto.

Il Visir, che avea veduto con quanto valore si erano difesi nelle precedenti azioni i Moscoviti, preferì gli vantaggi sicuri, che riceveva con accordare la pace, all'incertezza di un decisivo combattimento, che non poteva non esser fiero dalla parte de'

război foarte strașnic despre partea rușilor, pentru că ei din deznădăjduiri să vre face tari. Deci li să dede pace și odihnă războiului și după voie lor și după ce strîgă vezi-riul în toată oastea sa ca să să dea în laturi, trece și el însuși prin rînduilele oștenilor cu sabie amîină spre gînd cătră toți ca să lase vrăjmășie.

Și după acee, luînd în loc de zăloage pe ipocanghelarie Scafirof și pe conte Mihail Șeremet, pe fiul arhistratigului, scrisă împreună cu dînșii o așezare în care da împăratului voie să să întoarcă la locurile împărățiii sale, dar cu făgăduință ca acee să întoarcă turcului cetatea Azacul, cu toate cetățile ce zidisă el de nou pin pregiurul Azacului, să nu mai dea după aceea nici o supărare cazacilor ce sînt supt stăpînie Polonii și Tartarii, să sloboadă pe toți turcii ce avea robi și să nu poprească craiului Carol întoarcerea la țara lui; ce mai ales să poarte grija ca să se împace cu dînsul în vreme cînd s-ar fi putut tocmi spre pace.

Aceasta facere de pace s-au isprăvit la anul 1711.

Moscoviti, animati dalla disperazione. Accordò subito la sospensione delle armi; e fatto divulgare per tutta la sua Armata l'ordine di ritirarsi, passò egli stesso colla Sabla in mano a traverso delle file, gridando a tutti, che sospendessero le ostilità.

Accettati per ostaggi il Vice Cancelliere *Scafirof*, ed il Conte *Michele Seremetof* figlio del Marsciallo, stipulò con essi un Trattato, in cui accordava al Czar la libertà di ritornare ne' suoi Stati colle condizioni, *che il Czar rendesse alla Porta la fortezza d'Azof con tutte le sue giurisdizioni; che demolisse tutti i fortini, eretti in quelle vicinanze; che più non avesse a molestare i Cosacchi sudditi della Polonia, o della Tartaria; che mettesse in libertà quanti Turchi teneva schiavi, e che non impedirebbe il ritorno del Re Carlo nel suo Reame, anzi procurerebbe di fare col medesimo la pace, quando potessero convenire nelle condizioni.*

Questo Trattato fu terminato, e concluso li 13 Luglio 1711 S.V.

Manuscrisul se încheie cu moartea țarului Petru, Cartea a șasea, în care este reprodus cu fidelitate textul lui Catiforo, iar descrierea evenimentelor se deosebește de relatarea inclusă în versiunea brașoveană:

Cozma Vlahul

f. 209v Deci, după toate, sosind la sfîrșitul zilelor sale, iș dedi sufletul

Catiforo

p. 370 Finalmente arrivato al termine de' suoi giorni, in braccio

în 17 zile ale lui ghenar, după obiceiul cel vechi, și 28 după cel nou, fiind în brațele împărătesii carea nu să despărți nicidecum de patul lui, întărindu-l pre el ca o vitează la cele de apoi ale vieții lui și zicînd în glas mare aceste cuvinte:

Doamne, deșchide ușile raiului și bagă în lontru pre acest înfrumusățat suflet.

Împărăteasa Ecaterina fu cunoscută îndată împărăteasă despre tot Divanul și despre tot clirosul și despre toate oștile și, mai nainte de a începe chivernisirea împărăției, făcu purtare de grijă pentru îngroparea bărbatului ei cu cinste împărătească și cu toată mare cuviințare și rădică întru vecinica lui pomenire un mormînt foarte de mare cuviință.

// 210^r Într-acest chip să săvîrși Petru Alexievici, fiind de 54 de ani de vîrstă, acel mai mari monarh cu adevărat din cîți ar hi văzut Rosia și unul din cei mai mari ce ar fi văzut lumea.

Era un om înalt de trup, făcut bine și frumos, chipul lui îl avea amestecat cu veselia și cu posomorîrea, era slobod la grai și de multe ori și aspru la fire, silitori și neobosît la lucru și vrăjmaș lenevirii, căci niciodinioară nu putea să șază în odihnă.

Și toată viața lui, de ar socoti-o neștine bine, stătu o neconținută călătorie de la o margine a desfătatei sale împărății până la altă margine, cu atîta de multă lesnire

all'Imperadrice, la quale punto non distaccavasi del suo letto, confortandolo in quegli estremi da Eroina, spirò il dì diciassette di Gennaio, giusta il vecchio stile, e secondo il Calendario Gregoriano il ventottesimo.

L'Imperadrice Catterina riconosciuta subito per Sovrana dal Senato, dal Clero, e dalla Generalità, prima di volgere le sue cure al governo dello Stato, fece celebrare i funerali del suo sposo colla maggiore magnificenza, e innalzò alla di lui eterna memoria un superbissimo Mausoleo.

Così morì in età di cinquantaquattro anni *Pietro Alessiovitz*, Monarca senza dubbio il più grande, che abbia veduto la Russia, e uno de' più grandi, che abbia veduti la Terra.

Egli era d'una statura più tosto grande, // p. 371 ben fatto, e robusto: aveva un'aria mista di fiero e di giulivo; libero nel parlare, e sovente faceto; sollecito poi e infessoso nell'operare; nemico dell'ozio, non potea star mai in riposo.

Tutta la sua vita a ben ponderarla non fu che un continuo viaggio: dall'una estremità del suo vastissimo Imperio egli andava all'altra con più facilità, che non vanno gli

cît nici la palatul desfătării lor nu mărg împărații așa degrab. Pe drumul de la Petrupol la Moscva sînt 600 de mile italienești pe carea de-abia poate neștine să o facă în trei săptămîni, iară el adesă o făcea în 4 zile și, după adevăr, la tot lucrul lui pururea covîrșa măsura și nu numai la osteneală și la priveghi, ce încă și la mîncare și bere, neluînd nici o vătămare sănătatea lui de acest feli de covîrșitoare trudă.

Însă nu să arată niciodată cum să să fie stăpînit de patimile curviei. De cînd despărți pe împărăteasa Evdochia trecu mai mult de 12 ani fără a nu căuta nici cu ochii măcar să vază vreo fimei spre pohta curviii până cînd fu buruit de harurile ce zări în fața sau în duhul Ecaterinii. Îndată cum o văzu, îș pusă spre dînsa toată dragostea sa neschimbîndu-o nici-cum deasupra ei până la sfîrșitul vieții sale.

Într-un trup ca acela atîta de tare și sănătos avea Marele Petru și o inimă iarăș pe atîta de tare și un gînd pe alt atîta de vîrtos și un duh viu și ascuțit. Ajunsă de fu cel mai înțelept al Rosiii, măcar că nu învășasă nici gramatica, vorovea în multe feliuri de limbi cu lesnire și cu temeii, vorovea pentru pricina a multor lucruri la învățături, putea să dea și el mathima ca și dascalul // 210^v cel bun, iară mai ales la

altri Principi dalla loro Reggia a qualche Casa di delizia in campagna. Il viaggio da Petroburgo a Mosca, ch'è di secento miglia Italiane, e che d'ordinario ricerca tre settimane, egli sovente facealo in quattro giorni. Era veramente in tutte le sue cose smoderato, dando quasi sempre nell'eccesso, non meno nelle fatiche e nelle vigilie, che nel mangiare e nel bere, senza che da simili eccessivi disordini patisse detrimento sensibile la sua salute.

Non fu però veduto, che l'abbia mai dominato il vizio del senso: dopo il ripudio della Czarina *Ottochessa*, restò più di dodici anni senza nè pur guardar donne, finattantochè abbagliato dalle grazie, che scoprì nel volto o nello spirito di Catterina al primo mirarla, dedicò a Lei tutto il suo affetto, senza punto alterarlo sino agli ultimi momenti della sua vita.

In un corpo sì forte e vigoroso, ebbe il Gran Pietro un animo non men forte, una mente non meno vigorosa, uno spirito tutto vivo e penetrante. Era arrivato ad essere il più dotto di tutta la Russia, senza aver nè pure studiata Grammatica; parlava diverse lingue non senza eleganza; discorreva di molte materie con fondamento: nelle Matemati- // p. 372 che discipline potea dar lezione al pari

gheografie și la meșteșugirea corăbiilor pe apă întrecu și pe înșiși pe dascalii.

Că numai cu iscusința lui, fără învățătura a vreunui meșteri socoti de făcu acel lucru mare pe carele mai nainte de a muri îl văzu isprăvit, adecă aceea ce împreună Marea Neagră cu Marea Caspie și pe Caspia cu Marea Valtică, împreunînd apa Tanai cu apa Volgăi prin mijlocul unui șanț. Așjidirea împreună pe Volga cu apa Nievii carea curge și să varsă în sînul Filandiei și după aceea în Marea Valtica.

Și, ca cel ce era îmbogățit cu un gînd prea mare și cu o inimă mai rea și prea înaltă să bucura a face lucruri de mari isprăvi, carea să covîrșească hotarale firii. Să vedea cum că pohtea cu dorire, cum am zice să scoată și să facă lucrurile din ce nu era în oarecare chip, făcînd ca un piitic¹⁰¹.

Și pe cum din locuri puturoase și bălți neroditoare ajunsă de făcu pe marea cetate Petrupol, cu vîrtoasă bășci și cu turnuri, cu mari cuviințate palate și cu înfrumusețate grădini. Așa pentru să lăsăm celelalte multe și mari isprăvi ale lui. Dintr-un plăcintari de nimic făcu pe prințipul Mențicof, înălțîndu-l la cele mai înalte stepene ale monarhiei rusăști și dintr-o săracă

d'un bravo professore: nella Geografia specialmente e nella Nautica superò i medesimi professori.

Col suo ingegno solo senza suggerimento d'alcun altro Ingegnere, concepì quel nobil disegno, che vide anche prima di morire eseguito, di formare una comunicazione del Mar Negro col Caspio, e del Caspio col Baltico; unendo per via d'un gran Canale scavato in seno alla Terra ferma il fiume *Tanai* colla *Volga*; e per via d'un altro simile la *Volga* col fiume *Neva*, che va a sboccare nel Golfo della Finlandia, e per conseguenza nel Baltico.

Come era dotato di una mente vasta, e di un animo grande e sublime, si compiaceva di far sempre azioni grandi, che eccedessero l'ordinario. Pare ch'egli si diletasse in modo particolare di trarre le cose dal nulla; facendo in certa forma da Creatore.

Come da sterili paludi e putridi pantani arrivò a fare la gran Città di Petroburgo con fortissimi Castelli, sontuosissimi Palagi, e deliciosissimi giardini, così, per lasciare tanti e tanti altri, fece d'un vilissimo pasticciere il Principe Menzicof, innalzandolo ai posti più sublimi dell'Imperio Russiano; e di una misera contadina formò l'Imperadrice Catterina, la più

¹⁰¹ În ms., marginal, ca un făcători.

țărănă că făcu pe împărăteasa Ecaterina, pe acea mai norocită femeie care ar fi putut vede pământul di-nceputul lumii, suindu-o la patul său și împreună înălțându-o pe scaonul lui.

Cît pentru ale credinții, Volteri ia slobozânia de zicea cum că împăratul Petru avea aceleș cugete a nefolosirii ce învățasă la Liptca Carol al 12, craiul Șfeției, de la vestitul filosof Leipniz, dară la aceasta fără îndoire este crezut cum că să rătăcești acest istornic.

Că Marele Petru cu adesa împreunare a bărbaților celor învățați cîștigasă o minte foarte covîrșitoare a învățăturilor credinței și ajungea a judeca pe amăruntul și bine alegea cele ce răzâma spre adevărată închinăciune lui Dumnezeu // 211^r din deșartile amăgiri ale oamenilor mojicoși. Și de vreme că hotărîsă să întemeieză neguțătoria în țara împărăției sale, nu-l mustră priceperea lui a nu da voie celorlaltele neamuri ce era de aiurea venite să slujască dumnezeului lor slobod, după a lor lege, dară purta de grijă cu toată luoarea aminte ca să nu să întine norodul său de otrava eresurilor.

El au păzit până la sfîrșitul vieții lui rînduielile Anatoliceștii Bisărici cu atîta evlavie cît, măcar că trudele și ostenele cele necontenite îi da dreaptă pricină ca să nu ție posturile ce rînduiești

fortunata donna, che abbia forse veduto da' primi secoli la terra, sollevandola al suo talamo, e collocandola nel suo Trono.

In materia poi di Religione, il Signor della Voltaire si prende la libertà d'asserire, che il Czar Pietro avesse gli stessi sentimenti di // p. 373 indifferenza, che Carlo XII Re di Svezia appresi aveva in Lipsia da Leibnizio celebre Filosofo. Ma in questo s'inganna senza dubbio quello Scrittore.

Pietro il Grande avea acquistata, colla frequente conversazione di uomini dotti, una più che mediocre notizia delle materie spettanti alla Religione; ed era giunto a discernere felicemente le cose, che riguardano il vero culto di Dio, dalle vane superstizioni del volgo. Avendo risoluto di stabilire il commercio ne' suoi Stati, non ebbe scrupolo di permettere alle nazioni estere l'esercizio libero della loro credenza: ma usò bene ogni attenzione, che i suoi popoli non restassero infetti dal veleno dell'Eresia.

Egli osservò fino alla morte i riti, e la disciplina della Chiesa Orientale, e ciò con tanta religiosità, che sebbene i viaggi e le fatiche continue pareva che lo scusassero dall'osservare i digiuni

poronca Anatoliceștii Bisărici, dar cu toate aceste nu îndrăzne a-l strica fără a nu cere adesă slobozenie de la patriarhul Țarigradului, nu numai pentru sineși, ce și pentru oștile sale, precum să vedi scris în condice ce să zic „ale slobozăniilor”, care condice și până acum sînt păzite la aceeași Patriarhie.

Adevărat este cum că cea mai de apoi boala lui i-au venit din evlavia lui cu care vru de stătu în noaptea bogoiavleniei la sfînta slujbă a bisăricii, arătîndu-să și cu aceasta un vestit și ales împărat carele, după politiceștile cuvinte ale lui Aristotel, să cade să să arate spre toate credincios și cucernic cătră Dumnezeu, de vreme ce oamennii obicuiniesc a să îndemna mai cu multă lesnire spre a să supune împăratului lor cînd îl vor vede că esti de Dumnezeu închinători.

Să aib dar iertăciune ca cuvîntul cel înfrumusețat a acelui mai înțelept întru înțelepți să săvîrșască istoria celui mai minunat între ighemoni: // 211^v stăpînitoriul norodului, arătându-să pururea cătră cele dumnezeiești rîvnitori sau, să zicem cînd are frica lui Dumnezeu, atunce supușii nu să tem că vor pătîmi vreo pedeapsă afară din pravilă și fără dreptate. Așjidirea de vor cunoaște că este el credincios și temători de Dumnezeu, atunce supușii nu vor putea îndrăzni a fi cu vicleșug, asupra lui avînd el și pe Dumnezeu într-ajutori.

e le astinenze, che il Rito Greco prescrive, con tutto ciò non ardiva esentarsene senza ricercare di quando in quando dal Patriarca di Costantinopoli la dispensa, non solo per se, ma ancora per le sue milizie: come vedesi dai Registri di dette dispense, che ancora nell'Archivio di quel Patriarcato conservansi.

Certo è, che l'ultima sua malatia, fu effetto della divozione, con cui volle la notte dell'Epifania assistere alle sacre funzioni della Chiesa; dandosi anche in questa parte a vedere un ottimo Principe, che deve secondo la Politica d'Aristotile mostrarsi sopra tutto pietoso e divoto verso Dio: atteso chè sogliono gli uomini indursi più fa-// p. 374 cilmente ad ubbidire al loro Principe, quando lo veggano amante della Pietà.

Princeps (siami lecito colla più bella sentenza del più dotto tra i Filosofi chiuder la Storia del più ammirabile tra i Principi) (Arist. 5. Politic.) *Princeps debet esse potissimum Dei cultor: nam minus timent homines a Principe, si Dei cultorem illum putent.*

CAPITOLUL IV: VERSIUNEA ANONIMĂ DE LA BRAȘOV

Cea de a treia versiune în limba română se află în două manuscrise copiate la Brașov, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea:

1. ms. miscel. **3161** BAR, f. 1-186, *Istoria rușilor și viața Marelui Petru, monarhul rușilor*, tradus de dascălul Rodion Popovici, Brașov, 1785, copiată în 1788 de Zanfir Marco la Brașov; la f. 187-215 se află traducerea *Istoria a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici, Samoderjițul a toatei Rosiei*.

2. ms. **2476** BAR, f. 4-144^v, *Viața lui Petru celui Mare*, copie de Ioan Zacione, făcută la Brașov în februarie 1783.

La f. 1^r a ms. **3161** BAR, se află următoarele precizări: *Istoria rușilor și viața Marelui Petru, monarhul rușilor, și vitejiele lor. Cartea politiei rusești și vitejiile rusilor, a monarhului Petru și altor împărați și stăpînituri. Istoriile acestea sînt scoase de pe limba muscăcească pe limba rumânească de domnia lui, chirio, chir Rodion Popovici, dascalul orașului cetății Coronii. Și după izvodul acela s-au scris a doa oară de smeritul robul lui Dumnezeu Zanfir Marco capitan, în zilele prealuminatului și preaînălțatului Imperatorului Iosif al Doilea și arhiereului locului, preasfințitului Ghedeon, neunit, la ano 1788, aprilie 20, Brașov, tradus de dascălul Rodion Popovici, Brașov, 1785, copiat în 1788 de Zanfir Marco la Brașov (185 file).*

La f. 187-215 *Istoria a marelui cneaz Dimitrie Ioanovici, Samoderjițul a toatei Rosiei*, după titlu urmează precizările: *Tălmăcitu-s-au această istorie din limba rusească pe limba rumânească de dumnealui chir dascalul Radu Popovici în Brașov, la anno 1785, martie 12. Și s-au scris iar de robul lui Dumnezeu, smeritul Zanfir Marco, în Brașov, la anno 1788, aprilie 29*¹⁰². Reținem că

¹⁰² Cf. și Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor...*, vol. III, p. 33.

Zanfir Marco este copistul întregului manuscris. Pornind de la cercetările lui Al. Lapedatu¹⁰³ și C. Mușlea¹⁰⁴, Cernovodeanu conchide că traducătorul versiunii brașovene este Radu Duma, deși în titlul manuscrisului este indicat numele lui Rodion Popovici¹⁰⁵. De aceeași opinie este și Dumitru Velciu¹⁰⁶. De asemenea, Paul Cernovodeanu precizează și că traducerea s-a făcut din inițiativa unu grup de cărturari de cărturari de la Brașov: *La troisième traduction roumaine de La vie de Pierre le Grand est due à l'esprit d'initiative du groupe de lettrés qui déploient leur activité dans le cadre de l'école et de l'église St. Nicolae du Șchei de Brașov*¹⁰⁷.

Faptul că în introducerea din primul text se afirmă că *Viața Marelui Petru* a fost tradusă din limba rusă a determinat acceptarea acestei informații, tradiția noastră culturală considerînd că avem a face cu o transpunere din limba rusă. Opinia aceasta este întărită și de Dan Cernovodeanu care s-a ocupat de toate versiunile în limba română: *Aussi, dans son travail de traducteur, maître Radu Duma qui en assura l'exécution ne s'est pas servi de l'intermédiaire grec de Kankellarios comme l'avaient fait ses prédécesseurs, lui préférant la version russe réalisée en 1743 par Stepan Pisarev, mais éditée seulement en 1772 à Petersbourg*¹⁰⁸. Același istoric precizează și titlul originalului rusesc: *Žitie Petra Velikago, imperatora i samoderjitzja vse rossiiskag ottza omecestva, sobrannoe iz raznjh*

¹⁰³ Doi cărturari brașoveni din sec. XVIII..., pp. 5-7.

¹⁰⁴ *Istoria bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Nrașovului*, pp. 303-305, 432-434.

¹⁰⁵ Cf. Paul Cernovodeanu, *L'Histoire universelle...* vol. III, p. 66 și *Pierre le Grand...*, p. 90).

¹⁰⁶ *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1709). Pseudo-Nicolae Costin. Studiu critic*, pp. 198, 199, 245.

¹⁰⁷ *A treia traducere românească a Vieții lui Petru cel Mare se datorează spiritului de inițiativă a grupului de literați care își desfășoară activitatea în cadrul școlii și bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului* (Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 90).

¹⁰⁸ De asemenea, în munca sa de traducător, Radu Duma, care se ocupa de lucrare, nu s-a folosit de intermediarul grecesc al lui Kankellarios, cum făcuseră predecesorii lui, preferînd versiunea rusă realizată în 1743 de Stefan Pisarev, dar tipărită abia în 1772 la Sankt Petersburg (Cernovodeanu, *Pierre*, p. 90, n. 57).

knig, vo Frantzii i Gollandii izdannih, i napeceatannoe v Venetzii, Mediolane i Neapole na dialechte italianskom, a potom i na greceskom, s coego na rossiiskoi iazik, perevel smamshii sovetnik Stefan Pisarev, St. Petersburg, Impri. Acad. Nauk, 1772.

Parcurgînd manuscrisul miscelaneu 3161 de la BAR, am constatat că în text nu se regădesc lexeme împrumutate din limba rusă, cum ar fi fost firesc în relația limba-sursă limba-țintă, ci numeroase cuvinte care își au originea în neogreacă sau forme și pronunții caracteristice limbii neogrecești. În cultura română influența neogreacă era puternică, mai ales la nivel oficial, politic și administrativ, dar și cultural, de aceea exemplele pe care le vom da nu fac parte din cuvintele de origine greacă frecvente în epocă, ci reprezintă forme rare pentru care trebuie găsită o explicație. De aceea am întreprins o comparație lingvistică și textologică între versiunea italiană din anul 1736, cea grecească a lui Kangelarios, un număr de pagini din versiunea rusească a lui Pisarev și versiunile românești.

Vom da în continuare cîteva exemple¹⁰⁹ din aceste texte:

- it. *Damigella* p. 19, ngr. Δαμιγέλα p. 9, rus. *slujitelnița* p. 6, Munt. *doamnă* f. 142^v, Mold. *fată în casă* f. 4^r, Braş. *damighella* f. 4^v;
- it. *idolatria* p. 17, ngr. ε'ιδωλοτρεία p. 9, rus. *idolopoklonstvu* p. 6, Munt. *idololatrie* f. 142^v, Mold. *închinare la idoli* f. 4^r, Braş. *idololatrie* 4^v;
- it. *Geografi* p. 15, ngr. Γεογράφοι p. 4, rus. *Zemleopisateli* p. 2, Munt. *cergráfie* f. 140^r, Mold. *Gheografi* f. 2^r, Braş. *gheografii* f. 2^r;
- it. *Li Grandi* p. 30, ngr. μεγιστάνες p. 18, rus. *boiare* p. 15, Munt. *meghistani* f. 147^v, Mold. *boierii* f. 8^r, Braş. *meghistani* f. 9^r;
- it. *succesore* p. 28, ngr. διάδοχος p. 16, rus. *nasleadnik* p. 12, Munt. *diadoh* f. 146^r, Mold. *moşnean* f. 6^v, Braş. *namesnic* f. 8^r;

¹⁰⁹ Am prezentat unele dintre aceste exemple în lucrarea: Eugenia Dima, Antonio Catiforo, *Vita di Pietro e le sue versioni rumene dell'Ottocento*.

- it. *Balena* p. 17, ngr. Βαλαίνων p. 7, rus. *Kitovom* p. 4, Munt. *valena* f. 141^v, Mold. lipsește în enumerare f. 3^r, Braș. *valena* f. 4^r;
- it. *martora* p. 17, ngr. Ζερνταβάδες p. 7, rus. *Bealok* p. 4, Munt. *samuri* f. 141^v, Mold. *dihori* 3^r, Braș. *zerdavade* f. 3^v;
- it. *Vitel marino* p. 17, ngr. τελιατίνια p. 6, rus. *teleatinîh* p. 4, Munt. *telatis* f. 141^v, Mold. *teletini* f. 3^r, Braș. *teleatinuri* f. 3^r;
- it. *Sicilia* p. 16, ngr. Σικελίας p. 5, rus. *Siŕilia* p. 3, Munt. *Sichilei* f. 140^v, Mold. *Sicheliei* f. 2^v, Braș. *Secheliei* f. 2^v;
- it. *Thubal* p. 17, ngr. Θοβέλ p. 7, rus. *Thovelem* p. 5, Munt. *Thovel* f. 141^r, Mold. *Thovel* f. 3^v, Braș. *Tovel* f. 3^v;
- it. *Rurich* p. 18, ngr. Ρύριχος p. 8, rus. *Riuric* p. 5, Munt. *Rurih* f. 142^r, Mold. *Rurih* f. 3^v, Braș. *Ruritos* f. 4^r.

Versiunea rusă

În titlu acestei traduceri se face precizarea că scrierea *Viața lui Petru* a fost alcătuită după cărți din Franța și Italia și publicată la Veneția, informație preluată de traducătorul grec din originalul italian, și că a fost scrisă în dialectul napoletan (probabil aprecierea traducătorului rus) și apoi transpusă în greacă, din care s-a tradus în limba rusă de Stefan Pisarev. Nu este amintit numele autorului italian, care nu apare pe foaia de titlu a primei ediții italiene ori a celei grecești, și nici numele traducătorului grec, Alexandros Kankellarios, care este consemnat în ediția greacă pe foaia de titlu. Desigur, la data publicării traducerii rusești, și chiar de mai înainte, Pisarev va fi știut cine este autorul textului, mai ales că, începînd cu ediția a doua, din anul 1739 numele lui Cornaros apare pe foaie de tiltu.

Am efectuat o necesară verificare a veridicității informației că traducerea rusă a fost făcută după intermediarul grec și am constatat următoarele:

- Unele fragmente omise de Kankellarios în versiunea greacă lipsesc și în traducerea rusă, de exemplu, comentariul lui Catiforo despre obligarea musulmanilor de a se boteza (v. Catiforo, p. 22, lipsă în Kankellarios, p. 15 și Pisarev, p. 12)

- Versiunea rusă preia sistemul de notare marginală din traducerea greacă, pe care însă îl amplifică, făcând un scurt rezumat al evenimentelor, și o parte din trimiterile bibliografice marginale, inexistente în Catiforo, dar introduse de Kankellarios.

Am observat însă și diferențe față de textul grecesc, traducătorul rus efectuând mai multe intervenții în textul său: omisiuni, introducerea unor paragrafe noi, amplificarea prezentării unor evenimente, schimbarea numelor proprii după pronunția rusă, care nu se regăsesc în versiunea de la Braşov, din care vom da câteva exemple:

1. Înlăturarea unor pasaje legate de dogma religioasă, considerate neconvenabile, de exemplu, paragraful care conține comentarii despre protestantul Nestesuran (Pisarev, p. 7);

2. Amplificarea semnificativă față de textul lui Kankellarios a unor fragmente privitoare la unele evenimente petrecute în Rusia, de exemplu, descrierea în amănunt a luptei țarului Ivan al IV-lea cu hoardele tătare (Pisarev, p. 10);

3. Adăugarea unor informații (Pisarev, p. 14 - se precizează că țarul Ivan a fost supranumit „cel Groaznic”), modificarea conținutului informației (despre Ugliț: Catiforo, p. 30 - *castello piccolo nel Regno di Casan*, Pisarev, p. 15 - *care se află în gubernia Moscovei*) sau interpolarea unor paragrafe (Pisarev, p. 13 - despre războaiele țarului Ivan cu suedezii și cu tătarii, p. 16 - despre patriarhul Moscovei);

4. Reducerea drastică a trimiterilor bibliografice plasate pe marginea exterioară a paginii;

5. Adăugarea la subsol a unor comentarii bazate pe izvoare istorice rusești (cf. Pisarev pp. 2, 9, 19);

6. Înlocuirea toponimelor, patronimelor rusești din versiunea lui Kankellarios care prezentau fonetisme specifice limbii grecești: Kankellarios, p. 3, *Moscovia* – Pisarev, p. 1, *Moscva*; Kankellarios, p. 5, *Ollandia* – Pisarev, p. 3, *Golandia*; Kankellarios, p. 8, *Sikelias* – Pisarev, p. 3, *Sițilia*; Kankellarios, p. 8, *Rurios* – Pisarev, p. 5, *Riuric*; Kankellarios, p. 8, *Elva* – Pisarev, p. 6, *Oliva*; Kankellarios, p. 12, *Vlodimir* – Pisarev, p. 9, *Vladimir*; Kankellarios, p. 18, *Vielhi* – Pisarev, p. 14, *Bieliskii*; Kankellarios, p. 18, *Voris Gudenov* – Pisarev, p. 14, *Boris Godunov*.

Comparația întreprinsă din punct de vedere textologic și lingvistic între versiunile în limba italiană, neogreacă și rusă ne-a condus la concluzia că traducerea de la Brașov nu a fost făcută după un original rusc. După cum am mai afirmat¹¹⁰, putem considera că avem a face cu o confuzie a unui copist care constată că textele din manuscrisul miscelaneu se referă la istoria Rusiei, iar unele probabil au fost traduse din limba rusă, și prin recopiere s-a generalizat precizarea care a fost preluată ca atare de cercetători.

Cărturarul român a tradus din neogreacă, din care introduce numeroase cuvinte și sensuri. Din analiza lingvistică a ms. 3161 putem extrage următoarele exemple:

- *diadima* f. 9^v, 40^v, *engolpii* f. 47^r, *scopos* f. 23^v, 25^v, 37^r;
- *mitropolie* f. 42^r, 42^v are sensul „capitală, metropolă”;
- *bătrînime* f. 47^r traduce ngr. *γερονσία* (Kankellarios, p. 142);
- *socinianismo* din italiană (Catiforo, p. 41), este preluat în limba greacă *Σοκιανισμόν* (Kankellarios, p. 35) și are în română forma *socinianism* „doctrină protestantă care neagă caracterul divin al lui Iisus și Sfânta Treime” f. 15^v; it. *Bregantini* (Catiforo, p. 92) devine în ngr. *περγαντία* (Kankellarios, p. 119) și în rom. *pergadii* f. 39^v „mici

¹¹⁰ Cf. Eugenia Dima, *Antonio Catiforo...*, p. 372.

ambarcaţiuni cu vele pătrate, dotate cu 2 catarge şi bompres”;
it. *Burlotti* (Catiforo, p. 92), ngr. *μπουρλώτα* (Kankellarios, p.
119), rom. *burlote* f. 39^v „mici ambarcaţiuni dotate cu praf de
puşcă, folosite pentru incendierea navelor inamice”.

Semnalăm şi lexeme de origine latino-romanică introduse din in-
termediarul grec: *alamani* „nemţi” f. 21^r, *varon* „baron” f. 35^v, *capitan* f. 21^v,
gardinalii f. 16^v, *madama* f. 46^v, *manifest* f. 12^v, 13^v, *materii* f. 48^r, *mod* f. 11^v,
23^v, *mus* (pe corabie) f. 45^v şi *muţul* f. 45^v, *palat* f. 31^r, *parolă* f. 142^r,
plinepotenţial f. 43^r, 50^r, *pompă* f. 11^r, *potentat* 146^v, 148^r, *rebelie* f. 15^r, 19^r, 23^v,
25^v, *rezident* 142^v.

Toponimele sau antroponimele păstrează aspectul fonetic grec:
Polon Arcticon 33^r, *Sivir „Siberia”* f. 26^r; *Vogdan Velhi* f. 9^r, *Voris* f. 9^r, 10^v,
13^r, *Stefan Vactorie* f. 8^r.

Trăsături specifice limbii vechi şi populare

Fonetică

- *e* păstrat: *beserică* 48^v;
- *î* păstrat: *întra* 44^v, *să între* 8^r;
- menţinerea hiatului *i - i*: *priimi* 8^r, 9^v, 47^r, 48^r,
- menţinerea hiatului *e - i*: *strein* 36^v, 40^r, 44^v, 48^v;
- diereza: *să gătiia* 48^r, *poftiia* 43^r;
- palatalizarea labiodentalei *f*: *hierăstrui* 45^r;
- *h* se păstrează: *pohtă* 38^r;
- păstrarea africategi *ğ*: *badgiocura* 11^r;
- iotacizare: *să trimiţă* 43^r;
- păstrarea lui *ş*: *să-i deşchiză* 7^v;
- *m* dur: *tocmală* 38^v;
- *p* dur: *păscari* 43^v, 44^r, *pă mare* 36^v;
- *r* moale: *poruncitori* 47^v;
- *ş* moale: *cuivaşile* 44^v, *mătuşe* 31^r, *vrăjmaşe* 30^v;
- *ş* dur: *greşală* 30^r, *îdatăş* 37^r, *să şază* 31^r;

- menținerea consoanei ocluzive *p* în grupul consonantic *pt*:
îndărăpt 37^r.

Morfologie

- demonstrativul *aceii* la genitiv: *ale aceii cetăți* 47^r;
- formarea genitivului cu prepoziția *a* + adj. *tot* neart. + subst. la nom. acuz.: *a tot meșteșugul* 46^v;
- forma de plural *puști* 49^v;
- forme pronominale: *fieștece* nume 44^v, *oareșcarii* 31^r;
- perfect indicativ persoana a treia singular se formează cu auxiliarul *au*: *s-au împărtășit* 48^v, *s-au otrăvit* 11^r;
- construcție la perfect indicativ cu anticiparea pronumelui personal: *o au trimis* 47^r;
- formă veche de optativ: *pînă ce vrea fi* 41^v;
- adverbul *pretutîndinea* 43^v;
- prepozițiile: *dupre* 50^r, *pă* (pă taină) 142^r;
- conjuncția *deaca* 49^r.

Lexicul acestei traduceri cuprinde cuvinte specifice limbii vechii și populare, unele fiind de origine turcă sau slavonă intrate în limbă:

alișveriș 7^v, *blagocestie* 44^r, *calabalîc* 50^r, *călăraș* 46^r, *cleveti* 48^v, *dojeni* 30^v, *gîlveavă* 31^r, *lepăda* 48^v, *meșteșug* 44^r, *muscalilor* 47^r, *namesnic* 7^r, *năvarnică* „însărcinată” 27^r, *netocmire* 44^v, *norocire* 44^v, *numit* „renumit” 44^v, *a obrăznici* 44^r, *pedepsit la...* „deprins” 49^r, *pedestrași* 46^r, *pohvală* 11^r, *povățuire* 47^r, *prăpădire* 48^v, *preumbla* 46^v, *prilăstitoare* „înșelătoare”, 31^r, *propovedui* 48^v, *rachiu* 45^v, *satanicesc* 9^r, *sărac* „orfan” 9^r, *spurcate* 48^v, *stricăcioase* 48^v, *târgui* 44^v, *turburare* 49^v, *urdinare* 10^v, *verhovnic* 47^v, *veselie* „petrecere” 48^r, *voievodului* 47^r, *vorovavă* 46^v, *zaarea* = *zaherea* 37^v și *zahareaoa* „proviziile” 28^v, *zavistii* 48^v, *zătîcni* 49^v.

Inovații care au rămas în limba literară

- *ă* trece la *u*: *mulțumita* 49^v, *nemulțumirii* 48^v;
- *ă* > *o* prin asimilare vocalică: *folos* 37^r, *noroc* 37^r, *norocire* 44^v;
- epenteza lui *i* prin anticiparea elementului palatal: *mîinile* 44^v;
- africata *ğ* trece la *j*: *să ajungă* 43^r, *ajutorință* 7^v, *ajutoriu* 110^v, *jocuri* 44^r, *jumătate* 46^v.

Pentru o analiză textologică, transcriem un fragment de la începutul cărții întâia din ms. 3161 și un scurt fragment de la sfârșitul cărții a patra din ms. 2467, care conțin versiunea de la Braşov a textului lui Catiforo. Manuscrisul de referință pentru cercetarea noastră este ms. 3161 BAR pentru că acesta se poate să fi fost transcris de un copist din zona Braşovului unde se întrepătrund caracteristici sud-transilvane cu influențe ale scrierilor din zona de sud a provinciilor române, în timp ce copia din ms. 2467 prezintă evidente caracteristici muntenești (prepozițiile *dă*, *pă*, fonetismele *cocon*, *mîinile*, *tovaroș*, lexemul *zăpadă* și altele) ce se vor constata acolo unde vom da exemple ilustrative din cele două texte.

ms. 3161, Cartea întâia

f. 2^r: Istoria rușilor și viața Marelui Petru, monarhul rușilor, și vitejiele lui

Moscovia, carea despărțită este priimită, este una din cele multe eparhii întru împărăția rusească, adecă aceea care să adapă din rîul sau valea Moscva, care este mitropolie eparhiei aceia și a toată Rusia. Iară obștește priimită sau luată să înțelege supt numele Moscviei.

Tot locul acela să află supt stăpînirea și supunerea însuși monarhului, care loc să numește și Rosia cea Albă, pentru zăpada care totdeauna nu lipsește. Încă să numește Rosia cea Mare pentru lățimea și mărimea ei, de vreme ce ea este cea mai largă împărăție a Evropei. Ajunge să zicem că să întinde după lărgime, cum scriu

gheografii, // 2^v din partea a cincizecea pînă la a șaptezecoa, iară în lungime pînă la a noauozeci și doauo, cu cît dară împărăția rosească este mai largă decît a Galiei, Ișpaniei, Italiei și a Ghermaniei.

Aerul Moscului este atîta de rece cît spre părțile acelea despre miază-noapte nu să topește niciodată zăpada și de aceasta pămîntul este tot neroditor. Iară în părțile lui cele despre miază-zi nu este așa, că, măcară că și acolo cade multă zăpadă, dară, cu toate acestea, trei sau patru ale verii, și mai vîrtos în vremea secerișului, să arată toate cîmpurile îmbrăcate cu iarbă care poate fi mîncare vitelor peste tot anul. Și să face atîta mulțime de grîu cît sporește din trebuința lăcuiitorilor și prisosește de vînd streinilor, mai vîrtos olandezilor, carii încarcă pe an în opt sute¹¹¹ de corabii și zic așa că să fie Moscul în Olandia, unde altădată au fost ostrovul Secheliei cătră cetatea cea mare a Romei.

Supărarea ce vine dintru această¹¹² iarnă grea să împreună cu alte folosuri, căci că zăpada cea multă ce cade // 3^r pe locurile acelea îngheață și derege drumurile cît pe ușor pot umbla din loc în loc pentru negoțătorii cu sanii care foarte iute merg pe drum, avînd niște cai mici și iuți, dară vîrtoși și neosteniți.

Oamenii, ce sînt obicinuiți cu acel ger, cu lesnire rabdă ostenelele și patimile cele rele. Natura oamenilor atîta este de tare cît de multe ori să obicinuiesc să iasă dintr-o baie foarte fierbinte, apoi să tăvălesc pe gheață și-ș acopere tot trupul lor cu zăpadă; într-alte ori în apele cele reci, cînd sînt fierbinți să aruncă au pun pe alții de le toarnă apă rece pe tot trupul și cu toate acestea nu simt vreun junghi, pre carele nici îl știe ce boală este, nici troană¹¹³, nici tuse, nici durere de cap, ce numai din beție cînd îi dor capul să întind pre pămînt goli și, acoperindu-ș tot trupul lor cu zăpadă, să ridică peste puțin ceas, ușori de toată nevoia.

Moscvă este rodnică. Afară din in și cînepă, acolo să află miere multă, ceară foarte aleasă, piei de viței de mare, teleatinuri,

¹¹¹ În ms., *suprascris, 800.*

¹¹² În ms., *greșit, această.*

¹¹³ *Troană „troahnă”.*

unt de peşte ce să numeşte valena şi ulei, răşină, catran, zmoală, seu, funii // 3^v şi alte.

În păduri să află gadini multe, urşi, lupi, rîşi, tigri, vulpi roşii şi albe, zerdavade, samuri, cacumi şi alte multe feliuri de gadini, dintru care peile lor aduc mult venit muscalilor, de vreme ce, numai dintr-această neguţătorie întră în cămara împărătească mai mult decît 10 milioane de ruble în tot anul. Mulţi tîlcuitori ai Sfintei Scripturi zic aşa că numele Moscon sau al moscalilor vine din Mosoh, fiul lui Iafet şi strenepotul lui Noe, iară numele ruşilor vine din Ros pre carele prorocul Iezechiil îl împreună la Mesoh şi Thovel, precum poate cinevaş să vază într-o carte a celui prea-învăţat Alexandru Mavrocordat.

Moscovitiia să numesc de gheografal Ptolomei roxalani, să numesc schithi de carii, cînd istornicii cei vechi scriu de războaiele ce au făcut schithii, precum şi amazoanele, poate să dea la moscoviţi. Cu toate acestea, lăsîndu-le într-o parte, numai aceasta zic cum că hronografurile ruseşti să potrivesc la aceasta că anii 6370 de la facerea lumii, după numărul Ţarigradului, care urmează şi moscoviţi, şi de la anul de la Hristos 862, // 4^r domnul Rurihos, moştenind eparhiile care stăpînise fraţii lui, s-au făcut monarh la tot neamul moscoviţilor. După aceasta au fost Igor, fiul său, carele, după ce ş-au luat muiere pre Elvana, ce era fiică Plescovii, au făcut multe războaie cu vecinii lui şi, biruindu-i pre ei şi supuindu-i, biruit-au armele lui şi pînă la trachii şi întru întoarcerea lui, s-au omorît cu vicleşug într-o pădure de drevlieni carii acuma sînt neam cunoscut şi să numesc cazaci.

Acestui Igor nu i-au rămas alt fiu, fără numai Sfatoslavn care era încă prea tinerel a să rîdica în scaunul împărăţiei, ci au împărăţit multă vreme muma lui, Elva, şi au stăpînit ca o mare şi minunată împărăteasă. Aceasta au putut de au răsplătit moartea bărbatului ei, făcînd robi şi supuşi pre aceşti drevleni. După aceasta s-au dus la Ţarigrad, la anul de la Hristos 941, şi au priimit credinţa creştinească, numindu-se Elena, în scăldătoarea Sfîntului Botez, iară fiul ei, // 4^v Sfatoslav, s-au sfîrşit în idololatrie şi au

lăsat împărăția la doi fii, după legea lui, ridicînd numai eparhia Novogorod fiului său, lui Vladimir, celui ce nu era după lege născut, carele, după moartea fraților lui, au unit luiș toată monarhia.

Acest Vladomir, întru începutul împărăției lui, s-au fost dat spre viață desfătă, hrînind șase muieri și adunare de țititoare 600, apoi, după îndemnarea maicii sale, damighela, adecă slujnica, împărătesii Elvii, s-au făcut creștin și s-au numit Vasilie ¹¹⁴ și au trăit cu dînsa creștinește și cu plăcere dumnezeiască 23 de ani. Acesta au stat de au băgat în Rosia credința creștinească, silindu-se de au tras din Costandinopoli preoți și monași carii au dezrădăcinat idololatria și au sădit cuvîntul Evangheliei, întemeind cuvintele și rînduielele Bisericii Răsăritului. Sfirșitu-s-au la anul 1005 și să slăvește ca un apostol de muscali neamul lor, carii luminat // 5^r prăznuiesc pomenirea lui în 15 ale lunii lui iulie, precum prăznuiesc și pomenirea împărătesii Elvii sau Elenii în 11 ale lunii aceștia.

Hronografurile moscovicești scriu că să fie sădit în Rosia credința cea blagocestivă de Sfîntul Apostol Andrei, dar mai apoi de adesele porniri și năvăliri ale tătarilor să se fie prăpădit de tot. Nestesuran, de este acesta cel ce au strîns aducerile aminte ale lui Petru Monarhul, ce s-au tipărit în Olandia, ca să grăiască de rău întoarcerea lui Vladimir, zice așa: „Vladimir au fost tare, de care au ajuns de au tras lui aproape o mulțime de preoți carii, dîndu-i lui să înțeleagă cum că era de trebuință să întemeieze în locurile împărăției lui o lege, mai apoi îi lăuda fieștecarele dogmele eresurilor lui și celelalte, ca cînd întoarcerea unui împărat ce era să întoarcă la sineși întoarcerea atîtea mulțime de noroade, nu să cuveniia a să da din strălucirea cea cerească, ce din lingușiturile cetățești ale lor, // 5^v preoților celor iubitori de argint și a celor cu mărire deșartă.

Ci Cluverie, măcar că era protestantori, pune ca o minune această întoarcere. Acesta aduce din istoria lui Chedrin precum

¹¹⁴ În ms., urmează un fragment sărit la copiere, în care este vorba despre căsătoria lui Vasilie.

cînd s-au dus în Rosia propoveditorii cei trimişi ca să propoveduiască Evanghelia, lîngă celealalte, povestiia şi aceasta, cum că Hristos au păzit de multe ori nevătămaţi pre închinătorii lui. De care au cerut şi moscalii ca să fie o cercare ca aceasta şi la cartea Evangheliei şi cum că acel arhieru, ce era mai mare acelor propoveditori trimişi şi foarte rîvnitori, cu fierbinţeală au rugat puterea Celui Preaînalt şi au luat acel dar ce îl cerea, că au băgat Sfînta Evanghelie într-un foc ce gătise şi o au lăsat acolo pînă ce s-au topit toată grămada de lemne şi apoi s-au arătat şi s-au aflat întregă şi nearsă. Această cercare a unui lucru minunat au stătut atî // 6^r ta de întărită muscalilor cît, cînd au fost trimis Papa cel vestit Posevin, teologul al adunării isuviţilor, de Papa Grigorie al treisprezecilea cătră împăratul Ioan Vasilievici şi au fost¹¹⁵ înaintea boierilor palatului ca să se unească cu Biserica Romei, atuncea alt răspuns nu i-au dat muscalii fără decît acesta: strămoşii noştri au fost idololatri şi nu s-au supus Evangheliei fără decît numai cînd o au văzut nevătămată în mijlocul unui¹¹⁶ foc mare; puneţi dară şi voi închietura credinţii voastre întru această primejdie şi, de să va face minune, ne vom supune toţi întru închietura credinţii voastre.

Ce înţeleptul Posevin¹¹⁷ au socotit mai pre lesne să se cure cu acea poruncă a Sfintei Evangheliei, ce zice: *Nu ispiti pre Domnul Dumnezeul tău!*

Ieroslaos, fiul lui Vladomir, au lăsat cinci feciori carii au împărţit între ei monarhia. După aceea cel de al treilea, neamul dintr-înşii, au născut // 6^v pre Vlodimir al Doilea, şi acesta iarăşi au ţinut monarhia. Acesta s-au făcut prea viteaz şi vestit, pornind război împotriva ungurilor şi vulgarilor şi spre Țarigrad. Ce împăratul Constandin, cu mijlocirea a trei arhierii şi daruri împărăteşti, l-au potolit dîndu-i titlul de țar, adecă însuşi stăpînitori, iară Voselovod au lăsat 8 clironomi carii s-au întors iarăşi şi au împărţit monarhia şi pricindu-se între ei cu războaie groaznice,

¹¹⁵ În ms., suprascris, neclar.

¹¹⁶ În ms., greşit, *unului*.

¹¹⁷ În ms., greşit, *Posedin*.

au dat voie tătarilor să calce Rosia și să o facă supusă pînă cînd au luat bună norocire Vasilie Dimitrievici să întoarcă jugul robiei, gonindu-i pre ei din cetatea Moscva.

Acest Vasilie, vrînd să iasă din lumea aceasta, au vrut să lase pre Grigorie, fratele lui, împărat, înstreinînd pre fiul său, Vasilie, pentru oareșcare bănuieli ce au luat asupra cinstei muierii lui. Această socotință a lui Vasilie au pornit turburări căci că meghistanii împărăției au stat cu partea lui Vasilie și împotrivicii lui Grigorie. Ci Grigorie s-au păzit întru stăpînire cu puterea // 7^r armelor, iară la sfîrșitul vieții lui, au rîdicat namesnic împărăției lui pre nepotul său, măcar că avea doi feciori Ci aceștia nu au suferit rînduiala tatălui lor de care lucrul au rîdicat arme împotriva lui Vasilie, unchiului lor, și pentru ca să nu mai poată cere împărăția l-au orbit. Deci meghistanii, văzînd atîta neomenie, s-au cutremurat și i-au urît pre ei. Pentru aceasta, au adus iarăși pre Vasilie în Moscva și acolo au împărățit pînă la moartea lui, numindu-se Vasilie cel Orb.

Iară Ioan, fiul lui, au luat numirea a biruinții, Ioan, de vreme ce au rîdicat biruință și izbîndă împotriva tătarilor și a marelui domn a Lituaniei și a împăratului Sfeției. Luat-au muieră, a doauo nuntă, pre Sofia, fiica lui Toma Paleologul, și stăpînul Poloponi-sului. Dintru aceasta i s-au născut fii și s-au făcut namesnic împărăției, la anul de la Hristos 1505, numindu-se Vasilie Ioanovici. Acestași monarh, biruind de multe ori pre // 7^v lituani și pre poloni, s-au făcut atîta de vestit cît la anul 1514 Maximilian Întîiul, stăpînitori al ghermanilor, au trimis cătră el o cerere foarte vrednică de cuvînt ca să voiască cu el o ajutorință de război.

Acest Ioan Vasilieevici au luat de la tatăl lui împărăția cea mai largă cînd era în vîrstă de ani 12 și au împărățit vro cîțiva ani supt folosirea și nevoița maicii lui, iară după moartea ei, pohtind să facă pe supușii lui politicoși și să-i deșchiză la meșterșugurile cele ce sînt trebuincioase spre neșchiză, au trimis cătră împăratul Carol o cerere la 1548 și au cerut să ia o mutare de mulți meșteri, ci foarte puțini s-au dus. Acesta au rîdicat război asupra

tătarilor, supus-au împărăția cazacului, ce să zice Cazan, și marea cetate Astracan, dînd voie ostaşilor să ia prăzi și pleanuri.

Este această cetate foarte trebuincioasă la care să întrec de merg mulți oameni pentru alişverişi de neguţătorie: tătari, mogoli, perşi, chinezi // 8^r armeni și gheorghieni neguţătorindu-se în Marea Casiei. Iară cîți musulmani au fost rămas de mînia lui Nichifor, au vrut împăratul să-i înece în apă de nu ar fi vrut să priimească Sfîntul Botez.

Selin, marele sultan, au trimis o oaste de 300 de mii de turci încungiurată de 40 de mii de săgetători trimiși de la Tatar Han al Crîmului ca să ia Astracanal de la muscali. Ci au rămas păgînii ruşinați și de tot biruiți, iară Sighismund, craiul Poloniei, s-au aprins cu mînie asupra împăratului Ioan pentru luarea și robia Poloțchii și au rîdicat asupra lui multe turburări, îndemnînd pre tătari să între iară în Rosia, de care întrînd cu atîta sălbătăcie cît au ajuns și pînă la Moscva și au ars doauo, trei părți ale ei.

Iară Stefan Vactorie și namesnicul lui Sighismund au rîdicat război împotriva ruşilor și au scos din stăpînirea lor Poloțca și alte cetăți. Afară din războaiele cele din afară ce au luat, împăratul Ioan avut-au și alte // 8^v turburări întru împărăția lui, ce cu toate acestea le potolea cu norocire. Afară dintr-o întîmplare ce au fost peste voia lui, făcîndu-se însuși ucigători fiului său, celui întîi născut, cu mîinile sale, că, mîniindu-se asupra lui, de vreme ce îl bănuia a fi părtaş împreună turburării, cu atîta iuțime l-au lovit în cap cu un toiag cît s-au sfîrșit acel ticălos în patru zile.

Această întîmplare au pricinuit în mintea tatălui său o scîrbă nemîngîiată pînă la sfîrșitul vieții sale, de care să nevoia să o ușureze trimițînd adeseori milostenii îndestulate la patriarhul Țarigradului și Alexandriei și cătră alți ieromonași și monași ai Sfîntului Mormînt și ai Sfîntului Munte ca să se roage lui Dumnezeu neîncetat pentru iertarea greșalelor lui și pentru sufletul fiului său. Cu aceasta s-au sfîrșit, la anul 1584, de vîrstă fiind de 56 de ani, lăsînd doi fii, pre Teodor, pre carele l-au rînduit și l-au lăsat

namesnic lui și pre Dimitrie pre // 9^r carele, fiind foarte mic de vîrstă, l-au pus supt epitropia lui cnez Vogdan Velhi.

Așa Teodor au luat schiptrul împărăției cînd era¹¹⁸ în vîrstă de 22 de ani și, luîndu-ș muiere pe sora cnezului Voris Gudenov, înălțat-au pre acest cumnat al lui, făcîndu-l ca să fie în locul lui împărat.

Ci Velhi, epitropul lui Dimitrie, fiind iubitori de mărire și vrînd el să chivernisească împărăția, au cercat ca să puie în scaun pre Dimitrie, pricinuind cum că Teodor n-au fost vrednic. Meghistanii i-au stătut împotrivă și l-au îndemnat să se despărțească cu săracul Dimitrie la Uglici, care să află întru împărăția Cazan. Iară Vorie, văzînd că sora lui, împărăteasa, nu face copii, au pus gînd să se înalțe la scaunul Rosiei. Făgăduit-au unui ostași, prieten al lui, să omoare pre cel nevinovat și fără de răotate Dimitrie, carele, ca să-i facă voia lui cea satanicească, au găsit prilej, și așa au jertvuit viața¹¹⁹ obiditului și blîndului Dimitrie. Trecînd vreme la mijloc, tot acest Vorie, cu chip meșteșu // 9^v git au astupat gura tuturor și chivernisiia împărăția pînă cînd au murit împăratul Teodor, cumnatului lui, ce i s-au întîmplat la anul 1597, cu bănuială cum că otrava să-l fie împutînat.

Sînt oariicarii de zic cum că muma lui Dimitrie cu vreme, auzind hotărîrea aceasta ce făcuse Voris, să fie trimis pre fiul ei cel adevărat în loc depărtat, și în locul lui au pus alt copil de o vîrstă cu Dimitrie. De aicea au luat început comedia cea vestită sau să zic cîntarea cea dulce a mincinoșilor Dimitrii, precum să va arăta mai jos.

Stingîndu-se dară la Teodor numărarea neamurilor vechilor împărați ai Moscului, ce să trăgea din Rurih, s-au adunat meghistanii împărăției să aleagă monarh nou, iară Voris s-au tras la o mănăstire și să făcea că va să părăsească lumea aceasta care iubii mai mult slava lumii deșarte. Acest vicleșug i-au fost lui cu norocire, căci că boierii cei mai bătrîni s-au dus cu norodul la poarta

¹¹⁸ În ms., greșit, *ere*.

¹¹⁹ În ms., se repetă din greșeală, *viața*.

mănăstirii și atîta l-au rugat pre el cît au priimit a lua diadima cea împărătească. Ce nu o au cîștigat cu pace îndelungă vreme căci că la Litua // 10^r nia s-au aflat un tinerel frumos, de 24 de ani, și adeveriia cum că el este acela Dimitrie, fiul împăratului Ioan, a căruia viață au vrut Voris să o piarză, ci au scăpat din premejdia aceia cu bună ajutorința maicii lui și cu îndurarea unuia arhiereu și, întru dovedirea acestui lucrul, arăta o cruce mică ce era făcută de aur și împodobită cu diamanturi, care zicea că au spînzurat-o de grumazii lui în ceasul cînd s-au botezat, după obiceiul ce îl au muscalii.

De care cetățenii Poloniei au socotit cu cale și potrivire să ajute pre acest Dimitrie și i-au dat o oaste de ajuns ca să-l așeze în scaunul moșilor lui; cu această putere, dară fiind întărit și toți cazacii, să oștia Dimitrie cătră părțile Rusiei și acolo multe cetăți i-au deșchis porțile și s-au unit cu el mulți ostași și boieri. Turburîndu-se de acea dară de această veste, împăratul Voris au trimis împotriva lui oaste de ajuns, îndemnînd pre patriarhul Moscului să afurisească pre toți // 10^v aceia ce vor sta cu partea lui Dimitrie, numindu-i vicleni, amăgitori și fermecători. Deci, pornindu-se oștile rusești asupra¹²⁰ oștii Poloniei o au înfrînt, pornindu-o spre fugă, și au scăpat numai Dimitrie și cu singur ajutoriul cazacilor. Ci acesta, ca cel ce pohtia să împărătească, sumețîndu-se și împu-terîndu-se, s-au pornit spre altă parte cu singuri cazacii asupra oștii rusești cu atîta iuțime cît, puind întru turburare pre cei pedestri, au îndemnat și pre călăreții a fugi cu multă rușine. Această norocită a războiului biruință au tras multe alte cetăți spre partea lui Dimitrie și au trimis veste ca să-l cunoască de împăratul lor. Auzind Voris de această nenorocită veste, l-au cuprins o urdinare cu sînge foarte rea și s-au sfîrșit spre sfîrșitul lui aprilie, la anul 1604, după ce au împărățit ani 7.

Îndatăș dară bătrînimea au pus în scaunul împărăției pre Teodor, fiul lui Voris, cu muma lui. Era atuncea de ani 15, iară Dimitrie, urmînd drumul lui, au ajuns aproape de Moscva.

¹²⁰ În ms., se repetă din greșeală, *asupra*.

Atuncea norodul, ce pleacă totdeauna spre înnoire, s-au dus mulțime multă în cetate și // 11^r au încuiat în temniță pre împăratul Teodor și pre muma lui și acolo s-au aflat peste puțină vreme morți.

Nu este de a să ști adevărat de s-au omorât de acei neînțelegători ce au vrut ca să între în darul și în buna priință a lui Dimitrie sau să să fie otrăvit singuri pentru ca să nu între în badgiocura și în cazna lui Dimitrie biruitoriului. Acestea s-au întimplat așa: intrat-au în Moscva, în 16 ale lui iulie și îndatăș s-au ridicat însuși stăpînitori de muscali și au prăznuit intrarea lui cu multă pohvală și mare cuviință. Trimis-au și în Polonia o cerere foarte cu pompă mare ca să arate cătră acea politie bună cugetarea lui și să ceară muiere luiș pre fiica prințipului al Sandomirii, carele cu inimă veselă au priimit. Muscalii, neîngăduind pre Dimitrie ca să cinstească pre cei streini la vrednicii, mai vîrtos pre poloni, oareșcarele Teodor Țuschie s-au făcut începători răilor nemulțămitori avînd nădejde să se înalțe la scaun deaca va cădea Dimitrie. Arătatu- // 11^v s-au acest sfat și, judecîndu-se de cei mai mari ce era rînduiți la aceste trebi, s-au hotărît să se omoare ca un pizmaș ce era al împărăției.

Deci, vrînd Dimitrie să arate împărătească îndurare spre el, l-au slobozit din moarte pre acel numit Teodor și, socotind că, cu această facere de bine l-au robit cu totulș spre harul și dragostea lui, făcutu-l-au credincios și iubit prietin. Socotind dară Dimitrie că nu era de a să mai teme, urma ca și întîi să socotească pro poloni și au început să bage întru împărăția lui pre iezuvite, ce să zic cu viața lui Hristos, dîndu-le o mănăstire mare, ce era aproape de palatul împărătesc, și arăta că să pleacă cu totul spre viața și sfatul lor. Acest mod al purtării de grije de a doao oară au ridicat urîciune tuturor rușilor carii sînt vrăjmași de moarte cătră cei de altă credință, cînd nu ar fi de Biserica Răsăritului. La aceasta și meghistanii, afară din Țuschiz, au semănat pizmă și, în vremea cînd Dimitrie făcea veselie cu fiica lui Sandomirian, făcutu-s-au nunta după deprin // 12^r derea și legătura Bisericii Răsăritului de

însuşi patriarhul carele afurisise mai nainte pre cei protivnici, şi acuma, de faţă, dă blagoslovenia, urmînd veselia în multe zile.

O mulţime de aceia ce avea răotatea semănată în inimile lor întrat-au în palat, pre la miezul nopţii, cu cumpăt şi, fiind toţi plini de turburare, au tăiat pre toţi polonii ce i-au întîlnit sau îi socotia a fi poloni. Deşteptat fiind dar împăratul Dimitrie de gîlceavă şi cunoscînd în ce primejdie să află, au sărit pe o fereastră ca să scape, dară Țuschis l-au prins şi l-au dus la locul cel de judecată. Şi acolo, ca să păzească o judecată legiuită ce avea, au poruncit de au venit şi văduva împăratului Ioan, care au adevărat cum că fiul său Dimitrie s-au fost omorît din porunca lui Voris şi cum că omul acela ce au fost acolo ținut nu au fost Dimitrie al ei. Şi așa s-au tăiat ticălosul acela în mii de bucăţi.

Meghistanii au ales împărat pre Teodor Țuschis. Acesta, mai întîi de toate au // 12^v scris şi au dat să se propoveduiască un manifest, pretutindinea arătînd că acel înşelători Dimitrie au fost un fermecători şi cu obrăznicie sîlnicească au răpit împărăţia şi cum că au adus pre iesuviţi de au călcat toate cuvintele şi obiceiurile Bisericii Răsăritului şi cum că au făgăduit Papei ca să dezrădăcineze dintru Împărăţia Rusiei creştinătatea cea veche a grecilor. De care, mîniindu-se ceriul asupra lui şi scîrbindu-se văzduhul asupra-i, l-au făcut de ş-au luat dreapta răsplătire. După ce au dat afară acest manifest, au poruncit de au ars trupul lui Dimitrie cel mort şi i-au aruncat cenuşa în apă.

Ci iarăş alt amăgitori Dimitrie, şi acesta cu ajutorinţa polonilor, s-au sculat să-ş turbure norocirea liniştii sale. Să lăuda acesta cum că el este împăratul Dimitrie carele au fugit de turburarea muscalilor şi cum că Țuschis au omorît din greşală pre altul. Multe cetăţi dară s-au plecat supt ascultarea lui şi i-au ajutat norocul întru trei biruinţe ce au făcut împotriva lui Țuschi cu multă prăpădire a ruşilor, carii socotindu-se despre o // 13^r parte pentru sfîrşitul şi istovul polonilor cum că Țuschi era urît lui Dumnezeu şi despre alta cunoscînd că acel biruitori Dimitrie au fost cu adevărat un amăgitori şi prilăstitori, au hotărît să aducă împărăteasca

coroană a Rusiei lui Ladislaon, fiul lui Sighezmund, împăratului Poloniei, carele o au priimit cu sîrguință. Pogorît dară fiind Țuschis de pre scaun, s-au despărțit la o mănăstire, ci acolo împletea meșteșugiri și s-au dat cu totul întru stăpînirea și mîinile polonilor, în vremea aceea cînd Dimitrie au fost junghiat de tătari în Coluga.

Și iarăși iată, s-au mai ivit și altul, al treilea Dimitrie la iveală, carele fusese mai nainte scriitori la Moscva; acesta au îndrăznit a să numi cum că este Dimitrie ce au fugit la Uglici de sfatul lui Voris și, la Moscva, de mînia lui Țuschis, și, în Cologa, de meșteșugul¹²¹ tătarilor.

De care s-au unit cu el puțini ostași și alți oameni mai proști și în puțină vreme s-au arătat cu o sumă mare de ostași // 13^v și au propoveduit în toată Rosia un manifest, poruncind tuturor supușilor lui ca să-l știe de împărat după lege. Și dară i-au deșchis porțile cetatea cea mare a Plescoviei, ci, de vreme ce s-au dat spre tot chipul fărădelegii, s-au făcut atîta de urît și lepădat cătră norod cît nu numai au fugit de acolo, ce și dară au fost în mîinile adevăratului împărat și din porunca lui l-au spînzurat afară de zidurile mitropoliei Moscvii.

¹²²Acest împărat au fost Mihael Teodorovici Romanof, pre carele îl alesese cu puțin mai întîi moscalii în locul lui Ladislav, la anul 1611. Fecior patriarhului Moscovei, era de vîrstă de 17 ani cînd au priimit împărăția, îmbogățit fiind cu multe daruri de bunătăți. Urmat-au totdeauna ca să aducă dragoste și cinste cătră patriarhul, tatăl lui, și cătră supuși. Dintru acest Teodor patriarh, dintru al treilea neam să trage Marele Petru, vestitul eros.

ms. 2476, Cartea a IV-a, sfîrșit

216^v Seremet au dat celor din cetate și mai multe de cîte au cerut, de vreme ce să dea semne bune ale dulcii sale chiverniseli. Și cu adevărat însuși autocratorul au adaos la acele învoiri și o

¹²¹ În ms., suprascriș, de aceeași mîină, *vicleșug*.

¹²² În ms., marginal, *Mihael să alege împărat Rusiei 1611*.

dogmă din marea lui sufleteasca îndurare, mişcat fiind, şi cu aceea au întors boierilor din Riga toate averile care sfatul cel şfeţesc al adunării lor îl întărise. Din 12 mii de ostaşi carii era păzitori cetăţii, numai cinci mii // 217^r au ieşit şi între dînşii mai jumătate parte era răniţi. Şi, deaca au ieşit, au vrut Seremet ca prisosinţele a vro cîtorva reghimenturi de-ale Carelii şi de-ale Vivurgului să meargă în oastea lui, însă socoteala lui cea direaptă au fost aceasta că de vreme ce acele eparhii era stăpînite de ruşi, nu să cade să să numească şi să să soocotească ca nişte righimenturi şfeţeşti. Afară dintr-aceasta, şi alţii mulţi din voia lor s-au adus la autocratorul întru slujbă. Întru această cetate s-au aflat 500 dă tunuri şi puţintică iarbă dă puşcă, iară din rîndul zaharelii nu s-au aflat nimica. Pînă cînd au ţinut închiderea cetăţii, au murit într-însa dă ciumă, şi dă foame şi la 60 dă mii.

Autocratorul Petru aştepta cu greu să-i vie vestea dă la oaste pentru luarea cetăţilor, iară deaca s-au înştiinţat, foarte mult s-au bu // 217^v curat şi au porîncit să să facă laudă de mulţămită lui Dumnezeu şi să facă pătutindini *laudamus* sau *dulalma*¹²³. N-au vrut însă să lase vremea cea potrivită care au văzut că urmează norocirea întru cîştigarea lui, ci pă loc au pornit oastea lui, la cetatea ce-i zice Denemunda, care s-au închinat peste puţine zile. Iară celelalte cetăţi s-au luat cu osteneală mai puţintică. Cetatea Pernavia au căzut supt biruinţa ruşilor la 21 august şi Kixolmia la 19 septemvrie, iară Revelul s-au dat cu tocmeală la 9 octomvrie, măcar că din cincizeci dă mii carii era lăcuitori acolo de muriia dă ciumă şi dă foame, abia au rămas 3.000.

Mai apoi, după atîtea biruinţe purtarea de grijă a lui ţar Petru au fost să facă pă cetatea Livoniei să-şi cerce dulceaţa chivernisirii ei¹²⁴. Le-au întors drept aceea toate pronomiile, au // 218^r înnoit cetăţile, le-au întărit iară toate tîrgurile lor şi au chiebat fieştecare ce neam strein să meargă să lăcuiască întru acel

¹²³ În ms., marginal, *luarea Dunemundiei şi altor cetăţi; dulalma = dunanma* „sărbătoare publică, festivitate”.

¹²⁴ În ms., marginal, *Petru cu mari daruri să arată la livonenii*.

loc frumos u[nde] război și ciuma să contenise. Și pentru ca să-i îndatoreze și să-i tragă în mai multă bună cuviință pă cei dă neam mare, au făcut 15 righimenturi dă ostași din Livonia și au vrut ca toți ofițiri să fie dintr-acei boieri și domni.

Cu toate acestea, pentru ca să lase o pomenire vecinică a pomenirii lui și mulțămită cătră Dumnezeu dă la carele au cunoscut atîtea blagoslovenii, au poruncit să să zidească o biserică foarte încuviințată întru slava și cinstea Sfîntului Apostolului Petru și a Sfîntului Psampson, xenodosului, căci că mai întîi i-au venit numirea așa, iară din zioa prăznuirii de-a dooa oară au așăzat biruința cea vestită asupra sfeților care să prăz // 218^v nuiește de la Biserica Răsăritului la 27 de iunie, care vine să stea la 8 dă iulie după calindariul lui Grigorie. Adaos-au de-au pus înaintea aceștii biserici mari un stîlp foarte mare și pă dînsul au porîncit să cioplească și să sape, după obiceiul atinenilor celor vechi, istoria războiului lui, cel vrednic de pomenire.

Sfîrșitul cărții a 4-a.

Paul Cernovodeanu a constatat că în versiunea de la Brașov sînt în realitate traduse numai primele patru cărți din scrierea lui Catiforo, la fel ca și în traducerea munteană, lipsind cărțile a patra și a cincea. Ceea ce este numită Cartea a 5-a reprezintă o însumare de texte compilate din mai multe surse.

Paul Cernovodeanu enumeră scrierile din care crede că va fi identificat textele din care s-a făcut compilația: *Les deux derniers furent remplacés par un soi-disant Livre Veme, n'ayant rien de commun avec l'oeuvre du savant graec et qui représentait un travail de compilation propre au traducteur de Brașov, composé de passages extraits des chroniques du pseudo-Nicolae Costin, de Nicolae Costin et d'Axinte „Uricariul” (le scribe), concernant la bataille de Poltava, la correspondance entre le tsar et le sultan Ahmet III, la campagne du Prut, la paix de Stănilești et la retraite („kalabalyk”) de Charles XII de Bender. Le texte s'achève par un récit des circonstances de la mort du tsar*

*et sur la cérémonie de son inhumation, qui s'écartent de l'original de Katiforos.*¹²⁵

Parcurgând și noi această carte (f. 141^v-166^r) în care în colon-titlu se scrie *Alte istorii*, am ajuns la unele concluzii parțial diferite. Cartea a 5-a începe la f. 137^r cu Izvodul din Cartea a 4-a: *Pentru ofițerii carii au perit și carii s-au robit la războiul de la Poltava și de la alte locuri și câte lucruri de ale oștii au luat muscalii de la șfed, pre rînd dar și numele ofițerilor din armata rusă care au murit, și pagubele din dotarea celor două armate*. Astfel, din ceea ce istoricul român numește *Pseudo-Nicolae Costin*¹²⁶, am găsit doar fragmentul referitor la moartea hatmanului Mazepa. În privința acestei relatări, N.A. Ursu consideră că i-ar putea aparține lui Axinte Uricariu, *căci fila 158 la care sînt pomenite evenimentele respective este a ms. II-22, pe care îl întocmea el. Este posibil chiar ca acest pasaj referitor la moartea și îngroparea hatmanului Mazepa [...] să fi fost redactat de Axinte Uricariul.*¹²⁷

Fragmentul din ms. 1361 se deosebește în mai multe locuri de versiunea din cronică lui Nicoale Costin. Pentru comparații textologice, am transcris un scurt fragment din ms. 1361 BAR și ms. II-22 de la BCU Iași.

Ms. 1361	Ms. II-22 BCU Iași
f. 141 ^r Într-acest an 1710, la luna lui martie 18, au murit și Mazepa, hatmanul țărilor căzăcești	f. 158 ^r Într-acestaș an, în luna lui martie 18 dzile, au murit la Tighinea și Mazepa hatmanul

¹²⁵ Ultimele două au fost înlocuite de o așa-numită Carte a 5-a, care nu are nimic în comun cu opera savantului grec și care reprezenta o compilație proprie a traducătorului de la Braşov, formată din fragmente extrase din cronicile lui Pseudo-Nicolae Costin, Nicolae Costin și Axinte Uricariu, privitoare la bătălia de la Poltava, corespondența dintre țar și sultanul Ahmet al III-lea, campania de pe Prut, pacea de la Stănilești și retragerea („calabalicul”) lui Carol al XII-lea de la Bender. Textul se încheie cu o relatare privitoare la circumstanțele morții țarului și la ceremonia de înmormântare, care se îndepărtează de originalul lui Catiforo (Cernovodeanu, *Pierre le Grand...*, p. 90).

¹²⁶ Recent, N.A. Ursu a demonstrat că denumirea *Pseudo-Nicolae Costin* pentru *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1709* este improprie și că textul îi aparține fără îndoială lui Nicoale Costin (Cf. *Nicolae Costin, autor al cronicii anonime a Moldovei de la 1661 pînă la 1709*, pp. 94-153).

¹²⁷ N.A. Ursu, *Nicolae Costin...*, p. 132.

din Ucraina, la cetatea Tighinea, ce-i zic Bender, și l-au îngropat la un sat în nume Varniță, ce este aproape de cetate, și de acolo mai pe urmă i-au dus trupul la Galați de l-au îngropat la o mănăstire la Sfenti Gheorghie.

Care nici acolo n-au avut odihnă trupului, că spun precum l-au dezgropat turcii la vremea răscoalii, în domnia lui Dumitrașcu-Vodă când au robit oamenii din Ga // 141^v lați de i-au ajuns oasele la țărnișurile Dunării, pre care nici după moartea lui nu l-au răbdat pământul.

Spun precum la moartea lui s-au găsit 160.000 de galbini, fără de bani de argint și alte scule de aur și de argint și fără de haine scumpe. Ci din acești galbini au mîncat vreo 40.000 de mii craiul sfeților, iară ceialalți au rămas la mîna nepotului său Voinarovski.

Așa plătește această lume celor ce nu să satură de lăcomia și de mărirea ei. Că avuția lui au rămas la mîna altora, și s-au prăpădit, iară sufletul lui au rămas în mîna Satanii. Căci că mult sînge și omor s-au făcut¹²⁸ din pricina lui, ci trupul și sufletul lui să va munci în veci după judecata lui Dumnezeu. Noi nu-l judecăm, nici îl osîndim.

căzăcesc și l-au astrucat în beserecă la sat la Varniță, ce-i lîngă Tighinea. De acolò i-au mutat oasele la Gălați de le-au îngropat la Mistrea, la Sfetii Gheorghie.

Și nice acolò n-au avut odihnă, spun pecum l-au dezgropat turcii la vremea răscoalei, la domnie lui Dumitrașcu-Vodă, cînd au robit oamini din Galați de i-au agiuns oasele la țermurea Dunării, carea nice după moartea lui nu l-au răbdat nice pământul.

Spun cum la moartea lui s-au găsit 160.000 de galbeni de aur fără alți bani // 158^v de argint, fără taleri, fără pótori și fără capiicea și fără odoară de aur și de argint și fără haine scumpe; ce din galbeni au mîncat vro 40.000 și craiul șfedului, iară alții au rămas la mîna nepotu-său, lui Voinarovschii.

Ce așa plătește această lume celora ce nu să satură de lăcomia ei și de mărirea ei. Că avuție lui au rămas la mîna cui n-au gîndit, iară el, nice parte de țărînă odihnitoare n-au avut trupului său, ce au rămas numai cu fapta, din carea faptă multă robie de creștin și vărsare de sînge s-au facut. Iară după moartea lui, rădicat-au craiul șfedzăsc hatman pe pisariul lui Mazepa, pre Filip Orlicu, carea de atuncea tot hatmanește pe loc, la

¹²⁸ În ms., suprascris, *s-au văzut*.

Tighinea. Nu ştim pînă cînd, că unde curea apa răpede, anevoie este // 159^r împotriva răpegiunii ei a înota, ce înainte precum să va lucra, vremea va arăta.

Urmează un text de mai mari dimensiuni pe care l-am identificat ca fiind o variantă inedită a letopiseşului de la 1709 pînă la 1711 al lui Nicolae Costin¹²⁹. Din demonstraţia făcută, prezentăm un scurt exemplu:

ms. 3161

154^v: După aceea au sosit la Prut şi alt ghegeneral cu oastea, anume Ianoş. Iară la 24 de iunie, sîmbătă, au sosit şi împăratul Petru cu oastea sa la Prut. Atuncea au venit şi Savin banul şi Pavel Rugină slugerul, carii fusese pribeci. Tot acolo la Prut i-au ieşit înainte şi mitropolitul ţării, Ghedeon, şi Iordache vornic şi cu alţi boieri; căci că Dumitraşcu-Vodă nu să întîmplase la Iaşi, fiind dus la tabăra lui Seremet.

Iară cum trecu împăratul Prutul, iară mitropolitul i-au făcut oraţie, blagoslovindu-l cu crucea şi // 155^r stropindu-l cu aghiazmă, iară boierii toţi au sărutat mîna împăratului.

Atuncea la trecătoarea apei, avînd împăratul un măscărici vrînd să facă glume pre apa Prutului, înofînd

Nicolae Costin, *Letopiseşul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 şi de la 1709 la 1711*

p. 328: După aceea au sosit la Prut şi altu general cu oaste, anume Ianăş, iunii 24 dzile, sîmbătă, au sosit şi Pătru, împăratul Moscului, cu obuzul său, la Prut la [Tuţora] şi atuncea au venitu şi Savin banul şi Pavel Rugină sulgeriul pribegii; acolo unde la Prut i-au ieşit înainte Ghedeon mitropolitul ţării şi Iordachie vornicul şi cu alţi boieri; că Dumitraşco-Vodă nu să tîmplasă la Eşi, fiind dus la obuzul lui Şeremet.

Deci cum au trecut împăratul Petru Prutul dincoace, i-au urat mitropolitul blagoslovindu-l cu cruce şi cu aghiazmă stropindu-l şi boierii toţi i-au sărutat mîna împăratului.

Ce atuncea, la trecătoare i s-au înecat un mascaragiu împărtescu ce avea, vrîndu să facă şagă pre

¹²⁹ Cf. Eugenia Dima, *O versiune inedită a letopiseşului Moldovei de la 1709 pînă la 1711 a lui Nicolae Costin, interpolată în Viaţa lui Petru*, pp. 75-86.

calul și măscăriciul stînd în picioare pre spinarea calului, au căzut și s-au înecat, poate fi fost și beat.

apa Prutului, înotînd calul și mascaragiul stînd în picioare pre spatele calului și fiind poate fi și bat s-au cufundat.

În continuare, reproducem în întregime textul din cele două manuscrise de la Brașov, care conține începutul domniei lui Cantemir, războiul ruso-turc, bătălia de la Stănilești, încheierea păcii și plecarea definitivă din Moldova în Rusia a lui Dimitrie Cantemir.

Ms. 3161

f.141^v La anul 1711 ianuarie 15 au sosit Nicolae-Vodă domn la Iași să înderepteze țara de turburări, care tot norodul s-au bucurat, fiind om înțelept, că s-au fost stricat țara rău din pricinile craiului Carol. Într-acest an 1711, craiul Carol din Bender au fost pîrît la Poartă pe devlet cheriha // 142^r nul că el ar fi stătut la sfat de s-au stricat pacea cu muscalii și l-au și chemat la Țarigrad la Divan, pre la noemvrie 23 de ș-au arătat dreptatea. Acest crai Carol nici acolo în țară streină nu să odihnea, ce și aco[lo] făcea pîri și turburări.

Deci Nicolae-Vodă, știind că acest han nu este prietini casii lui, ș-au așteptat mazilia curînd, de care au și fost și în locul lui au venit Dumitrașcu-Vodă.

Știindu-se pre sine foarte învățat, n-au socotit întîi să să sfătuiască cu boierii cei bătrîni, văzînd pacea cu muscalii stricată despre turci și

Ms. 2467

f. 225^r[...] La 1711 ianuarie 15 au sosit Nicolae-Vodă domn la Iași să îndirepteze țara dă turburări, carii toți s-au bucurat, fiind om înțelept, că s-au fost stricat țara rău din pricinile împăratului Carol.

Într-acest an 1711, împăratul Carol din Bender¹³⁰ au fost pîrît la Poartă pă dovlet cherihanul că el ar fi stătut la sfat să fi stricat pacea cu moscalii și l-au și mutat la Țarigrad la Divan, pă la noemvrie 23.

Din care pricină, știind Nicolae-Vodă, că acest han nu era prieten casii lor, ș-au așteptat mazilia curînd, și în locul [lui] au venit domn Dumitrașcu-Vodă.

Acest Dimi // 225^v trașco-Vodă, știindu-să pă sine foarte învățat, n-au socotit ca să să sfătuiască întîi cu boierii cei bătrîni, văzînd pacea

¹³⁰ În ms., scris, *Pender*.

avînd gînd pă taină să se unească împreună cu domnul Țării Rumâneşti, Constandin Basarab-Vodă, ci cu mintea sa cea crudă au socotit de au trimis pre Procopie capitănul la Țara Leşască, unde să afla şi Samoderjițul Petru cu oștile, ca să vază, cercînd cu scrisori încă de cu iarnă, cînd să afla hanul în pradă în Țara Moscului şi sultanul cu Halițkie la Bela-Țercov, dînd parolă că, de va pogorî împăratul Petru cu oștile în jos asupra turcilor, va fi şi el // 142v totdeauna, dîndu-i şi aceasta în ştire că, dîndu-i-se bani, va strînge şi el vro 20.000 de moldoveni călărime.

Aşijdirea şi Constandin-Vodă Basarab, domn Țării Rumâneşti, şi mai de demult cercat fiindcă avea acolo rezident, ca să fie şi el cu oaste muntenească la acea întîmplare.

Împăratul turcesc încă gătise oaste împotriva muscalilor, cu vizirul său Mohemet Badagiolu, ca la 150.000, alții scriu să fie fost şi mai mulți.

Ci lui Dumitraşcu-Vodă, daca i-au venit adeverință de la împăratul Moscului, au început şi mai tare a umbla în ce chip să să hainească şi să nu prinză turcii de veste.

Ci de o parte trimitea vești la Poartă, de altă parte trimitea la muscali cu jurămînt despre sine ca să vie mai curînd, şi ce să lucra la turci înştiința.

Într-acest an 1711 aprilie 6, s-au întîmplat şi pristăvirea împăratului rîmlenesc Leopold.

cu moscalii stricată despre turci şi avînd gînd pă taină să să unească împreună cu domnul Țării Munte-neşti, Basarab-Vodă, ci cu mintea sa cea crudă au socotit dă au trimis pă Procopie capitănul la Țara Leşască, unde era şi Samoderjețul Petru cu oștile, ca să vază, cercînd cu scrisori încă dă cu iarnă, cînd să afla hanul în pradă în Țara Moscului şi soltanul cu Halețkie la Bela-Țercov, cum am mai scris, dînd parolă că, de va pogorî împăratul cu oștile în jos asupra turcilor, va fi şi el tot una, dîndu-i şi această ştire că, dîndu-i-să bani, va strînge şi el vro 20 dă mii dă moldoveni călărime.

Aşijdirea şi Basarab-Vodă, domnul muntenesc, şi mai de mult cercat fiind că avea acolo rezident, ca să fie şi el acolo cu oas // 226r tea muntenească la acea întîmplare.

Împăratul turcesc încă gătise oaste împotriva moscalilor, cu viziriul său Mehmet Baltagioglu ca la 150.000, alții scriu să fie fost şi mai mulți.

Ce lui Dimitraşco-Vodă, deaca i-au venit adeverință de la împăratul Moscului, au început şi mai tare a umbla în ce chip să să hainească şi să nu prinză turcii de veste.

Ci de o parte trimitea vești la Poartă, la altă parte trimitea la moscali cu jurămînt despre sine ca să vie mai curînd, şi ce să lucra la turci înştiința.

Într-acest an 1711 avgust 6, s-au întîmplat şi pristăvirea împăratului rîmlenesc, lui Leopold.

Într-această vreme, fiindcă să afla țar Petru cu oștile sale la Iavorog, în Țara Leșască, la iernatic, scris-au împăratul turcului împăratului Petru despre pricinile pă // 143^r cii, cum s-au fost legat mai nainte și mai pe urmă le-au stricat, cum urmează anume.

Într-această vreme, fiindcă să afla țar Petru cu oștile sale la Iavorog, în Țara Leșască, în iernatic, scris-au împăratul turcului împăratului Petru despre pricinile păcii, cum s-au fost legat mai nainte și // 226^v mai pă urmă le-au stricat, cum urmează anume.

Scrisoarea Soltanului Ahmet ce au trimis către Marele Împărat Petru Alexievici Sultan Ahmet Han, fiul lui Mahmet Han, pururea biruitori

Slăvitului și alesului întru cei înălțați domni ce cred întru Iisus, care este întru norodul potentatului al Mesiei, judecătoriaului a lucrurilor celor mai dă treabă a norodului creștinesc, Domnului înfrumosețatului, cu mare cuviință, covârșitorului cu cinste mare și slavă, Împăratului a domnilor moschicești și a toată Rosia și a altor țări multe, domnitori supt stăpînirea lui să află, lui Petru Alexievici (căruia sfârșitul să-i fie norocit și cu bine aflat și îndreptat către cale dă mîntuire!),

Cum această a noastră scrisoare va sosi, înștiințat să vă fie precum nainte dă aceea care s-au trimis de la Poarta Voastră patru cărți la solul vostru, care acum este petrecători la a // 143^v Mea Poartă, slăvitul întru cei mari voievozi al norodului mesiașesc, Petru Andreiovici Grosul (al căruia sfârșitul să fie cu norocire!) și

Scrisoarea Soltanului Ahmet ce au trimis către Marele Împăratul Petru Alexievici Sultan Ahmet Han, fiul lui Mahmet Han, pururea biruitori

Slăvitului și Alesului întru cei înălțați domni ce cred întru Iisus, care este întru norodul potentatului al Mesiei, judecătoriaului a lucrurilor celor mai dă treabă a norodului creștinesc, Domnului înfrumosețatului, cu mare cuviință, covârșitorului cu cinste mare și slavă, Împăratului a domnilor moschicești și a toată Rosia și a altor țări multe, domnitori supt stăpînirea lui să află, lui Petru Alexievici (căruia sfârșitul să-i fie norocit și cu bine aflat și îndreptat către cale dă mîntuire!),

Cum această // 227^r a noastră scrisoare va sosi, înștiințat să vă fie precum mai nainte dă aceea care s-au trimis de la Poarta Voastră patru cărți la solul vostru, care acum este petrecători la a Mea Poartă, slăvitul între cei mari voievozi al norodului mesiașesc Petru Andreiovici Grosul (al căruia sfârșitul să-i fie cu norocire!) și

pomenitul solul vostru, luînd acele mai sus-zise cărţi la a Noastră Mărire Împărătească şi pentru isprăvire a lucruri oarecare lui poruncite dă la Mărire Voastră, el dară întru a Noastră norocită Poartă, după vechiul obicei a stăpînirii otomanilor, din rostul său le-au arătat namesnicului viziri (a căruia slavă şi putere a lui Ali-Paşa, întru tot Cel de Sus ca să-i înmulţească în veci!), prin a căruia mijlocire a Noastră Împărătească Mărire am poruncit, ca de mai sus-numitul solului vostru să se arate înseninată şi preainălţată a Noastră Împărătească Poartă şi cu plecată închinăciune, după vechiul obicei să ne dea cărţile voastre şi după aceea, prin pomenitul vizirul nostru, dintr-însele să să prepuie.

Aşijdirea, după aducerea solului vostru întru a Noastră puternică Împărătească Curte, precum să cădea, s-au adus şi de toate cătră a Noastră Împărătească Mărire, s-au făcut vestirea mai ales întru acea din // 144^r tîi a voastră iubită carte s-au scris precum întru buna vreme a fericitului răposatului nostru frate, Soltan Mustafa Han, carele de la Dumnezeu este aşezat în cuibul raiului de mutare lui Muamet (asupra căruia să fie blagoslovenie!), în anul 1112, în luna lui Muharem 26 de zile, cu Preainălţata Poartă a fi petrece în veci, cu a Voastră Împărăţie, urmat este pe 30 dă ani ca să stea pacea,

pomenitul solul vostru, luînd acele mai sus-numite cărţi la a Noastră Mărire Împărătească şi pentru isprăvire a lucruri oarecare lui porîncite dă la Mărire Voastră, el dară întru a Noastră norocită Poartă, după vechiul obicei a stăpînirii otomanilor, din rostul său le-au arătat namesnicului viziri (a căruia slavă şi puteri a lui Ali-Paşa, întru tot Cel de Sus ca să-i înmulţească în veci!), prin a căruia mişlocire // 227^v a Noastră Împărătească Mărire este porîncit, ca de mai sus-numitul solul vostru să să arate întru seninată şi preainălţată a Noastră Împărătească Poartă şi cu plecată închinăciune, după vechiul obicei să ne dea cărţile voastre şi după aceea, prin pomenitul vizirul nostru dintr-însele să să prepuie.

Aşijdirea, după aducerea solului vostru întru a Noastră puternică Împărătească Curte, păcum să cădea, s-au adus şi de toate cătră a Noastră Împărătească Mărire, s-au făcut vestirea mai ales întru acea dintîi a voastră iubită carte s-au scris pă cum întru buna vreme a fericitului nostru frate, soltan Mustafa Han, carele de la Dumnezeu este aşăzat în cuibul raiului de mutarea lui Mohamed (asupra căruia să fie blagoslovenie!), în anul 1112 în luna lui Muha // 228^r rem 26 de zile, cu Preainălţata Poartă a fi şi a petrece în veci, cu a Voastră Împărăţie, urmat este pă 30 dă ani ca să stea pacea, şi

și pînă la acest număr despre amîndoauă părțile graiurile de pace sînt ferite, păzite și neclătite.

Ci acuma de vreme dintru a sa parte voi, că ați socotit și ați arătat cu aceea ca să o înnoim și a Noastră Împărătească Mărire, cum ne-am rîdicat și ne-am pus pre bunul aflatul și înălțatul și Împărătescul Scaun și ne-am încoronat, ci pînă la acest număr, măcar că acest lucru pentru oarecare prepusuri s-au îndelungat, ci totuș cuget al vostru s-au arătat curat și din partea voastră, solului vostru deplin putincioasă voie s-au dat pentru aducerea aminte și pentru întărirea așezării de prieteșug și a căzutei păci.

Așjidirea și dintru a noastră împărătea // 144^v scă parte, s-au hotărît aceasta pentru buna voastră tovarășie și a sănătății priimire și al vostru curat prieteșug a-l ținea pre cum din vremea fericitului răposatului nostru frate, din numărul așezat, cea întărită cu graiuri împărăteasca carte, tocma pe 30 dă ani au fost data.

Deci și Noi, după cea întărită cu graiuri a noastră împărătească carte cu cele nenumărate stările, cu toate graiurile de pace așezate și acorde, carele stau într-acea întărită carte, și din partea Împărăției Noastre asemenea întărită și dinaintea lumnării feței Noastre Împărătești, solului vostru cea carte s-au dat la mîini și așadară,

pînă la acest număr despre amîndoauă părțile graiurile dă pace sînt ferite și pă neclătite păzite.

Ci acum de vreme dintru a sa parte voi, că ați socotit și ați arătat cum aceea ca să o înnoim și a Noastră Împărătească Mărire, cum ne-am rîdicat și ne-am pus pre bunul aflatul și înălțatul și Împărătescul Scaun și ne-am încoronat, ci pînă la acest număr, măcar că acest lucru pentru oarecarile prepusuri s-au delungat, ce totuș al vostru cuget s-au arătat curat și din partea voastră solului vostru deplin putincioasă voie s-au dat pentru aducerea aminte și pentru întărirea așezării de prieteșug și // 228^v a căzutei păci.

Așjidirea și dintru a noastră împărătească parte s-au hotărît aceasta pentru buna voastră tovarășie și a sănătății priimire și al vostru curat prieteșug a-l ținea pă cum din vremea fericit răposatului nostru frate, din numărul așezat, cea întărită cu graiuri împărăteasca carte, tocma pă 30 dă ani au fost data.

Deci și Noi, după cea întărită cu graiuri a noastră împărătească carte cu cele nenumărate stările, cu toate graiurile dă pace așezate și acorde, de carele stau într-acea întărită carte, și din partea Împărăției Noastre asemenea înnoim și dinaintea prelumnării feței Noastre Împărătești, solului Vostru cea carte s-au dat la mîini și așadară,

după cele mai sus-numite aşezatele dogme pentru mai bună întăritură şi a stării, pre cum s-au făcut pace şi cătră hanul Crîmului şi la marginile, împrejurul Niprului şi altor capete, şi deregătorilor ce să află într-acele părţi, pre cum să cuvine, foarte tare am dat poruncă.

Aşijdirea, despre partea Voastră, pentru ferinţa păcii şi a graiurilor pen // 145^r tru locurile ce s-ar cădea ispravnicilor şi zapciilor oştilor Vostre, iară aşa să porunciţi, ci dar aieve s-ar face, acea vrednică de laudă va fi, iară ce mai pohtiţi în cărţile Voastre pentru Sfîntul Mormînt carele să află la Ierusalim, ci aceea stătoare este întru oarecare socotele ca după pace de amîndoauo părţile cu folos să fie şi pentru aceasta de grăit cu solul Vostru s-au întîrziat iară, cum înainte să va grăi.

Şi acelea cu cel mai sus-numitul al vostru sol răspunsul să va trimitte; pre urma acelor cărţi, alte ale voastre trei au venit şi ce este scrie într-însele pentru acelea ce este cu solul vostru pre larg şi din destul s-au poruncit a grăi. Deci şi acelea lucruri pre cum cu amăruntul i să va lua ştire a face şi ce să va cădea amînduror părţilor de întăritura prieteşugului, care ce s-ar cădea după datorniceasca arătare, de toate vom face înştiinţare.

Pace dară ca să fie asupra aceluia carele va urma cale dă mîntuire!

după acele mai // 229^r de sus numite aşăzările pentru mai bună întăritură şi a stării, pă cum s-au făcut pace şi cătră hanul Crîmului şi la margini, împrejurul Niprului şi altor capete, şi a dregătorilor ce să află într-acelea părţi, pă cum să cuvine, foarte tare am contenit şi am dat porîncă.

Aşijderea, despre partea Voastră, pentru ferirea păcii şi a graiurilor pă la locurile ce să ar cădea ispravnicilor şi zapciilor oştilor Vostre, iară aşa să porînciţi, ci dar aievea s-ar face aceea vrednică dă laudă va fi, iară ce mai pohtiţi în cărţile voastre pentru Sfîntul Mormînt, care să află în Ierosalim, ce aceea stătoare este întru oarecare socotele ca după pace de amîndoao părţile cu folos să fie şi pentru aceasta de grăit cu solul Vostru s-au întîrziat iară, cum înainte să va grăi.

Şi acelea prin cel mai sus-numitul al vostru sol răspunsul să va trimitte; pă // 229^v urma acei cărţi, alte ale voastre trei cărţi au mai venit şi ce este scrieţ într-însele pentru acelea cu solul vostru pă larg s-au poruncit a să grăi. Deci şi acele lucruri pă cum cu amăruntul i să va luoa a ştire a face şi ce li să va cădea amînduror părţilor dă întăritura prieteşugului, care şi ce s-ar cădea după datorniceasca arătare de toate voam face înştiinţare.

Pace dară ca să fie asupra aceluia carele va urma cale dă mîntuire!

Scrisu-s-au la anul 1121 la sfârșitul numărului // 145^v lui, la luna lui Zilcade, întru împărăteasca cetate Constandinopol, întru a Noastră Sultanească Preainălțata Curte.

Capitola, adecă întăritura

A tuturor bunătăților Ziditoriul, Întrutotputernicul carele în veci este petrecători, neapropiatul, nevăzutul, pururea lăudatul și pururea slăvitul, unul Dumnezeu și Domn, cu ajutoriul și mila și a prorocilor mai mare cap, Muhamet Mustafa (asupra căruia ca să fie blagoslovenia lui Dumnezeu!), carele este amînduror luminilor mai slăvit, a căruia din destul multe și minunate ciudesii asupra tuturor ca să fie pace și blagoslovenia lui Dumnezeu.

Scrisu-s-au la anul 1121 la sfârșitul numărului, la luna lui Zilcade, întru împărăteasca cetate Constantinopoli, întru a Noastră Sultanească Preainălțata Curte.

Capitola, adecă întăritura

A tuturor bunătăților Ziditoriul, Întrutotputernicul carele în veci este petrecători, neapropiatul, nevăzutul, pururea lăudatul și pururea slăvitul, unul Dumnezeu și Domn, cu ajutoriul și mila și a prorocilor mai // 230^r cap, Muhamet Mustafa (asupra căruia ca să fie blagoslovenia lui Dumnezeu!) carele este amînduror luminilor mai slăvit, a căruia din destul multe și minunate ciudesii asupra tuturor ca să fie pace și blagoslovenia lui Dumnezeu.

Sultan Ahmet Han, fiul lui Sultan Mehmet Han, pururea biruitori,

Eu, al preacinstitelor și al blagoslovitelor cetăți și al cinstitelor hramuri și al sfintelor locuri unde tot norodul să închină de Dumnezeu, cinstite Misc sfinte, seninate Medinele și a sfintei cetăți // 146^r Ierusalimului, slujitori și stăpîn¹³¹ și monarhul pohtitelor a trei¹³² mari cetăți, Țarigradul, Odriiul și a Brusii, poruncitoriul Vavilonului și Damascului, avînd

Sultan Ahmet, fiul [lui] Sultan Mehmet Han, pururea biruitori,

Eu, al preacinstitelor și al blagoslovitelor cetăți și al cinstitelor¹³³ hramuri al sfintelor locuri unde tot norodul să închină de Dumnezeu, cinstite Misc sfînt, seninate Medinele și a sfintei cetăți Ierusalimului, slugitori și stăpîn și monarhul pohtitelor a trei mari cetăți, Țarigradu, Odriiului și a Brusiei, poruncitoriul Vavilonului și a Damascului, avînd duhul

¹³¹ În ms., greșit, *stăcîn*.

¹³² În ms., *tri*.

¹³³ În ms., greșit, *cinstelor*.

duhul raiului și, mai ales în vremile de acum, nepotivnicul Egipt a toată Aravia, Halepul, Andiohia a haldeilor, Aravia și a Persiii, Asa, Dalsia, Richia a Mesopotamii și altor părți dă țări, Vanii, Chiliilor, Gruzii ce să zice Giurgii și a țării Militinii și a mării Armenii, Lomenii, Sivasaernii, Caramanei, Barbariilor, Ethiopii, Argierii, Trablosul și a ostroavelor Rodosul, Chiprul și a Candiei, a Mării cei Negre și cei Albe și a ostroavelor Sivah, Anadolul (adecă Asia cea Mică) și Țării Rumelii și a țărilor tătarești și a țările dă la Chiefe și cu țările care sînt supt ascultarea ei, și a Bosnii, al Temeșvarul și al Beligradului și cu cetățile cele tari de pe acolo și a Țării Muntenești și Moldovii și a multe slăvite, lăudate și vrednice cătră arătare locuri și a cetății Împărat și a // 146^v vistieriilor celor drepte, Împărat peste toți împărații, mai milostiv și mai puternic Soltan fiul soltănesc și monarh și monarșesc fiu, Soltan Ahmet Han, fiul lui Soltan Mehemet Han, nepot lui Sultan Ibraim Han, în ce chip cu însemnarea de mai nainte, Noi, a Noastră Mărire soltanicească, acel Preaînălțat și prea norocit otomanicesc și împărătesc și monarșesc și sultanesc și foarte prea lăudat Scaunul cu întăritură l-am aflat.

Iară mai nainte de aceasta întru buna aflata vreme a fericitului răposatului carele este de la

raiului și mai ales în vremile ceale de acum nepotivnicul Egiptul a toată Aravia, Halepul, Antiohia a haldeilor, Aravia și a Per // 230^v siei, Asa, Dalstia, Richia a Mesopotamii și altor părți dă țări, Vanii, Chilichiei, Gruzii ce să zice Giurgi și a țării Militinii și a mării Armenii, Sivasaetnii, Caramania, Barbariei, Ethiopiei, Argieriei, Trablosul și a ostroavelor Rodosul, Chiprul și a Candiei, Mării cei Negre și a cei Albe și a ostroavelor Sivah, Anadolul (adecă Asia cea Mică) și a Țării Rumelii și a țărilor tătărăști și a țărilor dă la Chiefe și cu țările care sînt supt ascultarea ei, și a Bosnii, Temeșvarul și a Beligradului și cu cetățile cele tari dă pă acolo și a Țării Muntenești și a Moldavei și a multe slăvite și vrednice cătră arătare locuri și a cetății Împărat și a vistieriilor celor drepte, Împărat preste toți împărații, mai milostiv și mai puternic Soltan, fiul soltonesc , și // 231^r monarh și monarșesc fiu Soltan Ahmeth Han, fiul lui Soltan Mehmeth Han, nepot lui Soltan Ibraim Han, în ce chip cu însemnarea de mai nainte, Noi, a Noastră Mărire soltanicească, acel Preaînălțat și mai norocit otomanicesc și împărătesc și monarșesc și sultanesc și foarte prea lăudat Scaunul cu întăritură l-am aflat.

Iară mai nainte dă aceasta întru buna aflata vreme a fericitului răposatului carele este dă la

Dumnezeu așezat în rai, al nostru frate, Soltan Mustafa Han (asupra căruia să-i fie milostivire și iertare!) cu slăvitul și alesul între domnii cei ce cred în Iisus asupra potențaților ce obleduiesc întru norodul Mesiii, potentatului judecătoriaului celor mai de treabă lucruri a norodului creștinesc, Domnului celui înfrumosețat cu prea covârșirea și cu mare cuviință cu cinste, cu slavă și cu citenie Împăratului a domnilor Moscului și a toată Rosia și la alte multe țări ce să află supt stăpînirea sa, // 147^r Împăratului Petru Alexievici (a căruia sfîrșitul să-i fie norocit, cu bine aflat și îndreptat cătră calea spăsăniei!), urmat este pe 30 de ani să stea pacea și cum au fost grăită și întărită, cea împărătească carte au fost dată la mîna.

Iară acuma ce, de vreme ce din partea de mai sus-numitului Domn, pentru cea mai vîrtoasă așezare și înnoire, datu-s-au deplin putincioasă voie solului slăvitului întru cei mari domni a norodului Mesiașului, stolnicului pre carele l-au ales ca să se afle pre lîngă a Noastră seninată Poartă, lui Petru Andrievici Grosul (a căruia sfîrșitul să-i fie norocit!) și ale lui iubite cărți au ajuns cu pohtă cum prea cea întărită cu graiuri dintîi împărătească carte să o întărim și să o înnoim.

Și de vreme că al nostru cel mai de frunte sfetnic și al nostru

Dumnezeu așăzat în rai, al nostru frate, Soltan Mustafa Han (asupra căruia să fie milostivire și iertare!) cu slăvitul și alesul între Domnii cei ce cred întru Iisus asupra potențaților ce oblăduiesc întru norodul mesiesc, potentatului judecătoriaului celor mai de treabă lucruri a norodului creștinesc, Domnului celui înfrumusețat cu prea covârșirea și cu mare cuviință // 231^v cu cinste și slavă și cu citenie Împăratului a domnilor Moscului și a toată Rosia și la multe țări ce să află supt stăpînirea sa, Împăratului Petru Alexiovici (a căruia sfîrșitul să-i fie norocit, cu bine aflat și îndreptat cătră calea spăsăniei!), urmat este ca pă 30 de ani să stea pacea și cum au fost grăită și întărită, cea împărătească carte au fost dată la mîna.

Iar acum, de vreme ce din partea de mai sus-numitului Domn, pentru cea mai vîrtoasă așăzare și înnoire, datu-s-au deplin putincioasă voie solului slăvitului între cei mari domni ai norodului Mesiașului, stolnicului pă carele l-au ales ca să să afle pă lîngă a Noastră seninată Poartă, lui Petru Andreovici Grosul (căruia sfîrșitul să-i fie norocit!) și a lui iubite // 232^r cărți au agiuns cu pohtă cum pă cea întărită cu graiuri dintîi împărătească carte să o întărim și să o înnoim.

Și de vreme că și al nostru cel mai dă frunte sfetnic și alesul

namesnic, luminatului vizir Ali-Paşa (a căruia sfârşitul, slava şi puterea Cel întru tot de Sus ca să-i înmulţească în veci!) cătră a Noastră înseninată Împărătească faţă, pentru acelea ne-au dat a înţelege, şi noi din partea Noastră // 147^v cu mai sus-numitul imperator acea căzută tovrăşie şi o cuvîntare să o păzim pohtim.

Drept aceea, după acest al nostru Preacinstit şi mai puternic împărătesc semn acele de pace graiuri şi aşezămînturi, carele într-aceia întărită carte cuprinde cuvînt întru cuvînt, înnoim cu acest al nostru preainălţat şi preaslăvit semn a merge 14 stadii ca să fie stătătoare întru aceasta a noastră preacinstită şi întărită precum s-au grăit cartea, cu întărire o arătăm în vre[me] de mai sus-pomenitului şi fericit răposatului nostru frate, în anul 1112 în luna lui muharem în 26 de zile.

Asemene, tocma 30 de ani de aceasta am fost odihnit şi sîntem despre toate ale noastre oşti cu toţi supuşii de la noi şi cu cinstiţi slujitori, de aceasta nici de un fel potrivire să nu să facă.

namesnic, luminatului vizir Ali-Paşa (a căruia sfârşitul, slava şi puterea Cel întru tot de Sus să-i înmulţească în veci!) cătră a Noastră Împărătească seninată faţă, pentru acelea ne-au dat a înţelege; şi Noi din partea Noastră cu mai sus-numitul Imperator acea căzută tovrăşie şi o cuvîntare să o păzim pohtim.

Drept aceea, după acest al nostru cinstit şi mai puternic împărătesc semn acest de pace graiuri şi aşezămînturi carele într-aceia întărită carte cuprind cuvînt întru cuvînt, înnoit cu acel al nostru preainălţat şi preaslăvit semn a merge 14 stadii ca să fie stă // 232^v tătătoare întru aceasta a noastră precinstită şi întărită pă cum s-au grăit cartea, cu întărire o arătăm în vre[me] de mai sus-pomenitului şi fericit răposatului nostru frate, în anul 1112 în luna lui muharem în 26 de zile.

Asemene tocma 30 de ani, pă cum s-au fost vădit mai sus-numitele statiile şi pecetluite puncturi, cuvînt cu cuvînt şi cu cinste întăresc pomenind pre Cela ce au făcut ceriul şi pămîntul şi precinstit şi presfînt Numele lui Dumnezeu şi aceluia de pă urma tuturor prorocilor, Muhamet Mustafa (asupra căruia să fie pace şi blagoslovenie şi stăpînia lui Dumnezeu!) privind ale lui multe minuni după al nostru monarşicesc şi obicei curat, pentru ţinerea cuvîntului nostru, făgăduim

Scrisu-s-au în anul 1121 în numărul dintii în luna lui Şeval, în cetatea Noastră împărătească Constandinopol, întru a Noastră Soltănească Preînălţată Curte. //

dă // 233^r mai sus pre numele statiei pecetluite graiuri și aşzări pă cum să cădea să le ferim pînă cînd dintr-acea parte nici un feli de vedere potrivnică nu să va arăta.

Iară întru a noastră împărătească carte, să porînçește ca din partea celor ce voar urma și mai nainte înființați ispravnici și dintr-alții ai noștri prea cinstiți zapcii și despre toate ale noastre biruitoare oști cu toți supușii dă la noi, cu cinstiții slugiitori, nici dă un feli potrivire să să nu facă.

Scrisu-s-au în anul 1121 în numărul dintii în luna lui Şeval, în cetatea Noastră Împărătească Constandinopol, întru a Noastră Sultănească Preînălţată Curte.

148^r *Răspunsul a Marelui Împărat Petru [Alexei] la cartea cea trimisă către Împăratul turcesc, Sultan Ahmet*

Măcar că noi de doauo ori cătră a Voastră Sultănească Mărire, în trecutul an 1710, în cărțile noastre, în luna lui iulie 17 zile și a lui octomvrie 18, pre larg socotirea noastră pentru oprirea craiului șfețesc, prin îndelungată atîta vreme întru stăpînia Voastră, împreună cu acei într-un cuget cu ai lui vicleni dintru ai noștri podani cazaci, așjidirea și de a Măririi Sale craiului leșesc, tovaroșul nostru, cu viclenii lui, cu voievodul

Răspunsul a Marelui Împărat Petru Alexiovici la cartea // 233^v cea trimisă către Sultan Ahmet

Măcar că noi dă doauo ori cătră a Voastră Sultănească Mărire, în trecutul an 1710, în cărțile noastre, în luna lui iulie 17 zile și a lui octomvrie 18, pre larg socotirea noastră pentru oprirea craiului șfețesc, prin îndelungată atîta vreme întru stăpînia Voastră, împreună cu acei într-un cuget ai lui vicleni dintru ai noștri podani cazaci, așjiderea și dă a Măririi Sale craiului leșăsc¹³⁴, tovaroșul nostru, cu viclenii lui, cu voievodul

¹³⁴ În ms., suprascris, *sfezesec*.

de Kiov şi alţii, au arătat pohtind ca pre pomenitul craiul leşesc din stăpînirea voastră, fără nici o grije pre cale a porunci să-l sloboziţi ca fără de mişcarea păcii să meargă la stăpînirea lui.

Cătră cît am arătat şi Noi, de veţi vrea prin Țara Leşască a-l slobozi, aceea putem lui pentru a Voastră Soltănească Mărire a învoînța a trecere pentru oștile noastre cu călărime turcească pînă în 3.000 de oameni, iară prin solul nostru, după // 148^v aceea am poruncit că să arate şi pînă în 5.000 de oameni. Pentru care şi despre Măria Sa craiul şi a reciipospolitii leşeşti, slobozire aşijdirea așa au făgăduit, luînd asupra sa cea petrecere a lui.

Şi pă lîngă aceasta au arătat, de vreme ce veţi Mărirea Voastră pre dînsul a-l trece peste polşca mai mult de cel arătat număr cu călărimea, să nu fie cu mai multă putere şi ca să ne daţi arătată vedere şi noauo şi craiului leşăsc cătră mişcarea de pace, care aceea nu vom putea suferi şi tovaroş după tovaroş, după datoria legăturii ce avem între noi aşezate, nu vom putea lăsa.

Şi nevinovaţi vom fi întru ruptoarea de pace, care noi cine din partea sa cu sfînta ținere făgăduim. Iară de să va întîmpla dintr-aceea ca să iasă vreo vărsare de sînge omenesc, aceea va cerca Dumnezeu deasupra aceluia ce e începători a stricării păcii.

dă Kiov şi alţii, au arătat pohtind ca pre pomenitul craiul leşesc din stăpînirea voastră, fără nici o grije pre cale a porînci să-l sloboziţi, ca fără de mişcarea păcii să meargă la stăpînirea lui.

Cătră cît am arătat Noi, de veţi vrea şi prin Țara Leşască să-l sloboziţi, // 234^r aceea putem lui pentru a Voastră Soltănească Mărire a învoînța a trecere pentru oștile noastre cu călărime turcească pînă în trei mii de oameni, iară prin solul nostru după aceea am poruncit că să arate şi pînă în 5.000 da oameni. Pentru care şi despre Măria Sa craiul şi a răciipospolitiei leşeşti slobozire, aşijdirea așa au făgăduit, luînd asupra sa cea petrecere a lui.

Şi pre lîngă aceasta au arătat, de vreme ce veţi Mărirea Voastră pre dînsul a-l trece peste polştii mai mult da cel arătat număr cu călărimea, să nu fie mai multă putere şi ca să ne daţi arătată vedere şi noauo şi craiului leşesc cătră mişcarea da pace, care aceea nu voam putea suferi şi tovaroş pă tovaroş, după datoria legăturii // 234^v ce avem între noi aşezate, nu voam putea lăsa.

Şi nevinovaţi voam fi întru ruptoarea da pace, care noi cine din partea sa cu sfînta aținere făgăduim. Iară da să va întîmpla dintr-aceea ca să iasă vreo vărsare de sînge omenesc, aceea va cerca Dumnezeu da asupra aceluia ce e începători a stricării păcii.

Pre lîngă acestea cei craiului șfețesc și alte drumuri slobode; osebit de polștea sînt de a trece, iară această cale peste Țara Leșască cu mare număr de oști nu este de alt trebuitoare făr[ă] decît aducerea prepusului cătră arătată rumtoare de pace cu totuluși // 149^r despre amîndoaouă de mai sus-numite ale noastre cărți de la carele nici un răspuns nu am luat, ci încă nici de la solul nostru nici o veste nu avem. Priimitu-le-au el acelea la dînsul și dusu-le-au la a Ta Mărire Soltanească?

Ci mai ales dintr-alte părți auzim și de la cei de jos veștile le avem, pre cum mai sus-numitul Nostru sol la opreală s-au pus, care și în Țarigrad întru tot norodul știut este, și porunci în toate părțile s-au trimis ca să se strîngă oștile cătră margini. Așijdierea și la tătari pretutindinea poruncitu-s-au ca să fie cătră oștire gata.

Și ce socotiți pe craiul sfețesc să-l petreceți cu putere prin Țara Leșască și cu aceste pricini socotiți a să începe oaste împotriva Împărăției Noastre?

Pentru aceea Noi am socotit pentru bine, cu a noastră această scrisoare cătră a Voastră Sultănească Mărire din partea Noastră încă o dată a să răspunde tribuind pre aceea dintîi și de la atîtea răspunsuri a să trimită și de adevărata voastră socoteală a ști: veți dară cu Noi, după așezămîntul

Pre lîngă acestea cei craiului șfețesc și alte drumuri slobode; osăbit dă polște sînt de a trece, iară această cale păste Țara Leșască cu mare număr dă oști nu este dă alt trebuitoare fără dăcît aducerea prepusului cătră arătată ruptoarea dă pace cu totuluș despre amîndoaouă dă mai sus-numite ale noastre cărți dă la carele nici un răspuns nu am luoat, ci încă nici dă la solul nostru nici o veste nu avem. Priimitu-le-au el acelea la dînsul și dusu-le-au la a Ta Mărire Sultănească?

Ci mai ales din // 235^r tr-alte părți auzim și dă la cei de gios veștile le avem, pre cum mai sus-numitul Nostru sol la opreală s-au pus, care și în Țarigrad întru tot norodul știut este, și porunci în toate părțile s-au trimis ca să se strîngă oștile cătră margini. Așijdierea și la tătari pătutindinea poruncitu-s-au ca să fie cătră oștire gata.

Și ce socotiți pă craiul sfețesc să-l petreceți cu putere prin Țara Leșască și cu aceste pricini socotiți a să începe oaste împotriva Împărăției Noastre?

Pentru aceea Noi am socotit pentru aceasta cu a noastră scrisoare cătră a Voastră Sultănească Mărire din partea Noastră a răspunde o dată tribuind pă aceea dintîi și dă la aceasta răspunsuri a să trimită și de adevărata voastră socoteală a ști: veți dară cu Noi, după așezămînt precum în trecutul

precum în trecutul an, iarăşi de la a Voastră Sultanească Mărire s-au întărit cu jurământ înaintea lui Dumnezeu, întărit în 30 de // 149^v ani a să ținea pacea, și fără de nici un fel de pricină acuma de aveți nescareva pricini împotriva noastră să ni să dea înainte?

Cum Noi nici o pricină nu știm ca să se strice pacea care s-au legat cu mare jurământ, iară de aveți gând ca cela ca să petreceți pre craiul leșesc prin Țara Leșască cu sila și voiți a să strica pacea, Noi la aceea nu vom fi pricina.

Pentru aceea nici Noi nu ne vom da lenevirii, nici adormirii, ci luînd pre Cel dentru Înălțime Puternic întru ajutori, și voam fi întru a Sa purtare de grije, de care s-au dat poruncă oștilor cătră graniță a porni și dintr-acea pricină vărsare de sânge ce se va întîmpla, pentru aceea din naintea lui Dumnezeu și a toată lumea îndreptați vom fi, căci Noi la aceasta sîntem asupriți întru care pre Acel de Sus Întrutot Puternic mărturie îl avem. Căci noi nicicum socoteală n-am avut cătră stricarea păcii, ce după făgăduință, ca un lucru sfînt am ținut și acum făgăduim a o ținea.

Și nădăjduim după dreptatea Noastră precum ne va ajuta Cel de Sus Puternic împotriva tuturor clintitorilor de pace și a jurămîn // 150^r tului său și spre aceasta vom fi așteptători de răspuns. Iară, de vom priimi de la a Voastră Sultanească

// 235^v an, iarăşi dă la a Voastră Sultănească Mărire s-au întărit cu jurământul înaintea lui Dumnezeu, întărit în 30 dă ani a să ține pacea, și fără nici un fel dă pricină acum dă aveți niscareva pricini împotriva noastră să ni să dea înainte?

Căci Noi nici o pricină nu știm a fi ca să să strice pacea care s-au legat cu mare jurământ, iară de aveți gând ca cela ca să petreceți pă craiul șfețesc prin Țara Leșască cu sila și voiți a să strica pacea, Noi la aceea nu voam fi pricina.

Pentru aceea nici Noi nu ne voam da lenevirii, nici adormirii, ci luînd pre Cel dintru înălțime Puternic întru ajutori, și voam fi întru a Sa grijă, care s-au dat porîncă oștilor cătră graniță a porni și dintr-acea pricină vărsare dă sânge să va întîmpla, pentru aceea dinaintea lui Dumnezeu și a toată // 236^r lumea voam fi îndreptați, căci Noi la aceasta sîntem asupriți întru care pă Acel de Sus Atotputernic mărturie îl avem. Căci noi nicicum socoteală nu am avut cătră stricarea păcii, ci după făgăduință ca un lucru sfînt am ținut și acum făgăduim a o ținea.

Și nădăjduim după dreptatea noastră pă cum ne va ajuta Cel de Sus Puternic împotriva tuturor clintitorilor dă pace și a jurămîntului său și spre aceasta voam fi așteptători de răspuns. Iară, dă voam priimi dă la a Voastră Sultănească

Mărire cît de curînd vreun răspuns spre aceasta și nădejde cu pace cu noi, după făgăduință, veți voi și a ținea neclintit.

Și craiul șfețesc cu bună socoteală petrecut va fi și alte prepusuri să vor lepăda, deci, măcar că oștile noastre întru a sa grije și apropiindu-se cătră graniță, ci nicecum nepriitenește lucru n-or face.

Și aceasta nu va fi priimită din partea noastră de cătră Voi pentru ruptoarea de pace, căci socotindu-se și iarăș de la granițele voastre îndărăpt duși vor fi, și pace fără clintire din partea Noastră cu a Voastră Mărire ținută va fi.

Pre lîngă aceasta, Măririi Tale pohtim sănătate!

Datu-s-au din Petruburg, la ano de la nașterea lui Hristos, Mîntuitoriul nostru, 1711, la luna lui ianuarie 6 zile, la 29 dă ani ai stăpînirii noastre.

Mărire cît de curînd vrun răspuns, aceasta și nădejde cum pacea cu noi, după făgăduință, și a ținea neclintit.

Și craiul șfețesc cu bună socoteală petrecut va fi și alte prepusuri să voar lepăda, deci, măcar că oștile Noastre întru a sa grijă și apropiin // 236^v du-să cătră graniță cini ce cu neprietinește lucru nu voar face.

Și aceasta nu va fi priimită din partea noastră de cătră Voi pentru ruptoare dă pace, căci socotindu-să și iarăș dă la granițele voastre îndărăt duși vor fi, și pace fără clintire din partea Noastră cu a Voastră Mărire ținută va fi.

Pă lîngă aceasta, Măriei Tale pohtim sănătate!

Datu-s-au din Santoburg, la anul dă la nașterea lui Hristos, Mîntuitoriul nostru, 1711, la luna lui ianuarie 6 zile, la 29 dă ani ai stăpînirii Noastre.

Așa, cu aceste scrisori, fiind și solul moscului, care s-au pomenit mai sus, pus de turci la închisoare la Edicule, n-au mai mers nici un răspuns la împăratul Petru.

Și viind și tătarii să prade țara, cum // 150^v am zis mai sus, făcînd multă stricăciune și robie, însă i-au izgonit muscalii foarte cu mare rușine, că puțini din ei s-au întors înapoi și robii s-au izbăvit. Atunci au văzut muscalii cu adevărat cum că au stricat turcii pacea.

Așa, cu aceste scrisori, fiind și solul moscului, care s-au pomenit mai sus, pus dă turci la închisoare la Edicule, n-au mai mers nici un răspuns la împăratul Petru.

Și venind și tătarii să // 237^r prade țara, cum am zis mai sus, făcînd multă stricăciune și robie, însă i-au izgonit muscalii foarte cu multă rușine din țara lor. Atuncea au văzut muscalii cu adevărat cum au stricat turcii pacea.

După această stricare de pace, s-au pornit și oștile rusești toate în jos de după unde fusese risipite la iernatic, unele trecînd pre la Cameniță în jos, altele pre la Nemirova, împreunîndu-se drept Soroaca, decindea la Țincăuca. Iară Boris Seremet veniia mai în urmă, iară de la Țincăuca au orînduit pe un polcovnic de au mers de straje cu polcul său înainte tot pe Nistru în jos, pînă la Raşcov, unde acolo s-au apucat a face pod mereu peste Nistru pentru ca să treacă o seamă de oști, decindea să meargă în jos. Iară o parte spun că era să meargă de ceea parte de Nistru asupra Tighinii, să o bată, și asupra Bugeacului.

Ce turcii, deaca au prins de veste, trimis-au în grab paşa de la Tighinea vro 1.000 de turci ca să nu lase pe muscalii să facă podul peste Nistrul; ci n-au folosit nimica ca să-i poată opri, ci încă // 151^r și mulți au perit acolo. Așa văzînd că nu pot să le stea împotriva, s-au întors înapoi, iară rușii, făcînd podul, au trecut o seamă de oaste dincoace, că de ar fi mers tot cu acel sfat supra Tighinii, ce să zice Benderi, doară s-ar fi făcut ceva izbîndă și răscumpărare într-acea parte de loc asupra păgînilor, că era cuvînt de la oastea de tătari ai lui Geaur Mîrzea că cine îi va birui, lor tot una le este, și la acela să vor pleca.

Iară Carol sfedul și Orlic, hatmanul cazacilor, cu polcovnicul

După această stricare de pace, s-au pornit și oștile rusești toate în jos de pă unde fusese risipite la iernatec, unele trecînd pă la Camineți în jos, altele la Nemirova, împreunîndu-să drept Soroaca, dăcindea la Țincăuca. Iară Boris Seremet veniia mai în urmă, iară dă la Țincăuca au orînduit pă un polcovnic de au mers dă straje cu polcul său înainte tot pă Nistru în jos, pînă la Raşcăvț, unde acolo s-au apucat a face pod mereu păste Nistru pentru ca să treacă o seamă dă oști, decindea să meargă în jos. Iară o seamă spun cum era să meargă dă ceea parte dă Nistru asupra Tighinii, să o bată, și // 237^v asupra Bugeacului.

Ci turcii, deaca au prins dă veste, trimis-au în grab paşa dă la Tighinea vro 1.000 dă turci ca să nu lase pă moscali să facă podul păste Nistru; ci n-au folosit nimica ca să-i poată opri, ce încă și mulți au perit acolo. Așa văzînd că pot să le stea împotriva, s-au întors înapoi, iară rușii, făcînd podul, au trecut o seamă dă ruși dincoace, că de ar fi mers tot cu acel sfat asupra Tighinii, ce să zice Bender, doară s-ar fi făcut ceva izbîndă și răscumpărare într-acea parte dă loc asupra păgînilor, că era cuvînt dă la o seamă dă tătari ai lui Geaur Merteza că cine va birui lor tot una le este și la acela să vor pleca.

Iară Carol sfedul și Orlic, hatmanul cazacilor, cu polcovnicul

Preluțki și cu Lamikovskii obuznicul, și cu alte capete de ai lor tot fugise din Tighinea de frica oștilor rusești pînă la Chilia, ce este lîngă Dunăre; și tătarii cei de la margini îș dusesese muierile lor și copiii tocma la ghiuluri în corturi după Cetatea Albă, despre Marea Neagră.

Ci dară să zicem că s-au premenit sfatul lor într-alt chip spre partea¹³⁵ Țării Moldovii, de vreme ce Dumitrașcu-Vodă nicicum nu părăsiia, ce pururea cerca la împăratul Petru, fiind intrat la Soroca și mersese și spre Rașcov, avînd rușii pe // 151^v tainul lui Dumitrașcu-Vodă, pre Procopie capitanul, și pre Stefan Luca logofăt ce-i trimisese de au întărit lucrurile cu jurămînt pe la Cernăuți, în Țara Leșască, tocma la Iavorod, fiindcă împăratul Petru veniia cu oastea sa pe urmă a tuturor ghegeneralilor săi. Și așa au opăcit și pe împăratul și pe Seremet de au lăsat calea spre Benderi și s-au socotit să treacă Nistrul, să vie spre Prut, la Iași.

Dumitrașcu-Vodă, temîndu-se de turci, pentru că înțelesese pașii de la Benderi că scrie Antohie Hatmanul la ghegeneralii cei muschi-cești, și alta să temea și de boierii lui cei bătrîni, fiindcă numai cu cei tineri să sfătuia, poruncit-au lui Ioan, al doilea șetrari, de au tins corturile lîngă Bahlui, din jos de mormînturile jidovești, la 1711 mai

Luțin și cu Lamikovskii otbuznicul, și cu alte capete dă ai lor // 238^r toți au fugit din Tighinea dă frica oștilor rusești pînă la Chilia, ce este lîngă Dunăre; și tătarii cei dă la mărghini îș dusesese muierile și copiii tocma la ghioluri în corturi, după Cetatea Albă, despre Marea Neagră.

Ci dar să zicem că s-au premenit sfatul într-alt chip spre paguba Țării Moldovii, de vreme ce Dumitrașcu-Vodă nicicum nu să părăsiia, ce pururea cerca la împăratul Petru, fiind intrați la Soroca și mersese și spre Rașcov, avînd rușii pe tainicul lui Dumitrașcu-Vodă, pă Procopie capitan, și pă Stefan Luca logofăt ce-i trimisese de au întărit lucrurile cu jurămînt pă la Cernăuți, în Țara Leșască, tocma la Iavorog, fiindcă împăratul veniia cu oastea sa pe urma tuturor ghinărarilor săi. Și așa au opăcit și pă împăratul // 238^v și pă Seremet dă au lăsat calea spre Tighinea și s-au socotit să treacă Nistrul, să vie spre Prut, la Iași.

Dumitrașcu-Vodă, temîndu-să de turci, pentru că înțelesese pașii de la Tighinea scrie Antohie Hatmanul la ghenărarii cei moschi-cești, și alta și să temea și dă boierii lui cei bătrîni, fiindcă numai cu cei tineri să sfătuia, poruncit-au lui Ioan, al doilea șetrari, dă au tins corturile lîngă Bahlui, din jos de mormînturile jidovești, la 1711, în

¹³⁵ În ms., marginal, *paguba*.

20, ca să aducă şi toiurile de oaste a doauo zi. Aceasta o făcea tot pentru turci să nu să priceapă meşteşugul lui.

Deci la apusul soarelui au sosit un călăraş de la Prut, de la străji şi, neaflînd la curte pe vodă, au alergat spre corturi şi i-au dat o scrisoare cu veste cum că vine un // 152^r agă cu 20 de turci şi au sosit la Prut, vrînd să treacă dincoace. Şi cum au înţeles de turci, îndată s-au înfricoşat, gîndind că-i vine mazi-lie de la Poartă şi, mergînd singur la curte, îndată s-au într-armat şi au dat ştire la boieri şi s-au făcut mare spaimă în Iaşi, fiind în de-seară, atît cît s-au fost călcînd oamenii, întrînd pe la mănăstiri cu copii şi cine cu ce avea şi oamenii nu ştiia de ce fug.

Întrebat-au unii din boierii cei bătrîni, zicînd cătră vodă: *Ce este aceasta, Măria Ta?* El au răspuns că au venit veste de la străjile de la Prut, că vin vro 5.000 de turci să lovească Iaşul şi pre boierii săi să-i prinză. Şi așa s-au făcut mare spaimă şi, fiind noapte, au început boierii a fugi cu casele lor cătră Tîrgul Frumos, alţii într-alte părţi. Numai un boier, vornicul Mihalache, au şezut, zic să fie ştiut el ce veste au fost.

Mergînd dar vodă într-o mănăstire cu boierii şi de acolo luînd vro cîţiva boieri cu inimă şi cu 100 de slujitori de la mănăstirea lui Aaron-Vodă, de unde să închisese,

mai 20, ca să aducă şi toiurile dă oaste a doua zi. Aceasta o făcea tot pentru turci să nu să priceapă meşteşugul lui.

Deci la apusul soarelui au sosit un călăraş dă la Prut, dă la străji şi, neaflînd la curte pă vodă, au alergat spre corturi şi i-au dat o scrisoare cu veste cum că vine un agă cu 20 dă turci şi // 239^r au sosit la Prut, vrînd să treacă dincoace. Şi cum au înţeles dă turci, îndată s-au înfricoşat, gîndind că-i vine mazi-lie dă la Poartă şi, singur mergînd la curte, îndată s-au într-armat şi au dat ştire la boieri şi s-au făcut mare spaimă în Iaşi, fiind în de-seară, atît cît s-au fost călcînd oamenii, întrînd pă la mănăstiri cu copii şi cine cu ce avea şi oamenii nu ştiia dă ce fugea.

Întrebat-au unii din boierii cei bătrîni, zicînd: *Ce este aceasta, Măria Ta?* El au răspuns că au venit veste dă la străjile dă la Prut, că vin vro cincizeci dă turci să lovească Iaşul şi pă boieri să-i prinză. Şi așa s-au făcut mare spaimă şi, fiind noapte, au început boierii a fugi cu casele lor cătră Tîrgul Frumos, alţii într-alte părţi. Numai un boier, vornicul Mihalache au // 239^v şăzut, zic să fie ştiut el ce veste au fost.

Mergînd la vodă într-o mănăstire cu boierii şi dă acolo luînd vro cîţiva boieri cu inimă şi o sută dă slujitori dă la mănăstirea lui Aron-Vodă, de unde să închisese,

au mers cercînd pre acei turci // 152^v ce veniia și aflîndu-i asupra Stîncii șezînd la masă¹³⁶ au dat poruncă de i-au lovit noaptea într-adormit, și pre doi turci i-au omorît apărîndu-se, iară pre ceialalți prinzîndu-i i-au dus la Dumitrașcu-Vodă și, deaca au arătat fermanul, atunci s-au dovedit că n-au venit cu mazilie, ce pentru alte trebi au fost venind. Ci văzînd Dumitrașcu-Vodă că s-au făcut greșală, au împăcat pe turci cu bani și i-au dus în Iași făcîndu-le mertice, însă tot avea temere pentru mazilie, pînă să sosească muscalii.

După aceea, făcîndu-să veste și spaimă mare că vin muscalii, atuncea au ieșit cu toată curtea lui și cu doamna la Cetățuie. Iară țara, cum au auzit, s-au și împrăștiat la codrii și băjenii cine încătrău a vrut, mai ales boierii cătră munte, iară alții pre la alte locuri.

Turcii, văzînd pă vodă că nu merge la oaste, s-au dus la Cetățuie și l-au făcut că este hain. El punea pricină că s-au hainit țara și n-are cu cine merge la oaste, iară el va pune sangeacul împărătesc în sîn și să va duce la vizirul, fiindcă să auziia că vizirul Meh // 153^r met Baldagiolu să apropie să vie la pod la Dunăre. Însă tot nu să știe bine cum că Dumitrașcu-Vodă este deplin hain, fiindcă el tot trimitea scrisori la Poartă că este gata să purcează la oaste.

au mers cercînd pă acei turci ce veniia dă la Tighinea și aflîndu-i asupra Stîncii șazînd la masă, au dat porîncă dă i-au lovit noaptea într-adormit, și pă doi turci i-au omorît apărîndu-să, iară pă ceialalți prinzîndu-i i-au dus la Dumitrașco-Vodă și, deaca au arătat fermanul, atunci s-au dovedit că n-au venit cu mazilie, ci pentru alte trebi au fost venind. Ci văzînd Dumitrașco-Vodă că s-au făcut greșală, au împăcat pă turci cu bani și i-au luat în Iași făcîndu-le merti sau tainuri, însă tot avea temere pentru mazilie, pînă să sosească moscalii.

După aceea, făcîndu-să // 240^r veste și spaimă mare că vin muscalii, atuncea au ieșit cu toată curtea lui și cu doamna la Cetățuie. Iară țara, cum au auzit, s-au și împrăștiat la codrii și băjenii cine încătrău a vrut, mai ales boierii cătră munte, iară alții pre la alte locuri.

Turcii, văzînd pă vodă că nu merge la oaste, s-au dus la Cetățuie și l-au făcut că este hain. El punea pricină că s-au hainit țara și n-are cu cine merge la oaste, iară el va pune sangeacul împărătesc în sîn și să va duce la vizirul, fiindcă să auziia că vizirul Mehmet Baldagiolu să apropie să vie la pod la Dunăre. Însă tot nu să știe bine cum că Dumitrașcu-Vodă este deplin hain, fiindcă el tot trimitea scrisori la Poartă că este gata să purcează la oaste.

¹³⁶ În ms., marginal, *la cină*.

El întinsese corturile la Bahlui, iară însuş mînea tot la Cetăţuie. Deci, deaca au înţeles că au sosit şi Seremet cu oastea muscăcească la Nipru, într-o zi acolo, la cortul lui, s-au făcut a bate cu buzduganul pă un agă¹³⁷ de dărăbanţi, anume Dumitraşcu, făcîndu-se că l-au lipsit de boierie şi să nu-l mai vază în curtea sa şi suduindu-l, turcilor le-au părut că este adevărat. Iară pre de altă parte l-au trimis la Seremet cu scrisori ca să-i trimiţă nescali muscali, mai grab să vie să nu-l cuprinză turcii, să-l ducă la oastea lor.

Şi preste vro cîteva zile au venit şi acest domn aga cu veste, spuind lui vodă că vine bragadirul Vasilie Cropotul cu 300 de muscali la Prut şi Kighen polcovnicul cu polcul lui călărime, moldoveni de cei slujîţi cu leafă. Iară la iunie, prima vineri dimineaţa au ieşit Dumitraşcu-Vodă înaintea muscalilor la Prut, la Zaharagea de s-au împreunat. Iară în Iaşi au lăsat poruncă lui // 153^v Ioan Niculcii¹³⁸ să dea în tîrg jaf între turci.

Atuncea au văzut toţi ce s-au făcut şi îndată au început a jefui prăvălie turcilor, şi pe turci îi purta pe uliţe legaţi, băfîndu-i ca să spuie averea lor şi bani la cine au dat. Aşjidirea şi prin alte tîrguri au făcut. Pre unii i-au tăiat, iară alţii de frică s-au botezat, carii pre

El întinsese corturile la Bahlui, iară însuş mînea tot la Cetăţuie. Deci, deaca au înţeles că au sosit şi Sere // 240^v met cu oastea moschi-cească la Nipru, într-o zi acolo la cort s-au făcut a bate cu buzduganu pă un agă dă dărăbanţi, anume Dumitraşcu, făcîndu-să că l-au lipsit din boierie şi să nu-l mai vază în curtea sa şi suduindu-l, turcilor le-au părut că este tot adevărat. Iară pă de altă parte l-au trimis la Seremet ca să-i trimiţă niscari moscali, mai curînd ca să nu-l coprinză turcii, să-l ducă la oastea lor.

Şi păste vro cîteva zile au venit acest domn aga cu vestea, spuind lui vodă că vine bragadirul Vasile Cropotul cu vro 300 de moscali la Prut şi Kighen polcovnicul cu polcul lui cu călărime, cu moldoveni dă cei slujîţi cu leafă. Iar la iunie, prima vineri dimineaţa, au ieşit Dimitraşco-Vodă înaintea moscalilor la Prut, la Zagarancea, dă s-au împre // 241^r unat. Iară în Iaşi au lăsat poruncă lui Ioan Neculcii hatmanului să dea în tîrg jaf în turci.

Atuncea au văzut toţi ce s-au făcut şi îndată au început a jăfui prăvăliile turcilor, şi pă turci îi purta pă uliţe, băfîndu-i ca să spuie banii la cine sînt. Aşjidirea şi printr-alte tîrguri au făcut. Pe unii i-au tăiat, iar alţii de frică s-au botezat, carii pă urmă iară s-au întors

¹³⁷ În ms., se repetă, *cu buzduganul pă agă*.

¹³⁸ În ms., marginal, *hatmanului*.

urmă iară s-au întors la păgînatatea lor după ducerea muscalilor, măcar că pă urmă au pățit rău nașii lor.

Cătră seară au sosit și bragadirul Crocotul și Ghigan polcovnicul și s-au tăbărît pe șesul Bahluiului, despre Tomești. Atuncea toată țara au cunoscut precum s-au hainit vodă de tot și au adus bragadirul vro cîteva mii de ruble de la împăratul de au dat lui Dumitrașcu-Vodă ca să strîngă oaste moldoveni.

Așa luînd vodă banii, și făcînd pe Ștefan Luca logofătul vistieri mare, ce era cumnat cu Ioan Nicolcea hatman, ce venise de curînd cu răspunsul de la împărat Petru de la Iavorov, carele adusesse lui Dumitrașcu-Vodă un left de aur cu diamanturi cu chipul împăratului și cu un ocaz sau universal, scriind cum să fie domn vecinic și pe urma lui să fie nestrămutați. După ce au priimit Dumitrașcu-Vodă // 154^r pre acei muscali veniți, s-au bucurat foarte și îndată ce au priimit acei bani, i-au dus lui Ștefan Luca, fiind vistieri, ca să dea leafă slujitorilor ce să vor scrie la steag, căroră le da cî[te] 5 ruble pă lună, făcînd din boiernașii curții și din capitani tot polcovnici și rohmistri, dîndu-le bani de leafă precum oamenii avea scris la steag.

Ci dar, cum e neamul omenesc politicit, slujitorii, cum au luat

la păgînatatea lor după ducerea muscalilor, măcar că atunci au pățit rău nașii lor.

Cătră seară au sosit și bragadirul Cropotul și Ghiga polcovnicul și s-au tăbărît pă șăsul Bahluiului, despre Tomești. Atuncea și toată țara au cunoscut pă cum s-au hainit vodă de tot și au adus bragadirul vro cîteva mii dă ruble de la îm // 241^v păratul dă au dat lui Dumitrașcu-Vodă ca să strîngă oaste dă moldoveni.

Așa luînd vodă banii, și făcînd pă Ștefan Luca logofătul vistieri mare, ce era cumnat cu Ioan Nicolcea hatman, ce venise de curînd cu răspunsul de la împărat Petru dă la Iavorog, carele adusesse lui Dumitrașcu-Vodă un left de aur cu diamanturi cu chipul împărătesc și cu un ocaz sau universal, scriind cum să fie domn vecinic și pă urma lui cum să fie nestrămutați, după ce au priimit Dumitrașcu-Vodă pă acei moscali veniți, s-au bucurat foarte și îndată ce au priimit acești bani, i-au dat lui Ștefan Luca, fiind vistieri, ca să dea slujitorilor leafă, ce să vor scrie la steag, căroră le da cî[te] 5 ruble pă lună, făcînd din boiernașii curții și din capitani tot polcovnici și rohmistri, dîndu-le bani dă leafă pă cîți oa // 242^r meni¹³⁹ avea scriși la steag.

Ci dar, cum e neamul rumânesc politicit, slujitorii, cum au luat

¹³⁹ În ms., marginal, *vezi voinicii*.

banii, au și început a umbla zioa pe la cîrciume, iară noaptea mergea la drumuri de jefuia oameni și pe la băjenii, unde ajungea jefuia și multe răutăți făcea și așa toate lucrurile țării s-au arătat spre rău, fără de socoteală.

Și precum țara, așa și domnul au început a scrie și a da de știre tuturor lăcuiitorilor precum este domn țării nestrămutat; încă de atunci avea gând grecii rumânii să nu mai încapă la domnie și au dat poruncă: oricare boieri și dintr-alte bresle nu să vor scula să meargă la oaste asupra turcilor își vor pierde moșiile și vor fi podani. Și nu gândiia cum va fi sfîrșitul, știind // 154^v că toate sunt deșarte cele omenești fără de ajutoriul lui Dumnezeu.

La 5 zile de iunie au sosit și feltmarșalul Seremet cu vro 30.000 de oaste cu Dolgorukii și cu alți generali la Prut la Zagarancea și, cum au înțeleș Dumitrașcu-Vodă îndată, au luat cu sine pe hatmanul său, pe Ioan Nicolcea, pe Constantin vel paharnic, feciorul lui Iodache Ruset vornic și pe Ștefan Luca, vel vistiernic, și au mers la Prut de s-au împreunat cu Seremet și cu sinior Sava, care tot prin mijlocul lui s-au isprăvit lucrurile lui Dumitrașcu-Vodă despre țar Petru. Acest Sava de neamul lui era dobrovinetic, era om mîndrul și trufași.

banii, au și început zioa a umbla zioa la cîrciume, iară noaptea mergea la drumuri dă ucidea oameni și pă la băjenii unde era de jefuia și multe răutăți făcea și așa toate lucrurile țării s-au arătat spre rău și fără dă socoteală.

Pă cum țara, așa și domnul au început a scrie și a da știre tuturor lăcuiitorilor pă cum este domn țării nestrămutat; încă de atunci grecii avea gând să nu mai încapă rumânii la domnie¹⁴⁰ și au dat poruncă: oricare boieri sau dintr-alte bresle nu să vor scula să meargă la oaste asupra turcilor o vor lipsi dă moșiile lor și vor fi podani. Și nu gândiia cum va fi sfîrșitul știind că toate sunt deșarte cele omenești // 242^v fără de agiutoriul lui Dumnezeu.

La 5 zile dă iunie au sosit și felmașalul Seremet cu vro 30.000 de oaste și cu Dolgorukie și cu alți ghenărari la Prut la Zagarancea ci cum au înțeleș Dimitrașcu-Vodă, îndată au luat cu sine pă hatmanul său, pe Ioan Nicolcea, pe Constantin vel paharnic, feciorul lui Iodache Ruseșt, vornic și pă Ștefan Luca, vel vistiernic, și au mers la Prut de s-au împreunat cu Seremet și cu siniori Sava, care tot prin mijlocul lui s-au isprăvit lucrurile lui Dimitrașcu-Vodă despre împăratul Petru. Acest Sava dă neamul lui era dobrovinetic, era om mîndru și trufaș.

¹⁴⁰ În ms., marginal, *grecii vezi iubitori de bine rumânilor.*

După aceea au sosit la Prut și alt ghegeneral cu oastea, anume Ianoș. Iară la 24 de iunie sîmbătă au sosit și împăratul Petru cu oastea la Prut. Atunci au venit și Savin banul și Pavel Rugină slugerul, carii fusese pribeci. Tot acolo la Prut i-au ieșit înainte și mitropolitul țării, Ghedeon, și Iordache vornic și cu alți boieri, căci că Dumitrașcu-Vodă nu să întîmplase la Iași, fiind dus la tabăra lui Seremet.

Iară cum trecu împăratul Prutul, iară mitropolitul i-au făcut orație, blagoslovindu-l cu crucea și // 155^r stropindu-l cu aghiazmă, iară boierii toți au sărutat mîna împăratului. Atunci la trecătoarea apei, avînd împăratul un măscărici vrînd să facă glume pe apa Prutului, înotînd calul și măscăriciul stînd în picioare pe spinarea calului, au căzut și s-au înecat, poate fi fost și beat.

Deci împăratul împreunat cu boierii au purces numai cu curtea sa de au mers la Iași cînd apunea soarele și au mers la curtea domnească. Iară urma împăratului au sosit și împărăteasa ca la un ceas din noapte. După aceea au sosit și Dumitrașco-Vodă mai tîrziu. Ci atuncea împăratul veniia de la feredeu și în curte la scări s-au împreunat Dumitrașcu-Vodă cu împăratul și i-au sărutat mîna, iară împăratul l-au sărutat pe cap și

După aceea au sosit la Prut și alt ghegenerari cu oaste, anume Ianoși. Iară la 24 de iunie sîmbătă au sosit și împăratul Petru cu oastea la Prut. Atunci au venit // 243^r și Savin banul și Pavel Rugină slugerul, care fusese pribegi. Tot acolo la Prut i-au ieșit înainte și mitropolitul țării, Ghedeon, și Iordachie vornic și cu alți boieri, căci că Dumitrașcu-Vodă nu să întîmplase la Iași, fiind dus la tabăra lui Șeremet.

Iar cum au trecut împăratul Prutul, iară mitropolitul i-au făcut orație, blagoslovindu-l cu crucea¹⁴¹ și stropindu-l cu aghiazmă, iară boierii toți au sărutat mîna împăratului. Atuncea la trecătoarea apei, avînd împăratul un măscărici și vrînd să facă glume pe apa Prutului, înotînd calul și măscăriciul, stînd în picioare pe spinarea calului, au căzut și s-au înecat, poate fi fost și beat.

Deci împăratul s-au împreunat cu boierii, au purces numai cu curtea sa de au mers la // 243^v Iași cînd apunea soarele și au mers la curtea domnească. Iară pă urma împăratului au sosit și împărăteasa ca la un ceas den noapte. După aceea au sosit și Dumitrașco-Vodă mai pă urmă. Ce atuncea împăratul veniia de la feredeu și în curte la scări s-au împreunat cu împăratul și i-au sărutat mîna, iară împăratul l-au sărutat pă cap și îmbrățișîndu-l

¹⁴¹ În ms., greșit, *cracea*.

îmbrăţişându-l şi ridicându-l cu o mână, fiind înghienunchiat, că vodă era om scurt, iară împăratul era om înalt şi cu chip cuvios. Iară doamna încă s-au împreunat cu împărăteasa şi i-au dăruit un left de aur cu pietri scumpe de i l-au pus în grumazi.

Duminecă iunie 25 au făcut Dimitraşcu-Vodă o // 155^v spăţ mare împăratului, fiind şi toţi boierii şi ghenearii cîţi să întîmplase acolo. Ci împăratul n-au vrut¹⁴² să şază în capul mesii, ci au pus pe felmarşalul său, pre Gavriil Holovici, carele numai el nu mînca carne, nefiind post, iară din dreapta au şezut împăratul, şi cîţi au fost să şază la masă au sărutat mîna împăratul, iară împăratul l-au sărutat pă cap şi la închinarea păharului întîi aşijdirea au făcut sărutare.

Iară al treilea de împăratul, mai jos, au şezut şi Toma, spătariul lui Costantin Basarab-Vodă, domn muntenesc, după aceasta alt boieri muntenesc Gheorghe Castriot comisul. Aşa, într-o zi s-au veselit cu toţii cu tot feliul de muzică. Aşijdirea şi împărăteasa cu doamna s-au veselit în casa cea mică.

A daoa zi au ieşit împăratul fără de veste pe poarte despre grajduri singur pe jos ş-au mers la mănăstirea Sfintei Troiţii, sărutînd sfintele icoane şi sfintele moaşte

şi ridicându-l cu o mână, fiind înghienunchiat, fiind Dumitraşcu-Vodă om scurt, iară împăratul om înalt şi la chip cuvios. Iară doamna încă s-au împreunat cu împărăteasa şi i-au dăruit un left de aur cu pietri scumpe de i l-au pus în grumazi.

Duminecă iunie 25 au făcut Dimitraşcu-Vodă ospăţ mare împăratului, fiind şi toţi ghenearii cîţi să întîmplase acolo. Ci împăratul n-au vrut să şază în capul mesei, ci au pus pă feltmaşul său, pă Gavriil Holovici, carele numai // 244^r acela nu mînca carne, fiind post, iară din dreapta au şăzut împăratul, iară Dimitraşcu-Vodă au şăzut mai jos de împăratul şi cînd au fost să şază la masă au sărutat mîna împăratului, iară împăratul l-au sărutat pă cap şi la închinarea păharului dintîi aşijdirea au făcut sărutare.

Iară al treilea de împăratul, mai jos, au şăzut şi Toma, spătariul lui Basarab-Vodă, domn muntenesc, Gheorghe Castriot comisul. Aşa, într-o zi s-au veselit cu toţii cu tot feliul de muzică. Aşijdirea şi împărăteasa cu doamna s-au veselit în casa cea mică.

A daoa zi, luni, au ieşit împăratul fără de veste pă poartă despre grajduri singur pă jos şi au mers la mănăstire la Tristiteli, sărutînd sfintele icoane. La cea

¹⁴² În ms., se repeat, *n-au vrut*.

ale Preacuvioasei Paraschivii. Atuncea s-au întîmplat acolo și mitropolitul Ghedeon și pohtia pe împăratul // 156^r să șază în scaunul domniiii, ci n-au vrut, stînd în picioare pînă ce au cîntat cîntării *Tris Aghios* și ectenia, și ieșind din biserică s-au suit la trapezaria egumenului. Atuncea au sosit și curtea lui cu un podvonic. După aceea au sosit și Dumitrașcu-Vodă cu curtea sa.

După ce au fost mîncat dulcețuri și ieșind din trapezarie, s-au dus la sălași, iară Dumitrașcu-Vodă își întocmi oștile care le-au fost strîns, stînd la rînd toți polcovnicii și rohmistri, adecă capitani. Și trecînd împăratul pintre dînșii, arătîndu-i vodă și spuind că sunt cu leafă, și toți au sărutat mîna împăratului.

De acolo iară au mers pe jos pînă la Mitropolie de s-au închinat și au mers și la casa Mitropoliei. De acolo ieșind, au încălecat cu toții și au mers la mănăstirea Golia. De acolo s-au întors și au mers la Sfîntul Nicolae, apoi la curte și cătră seară au mers la tabără, trecînd Prutul de cea parte cu împărăteasa cu tot.

Iunie 28 // 156^v miercuri au făcut împăratul ospătare de au cinstit pe vodă și pe toți boierii țării și acolo s-au iscălit boierii de au priimit domn vecinic pe Dumitrașcu-Vodă și seminția lui. Iară măcar că au fost postul Sfîntilor

biserică era și Sfînta Prepodobna Parascheva. Atuncea s-au întîmplat acolo și mitropolitul Ghedeon și pohtia să șază în // 244^v scaunul domnesc, ci n-au vrut, stînd în picioare pînă ce au cîntat cîntăreții *Tris Aghios* și ectenia, ieșind din biserică s-au suit la trapezaria egumenului. Atuncea au sosit și curtea lui cu un povodnic. După aceea au sosit și Dumitrașcu-Vodă cu curtea sa.

După ce au fost mîncat dulcețuri și ieșind din trapezarie, iară Dumitrașcu-Vodă își întocmi oștile care le-au fost strîns, stînd la rînd toți polcovnicii și rohmistri, adică capitani. Și trecînd împăratul printre dînșii, au sărutat mîna împăratului.

Dă acolo au mers pã jos pînă la Mitropolie de s-au închinat și au mers și la casa Mitropoliei. De acolo ieșind, au încălecat cu toții și au mers la mănăstirea Golia. Dă acolo s-au întors și au mers la Sfeti Nicolae, apoi la curte și cătră seară au mers la tabără, trecînd Prutul dă cea parte cu împărăteasa cu tot.

Iunie 28 miercuri au făcut // 245^v împăratul ospăț mare dă au cinstit pã vodă și pã toți boierii țării și acolo s-au iscălit boierii dă au priimit domn vecinic pe Dumitrașcu-Vodă și seminția lui. Iară măcar că au fost postul Sfîntului

Apostoli Petru și Pavel, iară toți au mîncat carne și mare veselie au fost în zioa aceea. Acolo au și mas, iară în noaptea aceea niminea n-au scăpat fără pagubă, nici un boieri, că unora le-au furat pistoalele, unora rafturile de la cai, așa au pățit de la muscali. Iară împăratul Petru acolo au prăznuit praznicul Sfinților Apostoli.

Feltmașalul Seremet cu oastea sa tot să mișca din zi în zi pe de cea parte de Prut în jos încet numai cîte o milă de loc la zi pentru iarbă, că era secetă, și era și lăcuste multe cît acoperise tot locul.

Iară tătarii au și lovit fără de veste la tabăra lui Seremet și pînă la parcanе au ajuns. Îndată au ieșit la harț polcovnicul Grigorașcu Ivanescu cu rohmistrii lui și cu tovaroșii de la steagurile moldovenilor și cu cazacii donți, ci tătarii, cum la este firea // 157^r lor cea vicleană, s-au arătat întîi puțin și s-au făcut a fugi, iară ei după dînșii a-i goni, nesocotind mai mulți, fiind de vin amețiți, ce cînd s-au trezvit, iară tătarii cei ascunși prin văi cu vro 2.000 i-au cuprins pă din dos, și așa s-au întors și carii fugea și așa i-au cuprins la mijloc, ci Grigorașco polcovnicul, fiind om viteaz și cu alți capitani s-au luptat cum au putut și au scăpat din toiul tătarilor, iară pe stegariul Ianea Munteanul steagul lui l-au prins și vro 100 din

Apostoli Petru, dar toți au mîncat carne, cu care n-au postit, și mare veselie au fost în zioa aceea. Și acolo au și mas, iară în noaptea aceea niminea n-au scăpat fără pagubă, nici un boieri, că unora le-au furat pistoalele, unora rafturile dă la cai, așa au petrecut dă la moscali. Iară împăratul acolo au prăznuit praznicul Sfinților Apostoli.

Feltmașul Seremet tot să mișca cu oastea lui din zi în zi pă de cea parte dă Prut în jos încet, numai cîte o milă dă loc dă zi pentru iarbă, că era secetă, și era și lăcuste multe cît acoperise tot locul.

Iară tătarii au // 245^v și lovit fără dă veste la tabăra lui Seremet și pînă la parcanе au ajuns. Îndată au ieșit la harț polcovnicul Ivananco cu rohmistrii lui și cu tovaroși dă la steagurile moldovenilor și cu cazacii donci: ci tătarii, cum la este firea lor cea vicleană, s-au arătat întîi puțin și s-au făcut a fugi, iară ei după dînșii a-i goni, nesocotiți mai mulți fiind, dă vin amețiți, ci cînd s-au trezit, iară tătarii cei ascunși prin văi cu vro 2.000 i-au cuprins pă din dos, și așa s-au întors și carii fugea și i-au cuprins la mijloc, ci Grigorașco polcovnicul fiind om viteaz și cu alți capitani s-au luptat cum au putut și au scăpat din toiul tătarilor, iată pă stegariul Enea Munteanul cu steagul lui l-au prins și vro 100 din tovaroșii lui și

tovaroșii lui și fără cîți au perit, șase inși, carii i-au dus la Iași de i-au îngropat și așa, dintîiaș dată, semn rău s-au arătat muscalilor împotriva tătarilor și mai bună limbă de ar fi cercat tătarii n-ar fi aflat că aceasta că au fost apucat și vro cîțiva căzaci, ce-i zic donți.

Lăcustele încă istovise iarba decindea de Prut. Muscalii să ducea gloate după iarbă de ceea parte de Prut, iară tătarii da năvală asupra lor și pre mulți îi prindea. La acest harț cu tătarii rău s-au fost rănit șatraru Grigorașco în spata stîngă.

Vizirul încă sosia // 157^v cu toate puterile lui în Gura Sărății de ceea parte de Prut, și hanul cu tătarii așijdirea. Înțelegînd împăratul Petru de acestea și socotind cele următoare și gătindu-se ca să plece în jos dupe Seremet, ce nu să știe dintr-al cui sfat ar fi fost sau de frica primejdiii, de au lăsat calea de cea parte și au trecut noaptea de această parte de Prut și au luat Prutul în jos. Seremet încă au făcut pod mereu peste Prut drept tabăra lui din jos de gura Jijii. Acolo și oștile lui au început a trece Prutul de această parte, iară Dumitrașcu-Vodă, nu să știe din ce pricină au fost aceasta, vrînd a purcede la oaste au clevetit la împăratul pe cuscrul său Iordache Ruset vornic și în grab au mers 50 de dragoni și Nicolae vel armaș cu

fără cîți au perit, // 246^r șase inși, carii i-au dus la Iași dă i-au îngropat și așa dintîiaș dată semn rău s-au arătat muscalilor împotriva tătarilor și mai bună limbă dă ar fi cercat tătarii n-ar fi aflat că aceasta că au fost apucat și vro cîțiva cazaci, ce-i zic donți.

Lăcustele încă istovise iarba decindea dă Prut. Moscalii să ducea gloate după iarbă dă ceea parte dă Prut, iară tătarii da navală asupra lor și pă mulți îi prindea. La acest harț cu tătarii rău s-au rănit în spata stîngă.

Vizirul¹⁴³ încă sosia cu toate puterile lui în Gura Sărății dă cea parte dă Prut, și hanul cu tătarii așijdirea. Înțelegînd împăratul Petru despre acestea și socotind cele următoare și gătindu-să ca să plece în jos di pă Seremet ci nu să știia dintr-al cui sfat ar fi fost // 246^v sau dă frica primejdiei, de au lăsat calea dă cea parte și au trecut cu oastea sa dă această parte dă Prut și au luat Prutul în jos. Seremet, încă au făcut pod mereu peste Prut drept tabăra lui din jos dă gura Jijii. Acolo și oștile lui au început a trece Prutul dă aceasta parte, iară Dumitrașcu-Vodă, nu să știe din ce pricină au fost aceasta, vrînd a purcede la oaste au clivetit la împăratul pe cuscru-său Iordachie Ruset vornicul și în grab au mers 50 de dragoni și Necolae vel armaș

¹⁴³ În ms., se repetă, viziriul.

steagul său și l-au ridicat din Iași și l-au dus la cetatea Soroca de l-au dat pe sama muscalilor carii păziia cetatea, și el încă jurase lui Dimitrașco-Vodă pînă în trei rînduri, care și Dimitrașco-Vodă însuși au mărturisit cătră boieri după ce l-au luat muscalii din Iași și l-au dus la Soroca.

Ce unii au zis că mai nainte pînă a nu-l ridica muscalii, s-au fost puind împotriva lui // 158^r Dimitrașco-Vodă Iordache vornicul de n-au fost priimit ca să fie și feciorii lui la domnie pe urma lui. Fiindcă au fost ieșind vorba, după moartea lui Dimitrașco-Vodă, neavînd alți fii și rămîind doamna îngreoiată, să să aștepte pînă va naște și, fiind fiu, acela să fie moștean domnii Moldovii, iară nu altul.

Deci după ce au ieșit muscalii din Soroca, l-au luat pe Iordache vornicul de l-au dus la Kiov cu ei și tot¹⁴⁴ cu pază au fost și de mirare au fost de va fi văzut el mai mult Țara Moldovii.

Aceasta urgie poate că-i va fi fost de la Dumnezeu trimisă pentru un jurămînt ce l-au călcat, și țara pentru oarece pricini că l-au blestemat.

Ce acestea să le lăsăm și să venim la rînd, cum au mers muscalii de s-au lovit cu turcii.

După ce au trecut în păr Petru și Seremet cu oștile lor

cu steagul său și l-au ridicat din Iași și l-au dus la cetatea Soroca dă l-au dat pă sama moscalilor carii păziia cetatea și încă jurase lui Dimitrașco-Vodă pînă în trei rînduri, care și Dimitrașco-Vodă însuși au mărturisit // 247^r cătră boieri după ce l-au luat moscalii din Iași și l-au dus la Soroca.

Ce unii au zis că mai nainte pînă a nu-l ridica muscalii, s-au fost puind împotriva lui Dumitrașco-Vodă Iordache vornicul dă n-au fost priimit ca să fie și feciorii lui la domnie pă urma lui. Fiindcă au fost ieșind vorba, după moartea lui Dumitrașcu-Vodă, neavînd alți fii și rămîind doamna grea după moartea lui, să să aștepte pînă va naște și fiind fiu acela să fie moștean domnii Moldovii, iară nu altul.

Deci după ce au ieșit muscalii din Soroca, l-au luat pă Iordachie vornicul și l-au dus la Kiov și tot cu pază și de mirat va fi dă va mai vedea Țara Moldovii.

Ci acestea să le lăsăm și să venim la rînd, cum s-au lovit muscalii cu turcii.

După ce au trecut în păr și Seremet cu oștile lor Prutul de

¹⁴⁴ În ms., se repetă din greșelă, și tot.

Prutul de această parte, așijdirea și Dimitrașco-Vodă puind postelnic pă Savin banul și pe Pavel Rugină comis mare, carii fiind pribegi și venise cu împăratul, cum s-au pomenit mai sus, și așa au purces cu toată oștile în jos, pă Moila Răbăii, turcii și tătarii, așa să auziia precum avea mare frică de muscali întfii că tot mai venea muscali în urmă cu zaharea.

Iară deaca au prins păgîinii de veste precum au trecut toate oștile creștinești trupul din // 158^v coace, îndată s-au sumețit puind la socoteală că de frica lor au trecut, ci cum mergea oștile rusești în jos, ia[ră] tătarii și turcii trecea trupul înot călări sprinteni, numai cu cămășile și desculți și cu sulițe, și da năvală de apuca oameni și dobitoace și iară trecea de ceea parte.

Iară după ce au trecut oștile muschicești, tătarii i-au și cuprins în urmă despre Iași și toate drumurile despre toate părțile au cuprins de n-au putut răzbi niminea cu nimic la tabăra muscalilor și mulți ș-au pus și capetele și au căzut la robie pentru agonisită, că ajunsese un sac de făină cu zece ruble, iară o pîine de 60 de dramuri cu 12 bani și începuse ostașii a flămînzi și a să bolnăvi, măcar că bani avea, dară pîine nu să afla, că mîncase lăcustele de patru ani bucatele, și aceea era toată zmințeala muscalilor.

această parte, așijderea și Dimitrașco-Vodă puind postelnic pă Savin banul și pă Pavel Rugină comis mare, carii fiind pribegi și venise cu împăratul, cum s-au pomenit mai sus, și așa au purces cu toate oștile în jos, drept pă Movila Răbăii, turcii și tătarii, așa să auziia, pă cum că avea mare frică dă moscali întfii că tot mai venea muscali în urmă cu zaharea.

Iară deaca au prins dă veste păgîinii pă // 248^r cum au trecut toate oștile creștinești trupul dincoace, îndată s-au semețit puind la socoteală că de frica lor au trecut, ci cum mergea oștile rusești în jos, iară tătarii și turcii trecea Prutul călări înot sprinteni, numai cu cămășile și dăsculți și cu sulițe, și da năvală de apuca oameni și dobitoace și iară trecea dă ceea parte.

Iară după ce au trecut oștile muschicești, tătarii i-au și cuprins în urmă dăspre Iași și toate despre toate părțile le-au cuprins dă n-au mai putut răzbi niminea cu nimic la tabăra moscalilor și mulți ș-au pus și capetele și au căzut la robie pentru agonisită, că ajunsese un sac dă făină cu zece ruble, iară o pîine de 60 dă dramuri cu 12 bani și începuse oștenii // 248^v a flămînzi și a să bolnăvi, măcar că bani avea, dar pîine nu să afla, că mîncase lăcustele dă patru ani, și aceea era toată zmințeala moscalilor.

Strînsese muscalii vro cîteva mii de boi de la neguţători turceşti din ţară, cumpăraţi cu bani împărăteşti ca să-i ducă după tabără să fie la treaba oştilor că nu să biruia cu pîinea, ci toate acele vite le-au apucat tătarii şi pe oştenii // 159^r carele ducea şi așa n-au apucat să le ducă la tabără.

Împăratul Petru, orînduind înainte cu o seamă de oaste pe Ianăş gheneariul ca în chip de straje şi cu Tansk polcovnicul cu polcul lui şi cu o sumă de cazaci şi donţi călărime de au mers ca să strice podul ce-l făcuse Petru în Gura Sărăţii, la Vetreşoaie ca să nu lase să meargă turcii că şi vizirul ajunsese cu oastea lui acolo. Căci muscalii așa socotise, încă fiind cătră Iaşi şi numărînd conacele cu Dumitraşcu-Vodă cîte ar fi pînă la pod la Dunăre ca să meargă tot pe de¹⁴⁵ această parte de Prut, ci lor le-au părut că turcii dorm şi n-au socotit cele ce să vor întîmpla.

Iară după ce au trecut muscalii Movila Răbăii, ales-au pe un gheneari vestit de război, anume Ren Bour, cu 12 mii de ostaşi călărime şi l-au trimis cu Toma Cantacozino, spătariul muntenesc, ca să lovească la cetatea Braila, apoi să treacă Dunărea de ceea parte ca să strice podul turcilor în urma vizirului ca să nu mai poată trece turcii înapoi, nici înainte, şi

Strînsese muscalii vro cîteva mii de boi dă la neguţătorii turceşti den ţară, cumpăraţi cu bani împărăteşti ca să-i ducă după tabără să fie dă treaba oştilor că nu să biruia cu pîinea, ci toate acelea vite le-au apucat tătarii şi pă oştenii carele ducea şi așa n-au apucat să le ducă la tabără.

Împăratul Petru, orînduind înainte cu o seamă de oaste pă Ianăşi ghenărariul. Şi în chip dă straje şi cu Tanki polcovnicul cu polcul lui şi cu o sumă dă cazaci şi donţi dă au mers ca să strice podul ce-l făcuse pă Prut în Gura Sărăţii, la Vetreşoaie, ca să nu lase să treacă // 249^r turcii că şi viziriul ajunsese cu oastea lui acolo. Căci muscalii așa socotise, încă fiind cătră Iaşi şi numărînd conacele cu Dimitraşcu-Vodă cîte ar fi pînă la pod la Dunăre ca să meargă tot pă de această parte dă Prut, ce lor le-au părut că turcii dorm şi n-au socotit dă cele ce să vor întîmpla.

Iară după ce au trecut moscalii Răbîi, ales-au pă un ghenărari vestit dă război, anume Ren Bour, cu 12.000 dă oaste călărime şi l-au trimis cu Toma Cantacozino spătariul muntenesc ca să lovească la Brăila cetatea, apoi să treacă Dunărea de ceea parte ca să strice podul turcilor în urma vizirului ca să nu mai poată turcii înapoi, nici înainte şi acea oaste cum era aleasă ar fi

¹⁴⁵ În ms., suprascris, *de*.

așa acea oaste ce era aleasă ar fi plinit acea poruncă de nu s-ar fi făcut zmințeală în urmă de la te // **159^v** meiul oștii, cum urmează istoria înainte, măcară că purtându-se lucrurile așa, s-au priceput că mare nechiverniseală s-au făcut între muscali de s-au împărțit oștile în multe părți, că la Soroca lăsase o sumă de oaste, la Iași așijdirea pentru paza doamnei lui Dimitrașco-Vodă și a curții și a târgului, lăsase pe polcovnicul Ghengaul și pe un maior cu vro 400 de muscali și vro 150 de cazaci, ce le zic horodovei, și niște seimeni de ai târgului și mai sosise o sumă de muscali în Iași în urma oștilor cu vro 3.000 de cară cu zaharea, care era să meargă după tabără și au tăbărit supt curtea cea domnească pe șes pînă la Podul Vasluiului.

Ce deaca au înțeles că au cuprins tătarii calea din urma oștilor, n-au cutezat să mai meargă, ce au stătut pe loc pînă ce s-au întors tabăra din jos. Așijdirea au trimis o sumă de muscali și pe polcovnicul Chighean cu polcul lui de au mers la mănăstirea de la Burciuci de au cuprins tabăra ce era acolo și să fie de pază mai ales pentru Lupul Costache vornic, cu frații și nepoții lui. Și alți boieri șozenii ce era acolo strînși, că tot nu-l credea pă vornicul Lupul, nici Dimitrașco-Vodă, fiind aproape de tătari. Că deaca // **160^r** s-au început vrajba cu muscalii în țară, au fost

împlinit acea porîncă de nu s-ar fi făcut zmin // **249^v** teală în urmă dă la temeiu oștii, cum urmează istoria înainte, măcară că purtându-se lucrurile așa, s-au priceput că mare nechiverniseală s-au făcut între moscali de s-au împărțit oștile în multe părți, că la Soroca lăsase o sumă dă oaste, la Iași așijdirea pentru paza doamnei lui Dimitrașco-Vodă și a curții și a târgului, lăsase pă polcovnicul Ghengaul și pă un maior cu vro 400 dă moscali și vro 150 de cazaci, ce le zic horodovei, și niște seimeni dă ai târgului și mai sosise în Iași o sumă dă moscali în Iași în urma oștilor ca vro 3.000 dă cară cu zaaarea, care era să meargă după tabără și au tăbărit supt curtea cea domnească pă șes pînă la Podul Vasluiului.

Ce deaca au înțeles că au cuprins tătarii calea din urma oștilor, n-au cutezat să mai meargă, ce // **250^r** au stătut pă loc pînă ce s-au întors tabăra din jos. Așijdirea au trimis o sumă de moscali și pă polcovnicul Chigheci cu polcul lui dă au mers la mănăstirea dă la Burciuci dă au coprins tabăra ce era acolo și să fie dă pază mai ales pentru Lupul Costichie vornic, cu frații și nepoții lui. Și alți boieri josenii ce era acolo strînși, că tot nu-l credea pă vornicul Lupul, nici Dimitrașco-Vodă, fiind aproape de tătari. Că deaca s-au început vrajba cu

trimis vornicul Lupul la Dumitraşco-Vodă, precum să ştie că au scris cu jalbă şi la vizirul că ei nu sunt cu țara haini, ci de nevoia muscalilor s-au băjănit şi bine au socotit.

Pentru aceasta, vornicul Lupul, pentru ca să nu prade tătarii Țara de Jos, de care în urmă tot n-au scăpat săracii creştini, sau doară scrisorile care au trimis Lupul vornicul la vizirul n-au putut răzbi. Aşijdirea şi vornicul Lupul, fiind îndoit, temîndu-se din jos de tătari şi de turci, din sus de muscali, care nu să arăta a fi şagă, şi așa degrab l-au cuprins muscalii, şi așa i-au căutat să ție cu dînşii că-ş dedese zălog pe fiul său Iordache, iară el tot au rămas că-i era casa bolnavă.

Vornicul cu josenii şi o slujbă spre muscali ca să aibă credință cum că țin cu dînşii. Au fost apucat 700 de iepe de la tătari pînă a nu să lovi oștile, şi le-au dus la Seremet de le-au închinat. Care apoi acelea le-au luat tătarii din spatele țării cu multă cheltuială. Şi acei ce le-au fost luat de la tătari pă urmă multă pedeapsă au ajuns şi multă vreme au tras nevoie, şezînd la închisoare. Iară codrenii de la codrul Chineaciului, deaca au văzut că să apropie vizirul şi // 160^v hanul cu oștile îndată au mers la hanul de s-au închinat, şi așa au scăpat de pradă şi de robie.

muscalii în țară, au fost trimis vornicul Lupul la Dumitraşco, pă cum să ştie că au scris cu jalbă şi la viziriul, că ei nu sunt cu țara haini, ce pentru frica moscalilor s-au băjănit şi bine au socotit.

Pentru aceasta, Lupul vornicul, pentru ca să nu prade tătarii Țara dă Jos, dă care în urmă tot n-au scăpat săra // 250^v cii creştini, sau doară scrisorile carele au trimis Lupul vornicul la vizirul n-au putut răzbi. Aşijdirea şi Lupul vornicul, fiind îndoit, temîndu-să din jos dă tătari şi de turci, din sus dă moscali, care nu să arata a fi şagă, şi așa dăgrabă l-au cuprins moscalii, şi așa i-au căutat să ție cu dînşii că-şi dedese zălog pă fiu-său Iordachie, iară el tot au rămas că-i era casa bolnavă.

Făcuse vornicul cu josenii şi o slujbă spre muscali ca să aibă credință cum că țin cu dînşii. Au fost apucat şapte sute dă iepe dă la tătari pînă a nu să lovi oștile, şi le-au dus la Seremet dă le-au închinat. Care apoi acelea iar le-au luat tătarii din spatele țării cu multă cheltuială. Şi acei ce le-au fost luat de la tătari mai pă urmă multă pedeapsă au luat şi multă vreme au tras nevoie, şăzînd la închisoare. Iară codrenii de la codrul Chinceaciului, deaca au văzut că să apropie viziriul şi hanul cu oștile, îndată au mers la hanul şi așa au scăpat dă pradă şi dă robie.

*Războiul Împăratului Petru
cînd s-au lovit cu turcii pe Prut
din jos de Huși, la Stănileşti*

Așa s-au înțelese din mulți oameni aleși pe cum toată oastea muscăcească n-au fost mai mult decît 90.000, cu regulă și fără de regulă, iară oastea turcească spun să fie fost 200.000 și hanul osebit cu tătarii Crîmului și a Bugeagului.

Anno 1711, la luna lui iulie, în 7 zile, într-o sîmbătă, sosit-au Ianoș ghenearul cu oastea lui, precum s-au scris, înapoi în Gura Sărății, decindea de Prut, drept potrivea podului ce-l făcuse turcii și s-au tăbărît în deseară, iară turcii și tătarii au și pripit de i-au lovit și le-au apucat o sumă de cai cu păzitori cu tot și așa toată noaptea le-au dat nepărăsit război de toate părțile. Ci neputînd sta împotriva lor, apărîndu-se¹⁴⁶ s-au tras cătră oastea // 161^r lui Seremet.

A doauo zi duminică iulie 8 au trecut tot temeul turcilor și cu tătarii de această parte, și mare năvală au dat asupra taberii lui Seremet și luni așijdirea, zioa și noaptea neîncetat.

Iară alții din ceea parte de Prut au fost dînd [foc]¹⁴⁷ ca să nu să apropie de apă și acest război. Și acest război au fost din jos de Gîrla Vlădicăi. Acolo au ieșit și Dimitrașco-Vodă la harți cu mol-

*Războiul Împăratului Petru
cînd s-au lovit cu turcii pã Prut
din jos dă Huși, la Stănileşti*

Așa s-au înțelese din mulți oameni aleși pã cum toată oastea moschicească n-au fost dîntăi 90.000, cu regulă și fără de regulă, iar oastea turcească spun să fie fost la 20.000 și hanul osăbit cu tătarii Crîmului și ai Bugeacului.

La an 1711, la luna lui iulie, în 7 zile, într-o sîmbătă, sosit-au și Ianoș ghenărariul cu oastea lui, pã cum s-au // 251^v scris înapoi la Prut, în Gura Sărății, decindea dă Prut, drept potrivea podului ce-l făcuse turcii și cum s-au tăbărît în deseară, iară turcii și tătarii au și pripit și i-au și lovit și le-au apucat și o sumă dă cai cu păzitori cu tot și așa toată noaptea le-au dat nepărăsit război dă toate părțile. Ci neputîndu-să apăra s-au tras cătră oastea lui Seremet .

A doa zi, duminică iulie 8 au trecut tot temeul turcilor și cu tătarii dă aceasta parte, și mare năvală au dat asupra taberii lui Seremet și luni așijderea, zioa și noaptea neîncetat.

Iară alții din ceea parte dă Prut au fost dînd [foc]¹⁴⁸ ca să nu să apropie dă apă și acest război au fost din jos dă Gîrla Vlădicăi. Acolo au ieșit și Dimitrașco-Vodă la harți cu moldovenii săi, carii să

¹⁴⁶ În ms., greșit, *apărînrîndu-se*.

¹⁴⁷ În ms., omis din greșeală, *foc*.

¹⁴⁸ În ms., omis din greșeală, *foc*.

dovenii lui carii să fie vro 2.000, că cei mai mulți cum au luat leafa lor n-au mers la oaste, cu au fost rămas de au fost prădînd pre la prisecile oamenilor.

Ci, dînd război Dimitraşco-Vodă, n-au mers și muscalii pedestrime sau călărime să-i fie păzit despre dumbravă spre apus, ce turcii și tătarii i-au înfrînt și așa, luîndu-i în goană la vale, și fiind și o rîpă adîncă, mai mulți s-au prăpădit cu cai cu tot, așijdirea și de sulițe turcilor și a tătarilor. Acolo au perit Balceac pîrcălabul, acolo au prins viu și pre capitanul de lipcani, de lege era turc și într-ascuns ținea cu creștinii, și ducîndu-l la vizirul îndată i-au tăiat capul.

Și // 161^v au gonit pe moldoveni pînă i-au băgat în tabără și nici muscalii nu le putea da apărare, că de ar fi vărsat foc întru moldoveni ar fi fost moartea întîi în ei căci că turcii gonacii pre urma moldovenilor era.

De care văzîndu-se muscalii la atîta strîmtoare, că de s-ar fi mișcat zioa înapoi cu tocmeală apărîndu-se și să iasă mai la loc larg, nimica stricăciune n-ar fi avut, ci s-au pornit noaptea, luni spre marți, de nu să cunoștea unul cu altul, fiind foarte întunerec, ci păgîinii¹⁴⁹, prinzînd de veste, au dat năvală asupra lor, puind la socoteală că fug, și năvala aceea au

fie // 252^r fost vro 2.000, că cei mai mulți cum au luat leafa n-au mai mers la oaste, ci au fost dă au rămas prădînd pă la prisecile oamenilor.

Ce, dînd război, Dimitraşco-Vodă, n-au mers și moscalii pedestrime sau călărime să fie păzit dealul dăspre dumbravă dăspre apus, ci turcii și tătarii i-au înfrînt și așa, luîndu-i în goană la vale, și fiind și o rîpă adîncă, mai mulți s-au prăpădit cu cai cu tot, așijderea și dă sulițele turcilor și a tătarilor. Acolo au perit și Barceac pîrcălabul, acolo au prins viu și pă capitani dă lipcani, dă lege era turc și într-ascuns ținea cu creștinii, și ducîndu-l la vizir îndată i-au tăiat capul.

Și au gonit pă moldoveni pînă i-au băgat în tabără și nici moscalii nu le putea da apărare, că de ar fi fost vărsat foc, între moldoveni ar fi fost moartea întîi căci că turcii gonașii în urmă era moldovenilor.

Dă care văzîndu-se moscalii la atîta strîmtoare, că de s-ar fi mișcat ziuo înapoi, cu tocmeală apărîndu-să și să iasă la loc larg, nimic stricăciune n-ar fi avut, ci s-au pornit noaptea, luni spre marți, dă nu să cunoștea unul pă altul, fiind întunerec foarte, ci păgîinii, prinzînd de veste, au dat năvală asupra lor, puind la socoteală că fug, și năvala aceea au apucat și pă

¹⁴⁹ În ms., greșit, *băgăanii*.

apucat și pe un ghenear cu tot ce au avut, și pre alți mai mulți ce au fost înapoi i-au apucat într-acea noapte, și cădea unul pe altul și fugea la tabără unde era temeiu. După aceea s-au tras muscalii la loc mai larg la sat Stănilești, într-un pod despre Prut și acolo au legat tabăra cu parcanе împrejur și s-au mai îndreptat tabăra muscăcească.

Inicerii s-au și apropiat de tabără și au apucat în loc de meterez valea cea rîioasă, și acolo au // 162^r tras tunurile cele mari și mare năvală și război au dat despre partea apusului cu toată turcimea și tătarimea, fiind mulți, fără de număr cît să întunecase și soarele de praful și de fumul ce era și de sunetul tunurilor și al pușcilor și de chiotul păgînilor de mulți ce era. Precum spun că un iniceri la acea năvală ce era s-au apucat cu mîinile de parcan¹⁵⁰ și rău începuse a strica pe muscali turcii din metereze că apucase și valea Prutățului și cu tunurile cam strica.

Așa au ieșit însuși împăratul Petru de au dat poruncă la granatiri de au aruncat granate asupra turcilor în meterezuri și așa s-au pornit¹⁵¹ și ceialalți muscali, vărșînd foc vreo doauo ceasuri și mai bine și așa i-au înfrînt și i-au scos

un ghenărari cu tot ce au avut, și pă alți mai mulți ce au fost înapoi i-au apucat într-acea noapte, și cădea unul pă altul și fugea la tabără unde era temeiu. După aceea s-au tras muscalii la loc mai larg la sat Stănilești, într-un loc despre Prut și acolo au legat tabăra cu parcanе împrejur și s-au mai îndreptat oastea mos // 253^r chicească.

Inicerii s-au și apropiat de tabără și au apucat în loc de meterez valea cea rîioasă, și acolo au tras și tunurile cele mari și mare năvală și război au dat despre partea apusului cu toată turcimea și tătarimea, fiind mulți, fără de număr cît să întunecase și soarele de praful și fumul ce era și de sunetul tunurilor și al pușcilor și de chiotul păgînilor de mulțime ce era. Pă cum s-au spus că un iniceri la acea năvală s-au apucat cu mîinile de parcanuri și rău începuse a strica pă moscali. Inicerii din metereze să apucase și valea Prutățului, iar cu tunurile cam strica pînă ce au luat rușii seama de unde cam strica turcii cu tunurile.

Așa au ieșit însuși împăratul de au dat poruncă la ghenărari de au // 253^v aruncat granite asupra turcilor în meterezuri și așa s-au pornit și ceialanți muscali, vărșînd foc vreo doauo ceasuri și mai bine și așa i-au înfrînt și i-au scos din

¹⁵⁰ În ms., marginal, *ce acolo au rămas mort.*

¹⁵¹ În ms., *apornit.*

din meterezuri și au apucat¹⁵² de la dînșii și 5 tunuri. Spun că s-au omorît la acea năvală la 14.000 de turci și mai mulți, și la 22 de mii, și mai mulți au perit și așa au depărtat pă păgîni de la acel loc, iară bătaie au ținut marți // 162^v și toată noaptea și a doauo zi, miercuri. Despre amîndoauo părțile s-au făcut bătaie foarte mare. Ci, văzînd turcii că periră foarte mulți și perea de cădea ca znopii, s-au înfricoșat și s-au tras înapoi.

Și atuncea au venit veste turcilor că au luat muscalii Brăila și auzind aceasta s-au foarte întristat turcii. Și așa au trimis vizirul la muscali de au cerut pace. Și așa s-au potolit oștile și s-au făcut pace căci că și muscalii voia că slăbise de foame și ei și caii și nu putea ca să ție război mai îndelungat.

Miercuri la iulie 11 la amiaz s-au strigat de pace de amîndoauo părțile și într-acest chip să dea muscalii cetatea Azacul turcilor și

meterezuri și au apucat dă la dînșii și cinci tunuri. Spun că s-au omorît la acea năvală la 4.000 dă iniceri, alții apun să fi perit îndoit și întreit mai mulți și așa au depărtat dintr-acel loc pă păgîni și așa într-acea zi marți toată zioa și păste noapte și a doa zi noaptea. Despre amîndoaă părțile s-au făcut bătaie foarte mare. Ci, văzînd turcii că periră foarte mulți, au încetat dă a mai năvăli.

Spun că le venise veste despre Brăila că o au dobîndit moscalii și auzind aceasta s-au foarte întristat și au trimis turcii vizirul la moscali dă au cerut pace, numai să le dea ce or pohti. Moscalii să gătea să mai dea un iuriși mare turcilor, // 254^r ci slăbise o seamă rău dă foame, mai ales caii lor că dintre parcanе nimic nu putea să iasă afară, nici la iarbă, nici la apă, fiind încungiurați dă toate părțile dă turci și dă tătari, iar vin avea. Și începuse a le slăbi caii că unde le-au fost tabăra pă lîngă Prut, belise din luncă toți copacii dă coajă, de-și hrăneau caii că de s-ar fi mai bătut vreo trei zile acolo pă loc, ar fi rămas toți pedestri la mare primejdie.

Miercuri iulie 11 la amiază-zi au strigat dă pace dă amîndoaă părțile, dînd moscalii zălog pă fiul lui Seremet, anume Mihail Boris și

¹⁵² În ms., se repetă, și au apucat.

să surpe cetatea cea noauo ce era făcută la hotar spre Crîm și precum s-au hotărît, așa s-au și ținut de cuvînt.

pă alt boieri, credincios al împărăției, anume Fușarul și să dea cetatea Azacul și să surpe cetatea cea noa ce era făcută la hotar spre Crîm și pă cum s-au hotărît, așa s-au ținut dă cuvînt și lucrîndu- // 254^v să acestea, iar mai nainte cu vreo cîteva zile au fost venit pînă la Brăila și Iovan-Vodă, fratele lui Nicolae-Vodă trimis dă viziriul în loc dă domnii țării Moldovei care îndată au și scris la Ivan capitanul dă ceauși Mila Costandachi aga și la alți boieri cîți era băjăniți la mănăstirea dă la Dumbrăviță dă dulce știre să dea și ei altora boieri în Țara dă Jos pîn la băjăanii ca să meargă la dînsul că apoi nemărgînd va cădea țara în pradă și nici unii n-au vrut să meargă că toți trăgea nădejde dă izbînda moscalilor și rău au greșit. Într-acea vreme veni și Ren ghenărariul și cu Toma Spătariul, munteanul, la Focșani și ridicînd vreo cîțiva munteni dă la margine, au plecat spre Brăila, ci Ioan-Vodă terzimanul înțelegînd dintr-o scrisoare // 255^r a lui Ivan Capitan pă cum vin moscalii și cum că au trecut dă ceea parte de Dunăre.

Aicea scrie în ce chip au luat muscalii Braila

Într-acest an 1711 iulie, 12 zile, într-o joi seara sosit-au Ren ghegeneralul la Braila și a doauo zi au tocmit oastea spre război și începînd muscalii batalia, au dat

Aici scriem în ce chip au luat moscalii cetatea Brăila

Într-acest an 1711 iulie 12 zile, într-o joi seara sosit-au Ren ghenărariul la Brăila și a doauo zi, vineri, au tocmit oastea dă război și mare năvală au dat inicerilor la

mare năvală inicerilor la meterezuri // 163^r le lor ce turcii deocadată tare¹⁵³ au stătut, iară apoi n-au mai putut răbda focul granatirilor, atîta cît i-au scos muscalii din meterezuri. Iară alți muscali le-au apucat apa despre Dunăre și așa, apropiindu-se de cetate, au aruncat granate granatirii peste zid în cetate și pînă și muieri și copii au fost omorîți.

Ci văzînd turcii că le-au luat și apa numai ce le-au căutat să se închine. Iară sîmbătă, în răsăritul soarelui, s-au închinat turcii toți din cetate. Și s-au aflat turci uciși 743 și 100 prinși robi, iară muscali s-au aflat 53 morți și răniți 48. Iară duminică iulie 15 au dat ghegeneralul Ren poruncă turcilor ca să iasă afară din cetate cu muierile și cu copiii lor și să-și ia asupra lor haine, aur, argint cine cît ar putea a ridica și să treacă de ceea parte de Dunăre să să ducă. Iară după ce au făcut turcii aceasta, ieșind din cetate turcii spre Dunăre încărcăți cu ce au avut mai bun, ci muscalii i-au lăsat pînă s-au mai depărtat de cetate și tot le-au luat ce au aflat la dîn // 163^v șii, numai cu cămășile i-au lăsat, și i-au trecut de ceea parte de Dunăre.

După aceea au intrat muscalii în cetate și s-au umplut de avuție și să gătiia să meargă peste Dunăre să meargă să strice podul cel de turci făcut la Obloșiță, precum s-au

meterezurile lor, ci turcii deodată au cam stătut împotriva, iar apoi n-au mai putut răbda focul granatelor, atîta cît i-au scos moscalii din meterezuri. Iar alții le-au apucat apa despre Dunăre și așa, apropiindu-să de cetate, au aruncat granatirii granatele peste zid în cetate și pînă și muieri și copii au fost omorînd.

Ci văzînd turcii că le-au luoat apa, numai ce le-au căutat să să închine. Iară sîmbătă, // 255^v în răsăritul soarelui, s-au închinat turcii toți din cetate. Și s-au găsit turci uciși 743 și 100 prinși la robie, iar moscali s-au aflat morți 53 și răniți 48. Iară duminică iulie 15 au dat moscalii poruncă turcilor ca să iasă din cetate cu muierile și cu copiii lor și să-și ia asupra sa haine, aur, argint cît ar putea ridica și să treacă de ceea parte de Dunăre să să ducă. Iară după ce au făcut turcii aceasta, ieșind din cetate spre Dunăre încărcăți cu ce avea mai bun, ci moscalii i-au lăsat pînă s-au mai depărtat de cetate și tot le-au luoat ce au aflat la dînșii, numai i-au lăsat cu cămășile, și i-au trecut de ceea parte de Dunăre.

După aceea au intrat moscalii în cetate și s-au umplut de multă avu // 256^r ție și să gătiia să meargă peste Dunăre să să ducă să strice podul cel făcut de turci la Oblu-

¹⁵³ În ms., *tară*.

scris înapoi. Iară luni seara iulie 16 au sosit un turc mare de la vizirul cu muscali la Brăila cu veste de pace și au dat pre toți robii de turci înapoi și au lăsat și cetatea fără cât vro 70 de copii și fete de turc i-au luînd cu dînșii, fiind ascunși.

Deci miercuri iulie 18 zile, Ren ghenearal cu oastea au purces de la Braila și mergînd au trecut Siretul pă la Maxineni și au luat Siretul în sus și au trecut Nistru pe la Hotin în Țara Leșască cu multă dobîndă. Și mai multă izbîndă au făcut el decît stăpînul său. După ce s-au făcut pacea la Stănilești, iară împăratul Petru, cîte lucruri pentru tribuința oștii cară, carîte și alte de lemn, toate au poruncit de în Prut le-au aruncat și se-au afundat. Și aceasta au fost pricina că fiind slabi și flămînzi și neputîndu-le trage, s-au // 164^r făcut această pagubă.

În Iași au lovit tătarii cu prada joi pe amiază, iulie 12, și mulți oameni au robit de pîn case, fiind oamenii așezați în nădejdea muscalilor și dobitoace cîte au aflat pe șesul Bahluiului tot au cules. Lovise vro cîțiva tătari și în Broșteni, unde era zaereaua muscalilor de care s-au scris, înapoi fiind 3.000 de cară și era și muscali ostași

șiță, pă cum s-au scris înapoi. Iară luni seara iulie 16 au sosit un turc mare dă la vizirul și muscalii la Brăila cu veste dă pace și au dat pă toți robii înapoi și au lăsat și cetatea fără dăcît vro 70 dă copii și fete de turc le-au luat cu dînșii, fiind ascunși. Care acestea toate cîte s-au făcut s-au înștiințat dă la Ivan Capitan, fiind acolo la Brăila și s-au scris dă unul Axentie.

Deci miercuri iulie 12, au purces dă la Brăila și Ren ghenăriul, trecînd Siretul pă la Maxineni și au luat Siretul în sus și au trecut Nistrul pă la Hotin în Țara Leșască cu multă dobîndă. Și mai multă dobîndă au făcut el decît stăpînul lui. // 256^v După ce s-au făcut pace la Stănilești, iar împăratul Petru, cîte lucruri pentru tribuința oștii și carîte, toate în Prut le-au aruncat dă s-au cufundat. Și aceasta au fost pricina că fiind caili slabi și flămînzi și neputîndu-le trage, s-au făcut aceasta mare pagubă. Spun să fie dat și o sumă dă bani viziriului, făcîndu-să pace, dar adevărul nu să știe.

În Iași întîi au lovit tătarii cu prada joi pă amiază-zi, iulie 12, și mulți oameni au robit dă pîn case, fiind în nădejdea moscalilor pă șăsul Bahluiului tot au cules. Lovise vro cîțiva tătari și în Broșteni, unde era zahareaoa a moscalilor de care s-au scris înapoi, fiind trei mii de cară și era și muscali ostași vro cîteva sute și tătari puțini au fost.

vro câteva sute și tătari puțini. Ce muscalii n-au vrut să să ia după ei, zicînd că n-au poruncă, numai zae-reaoa să o păzească la care tătarii nu s-au putut apropia, iară vro cîțiva tîrgoveți s-au luat după tătari și au prins doi de i-au dus la curte. Numai Dumnezeu au ferit tîrgul Iaşului că au fost ploi necon-tenite zioa și noaptea că de ar fi venit numai vro 500 de tătari ar fi putut arde tot Iaşul cu foc și așa au spus acei doi tătari cari-i prinsă că pentru ploi n-au putut veni.

Iulie 17, Dimitraşco-Vodă, după ce s-au făcut pace, mai nainte pînă a nu porni în pradă, miercuri noaptea spre joi au ieșit din tabără ca un furiș cu muscalii carii era // 164^v pă lîngă dînsul cu pază din Stănilești că-l cerea vizirul la legătura păcii. Și așa au plecat înainte cu slujitorii săi și s-au întîmpinat cu tătarii carii robise Iaşul drept Movila Răbii și au început a-i tăia. Iară ei văzînd așa, au lăsat robii și dobitoacele și alte ce mai prădase și au început a fugi. Iar puțini au scăpat și așa au fost norocirea săracilor că au scăpat de robie.

Dimitraşco-Vodă, după ce s-au întors de la oaste, au intrat în Iași, iulie 14, sîmbătă la apusul soarelui și au șezut în Iași și duminică pînă s-au gătit.

Iar luni, la 29, viind din jos și împăratul Petru, trecînd pe Prut în

Ci moscalii n-au vrut să să ia // 257^r după dînșii, nici donții, zicînd că n-au ocaz, fără cît vro cîțva tîrgoveți s-au luat și au prins doi tătari și i-au dus la curte la moscali. Numai Dumnezeu au ferit tîrgul Iașilor că au fost ploi necon-tenite zioa și noaptea că de ar fi venit numai vro 500 dă tătari ar fi putut arde tot Iaşul cu foc și așa au spus acei doi tătari prinși că pen-tru ploi n-au putut veni.

Iulie 17, Dimitraşco-Vodă, după ce s-au făcut pace, mai nainte pînă a nu porni tătarii în pradă, miercuri noaptea spre joi au ieșit din tabără cam furiș cu muscalii carii era pă lîngă dînsul dă pază dă la Stănilești căci cerea viziriul la legătura păcii. Și așa au plecat înainte cu slujitorii săi și s-au întîmpinat cu tătarii drept Movila Răbii și au început a-i tăia. Iară // 257^v ei văzînd așa, au lepădat robii și duiumul și au început a fugi. Și așa norocirea săracilor că au scăpat dă robie. Iară Țara dă Jos au căzut toată în robie, cît dă la ținutul Bahluiului în jos pînă la munți au istovit tot.

Dumitraşco-Vodă, după ce s-au întors dă la oaste, au intrat în Iași, iulie 18, sîmbătă la apusul soarelui, și au șăzut în Iași și duminică pînă s-au gătit.

Iar luni, iulie 21, viind din jos și împăratul Petru, trecînd pă

sus, s-au rîdicat și Dimitrașcu-Vodă cu toată casa lui și cu o seamă de boieri din sfetnicii lui. Acum Ioan Nicolcea hatman și alții și au luat și toiagul cel de argint al țării și boiernași mulți și s-au dus cu muscalii în țara lor, trecînd Niprul pe la Kiov și l-au așezat muscalii pe Dimitrașcu-Vodă la un tîrg anume Horcova despre cetatea Azacului și de acolo l-au părăsit mai toți sfetnicii lui și de acolo l-au mutat la stoliță împărăția cea veche a mus // 165^r calilor cu toată casa lui.

Prut în sus, s-au ridicat și Dimitrașcu-Vodă cu toată casa lui și cu o seamă de boieri din sfetnicii lui, anume Ioan Nicolcea hatman și Savin, Zmucilea, vel postelnic, și au luat și toiagul cel de argint al țării cu sine și Stefan Luca vel vistiernic și Sandul Sturzea vel stolnic și Rugină vel comis și alții mai de jos din boiernași câți au fost de la casa lui și s-au dus cu // 258^r moscalii în țara lor, trecînd Nipru pe la Kiov și au fost așezat muscalii pe Dimitrașcu-Vodă la un tîrg anume Horcova despre cetatea Azacul și de-acolo l-au părăsit toți sfetnicii lui și de acolo l-au mutat la stoliță cu toată casa lui.

Cu informația părăsirii teritoriului Moldovei de către Dimitrie Cantemir se încheie și letopisețul lui Nicolae Costin.

Dacă în copia din ms. 2476 se poate constata predominanța unor fonetisme caracteristice graiurilor sudice, în ms. 3161 formele nordice alternează cu cele sudice într-un raport de variație liberă. Probabil ambii copişti vor fi avut un protograf cu caracteristici sudice, intervenind diferit în funcție de zona din care proveneau sau/și în funcție de competențele lor lingvistice.

În ms. 2467, în capitolul *Aici scriem în ce chip au luat moscalii cetatea Brăila*, se află la f. 256^r, după relatarea încheierii păcii, o precizare care nu trebuie trecută cu vederea: *Iară luni seara iulie 16 au sosit un turc mare de la vizirul și muscalii la Brăila cu veste de pace și au dat pe toți robii înapoi și au lăsat și cetatea fără dăcît vro 70 de copii și fete de turc le-au luat cu dînșii, fiind ascunși. Care acestea toate câte s-au făcut s-au înștiințat de la Ivan Capitan, fiind acolo la Brăila și s-au scris de unul Axentie.*

Pornind de la această informaţie, s-ar putea emite două ipoteze:

- Autorul textului a ținut să precizeze că la locul conflictului s-a aflat și „Axentie” (probabil Axinte Uricariul), care scria despre cele petrecute la Brăila.

- Axinte Uricariul va fi ținut să-și semnaleze indirect prezența și faptul că el consemna evenimentele de la fața locului pentru a conferi mai multă autenticitate relatărilor sale.

Deși sînt paragrafe (aproape) identice cu fragmente din ceea ce numește a fi letopisețul de la 1709 la 1711 al lui Nicolae Costin, în mai multe locuri formulările sînt diferite și tot diferite sînt și unele informații sau părți de text din manuscrisele de la Braşov, fiind omise relatări referitoare la acțiunile unor boieri, unele confruntări militare, descrierea stării armatelor.

Considerînd că avem a face cu o versiune inedită, efectuată probabil la vreo comandă făcută de cineva care era interesat mai mult de acțiunile lui Dimitrie Cantemir decît de expunerea generală a evenimentelor, credem că textul din cele două manuscrise prezintă interes, mai ales că unele lexeme, construcții sînt mai apropiate de limba lui Nicolae Costin din celelalte scrieri cunoscute ale lui.

În ms. 3161 f. 165^r (respectiv f. 258^r din ms. 2467) se află o relatare a mazilirii și uciderii de către turci a domnului Constantin Brîncoveanu, cu o motivare a dizgrației acestuia pe care nu am înfîlnit-o în scrierile epocii. Am cercetat relatări legate de dramatica soartă a voievodului muntean în următoarele lucrări: Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire despre stîrpirea familiilor lui Brîncoveanu și a Cantacuzinilor*¹⁵⁴, Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*¹⁵⁵, *Istoriile domnilor Țării Rumânești de Radu Popescu*¹⁵⁶, *Cronica*

¹⁵⁴ Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire...*, pp. 87-101.

¹⁵⁵ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei...*, pp. 290-292.

anonimă despre Brîncoveanu¹⁵⁷, Axinte Uricariul, *De a doua domnie a lui Nicolae Alexandru-Vodă, văleat 1712*¹⁵⁸, *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*¹⁵⁹. În aceste scrieri nu am întâlnit informația pe care o considerăm inedită și pe care o reproducem mai jos:

ms. 3161

f. 165^r Aicea puțin vom scrie și pen[tru] Constandin Basarab-Voievod, pentru că fiind și el amestecat cu muscalii și dînd făgăduința lui și legătura cu ei cum că le va fi de ajutori la toate trebile, cu zaerea și cu alte și pă urmă nu s-au ținut¹⁶⁰ de legătură și din pricina lui venise la primejdie oastea muscăcească cu împăratul lor ca să între în mîna turcilor la bătaia de la Valea Sărății, la Stănileşti.

Cu toate acestea Costandin-Vodă Basarab, vrînd să-și direagă greșala lui, înțelegînd cum s-au făcut pacea cu muscalii, de loc au trimis opt boieri la poarta vizirului cu daruri, așijdirea și la hanul și ș-au

ms. 2467

f. 258^r Aici puțintel ne voam întoarce și voam scrie și pentru rîndul muntenilor. Măcar că au fost amestecat și Costandin Basarab-Vodă la lucrul moscalilor, pă cum s-au scris mai sus, iar încă și negraba și buna chiverniseală trece primejdia cea rea, pă cum să va scrie și aici, că Costandin-Vodă nicicum nu s-au abătut den porînca viziriului, ce și salahori și cară dă oaste au dat, iară însuși să afla spre Tîrgoviște așteptînd ceale dă apoi, deaca să voar lovi oștile, să vază a cui va fi izbînda, iar nu au // 258^v făcut ca Dimitrașco-Vodă. Dintăiaș dată au numărat conacele cu moscalii, cîte sînt pînă la pod la Dunăre și dă bugeacul cu tătărîmea nu socotea, ci numai pîndiia la ce va ieși lucrul.

Iar cum [au] auzit că s-au lovit oștile și s-au făcut pace, într-acela ceas, au și trimis opt boieri la poarta viziriului cu daruri, așijdirea și la hanul și au îndreptat lucrurile despre toate părțile dă n-au căzut

¹⁵⁶ *Istoriile domnilor Țării Rumânești...*, pp. 482-484;

¹⁵⁷ *Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, pp. 341, 343;

¹⁵⁸ Axinte Uricariul, *De a doua domnie...*, pp. 105-106;

¹⁵⁹ *Cronica Ghiculeștilor...*, pp. 179-181.

¹⁶⁰ În ms., ținut.

îndreptat lucrul despre despre toate părțile și au aruncat vina asupra Tomii Spătariul, precum că el s-au sculat ca un viclean, fără de știrea domnii și s-au dus la muscali și au mers la Brăila și așa deocadată ș-au îndreptat Costandin-Vodă despre turci lucrul.

Iară nu s-au îndelungat multă vreme, dovedindu-se tot lucrul cum au fost și ș-au pierdut și viața, precum mai nainte vom scrie.

Toma Spătariul, după ce au ieșit din Brăila, luase calea spre Țara // 165^v Rumânească pentru îndereptarea casii lui, ci fiind om cu minte și socotind că va cădea în cursă, ș-au luat calea spre Țara Ungurească cu mare cumpăt, trecînd pă la Braşov și de acolo au mers la țara Moscului și, mergînd acolo l-au miluit Împărăția, făcîndu-l graf și ghegeneral.

Deci mergînd țar Petru la Rosia, la scaunu lui, văzînd auto-cratorul toate lucrurile cum i s-au întîmplat cu turcii, cum era în cumpănă să să primejduiască împărăția și [să] cază în mîna turcilor mai vîrtos din pricina lui Costandin-Vodă, ce Dumnezeu, cel mult milostiv și puternic nu l-au lăsat,

țara la robie. Măcar că au fost Toma Spătariul trimis de la vodă la moscali și au fost mers și la Brăila, pă cum s-au scris, iară mai pă urmă au aruncat vina asupra Tomii Spătariul cu mare meșteșug pă cum s-au sculat ca un viclean, fără știrea domnii și s-au dus la moscali și au mers cu dînșii la Brăila, Și așa dăodată Costandin-Vodă ș-au îndreptat lucrul despre // 259^r turci.

Iară nu s-au îndelungat multă vreme, dovedindu-să tot lucrul cum au fost, și ș-au pierdut și viața, cum mai nainte voam scrie.

Toma Spătariul, după ce au ieșit din Brăila, luase calea spre Țara Rumânească pentru îndireptarea casii lui, ci fiind om cu minte și socotind că va cădea în cursă, ș-au luoat calea spre Țara Ungurească cu mare cumpăt, trecînd pă la Braşov și dă acolo au mers la țara Moaciului și, mergînd, l-au miluit acolo împărăția, făcîndu-l grof și ghenărari.

Iar Basarab-Vodă au chieituit pă urmă vro cîteva sute dă pungi dă bani cu brăilenii turcii pînă s-au mîntuit dă gîlceava lor.

Și, după ce s-au legat pace cu turcii și după ce s-au dus împăratul la Rosia, văzînd țar Petru toate lucrurile cum s-au întîmplat, cît era în cum // 259^v pînă să să primejduiască împărăția și să cază în mîna turcilor (ci Dumnezeu, cel mult milostiv și puternic nu l-au lăsat, apărîndu-l dă acea primej-

apărîndu-l de acea primejdie, după aceea, înștiințînd împăratul Petru pe împăratul turcesc de cele ce s-au lucrat prin Costandin Basarab-Voievod-Vodă și auzind de aceasta Otomanul, la anul 1714, în zioa de Joi Mari, în Săptămîna Patimilor Domnului Hristos, l-au mazilit pe acest domn, ducîndu-l cu toată casa lui la Țarigrad, cu doamna și cu patru copii și patru gineri și i-au pus la închisoare, fiind închiși pînă la 15 zile ale lui avgust.

Și făcînd judecată, au poruncit împăratul și le-au tăiat capetele, întîi la cei patru coconi, după aceea // 166^r lui Costandin-Vodă, și toată avuția lui¹⁶¹ o au luat Împărăția, cum le este turcilor obiceiul. Acest domn au fost foarte bun și milostiv spre toți, și au domnit ani 25 ½.

Spun, pe acest domn l-au fost blestemînd la toate besericile în eparhia muscalilor, iară după ce au mers al doilea domn, nepot al acestuia domn, anume Nicolae, la Petruburg, fiind mers mitropolitul țării și trei boieri mari, fiind și acest nepot al acestui fericit domn, la ano 1760, și viind muscalii la Țara Moldovii, avînd bătaie iară cu turcii, și căzînd cu multă rugăciune acești mai sus-numiți Mitropolit și boieri la împărăteasa Ecaterina, l-au iertat de acel blestem.

die), după aceea, înștiințînd împăratul Petru pe împăratul turcesc de cele ce s-au lucrat dă Costandin Basarab-Vodă și auzind dă aceasta Otomanul, la anul 1714, în zioa dă Joi Mari, în Săptămîna Patimilor Domnului nostru Iisus Hristos, l-au mazilit pă acest domn, ducîndu-l cu toată casa lui [la] Țarigrad, cu doamna și cu patru coconi și patru gineri și i-au pus la închisoare, fiind închiși pînă la 15 zile ale lunii lui avgust.

Și făcîndu-i judecată, au porîncit împăratul dă au tăiat capetele la cei patru coconi, după aceea lui Costandin-Vodă, și toată avuția o au luat Împărăția, cum le este turcilor obiceiul. // 260^r Acest domn au fost foarte bun și milostiv spre toți, și au domnit ani 25 și jumătate.

Spun, că pe acesta l-au fost blestemînd la toate sfintele beserici, cîte au fost supt stăpînirea moscalilor, iară du[pă] ce au mers al doilea nepot al acestui domn, anume Nicolae, la Petropoli (sau Petriburhi), fiind mers și mitropolitul țării și trii boieri mari, fiind și¹⁶² acest nepot al acestui fericit domn, la an 1760, fiind moscalii la Țara Moldovei, avînd iar oaste cu turcii, și căzînd cu multă rugăciune acești mai sus-numiți boieri la împărăteasa Ecaterina, l-au iertat de acel blestem.

Măcar că blestemul pă dreptate nu

¹⁶¹ În ms., urmează din greșeală, *au*.

¹⁶² În ms., se repetă, *și*.

să prinde pă cum zice Hristos ucenici [lor] că *de va fi vrednică casa aceea dă blagoslovenie, va rămînea spre ea, iar de // 260^v nu, blagoslovenia voastră la voi să va întoarce, ca cînd ar zice; de va fi vinovat, şi-l vor blestema, să va prinde blestemul, iar de nu va fi vinovat, şi-l va blestema, blestemul dă el nu să va prinde, ci să va întoarce pă trupul celui ce bleastă.*

De la fila 166^r ms. 3161 pînă la f 173^r sub titlul *Aicea începem pentru craiul Carol* se relatează evenimente legate de şederea regelui Carol al XII-lea al Suediei în Imperiul Otoman. Un titlu este preluat din cronica lui Axinte Uricariul: f. 169^r *Cum au luat turcii pe Carol Şfedul*. Spre deosebire de textul lui Axinte, faptele sînt grupate într-un număr compact de pagini avînd colon-titlul *Ale şfedului* (de la f. 166^r- 174^r), trecîndu-se apoi la descrierea suferinţelor fizice ale lui Petru cel Mare, iar la f. 175^r, titlul capitolului este sugestiv: *Din mine să cunoaşte cît este omul de ticălos în lume*. Textul se încheie cu moartea ţarului Petru I şi descrierea funera-liilor impresionante care s-au desfăşurat la Moscova. În legătură cu ultimul fragment, Paul Cernovodeanu crede că acesta a fost extras dintr-o broşură care circula în epocă, redactată în limba rusă, intitulată *Anunţul morţii Marelui Petru, împăratul întregii Rusii*¹⁶³.

Am prezentat şi fragmentele care nu aparţin textului lui Catiforo deoarece unele prezintă importanţă pentru istoria ţărilor române. Acestea ar merita însă o cercetare separată.

¹⁶³ Cf. Cernovodeanu, *Pierre le Grand...* p. 90.

CONCLUZII

Din prezentarea scrierii lui Catiforo, a izvoarelor utilizate de acesta, a traducerii grecești care a servit ca intermediar putem trage următoarele concluzii:

Analiza textologică a arătat că avem a face cu o hipertextualitate în cazul lui Catiforo, al lui Kankellarios, preluarea sau prelucrarea unui mare număr de informații, adesea fără a cita sursele, ducând la derivarea unui text nou din texte preexistente.

În cultura română s-au făcut în secolul al XVIII-lea trei traduceri în trei provincii ale țării române, singura traducere completă, cuprinzând șase cărți, îi aparține lui Cozma Vlahul de la Mitropolia din Iași.

Toate versiunile au utilizat textul grec al lui Kankellarios, iar traducerea de la Brașov nu a utilizat un text rusesc, cum s-a afirmat, ci a fost făcută tot din limba neogreacă. În afară de însemnătatea culturală a celor trei traduceri din opera lui Catiforo, acestea oferă un bogat material lingvistic, important pentru studierea caracteristicilor și a evoluției limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Versiunea lui Matei Fărcășanu și cea de la Brașov conțin numai primele patru cărți. Ceea ce s-a numit Cartea a cincea în versiunea de la Brașov reprezintă o compilație de cronici sau de broșuri referitoare la evenimente legate de subiectul cărții: Petru cel Mare al Rusiei.

Traducerea lui Cozma Vlahul nu conține nici o interpolare efectuată de acesta, el fiind cel care a respectat cel mai mult originalul utilizat.

Identificarea textelor incluse în compilația din Cartea a cincea din manuscrisele de la Brașov a fost dificilă deoarece există diferențieri

textologice față de textele de referință. Am apreciat că probabil copistul va fi avut la îndemână o variantă inedită a letopisețului lui N. Costin.

Un alt text inedit îl reprezintă relatarea dizgrației domnitorului muntean Constantin Brîncoveanu și executarea sa și a copiilor lui de către turci. Încheierea Cărții a 5-a din versiunea brașoveană, care cuprinde amănunte legate de moartea lui Petru și descrierea înmormântării fastuoase a acestuia, reprezintă, probabil, traducerea unei broșuri în limba rusă care circula în epocă.

Avînd în vedere că paternitatea traducerii celor patru cărți din *Vita di Pietro* de Antonio Catiforo de la Brașov nu a fost temeinic demonstrată, aceasta atribuindu-se lui Radu Duma sau lui Radu (Rodion) Popovici cu argumente insuficiente, considerăm că autorul ei a rămas încă anonim. Legătura dintre versiunea de la Brașov și letopisețul lui Nicolae Costin de la 1709 la 1711 ar putea fi stabilită prin constatarea de asemănări lingvistice, stilistice și textologice pe baza textelor publicate în lucrarea de față.

BIBLIOGRAFIE

- Axinte Uricariul, *De a doua domnie a lui Nicolae Alexandru-Vodă, văleat 1712*, ediție de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Editura Civitas, 1999.
- Cantacuzino, Mihai - *Genealogia Cantacuzinilor* de Banul Mihai Cantacuzino, ediție alcătuită și adnotată de N. Iorga, Institutul de Arte grafice și Editura Minerva, București, 1902.
- Cantemir, Dimitrie - *Opere complete*, vol. VI, tomul II, *Scurtă povestire despre stîrpirea familiilor lui Brîncoveanu și a Cantacuzinilor*, p. 11-191, traducere din limba rusă, ediție de Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, Emil Lazea, Mihai Caratașu, cuvînt înainte de Virgil Cîndea, Editura Academiei, 1996.
- Cernovodeanu, Paul - *Pierre le Grand dans l'historiographie roumaine et balkanique du 18e siècle*, în *Revue des études sud-est européennes*, XIII, nr. 1, pp. 77-93, Bucarest, 1975.
- Cernovodeanu, *Préoccupation en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVIIe et XVIIIe siècles*, IV, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XI, nr. 1, pp. 53- 78, Bucarest, 1972.
- Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, în *Cronicari munteni*, vol. II. ediție îngrijită de Mihai Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, Editura pentru literatură, București 1961
- Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească, cu prefață, introducere, glosar și indice, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano, Editura Academiei, București, 1965.
- Dictionnaire des journalistes (1600-1789)*, ediție electronică revăzută, corectată și adăugită: <http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/715-jean-rousset-de-missy> (15 noiembrie 2013).

- Dima, Eugenia - *Antonio Catiforo, Vita di Pietro e le sue versioni rumene dell'Ottocento*, în *Journal of Educational and Social Research*, MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol. 3, No. 7, October 2013
- Dima, Eugenia - *O versiune inedită a letopisețului Moldovei de la 1709 pînă la 1711 a lui Nicolae Costin, interpolată în Viața lui Petru în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Secțiunea III e - Lingvistică*, LVIII, 2012, pp. 75-86)
- Dima, Eugenia - *Primele traduceri din „Halima” în limba română*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXXI, 1986-1987, A, pp. 39-64.
- Dimaras, C. Th. - *Istoria literaturii neogrecești*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968.
- Doi cărțurari brașoveni din sec. XVIII și câteva documente împotriva unirii*, Tipografia cărților bisericești, București, 1915.
- Indice cronologic nr. 1*, Arhiva Mitropoliei Țării Românești 1365-1890, București, 1961.
- Ionașcu, I. - *Istoricul Mănăstirii Hurez după documente inedite din Eforia Spitalelor Civile*, în *Arhivele Olteniei*, XIV, 1935.
- Iorga, Nicolae - *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, vol. I.
- Iorga, Nicolae - *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII, București, 1906.
- Istoria bisericii Sf. Nicolae din Scheii Nrașovului*, Institutul de Arte Grafice „Astra”, Brașov, II, 1946.
- Istoriile domnilor Țării Rumânești de Radu Popescu*, în *Cronicari munteni*, vol. I, ediție îngrijită de Mihai Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, Editura pentru literatură. București 1961.
- Lecca, Octav-George - *Familiiile boierești române*, București, 1899.
- Losacco, Margherita - *Antonio Catiforo e Giovanni Veludo interpreti di Fozio*, Bari, Dedalo, 2001.
- Neculce, Ion - *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, ediție de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1986.
- Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și

- glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, cu prefață de G. Ivănescu. *Opere. I*, Editura Junimea, Iași, 1976.
- Oxford Dictionary of National Biography*, mai 2013, s.v. *John Perry*, <http://www.oxforddnb.com/templates/article.jsp?articleid=21997&back> (15.11.2013).
- Putnam, Peter (ed.), *Seven Britons in Imperial Russia*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1952.
- Rădulescu, Theodora - *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării românești din secolul al XVIII-lea*, în *Revista arhivelor*, an XLIX, 1972, vol. XXXIV.
- Ștrempel, Gabriel - *Catalogul manuscriselor românești B.A.R.*, 1-1600, Bucurest, vol. II, B.A.R., 1601-3100, Bucurest, 1983, vol. III, B.A.R. 3101- 4413, București, 1987.
- Ștrempel, Gabriel - *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, Editura Academiei Române, București, 1959, vol. I.
- The spectator*, nr. 139, din 9 august 1711 <http://www.gutenberg.org/files/12030/12030-h/SV1/Spectator1.html> (15.11.2013).
- Ursu, N.A. - *Nicolae Costin, autor al cronicii anonime a Moldovei de la 1661 pînă la 1709*, în *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași, 1997, pp. 94-153.
- Ursu, N.A. - *Școala de traducători români din obștea starețului Paisie de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț*, în *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași 2002, pp. 166-170.
- Ursu, N.A. - *Un traducător puțin cunoscut: ieromonahul Cozma Vlahul de la mitropolia din Iași*, în *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Editura Cronica, Iași, 2002, pp. 44-75.
- Velciu, Dumitru, *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1709). Pseudo-Nicolae Costin. Studiu critic*, București, Minerva, 1989.

ERATĂ

pagina, rîndul	în loc de	se va citi (scrie)
8, r. 3 de jos	o dată cu	odată cu
8, r. 8 de jos	Bortolo	Bortoli
9, r. 15	felul în carte	felul în care
14, r. 14	speriorului	superiorului
15, r. 12	problelma	problema
16, r. 14 de jos	occhidentale	occidentale
18, r.3 de jos	sa-l determine	să-l determine
23, r. 16	Sf.	Sankt
40, r. 15	Catolice	catolice
44, r. 2 de jos	engleza	englez
46, r.11 de jos	Suedezii	suedezii
53, r.8	Kankellarios	- (eliminat)
53, r. 11	grecesc	italian
80, r. 2 de jos, notă	Cluverio	Cedreno
113, r. 13	anonomatului	anonimatului
115, r. 8 de jos, notă	data	dată
115, r. 6 de jos, notă	a tomului I a	a tomului I
115, r. 6 de jos, notă	Aristoteles	Aristotel
115, r. 5 de jos, notă	doanmei	doamnei
116, r. 9	a ajuns	s-a ajuns
128, r. 1	vu	- (eliminat)
151, r. 10	Zacione	Zacionea
152, r. 6	unu grup de gărturari	unui grup de cărturari
152, r. 13	Dan	Paul
153, r. 11 de jos	ε'ιδωλολατρεία	ε'ιδωλολατρεία
154, r. 4 de jos	Cornaro	Catiforo
172, r. 12 de jos	cărțile a patra și a cincea	cărțile a cincea și a șasea
173, r. 3 de jos	Ms. 1361	Ms. 3161
173, r. 11	Uricariu	Uricariul
223, r. 10 de jos	carecteristicilor	caracteristicilor